This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

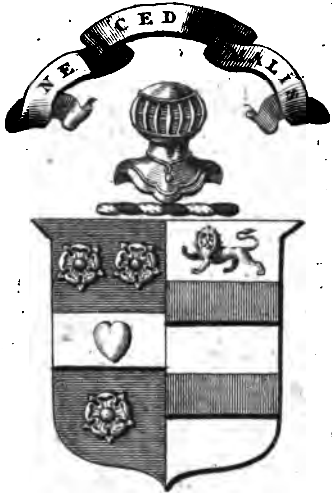
+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

NEDL TRANSFER
HN 3NNT W

n Chamier

John Chamier Esq.r

KD 53639

INSIGNIA ACADEMIAE HARVARDIANAE CANTAB: NOV: ANGLIAE
VE RI
TAS
The Gift of
Mary Bryant Brandegee
in Memory of
William Fletcher Weld
HARVARD COLLEGE LIBRARY

JACTA EST ALEA.

Innocens Aleſsandri, sculpsit

MARCI ANNAEI

LUCANI

PHARSALIA

SIVE

DE BELLO CIVILI

LIBRI DECEM

CUM SUPPLEMENTO

THOMÆ MAII ANGLI

VENETIIS MDCCLXXXIII

Apud Thomam Bettinelli

Cum Facultate ac Privilegio

KD 53,239
Harvard College Library
Bowie Collection
Gift of
Mrs. E. D. Brandegee
Nov. 9, 1908

M. ANNÆI LUCANI
VITA

EX COMMENTARIO ANTIQUISSIMO.

MARCUS ANNÆUS LUCANUS patrem habuit M. Annæum Melam ex provincia Bætica Hispaniæ interioris, Cordubensem Equitem Rom. illustrem inter suos; notum Romæ, & propter Senecam fratrem, clarum per omnes virtutes virum, & propter studium vitæ quietioris; quod sequens, quo magis a turba recedebat, minus latebat. Matrem habuit & regionis ejusdem & urbis Aciliam nomine, Acilii Lucani filiam, oratoris operæ apud proconsules frequentis, & apud clarissimos viros non nullius ingenii; adeo non improbandus, ut inscriptis aliquibus hodie quoque duret ejus memoria: cujus cognomen huic inditum adparet. Natus est III Non. Novemb. C. Cæsare Augusto Germanico II, L. Cæ-

siano I Coss. Sed in patria sua non valuit educari: fatorum, credo, decretis, ut id ingenium, quod orbem fama sui impleturum cresceret, in domina mundi aleretur urbe. Octavum enim mensem agens Romam translatus est. Ac ne dispar eventus in eo narraretur ejus, qui in Hesiodo refertur, quum opinio tunc non dissimilis maneret, cunas infantis, quibus ferebatur, apes circumvolarunt, osque insidere complures, aut dulcem jam tum spiritum ejus inhaurientes, aut facundum, & qualem nunc existimamus, futurum significantes. A præceptoribus tunc eminentissimis est eruditus, eosque intra breve temporis spatium ingenio adæquavit: una vero studentes superavit profectibus. Declamavit & Græce & Latine cum magna admiratione audientium. Ob quod puerili mutato in senatorium cultum, & in notitiam Cæsaris Neronis facile pervenit, & honore vix dum ætati debito dignus judicatus est. Gessit autem quæsturam: in qua cum Collegis, more tunc usitato, munus gladiatorium edidit; secundo populi favore, sacerdotium etiam accepit. Equidem hactenus tempora habuit secunda. Quæ autem sequuntur, mutata invidia & odio Neronis,

ſpsi exitium, domesticis luctum miserabilem adtulerunt. Inter amicos enim Cæsaris, quod tam conspicuus fieret profectus in poetica, frequenter offendebatur. Quippe & certamine pentaterico acto in Pompeji theatro laureis, recitante Nerone, fuerat coronatus, & ex tempore Orphea scriptum in experimentum ingenii ediderat; & tres libros quales videmus. Quare inimicum sibi fecit Imperatorem. Quo ambitiose imitante non hominum tantum, sed & artium sibi principatum vendicante, interdictum est & poetica, interdictum est etiam caussarum actionibus. Hoc factum Cæsaris juvenili æstimans animi calore, speransque ultionem, a conjuratis in cædem Neronis socius adsumtus est: sed parum fauste. Deceptus est enim a Pisone & Consularibus, aliisque prætura perfunctis illustribus viris. Dum vindictam expetit, in mortem irruit. Nam sua sponte coactus vita excedere, venas sibi præcidit; periitque prid. Cal. Majas Attico Vestino, & Nerva Sylano Coss. XXVII ætatis annum agens: non sine jactura utilitatis; quum patriæ, quæ tantam immature amisit indolem; tum ſtudiorum quoque. Reliqui enim VII Belli civilis libri locum calu-

mniantibus, tamquam mendosi non darent. Qui tametsi sub vero crimine non egent patrocinio, de iisdem dici, quod in Ovidii libris præscribitur, poteſt: *Emendaturus, si licuiſſet, erat*. Extant ejus & alii complures; ut, (*) Iliacon. Saturnalia. Catascomon. Silvarum X. Tragœdia Medea imperfecta. Salticæ Fabulæ XIV. Et Hippimata prosa oratione in Octavium Sagittam: & pro eo, de incendio urbis. Epistolarum ex Campania. Non fastidiendi quidem omnes: tales tamen, ut belli civilis videatur accessio.

(*) In indiculo hoc Operum Lucani pleraque sunt aut corrupta aut obscura. Jo. Alb. Fabricius ea clarius & verius his verbis enumerat: Deperdita Lucani sunt, Catacusmos Iliacus, Catalogus Heroidum, Hectoris lytra, Orpheus, Saturnalia, Silvarum Libri X, Medea Tragœdia imperfecta, Hypomnemata prosa oratione in Octavium Sagittam, & pro eo Declamationes, Epistolæ ex Campania, Satyricæ Fabulæ XIV &c. &c.

M. ANNÆI LUCANI
VITÆ
FRAGMENTUM
EX C. SUETONII TRANQUILLI
(UT VIDETUR)
LIBRO DE CLARIS POETIS.

M. Annæus Lucanus Cordubensis prima ingenii experimenta in Neronis laudibus dedit quinquennali certamine. Dein Civile bellum, quod cum Pompejo à Cæsare gestum est, recitavit. Qui tantæ levitatis & immoderatæ linguæ fuit, ut in Præfatione quadam ætatem & initia sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere: *Et quantum mihi restat ad Culicem?* Hic initio adolescentiæ, quum ob infestum matrimonium patrem suum ruri agere longe cogno-

visset, revocatus Athenis a Nerone, cohortique amicorum additus, atque etiam quæstura honoratus. Non tamen permansit in gratia. Siquidem ægre ferens recitante se, subito, ac nulla nisi refrigerandi sui caussa, indicto Senatu, Neronem recessisse; neque verbis adversus Principem, neque factis exorbitantibus posthæc temperavit. Adeo ut quondam in latrinis publicis, clariore strepitu ventris emisso, hemistichium Neronis, magna consessorum fuga pronunciarit: *Sub terris tonuisse putes*. Sed & famoso carmine quum ipsum, tum potentissimos amicorum, gravissime proscidit. Ad extremum pæne signifer Pisonianæ conjurationis exstitit, multus in gloria tyrannicidarum palam prædicanda; ac plenus minarum; usque eo intemperans, ut Cæsaris caput proximo cuique jactaret. Verum detecta conjuratione, nequaquam animi constantiam præstitit. Facile enim confessus, & ad humillimas devolutus preces; matrem quoque innoxiam inter socios nominavit, sperans impietatem sibi apud parricidam Principem profuturam. Impetrato autem mortis libero arbitrio, codicillos ad patrem corrigendos quibusdam versibus suis exaravit. Epulatusque largi-

ter, brachia ad secandas venas medico præbuit. Poemata ejus prælegi memini: confici vero ac venalia proponi, non tantum operose ac diligenter; sed inepte quoque.

visset, revocatus Athenis a Nerone, cohortique amicorum additus, atque etiam quæstura honoratus. Non tamen permansit in gratia. Siquidem ægre ferens recitante se, subito, ac nulla nisi refrigerandi sui caussa, indicto Senatu, Neronem recessisse; neque verbis adversus Principem, neque factis exorbitantibus posthæc temperavit. Adeo ut quondam in latrinis publicis, clariore strepitu ventris emisso, hemistichium Neronis, magna consessorum fuga pronunciarit: *Sub terris tonuisse putes*. Sed & famoso carmine quum ipsum, tum potentissimos amicorum, gravissime proscidit. Ad extremum pæne signifer Pisonianæ conjurationis exstitit, multus in gloria tyrannicidarum palam prædicanda; ac plenus minarum; usque eo intemperans, ut Cæsaris caput proximo cuique jactaret. Verum detecta conjuratione, nequaquam animi constantiam præstitit. Facile enim confessus, & ad humillimas devolutus preces; matrem quoque innoxiam inter socios nominavit, sperans impietatem sibi apud parricidam Principem profuturam. Impetrato autem mortis libero arbitrio, codicillos ad patrem corrigendos quibusdam versibus suis exaravit. Epulatusque largi-

tèr, brachia ad ſecandas venas medico præbuit. Poemata ejus prælegi memini; confici vero ac venalia proponi, non tantum operoſe ac diligenter; ſed inepte quoque.

ARGUMENTUM
LIBRORUM
M. ANNÆI LUCANI
SINGULIS VERSIBUS PER SINGULOS LIBROS DISPOSITIS. (*)

CÆsaris a Gallia reditum canit ad sua Primus.
Magnum cum patribus profugum docet inde Secundus.
Tertius *excitas notat in sua funera gentes.*
Quartus *habet partis mutilas utriusque cohortes.*
Quintus *componit cum Cæsare militis iras.*
Sextus *Thessaliæ bellis adcommodat oras.*
Septimus *exsequitur planctu miserabile bellum.*
Separat Octavus *Pompeji morte duellum.*
Nonus *arenivagum commendat laude Catonem.*
Cæsaris in Pharia Decimus *canit urbe vigorem.*

(*) Hoc Argumentum, & quæ singulis libris præfixa sunt, ex MS. Guelferbytano, qui olim Rottendorffii, postea Gudii fuerat, desumta sunt: quum aliæ editiones Joann. Sulpicii Summaria exhibere soleant.

M. ANNÆI LUCANI
PHARSALIA.
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Cæsaris in primo, Gallis ubicumque subactis,
Italiam reditus describitur, atque coactis
Invidia patribus aquilas deponere jussus
Atque triumphali pompa torpescere cassus.
Ille dolens tanti mercede carere laboris,
Insinuat sociis tanti monumenta doloris.
Quorum consilio missos per Gallica rura
Dirigit, & revocat, quæ liquerat, agmina plura.
Omnibus instructus Romam petit exagitatus:
Quo rumore pavens populus fugit atque senatus.
Monstra deinc cœlo, terra conspecta marique
Semina bellorum spargenda minantur ubique.

BELLA per Emathios plus quam civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem

In sua victrici conversum viscera (1) dextra:
Cognatasque acies: & rupto fœdere regni,
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas: infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.
Quis furor, o cives? quæ tanta licentia ferri,
Gentibus invisis Latium præbere cruorem?
Quumque superba foret Babylon spolianda tropæis
Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta,
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?
Heu, quantum terræ potuit pelagique parari,
Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextræ!
Unde venit Titan, & nox ubi sidera condit,
Quaque dies medius flagrantibus æstuat horis (2),
Et qua bruma rigens ac nescia vere remitti,
Adstringit Scythico glacialem frigore pontum (3):
Sub juga jam Seres, jam barbarus isset Araxes,
Et gens, si qua jacet nascenti conscia Nilo.
Tunc, si tantus amor belli tibi Roma nefandi,
Totum sub Latias leges quum miseris orbem,
In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.
At nunc semirutis pendent quod mœnia tectis
Urbibus Italiæ, lapsisque ingentia muris
Saxa jacent, nulloque domus custode tenentur (4),

(1) funera *MS. male*.
(2) oris *MS. & Lutat.*
(3) schyticum glaciali frigore pontum *vulgo*.
(4) nullæque *MS. unus*. tuentur *alius*. tenetur *multi*.

Rarus & antiquis habitator in urbibus errat:
Horrida quod dumis multos inarata per annos
Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis;
Non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Pœnus erit: nulli penitus descendere ferro
Contigit: alta sedent civilis vulnera dextræ.
Quod si non aliam venturo fata Neroni
Invenere viam, magnoque æterna parantur
Regna deis, cœlumque suo servire Tonanti
Non nisi sævorum potuit post bella gigantum:
Jam nihil, o superi, querimur: scelera ipsa, nefasque
Hac mercede placent: diros Pharsalia campos
Impleat: & Pœni saturentur sanguine manes:
Ultima funesta concurrant prœlia Munda.
His, Cæsar, Perusina fames, Mutinæque labores
Accedant fatis: &, quas premit aspera, classes,
Leucas: & ardenti servilia bella sub Ætna.
Multum Roma tamen debet civilibus armis,
Quod tibi res acta est. Te, quum, statione peracta,
Astra petes serus, prælati regia cœli
Excipiet, gaudente polo; seu sceptra tenere,
Seu te flammigeros Phœbi conscendere currus,
Telluremque nihil mutato sole timentem
Igne vago lustrare juvet. Tibi numine ab omni
Cedetur, jurisque tuo (1) natura relinquet,

(1) jurisque tui *vulgati cum Prisciano*.

Quis deus esse velis, ubi regnum ponere mundi.
Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe:
Nec polus aversi calidus qua vergitur Austri;
Unde tuam videas obliquo sidere Romam.
Ætheris inmensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus. Librati pondera cœli
Orbe tene medio: pars ætheris illa sereno
Tota vacet, nullæque obstent a Cæsare nubes.
Tunc genus humanum positis sibi consulat armis,
Inque vicem gens omnis amet: pax missa per orbem
Ferrea belligeri compescat limina Jani.
Sed mihi jam numen: nec, te si pectore vates
Accipio, Cyrrhæa velim secreta moventem
Sollicitare deum, Bacchumque avertere Nysa.
Tu satis ad vires Romana in carmina dandas.

Fert animus (1) caussas tantarum expromere rerum,
Inmensumque aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.
Invida fatorum series, summisque negatum
Stare diu; nimioque graves sub pondere lapsus;
Nec se Roma ferens. Sic, quum, compage soluta,
Sæcula tot mundi suprema coegerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia; mixtis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere litora nolet,

(1) est animus *MS.*

Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, &, obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi; totaque discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.
In se magna ruunt: lætis hunc numina rebus
Crescendi posuere modum. Nec gentibus ullis
Commodat in populum, terræ pelagique potentem,
Invidiam Fortuna suam. Tum caussa malorum
Facta tribus dominis communis Roma, nec umquam
In turbam missi feralia fœdera regni.
O male concordes nimiaque cupidine cæci,
Quid miscere juvat vires, orbemque tenere
In medium? dum terra fretum, terramque levabit
Aer, & longi volvent Titana labores,
Noxque diem cœlo totidem per signa sequetur;
Nulla fides regnis sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit. Nec gentibus ullis
Credite; nec longe fatorum exempla petantur:
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.
Nec pretium tanti tellus pontusque furoris
Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.
Temporis angusti (1) mansit concordia discors,
Paxque fuit non sponte ducum. Nam sola futuri
Crassus erat belli medius mora. Qualiter undas
Qui secat & geminum gracilis male separat (2) Isthmos,

(1) tempus ad Augusti *Acron Cruquii*.
(2) mare separat *MSS. & edd. omnes*.

Nec patitur conferre fretum? si terra recedat,
Jonium Ægæo franget mare: sic, ubi sæva
Arma ducum dirimens, miserando funere, Crassus
Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,
Parthia Romanos solverunt damna furores.
Plus illa vobis acie, quam creditis, actum,
Arsacidæ: bellum victis civile dedistis.
Dividitur ferro regnum: populique potentis,
Quæ mare, quæ terras, totum quæ continet orbem,
Non cepit fortuna duo. Nam pignora juncti
Sanguinis & diro ferales omine tedas
Abstulit ad manes, Parcarum, Julia, sæva
Intercepta manu. Quod si tibi fata dedissent
Majores in luce moras, tu sola furentes (1)
Inde virum poteras atque hinc retinere parentem,
Armatasque manus excusso jungere ferro,
Ut generos mediæ soceris junxere Sabinæ.
Morte tua discussa fides bellumque movere,
Permissum ducibus. Stimulos dedit æmula virtus.
Tu nova ne veteres obscurent acta triumphos,
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne, times: te jam series, ususque laborum
Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
Nec quemquam jam ferre potest Cæsarve priorem,
Pompejusve parem. Quis justius induit arma,

(1) furentem *vulgo*.

Scire nefas: magno se judice quisque tuetur:
Victrix caussa Deis placuit (1), sed victa Catoni.
Nec coiere pares: alter vergentibus annis
In senium, longoque togæ tranquillior usu
Dedidicit jam pace ducem: famæque petitor
Multa dare in vulgus: totus popularibus auris
Impelli, plausuque sui gaudere theatri:
Nec reparare novas vires, multumque priori
Credere fortunæ. Stat magni nominis umbra.
Qualis frugifero quercus sublimis in agro
Exuvias populi veteres sacrataque gestans
Dona ducum: nec jam validis radicibus hærens,
Pondere fixa suo est; nudosque per aera ramos
Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbras;
Et quamvis primo nutet casura sub Euro,
Tot circum silvæ firmo se robore tollant,
Sola tamen colitur. Sed non in Cæsare tantum
Nomen erat, nec fama ducis: sed nescia virtus
Stare loco: solusque pudor, non vincere bello,
Acer, & indomitus; quo spes, quoque ira (2) vocasset,
Ferre manum, & numquam temerando parcere ferro:
Successus urguere suos, instare favori
Numinis: impellens quidquid sibi summa petenti
Obstaret, gaudensque viam fecisse ruina.
Qualiter expressum ventis per nubila fulmen

(1) Deo placuit *Jo. Salisberiens.*
(2) spesque & ira *alius.*

Ætheris impulsi sonitu, mundique fragore
Emicuit, rupitque diem populosque paventes
Terruit, obliqua præstringens lumina flamma,
In sua templa furit; nullaque exire vetante
Materia, magnamque cadens, magnamque revertens
Dat stragem late, sparsosque recolligit ignes.
  Hæ ducibus caussæ suberant: sed publica belli
Semina, quæ populos semper mersere potentes.
Namque ut opes mundo nimias fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suasere rapinæ:
Non auro, tectisve modus: mensasque priores
Aspernata fames: cultus gestare decoros
Vix nuribus, rapuere mares: FŒCUNDA virorum
Paupertas fugitur, totoque arcessitur orbe,
Quo gens quæque perit. Tum longos jungere fines
Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
Vomere, & antiquos Curiorum passa ligones
Laxa (1) sub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
Inde iræ faciles, &, quod suasisset egestas,
Vile nefas, magnumque decus ferroque petendum,
Plus patria potuisse sua: mensuraque juris
Vis erat: hinc leges & plebiscita coacta,

(1) Longa *vulgg.*

Et cum consulibus turbantes jura tribuni:
Hinc rapti pretio fasces, sectorque favoris (1)
Ipse sui populus, fatalisque ambitus urbi,
Annua venali referens certamina Campo:
Hinc usura vorax, avidumque in tempora (2) fœnus,
Et concussa fides, & multis utile bellum.

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa duci patriæ trepidantis imago
Clara per obscuram vultu mœstissima noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,
Et gemitu permixta loqui: „Quo tenditis ultra?
„Quo fertis mea signa viri? si jure venitis,
„Si cives: huc usque licet." Tum perculit horror
Membra ducis, riguere comæ, gressumque coercens
Languor in extrema tenuit vestigia ripa.
Mox ait: „O magnæ qui mœnia prospicis urbis
„Tarpeja de rupe Tonans, Phrygiique penates
„Gentis Juleæ, & rapti secreta Quirini,
„Et residens celsa Latialis Juppiter Alba (3),
„Vestalesque foci, summique o numinis instar,
„Roma, fave cœptis: non te furialibus armis

(1) servusque favoris *Vir. doct.*
(2) in tempore *vulgo*.
(3) Juppiter aula *MSS. duo*.

„Persequor: en! adsum victor terraque marique
„Cæsar, ubique tuus, (liceat modo) nunc quoque miles.
„Ille erit, ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.“
Inde moras solvit belli, tumidumque per amnem
Signa tulit (1) propere. Sicut squalentibus arvis
Æstiferæ Libyes viso Leo comminus hoste
Subsedit dubius, totam dum colligit iram;
Mox ubi se sævæ stimulavit verbere caudæ,
Erexitque jubas, vasto & grave murmur hiatu
Infremuit: tum torta levis si lancea Mauri
Hæreat, aut latum subeant venabula pectus,
Per ferrum, tanti securus vulneris, exit.
  Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, quum fervida canduit æstas:
Perque imas serpit valles, & Gallica certus
Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.
Tunc vires præbebat hiems, atque auxerat undas
Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,
Et madidis Euri resolutæ flatibus Alpes.
Primus in obliquum sonipes opponitur amnem
Excepturus aquas. Molli tum cetera rumpit
Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.
Cæsar ut adversam, superato gurgite, ripam
Adtigit, Hesperiæ vetitis & constitit oris (2),
„Hic, ait, hic pacem, temerataque jura relinquo;

(1) Signa movet *vulgo*.
(2) constitit arvis *vulgo*.

„Te, Fortuna, sequor: procul hinc jam fœdera sunto.
„Credidimus fatis. Utendum est judice bello.“
Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger. It torto Balearis verbere fundæ
Ocior, & missa Parthi post terga sagitta:
Vicinumque minax invadit Ariminum, & ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.
Jamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur: seu sponte deûm, seu turbidus Auster
Impulerit, mœstam tenuerunt nubila lucem.
Constitit ut capto jussus deponere miles
Signa foro, stridor lituum, clangorque tubarum
Non pia concinuit cum rauco classica cornu.
Rupta quies populis, stratisque excita juventus
Deripuit sacris adfixa penatibus arma,
Quæ pax longa dabat: nuda jam crate fluentes
Invadunt clipeos, curvataque cuspide pila,
Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.
Ut notæ fulsere aquilæ, Romanaque signa,
Et celsus medio conspectus in agmine Cæsar,
Diriguere metu, gelidus pavor alligat artus,
Et tacito mutos volvunt sub pectore questus:
„O male vicinis hæc mœnia condita Gallis,
„O tristi damnata loco! pax alta per omnes,
„Et tranquilla quies populos: nos præda furentum,
„Primaque castra sumus. Melius, Fortuna, dedisses
„Orbe sub Eoo sedem, gelidaque sub Arcto,

„Erranteſque domus, Latii quam clauſtra tueri.
„Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem
„Vidimus, & Martem Libyes, curſumque furoris
„Teutonici. Quoties Romam Fortuna laceſſit,
„Hac iter eſt bellis." Gemitu ſic quiſque latenti,
Non auſus timuiſſe palam: vox nulla dolori
Credita: ſed quantum, volucres quum bruma coercet,
Rura ſilent, mediuſque tacet (1) ſine murmure pontus,
Tanta quies. Noctis gelidas lux ſolverat umbras:
Ecce faces belli, dubiæque in prælia menti
Urguentes addunt ſtimulos, cunctaſque pudoris
Rumpunt fata moras: juſtos Fortuna laborat
Eſſe ducis motus, & cauſſas invenit armis.
Expulit ancipiti diſcordes urbe tribunos
Victo jure minax jactatis curia Gracchis.
Hos jam mota ducis, vicinaque ſigna petentes
Audax venali comitatur Curio lingua:
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Auſus, & armatos plebi miſcere potentes.
Utque ducem varias volventem pectore curas
Conſpexit: „Dum voce tuæ potuere juvari
„Cæſar, ait, partes, quamvis nolente ſenatu,
„Traximus imperium tunc, quum mihi Roſtra tenere
„Jus erat, & dubios in te transferre Quirites.
„At poſtquam leges bello ſiluere coactæ,

(1) jacet *vulgo*.

„Pellimur e patriis laribus, patimurque volentes
„Exsilium: tua nos faciet victoria cives.
„Dum trepidant nullo firmatæ robore partes,
„Tolle moras: semper nocuit differre paratis:
„Par labor atque metus pretio majore petuntur.
„Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
„Pars quota terrarum? facili si prœlia pauca
„Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.
„Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
„Excipit, aut sacras poscunt Capitolia lauros.
„Livor edax tibi cuncta negat: gentesque subactas
„Vix impune feres: socerum depellere regno
„Decretum genero est. Partiri non potes orbem:
„Solus habere potes.“ Sic postquam fatus, & ipsi
In bellum prono tantum tamen addidit iræ,
Accenditque ducem, quantum clamore juvatur
Eleus sonipes, quamvis jam carcere clauso
Inmineat foribus, pronusque repagula laxet:
Convocat armatos extemplo ad signa maniplos:
Utque satis trepidum, turba coeunte, tumultum
Composuit vultu, dextraque silentia jussit:
„Bellorum, o socii, qui mille pericula Martis
„Mecum, ait, experti, decimo jam vincitis anno,
„Hoc cruor Arctois meruit diffusus in arvis,
„Vulneraque, & mortes, hiemesque sub Alpibus actæ?
„Non secus ingenti bellorum Roma tumultu
„Concutitur, quam si Pœnus transcenderit Alpes

„Hannibal. Implentur validæ (1) tirone cohortes:
„In classem cadit omne nemus: terraque marique
„Jussus Cæsar agi. Quid? si mihi signa jacerent
„Marte sub adverso, ruerentque in terga feroces
„Gallorum populi? nunc, quum Fortuna secundis
„Mecum rebus agat, Superique ad summa vocantes,
„Tentamur. Veniat longa dux pace solutus
„Milite cum subito partesque in bella togatæ,
„Marcellusque loquax, & nomina vana Catones (2).
„Scilicet extremi Pompejum, emtique clientes
„Continuo per tot satiabunt tempora regno?
„Ille reget currus nondum patientibus annis?
„Ille semel raptos numquam dimittet honores?
„Quid jam rura querar totum suppressa per orbem,
„Ac jussam servire famem? quis castra timenti
„Nescit mixta foro? gladii quum triste micantes
„Judicium insolita trepidum cinxere corona;
„Atque auso medias irrumpere milite leges.
„Pompejana reum clauserunt signa Milonem?
„Nunc quoque ne lassum teneat privata senectus,
„Bella nefanda parat suetus civilibus armis,
„Et docilis Sullam sceleris vicisse magistrum.
„Utque feræ tigres numquam posuere furorem,
„Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,
„Altus cæsorum pavit cruor armentorum;

(1) valido *vulgo*.
(2) Catonem *MSS. multi*.

„Sic & Sullanum solito tibi lambere fertum
„Durat, Magne, sitis. Nullus semel ore receptus
„Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
„Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
„Quis scelerum modus est? ex hoc te jam, improbe, regno
„Ille tuus saltem doceat descendere (1) Sulla.
„Post Cilicasne vagos, & lassi Pontica regis
„Prœlia, barbarico vix consummata veneno,
„Ultima Pompejo dabitur provincia Cæsar;
„Quod non, victrices aquilas deponere jussus,
„Paruerim? mihi si merces erepta laborum est,
„His saltem longi, non cum duce (2), præmia belli
„Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.
„Conferet exsanguis quo se post bella senectus?
„Emeritis quæ sedes erit? quæ rura dabuntur,
„Quæ noster veteranus aret, quæ mœnia fessis?
„An melius fient piratæ, Magne, coloni?
„Tollite jampridem victricia, tollite signa:
„Viribus utendum est, quas fecimus: ARMA tenenti
„Omnia dat, qui justa negat: neque numina deerunt,
„Nam nec præda meis, neque regnum quæritur armis;
„Detrahimus dominos urbi servire paratæ.“
Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
Secum incerta fremit: pietas, patriique penates
Quamquam cæde feras mentes, animosque tumentes

(1) discedere *vulgo*.
(2) me duce *vulgo*.

Frangunt; sed diro ſerri revocantur amore,
Ductorisque metu. Summi tum munera pili
Lælius, emeritique gerens insignia doni,
Servati civis referentem præmia quercum,
„Si licet, exclamat, Romani maxime rector
„Nominis, & jus est veras expromere voces;
„Quod tam lentâ tuas tenuit patientia vires,
„Conquerimur. Deeratne tibi fiducia nostri?
„Dum movet hæc (1) calidus spirantia corpora sanguis,
„Et dum pila valent ſortes torquere lacerti,
„Degenerem patiere togam, regnúmque senatus?
„Usque adeo miserum est civili vincere bello?
„Duc age per Scythiæ populos, per inhospita Syrtis
„Litora, per squalidas Libyes (2) sitientis arenas.
„Hæc manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
„Oceani tumidas remo compescuit undas:
„Fregit & Arctoo spumantem vortice Rhenum.
„Jussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.
„Nec civis meus est, in quem tua classica, Cæsar,
„Audiero. Per signa decem felicia castris,
„Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos;
„Pectore si fratris gladium, juguloque parentis
„Condere me jubeas, plenæque in viscera partu
„Conjugis, invita peragam tamen omnia dextra;
„Si spoliare deos, ignemque immittere templis,

(1) hic *alii*.
(2) calidas Lybiæ *vulgo*.

„Numina miscebit castrensis flamma monetæ;
„Castra super Tusci si ponere Thybridis undas,
„Hesperios audax veniam metator in agros.
„Tu quoscumque voles in planum effundere muros,
„His aries actus disperget saxa lacertis:
„Illa licet, penitus tolli quam jusseris urbem,
„Roma sit.“ His cunctæ simul adsensere cohortes,
Elatasque alte, quæcumque ad bella vocaret,
Promisere manus. It tantus ad æthera clamor,
Quantus, piniferæ Boreas quum Thracius Ossæ
Rupibus incubuit, curvato robore pressæ
Fit sonus, aut rursum redeuntis in aera silvæ.
Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum,
Fataque ferre videt; ne quo languore moretur
Fortunam, sparsas per Gallica rura cohortes
Evocat, & Romam motis petit undique signis.
Deseruere cavo tentoria fixa Lemano,
Castraque, quæ Vogesi curvam super ardua rupem,
Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
Hi vada liquerunt Isaræ, qui gurgite ductus
Per tam multa suo, famæ majoris in amnem
Lapsus, ad æquoreas nomen non pertulit undas.
Solvuntur flavi longa statione Rutheni:
Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,
Finis & Hesperiæ, promoto limite, Varus:
Quaque sub Herculeo sacratus numine (1) portus

(1) nomine *vulgo*.

Urguet rupe cava pelagus: non Corus in illum
Jus habet, aut Zephyrus: solus sua litora turbat
Circius, & tuta prohibet statione Monœci.
Quaque patet litus dubium, quod terra, fretumque
Vindicat alternis vicibus, quum funditur ingens
Oceanus, vel quum refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,
Destituatque ferens; an sidere mota secundo
Tethyos unda vagæ lunaribus æstuet horis;
Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
Erigat Oceanum, fluctusque ad sidera ducat,
Quærite, quos agitat mundi labor: at mihi semper
Tu, quæcumque moves tam crebros caussa meatus,
Ut superi voluere, lates. Tunc rura Menetis
Qui tenet, & ripas Aturi, qua litore curvo
Molliter admissum claudit Tarbellius æquor;
Signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste:
Et Biturix, longisque leves Suessones in armis:
Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto,
Optima gens flexis in gyrum Sequana frenis:
Et docilis rector rostrati Belga covini:
Averni que ausi Latios se fingere fratres,
Sanguine ab Iliaco populi; nimiumque rebellis
Nervius, & cæsi pollutus fœdere Cottæ:
Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones: Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuere tubæ: qua Cinga pererrat

Gurgite: qua Rhodanus raptum velocibus undis
In mare fert Ararim: qua montibus ardua summis
Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas:
(Pictones immunes ſubigunt ſua rura; nec ultra
Instabiles Turonas circumsita castra coercent.
In nebulis Meduana tuis marcere perosus
Andus, jam placida Ligeris recreatur ab unda,
Inclyta Cæſareis Genabos dissolvitur alis.) (*)
Tu quoque lætatus converti prœlia Trevir:
Et nunc tonse Ligur, quondam per colla decore
Crinibus effusis toti prælate Comatæ:
Et quibus inmitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis Scythiæ non mitior ara Dianæ.
Vos quoque, qui ſortes animas, belloque peremtas
Laudibus in longum vates dimittitis ævum,
Plurima securi ſudistis carmina Bardi.
Et vos barbaricos ritus, moremque sinistrum
Sacrorum Druidæ positis repetistis ab armis.
Solis nosse deos, & cœli numina vobis,
Aut solis nescire datum: nemora alta remotis
Incolitis lucis. Vobis auctoribus, umbræ
Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi
Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus

(*) *Hi quinque versus interpolati videntur. Desunt enim in Codicibus, nec quid eorumdem exhibent Editio princeps anni 1469, & Gryphii Lugdunensis anni 1542.*

Conciperent, tenuere Lares: nec limine quisquam
Hæsit, & extremo tunc forſitan urbis amatæ
Plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
O faciles dare summa deos, eademque tueri
Difficiles! urbem populis, victisque frequentem
Gentibus, & generis, coeat si turba, capacem
Humani, facilem, venturo Cæsare, prædam
Ignavæ liquere manus. Quum pressus ab hoste
Clauditur externis miles Romanus in oris,
Effugit exiguo nocturna pericula vallo:
Et subitus rapti munimine cespitis agger
Præbet securos intra tentoria somnos.
Tu tantum audito bellorum nomine Roma
Desereris; nox una tuis non credita muris.
Danda tamen venia est tantorum danda pavorum:
Pompejo fugiente, timent. Tum ne qua futuri
Spes saltem trepidas mentes levet, addita fati
Pejoris manifesta fides, superique minaces
Prodigiis terras implerunt, æthera, pontum.
Ignota obscuræ viderunt sidera noctes,
Ardentemque polum flammis, cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Sideris, & terris mutantem (1) regna cometen.
Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno,
Et varias ignis tenso dedit aere formas:

Nunc

(1) nutantem *MS.*

Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas
Emicuit coelo. Tacitum sine nubibus ullis
Fulmen, & Arctois rapiens e partibus ignes,
Percussit Latiale caput: stellæque minores
Per vacuum solitæ noctis decurrere tempus,
In medium venere diem: cornuque coacto
Jam Phœbe toto fratrem quum redderet orbe,
Terrarum subita percussa expalluit umbra.
Ipse caput medio Titan quum ferret Olympo,
Condidit ardentes atra caligine currus,
Involvitque orbem tenebris, gentesque coegit
Desperare diem; qualem fugiente per ortus
Sole Thyesteæ noctem duxere Mycenæ.
Ora ferox Siculæ laxavit Mulciber Ætnæ;
Nec tulit in cœlum flammas, sed vertice prono
Ignis in Hesperium cecidit latus. Atra (1) Charybdis
Sanguineum fundo torsit mare. Flebile sævi
Latravere canes. Vestali raptus ab ara
Ignis, & ostendens confectas flamma Latinas
Scinditur in partes, geminoque cacumine surgit,
Thebanos imitata rogos. Tum cardine tellus
Subsedit, veteremque, jugis nutantibus, Alpes
Discussere nivem. Tethys majoribus undis
Hesperium Calpen, summumque implevit Atlanta.
Indigetes flevisse deos, urbisque laborem

(1) arta *MS.*

Testatos sudore Lares, delapsaque templis
Dona suis, dirasque diem fœdasse volucres
Accipimus; silvisque feras sub nocte relictis
Audaces media posuisse cubilia Roma.
Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ,
Monstrosique hominum partus numeroque modoque
Membrorum, matremque suus conterruit infans.
Diraque per populum Cumanæ carmina vatis
Vulgantur. Tum, quos sectis Bellona lacertis
Sæva movet, cecinere deos: crinemque rotantes
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.
Compositis plenæ gemuerunt ossibus urnæ.
Tum fragor armorum, magnæque per avia voces
Auditæ nemorum: & venientes comminus umbræ.
Quique colunt junctos extremis mœnibus agros,
Diffugiunt: ingens urbem cingebat Erinnys,
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridentesque comas: Thebanam qualis Agaven
Impulit, aut sævi contorsit tela Lycurgi
Eumenis: aut jussu qualem Junonis iniquæ
Horruit Alcides, viso jam Dite, Megæram.
Insonuere tubæ, & quanto clamore cohortes
Miscentur (1), tantum nox atra, silentibus auris,
Edidit. Et medio visi consurgere campo
Tristia Sullani cecinere oracula manes:

(1) Miscuntur *MSS. duo probati.*

Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugere sepulcro.
Hæc propter placuit Thuscos de more vetusto
Acciri vates. Quorum qui maximus ævo
Aruns incoluit desertæ mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venasque calentes
Fibrarum, & monitus errantis in aere pinnæ:
Monstra jubet primum, nullo quæ semine discors
Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos
Ex utero fetus infaustis urere flammis.
Mox jubet & totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, & festo purgantes mœnia lustro,
Longa per extremos pomœria cingere fines
Pontifices, sacri quibus est permissa potestas.
Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.
Tum qui fata deûm secretaque carmina servant,
Et parvo lotam revocant Almone Cybeben:
Et doctus volucres Augur servare sinistras:
Septemvirque epulis festus, Titiique sodales:
Et Salius læto portans ancilia collo:
Et tollens apicem generoso vertice Flamen.
Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
Circumeunt, Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, ac terra mœsto quum murmure condit,
Datque locis numen sacris. Tunc admovet aris

Electa cervice marem. Jam fundere Bacchum
Ceperat, obliquoque molas inducere cultro:
Impatiensque divo non grati victima sacri,
Cornua succincti premerent quum torva ministri,
Deposito victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit solitus: sed vulnere largo
Diffusum rutilo dirum pro sanguine virus.
Palluit adtonitus sacris feralibus Aruns,
Atque iram superûm raptis quæsivit in extis.
Terruit ipse color vatem: nam pallida tætris
Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus adsperso variabat sanguine livor.
Cernit tabe jecur madidum: venasque minaces
Hostili de parte videt. Pulmonis anheli
Fibra latet, parvusque secat vitalia limes.
Cor jacet: & saniem per hiantes viscera rimas
Emittunt: promuntque suas omenta latebras.
Quodque (nefas) nullis impune adparuit extis,
Ecce, videt capiti fibrarum increscere molem
Alterius capitis: pars ægra & marcida pendet,
Pars micat & celeri venas movet improba pulsu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat: „Vix fas, superi, quæcumque monetis
„Prodere me populis: neque enim tibi summe litavi
„Juppiter hoc sacrum: cæsique in pectora (1) tauri

(1) in viscera *vulgo*.

„Inferni venere dei. Non fanda timemus.
„Sed venient majora metu. DI visa secundent,
„Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis
„Finxerit ista Tages." Flexa sic omina Tuscus
Involvens, multaque tegens ambage canebat.
At Figulus, cui cura deos, secretaque cœli
Nosse fuit, quem non stellarum Ægyptia Memphis
Æquaret visu, numerisque moventibus astra,
„Aut hic errat, ait, ulla sine lege per ævum
„Mundus, & incerto discurrunt sidera motu;
„Aut, si fata movent (1), urbi generique paratur
„Humano matura lues. Terræne dehiscent,
„Subsidentque urbes? an tollet fervidus aer
„Temperiem? segetes tellus infida negabit?
„Omnis an infusis miscebitur unda venenis?
„Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
„Sævitiam? extremi multorum tempus in unum
„Convenere dies. Summo si frigida cœlo
„Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
„Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
„Totaque diffuso latuisset in æquore tellus.
„Si sævum radiis Nemeæum, Phœbe, Leonem
„Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
„Succensusque tuis flagrasset curribus æther.
„Hi cessant ignes. Tu qui flagrante minacem

(1) regunt *MS.*

„Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
„Quid tantum, Gradive, paras? nam mitis ab alto
„Juppiter occasu premitur, Venerisque salubre
„Sidus hebet, motuque celer Cyllenius hæret,
„Et cœlum Mars solus habet. Cur signa meatus
„Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
„Enſiferi fulget nimium latus Orionis?
„Inminet armorum rabies: ferrique potestas
„Confundet jus omne manu: scelerique neſando
„Nomen erit virtus: multosque exibit in annos
„Hic furor. Et superos quid prodest poscere finem?
„Cum domino pax ista venit. Duc Roma malorum
„Continuam seriem: cladem que in tempora multa
„Extrahe, civili tantum jam libera bello."
Terruerant satis hæc pavidam præsagia plebem:
Sed majora premunt. Nam qualis vertice Pindi
Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo;
Talis & adtonitam rapitur matrona per urbem,
Vocibus his prodens urguentem pectora Phœbum:
„Quo feror, o Pæan? qua me super æthera raptam
„Constituis terra? video Pangæa nivosis
„Cana jugis, latosque Æmi sub rupe Philippos.
„Quis furor hic, o Phœbe, doce: quid tela (1), manusque
„Romanæ miscent acies, bellumque sine hoste est?
„Quo diversa feror? primos me ducis in ortus,

(1) quo tela *MSS. vett. melius.*

„Qua mare Lagæi mutatur gurgite Nili.
„Hunc ego, fluminea deformis truncus arena
„Qui jacet, agnosco: dubiam super æquora Syrtin
„Arentemque feror Libyen, quo tristis Erinnys
„Transtulit Emathias acies. Nunc desuper Alpis
„Nubiferæ colles, atque aeriam Pyrenen
„Abripimur. Patriæ sedes remeamus in urbis,
„Impiaque in medio peraguntur bella senatu.
„Consurgunt partes iterum, totumque per orbem
„Rursus eo. Nova da mihi cernere litora ponti,
„Telluremque novam: vidi jam, Phœbe, Philippos.“
Hæc ait: & lasso jacuit defecta (1) ſurore.

(1) deserta *MSS. plures.*

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM:

Qui liber insequitur notat omnia plena timoris,
Vota, preces, lacrimas veterisque relata doloris.
Bruto ut & aliis obstantia dicta Catonis,
Pompejique fugam, Syllæ, Thermi atque Libonis.
Domitii litem poscentis mortis amara,
Sed, licet invitum, servatum mortis ab hora.
Pompejum socios acuentem in prælia dictis,
Sed, clarente metu, signis cessasse relictis.
Cæsaris ingenti maria interclusa labore,
Structa sed injectis facibus saxisque labare.
Brundisianorum defectu pæne retentus,
Navibus relictis evadis, Magne, duabus.

JAmque iræ patuere deûm, manifestaque belli
Signa dedit mundus: legesque, & fœdera rerum,
Præscia monstrifero vertit natura tumultu,

Indixitque nefas. Cur hanc tibi rector Olympi
Sollicitis visum mortalibus addere curam,
Noscant venturas ut dira per omina clades?
Sive parens rerum quum primum informia regna,
Materiemque rudem flamma cedente recepit,
Fixit in æternum caussas, qua cuncta coercet,
Se quoque lege tenens, & sæcula jussa ferentem
Fatorum inmoto divisit limite mundum:
Sive nihil positum, sed Fors incerta vagatur,
Fertque refertque vices, & habet mortalia casus:
Sit subitum, quodcumque paras: sit cæca futuri
Mens hominum fati: liceat sperare timenti.
Ergo ubi concipiunt, quantis sit cladibus orbi (1)
Constatura fides superûm, ferale per urbem
Justitium: latuit plebejo tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.
Tunc questus tenuere suos, magnusque per omnes
Errabat sine voce dolor. Sic funere primo
Adtonitæ tacuere domus, quum corpora nondum
Conclamata jacent, nec mater crine soluto
Exigit ad sævos famularum (2) brachia planctus:
Sed quum membra premit fugiente rigentia vita,
Vultusque exanimes, oculosque in morte natantes (3),
Nec dum est ille dolor, sed jam metus: incubat amens,

(1) urbi *vulgo*.
(2) famulorum *vulgo*.
(3) minaces *MS*. jacentes *vulgo*.

„Audieratque pavens: *Fas hæc contingere non est*
„*Colla tibi:* debet multas hic legibus ævi,
„Ante suam, mortes: vanum depone furorem.
„Si libet ulcisci deletæ funera gentis,
„Hunc, Cimbri, servate senem. Non ille favore
„Numinis, ingenti superûm protectus ab ira,
„Vir ferus, & Romam cupienti perdere fato
„Sufficiens. Idem pelago delatus iniquo
„Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,
„Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthæ,
„Et Pœnos pressit cineres. Solatia fati
„Carthago, Mariusque tulit: pariterque jacentes
„Ignovere deis. Libycas ibi colligit iras.
„Ut primum fortuna redit: servilia solvit
„Agmina: conflato sævas ergastula ferro
„Exeruere manus. Nulli gestanda dabantur
„Signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat usum,
„Adtuleratque in castra nefas. Pro fata! quis ille,
„Quis fuit ille dies, Marius quo mœnia victor
„Corripuit? quantoque gradu mors sæva cucurrit?
„Nobilitas cum plebe cadit: lateque vagatur
„Ensis, & a nullo revocatum pectore ferrum.
„Stat cruor in templis: multaque rubentia cæde
„Lubrica saxa madent. Nulli sua profuit ætas.
„Non senis extremum piguit vergentibus annis
„Præcepisse (1) diem: non primo in limine vitæ

(1) Præcipitasse *vulgo*.

„Infantis miseri nascentia rumpere fata.
„Crimine quo cædem parvi potuere mereri?
„Sed satis est jam, posse mori. Trahit ipse furoris
„Impetus: &, visum lenti, quæsisse nocentem.
„In numerum pars magna perit: rapuitque cruentus
„Victor ab ignota vultus cervice resectos
„Dum vacua pudet ire manu. Spes una salutis,
„Oscula pollutæ fixisse trementia dextræ.
„Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
„Degener o populus, vix sæcula longa decorum
„Sic meruisse viris, nedum breve dedecus ævi,
„Et vitam, dum Sulla redit. Cui funera vulgi
„Flere vacet? vix te sparsum per viscera, Bæbi,
„Innumeras inter carpentis membra coronæ
„Discessisse (1) manus: aut te, præsage malorum
„Antoni, cujus laceris pendentia canis
„Ora ferens miles festæ rorantia mensæ
„Imposuit. Truncos laceravit Fimbria Crassos.
„Sæva Tribunicio maduerunt robora tabo.
„Te quoque, neglectu violatæ, Scævola, Vestæ,
„Ante ipsum penetrale deæ, semperque calentes
„Mactavere focos: parvum sed fessa senectus
„Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.
„Septimus hæc sequitur, repetitis fascibus, annus:
„Ille fuit vitæ Mario modus, omnia passo,

(1) Discerpsisse *MSS.* & *edd. vett.*

„Quæ pejor fortuna potest, atque omnibus uſo;
„Quæ melior: menſoque, homini quid fata paterent (1).
„Jam, quot apud Sacri cecidere cadavera portum,
„Aut Collina tulit ſtratas quot porta catervas?
„Tunc quum pæne caput mundi, rerumque poteſtas
„Mutavit tranſlata locum, Romanaque Samnis
„Ultra Caudinas ſpiravit vulnera Furcas,
„Sulla quoque immenſis acceſſit cladibus ultor.
„Ille quod exiguum reſtabat ſanguinis urbi
„Hauſit. Dumque nimis jam putria membra recidit,
„Exceſſit medicina modum, nimiumque ſecuta eſt,
„Qua morbi duxere, manus. Periere nocentes;
„Sed quum jam ſoli poſſent ſupereſſe nocentes.
„Tum data libertas odiis, reſolutaque legum
„Frenis ira ruit, non uni cuncta dabantur,
„Sed fecit ſibi quiſque nefas. Semel omnia victor
„Juſſerat. Infandum domini per viſcera ferrum
„Exegit famulus: nati maduere paterno
„Sanguine. Certatum eſt, cervix cui cæſa parentis
„Cederet: in fratrum ceciderunt præmia fratres.
„Buſta repleta fuga, permixtaque viva ſepultis
„Corpora: nec populum latebræ cepere ferarum.
„Hic laqueo fauces, eliſaque guttura fregit:
„Hic ſe præcipiti jaculatus pondere dura
„Diſſiluit percuſſus humo: morteſque cruento

(1) pararent *vulgo*.

„Victori rapuere suas: hic robora busti
„Exstruit ipse sibi, nec dum omni sanguine fuso
„Desilit in flammas, & , dum licet, occupat ignes.
„Colla ducum pilo trepidam gestata per urbem,
„Et medio congesta foro: cognoscitur illic
„Quidquid ubique jacet. Scelerum non Thracia tantum
„Vidit Bistonii stabulis pendere tyranni,
„Postibus Antæi Libye: nec Græcia mœrens
„Tot laceros artus Pisæa flevit in aula.
„Quum jam tabe fluunt, confusaque tempore multo
„Amisere notas, miserorum dextra parentum
„Colligit, & pavido subducit cognita furto.
„Meque ipsum memini cæsi deformia fratris
„Ora rogo cupidum, vetitisque imponere flammis,
„Omnia Sullanæ lustrasse cadavera pacis:
„Perque omnes truncos, qua cum cervice recisum
„Conveniat, quæsisse caput. Quid sanguine manes
„Placatos Catuli referam? quum victima tristes
„Inferias Marius forsan nolentibus umbris
„Pendit, inexpleto non fanda piacula busto:
„Quum laceros artus, æquataque vulnera membris
„Vidimus, & toto quamvis in corpore cæso
„Nil animæ letale datum, moremque nefandæ
„Dirum sævitiæ, pereuntis parcere morti.
„Avulsæ cecidere manus, exsectaque lingua
„Palpitat, & muto vacuum ferit aera motu.
„Hic aures, alius spiramina naris aduncæ

„Amputat: ille cavis evolvit ſedibus orbes,
„Ultimaque effundit (1) ſpectatis lumina membris.
„Vix erit ulla fides tam ſævi criminis, unum
„Tot pœnas cepiſſe caput. Sic mole ruinæ
„Fracta ſub ingenti miſcentur pondere membra:
„Nec magis informes veniunt ad litora trunci,
„Qui medio periere freto. Quid perdere fructum
„Juvit, &, ut vilem, Marii confundere vultum?
„Ut ſcelus hoc Sullæ, cædeſque oſtenſa placeret,
„Agnoſcendus erat. Vidit Fortuna colonos
„Prænestina ſuos cunctos ſimul enſe recepto
„Unius populum pereuntis tempore mortis.
„Tunc flos Heſperiæ, Latii jam ſola juventus,
„Concidit, & miſeræ maculavit ovilia Romæ.
„Tot ſemel infeſto juvenes occumbere leto,
„Sæpe fames, pelagique furor, ſubitæque ruinæ,
„Aut terræ cœlique lues, aut bellica clades,
„Numquam pœna fuit. Denſi vix agmina vulgi
„Inter & exſangues, immiſſa morte, catervas
„Victores movere manus. Vix cæde peracta
„Procumbunt, dubiaque labant cervice: ſed illos
„Magna premit strages: peraguntque cadavera partem
„Cædis: viva graves elidunt corpora trunci.
„Intrepidus tanti ſedit ſecurus ab alto
„Spectator ſceleris: miſeri tot millia vulgi

(1) effodit *vulgo*.

„Non piguit jussisse mori. Congesta recepit
„Omnia Tyrrhenus Sullana cadavera gurges.
„In fluvium primi cecidere, in corpora summi.
„Præcipites hæsere rates, & strage cruenta
„Interruptus aquis (1) fluxit prior amnis in æquor,
„Ad molem stetit unda sequens: dum sanguinis alti
„Vis sibi fecit iter, campumque effusa per omnem,
„Præcipitique ruens Thyberina ad flumina rivo
„Hærentes adjuvit aquas: nec jam alveus amnem,
„Nec retinent ripæ, redditque cadavera campo.
„Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
„Sanguine cæruleum torrenti dividit æquor.
„His ne Salus rerum, Felix his Sulla vocari,
„His meruit tumulum medio sibi tollere campo?
„Hæc rursus patienda manent: hoc ordine belli
„Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.
„Quamquam agitant graviora metus, multumque (2) coitur
„Humani generis majore in prœlia damno.
„Exsulibus Mariis bellorum maxima merces
„Roma recepta fuit: nec plus victoria Sullæ
„Præstitit, invisas penitus quam tollere partes.
„Hos alio fortuna vocas: olimque potentes
„Concurrunt. Neuter civilia bella moveret,
„Contentus, quo Sulla fuit." Sic mœsta senectus
Præteritique memor flebat, metuensque futuri.

(1) aquas *melius*.
(2) multumque *MSS. & edd. vett.* multoque *vulgo*.

,,Post bellum victoris habes (1)." Sic fatur. At illi
Arcano sacras reddit Cato pectore voces:
,,Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur:
,,Sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur.
,,Crimen erit superis & me fecisse nocentem.
,,Sidera quis, mundumque valet spectare cadentem
,,Expers ipse metus? quis, quum ruat arduus æther,
,,Terra labet, mixto coeuntis pondere mundi,
,,Compressas tenuisse manus? gentesne furorem
,,Hesperium ignotæ, Romanaque signa sequentur,
,,Deductique fretis alio sub sidere reges?
,,Otia solus agam? procul hunc arcete furorem,
,,O superi, motura Dahas ut clade Getasque,
,,Securo me, Roma cadat. Ceu morte parentem
,,Natorum orbatum, longum producere funus
,,Ad tumulos jubet ipse dolor: juvat ignibus atris
,,Inseruisse manus, constructoque aggere busti
,,Ipsum atras tenuisse faces: non ante revellar,
,,Exanimem quam te complectar Roma, tuumque
,,Nomen libertas, & inanem prosequar umbram.
,,Sic eat: inmites Romana piacula divi
,,Plena ferant: nullo fraudemus sanguine bellum.
,,O utinam, cœlique deis, erebique liberet
,,Hoc caput in cunctas damnatum exponere pœnas!
,,Devotum hostiles Decium pressere catervæ:

(1) habe *vulgo*.

„Me geminæ ſigant acies, me barbara telis
„Rheni turba petat: cunctis ego pervius haſtis
„Excipiam medius totius vulnera belli.
„Hic redimat ſanguis populos: hac cæde luatur,
„Quidquid Romani meruerunt pendere mores.
„Ad juga cur faciles populi, cur ſæva volentes
„Regna pati pereunt? me ſolum invadite ferro;
„Me fruſtra leges & inania jura tuentem;
„Hic dabit; hic pacem jugulus, finemque laborum
„Gentibus Heſperiis: poſt me regnare volenti
„Non opus eſt bello. Quin publica ſigna, ducemque
„Pompejum ſequimur? nec, ſi fortuna favebit,
„Hunc quoque totius ſibi jus promittere mundi
„Non bene compertum eſt: ideo me milite vincat,
„Ne ſibi ſe viciſſe putet." Sic fatur: & acres
Irarum movit ſtimulos: juveniſque calorem
Excitat in nimios belli civilis amores.

Interea, Phœbo gelidas pellente tenebras,
Pulſatæ ſonuere fores: quas ſancta relicto
Hortenſi mœrens irrumpit Marcia buſto.
Quondam virgo toris melioris juncta mariti;
Mox ubi connubii pretium, merceſque ſoluta eſt
Tertia jam ſoboles, alios fecunda penates
Impletura datur, geminas & ſanguine matris
Permixtura domus. Sed poſtquam condidit urna
Supremos cineres, miſerando concita vultu,
Effuſas laniata comas, contuſaque pectus

Verberibus crebris, cineresque ingesta sepulcri,
Non aliter placitura viro, sic mœsta profatur:
„Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi
„Jussa, Cato, & geminos excepi fœta maritos.
„Visceribus lassis, partuque exhausta, revertor
„Jam nulli tradenda viro. Da fœdera prisci
„Illibata tori: da tantum nomen inane
„Connubii: liceat tumulo scripsisse, Catonis
„Marcia; ne dubium longo quæratur in ævo,
„Mutarim primas expulsa, an tradita tædas.
„Non me lætorum comitem, rebusque secundis
„Accipis: in curas venio, partemque laborum.
„Da mihi castra sequi: cur tuta in pace relinquar,
„Et sit civili propior Cornelia bello?“
Hæ flexere virum voces, & tempora quamquam
Sint aliena toris, jam fato in bella vocante:
Fœdera sola tamen, vanaque carentia pompa
Jura placent, sacrisque deos admittere testes.
Festa coronato non pendent limine serta;
Infulaque in geminos discurrit candida postes,
Legitimæque faces, gradibusque adclivus eburnis
Stat torus, & picto vestis discriminat auro:
Turritaque premens frontem matrona corona,
Translata vetuit contingere limina planta.
Non timidum nuptæ leniter tectura pudorem
Lutea demissos velarunt flammea vultus:
Balteus haud fluxos gemmis adstrinxit amictus,

Colla monile decens, humerisque hærentia primis
Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
Sic, ut erat, mœsti servat lugubria cultus:
Obsita funerea celatur purpura lana,
Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.
Non soliti lusere sales: nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus.
Pignora nulla domus, nulli coiere propinqui.
Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.
Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu:
(Ut primum tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam;
Uni quippe vacat studiisque odiisque carenti,
Humanum lugere genus:) nec fœdera prisci
Sunt tentata tori: justo quoque robur amori
Restitit. Hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit, servare modum, finemque tenere,
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam (1);
Nec sibi, sed toto genitum se credere mundo.
Huic epulæ, vicisse famem: magnique penates,
Submovisse hyemem tecto: pretiosaque vestis,
Hirtam membra super Romani more Quiritis
Induxisse togam: Venerisque huic maximus usus,

(1) curam *MSS. quidam male.*

Progenies; urbi pater est, urbique maritus:
Justitiæ custos, rigidi servator honesti:
In commune bonus: nullosque Catonis in actus
Subrepsit, partemque tulit sibi nata voluptas.
Interea trepido discedens agmine Magnus,
Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.
Hæc placuit belli sedes; hinc summa moventi
Hostis in occursum sparsas extendere partes,
Umbrosis mediam qua collibus Appenninus
Erigit Italiam; nullo quo vertice tellus
Altius intumuit propiusve accessit Olympo.
Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni superique maris: collesque coercent
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
In lævum cecidere latus, veloxque Metaurus,
Crustumiumque rapax, & juncto Sapis Isauro,
Senaque, & Adriacas qui verberat Aufidus undas:
Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
Eridanus, fractas devolvit in æquora silvas,
Hesperiamque exhaurit aquis. Hunc fabula primum
Populea fluvium ripas umbrasse corona:
Quumque diem pronum transverso limite ducens
Succendit Phaeton flagrantibus æthera loris,
Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,

Hanc habuiſſe pares Phœbeis ignibus undas :
Non minor hic Nilo, ſi non per plana jacentis
Ægypti Libycas Nilus ſtagnaret arenas.
Non minor hic Iſtro, niſi quod, dum permeat orbem
Iſter caſuros in quælibet æquora fontes
Accipit ; & Scythicas exit non ſolus in undas.
Dexteriora petens montis declivia Thybrim
Unda facit, Rutubamque cavum. Delabitur inde
Vulturnusque celer, nocturnæque editor auræ
Sarnus, & umbroſæ Liris per regna Maricæ
Veſtinis impulſus aquis, radenſque Salerni
Culta Siler, nullaſque vado qui Macra moratus
Alnos, vicinæ percurrit in æquora Lunæ.
Longior educto qua ſurgit in aera dorſo,
Gallica rura videt, devexaſque excipit Alpes.
Tunc Umbris Marſiſque ferax, domituſque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latii (1) populos, non deſerit ante
Heſperiam, quam quum Scyllæis clauditur undis,
Extenditque ſuas in templa Lacinia rupes.
Longior Italia, donec confinia pontus
Solveret incumbens, terraſque impelleret (2) æquor.
At poſtquam gemino tellus eliſa profundo eſt,
Extremi colles Siculo ceſſere Peloro.

Cæſar in arma furens, nullas, niſi ſanguine fuſo,

(1) Late *MSS. duo, & ed. vet.*
(2) repelleret *vulgo.*

Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes
Hesperiæ fines, vacuosque irrumpat in agros,
Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis
Bella gerat. Non tam portas intrare patentes,
Quam fregisse juvat: nec tam patiente colono
Arva premi, quam si ferro populetur, & igni.
Concessa pudet ire via, civemque videri.
Tunc urbes Latii dubiæ, varioque favore
Ancipites, quamquam primo terrore ruentis
Cessuræ belli, denso tamen aggere firmant
Mœnia, & abrupto circumdant undique vallo:
Saxorumque orbes, & quæ super eminus hostem
Tela petant, altis murorum turribus aptant.
Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
Cum terrore fides: ut quum mare possidet Auster
Flatibus horrisonis, hunc æquora tota sequuntur:
Si rursus tellus, pulsu laxata tridentis
Æolii, tumidis immittit fluctibus Eurum,
Quamvis icta novo, ventum tenuere priorem
Æquora, nubiferoque polus quum cesserit Euro,
Vindicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
Gens Hetrusca fuga trepidi nudata Libonis,
Jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo.
Nec gerit auspiciis civilia bella paternis
Cæsaris audito conversus nomine Sulla.
Varus, ut admotæ pulsarunt Auximon alæ,

Per diversa ruens neglecto mœnia tergo,
Qua silvæ, qua saxa, fugit. Depellitur arce
Lentulus Asculea. Victor cedentibus instat,
Devertitque acies: solusque ex agmine tanto
Dux fugit, & nullas ducentia signa cohortes.
Tu quoque nudatam commissæ deseris arcem
Scipio Nuceriæ: quamquam firmissima pubes
His sedeat castris, jampridem Cæsaris armis
Parthorum seducta metu: qua Gallica damna
Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,
Donavit socero Romani sanguinis usum.
At te Corfini validis circumdata muris
Tecta tenent, pugnax Domiti: tua classica servat
Oppositus quondam polluto tiro Miloni.
Ut procul inmensam campis consurgere nubem,
Ardentesque acies percussis sole corusco
Conspexit telis, „Socii decurrite (1), dixit,
„Fluminis ad ripas, undisque inmergite pontem:
„Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
„Atque omnes trahe gurges aquas, ut spumeus alnos,
„Discussa compage, feras. Hoc limite bellum
„Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa.
„Præcipitem cohibete ducem: victoria nobis
„Hic primum stans Cæsar erit.“ Nec plura locutus,
Devolvit rapidum nequidquam mœnibus agmen.

(1) concurrite *MSS. duo.*

Nam prior e campis ut conspicit, amne soluto,
Rumpi Cæsaris iter, calida prolatus ab ira,
„Non satis est muros latebras quæsisse pavori?
„Obstruitis campos, fluviisque arcere paratis,
„Ignavi? non, si tumido me gurgite Ganges
„Submoveat, stabit jam flumine Cæsar in ullo,
„Post Rubiconis aquas. Equitum properate catervæ:
„Ite simul pedites: ruiturum adscendite pontem.“
Hæc ubi dicta, levis totas accepit habenas
In campum sonipes; crebroque simillima nimbo
Trans ripam validi torserunt tela lacerti.
Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem
Cæsar, & ad tutas hostis compellitur arces:
Et jam moturas ingentia pondera turres
Erigit, & mediis subrepsit vinea muris.
Ecce, nefas belli, reseratis agmina portis,
Captivum traxere ducem, civisque superbi
Constitit ante pedes. Vultu tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.
Scit Cæsar pœnamque peti, veniamque timeri.
„Vive, licet nolis, & nostro munere, dixit,
„Cerne diem: Victis jam spes bona partibus esto,
„Exemplumque mei: vel, si libet, arma retenta;
„Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor:“
Fatur: & adstrictis laxari vincula palmis
Imperat. Heu quanto melius vel cæde peracta
Parcere Romano potuit fortuna pudori!

Pœnarum extremum civi, quod caſtra ſecutus
Sit patriæ, Magnumque ducem, totumque ſenatum,
Ignoſci. Premit ille graves interritus iras,
Et ſecum: ,, Romamne petes, paciſque receſſus
,, Degener? in medios belli non ire furores
,, Jamdudum moriture paras? rue certus, & omnis
,, Lucis rumpe moras, & Cæſaris effuge munus.
Neſcius interea capti ducis arma parabat
Magnus, ut admixto firmaret robore partes.
Jamque ſecuturo juſſurus claſſica Phœbo,
Tentandaſque ratus moturi militis iras,
Adloquitur tacitas veneranda voce cohortes:
,, O ſcelerum ultores, melioraque ſigna ſecuti:
,, O vere Romana manus: quibus arma ſenatus
,, Non privata dedit, votis depoſcite pugnam.
,, Ardent Heſperii ſævis populatibus agri:
,, Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:
,, Jam tetigit ſanguis pollutos Cæſaris enſes.
,, DI! melius, belli tulimus quod damna priores:
,, Cœperit inde nefas. Jam jam, me præſide, Roma
,, Supplicium, pœnamque petat. Neque enim iſta vocari
,, Prœlia juſta decet; patriæ ſed vindicis iram.
,, Nec magis hoc bellum eſt, quam quo Catilina paravit
,, Arſuras in tecta faces, ſociuſque furoris
,, Lentulus, exſertique manus veſana Cethegi.
,, O rabies miſeranda ducis! quum fata Camillis
,, Te, Cæſar, magniſque velint miſcere Metellis,

„Ad Cinnas Mariosque venis. Sternere profecto,
„Ut Catulo jacuit Lepidus, nostrasque secures
„Passus, Sicanio tegitur qui Carbo sepulcro,
„Quique feros movit Sertorius exsul Iberos.
„Quamquam, si qua fides, his te quoque jungere Cæsar
„Invideo, nostrasque manus quod Roma furenti
„Opposuit. Parthorum utinam post prœlia sospes,
„Et Scythicis Crassus victor remeasset ab arvis,
„Ut simili caussa caderes, qua Spartacus hostis.
„Te quoque si superi titulis accedere nostris
„Jusserunt, valet, en! (1) torquendo dextera pilo:
„Fervidus hæc iterum circum præcordia sanguis
„Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,
„Qui pacem potuere pati. Licet ille solutum,
„Defectumque vocet, ne vos mea terreat ætas.
„Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.
„Quo potuit civem populus perducere liber,
„Adscendi, supraque nihil, nisi regna, reliqui.
„Non privata cupis (2), Romana quisquis in urbe
„Pompejum transire paras. Hinc consul uterque,
„Hinc acies statura ducum: Cæsarne senatus
„Victor erit? non tam cæco trahis omnia cursu,
„Teque nihil, Fortuna, pudet. Multisne rebellis
„Gallia jam lustris, ætasque impensa labori
„Dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis,

(1) valet in *vulgo*.
(2) cupit *Jo. Salisberiensis*.

„Oceanumque vocans incerti stagna profundi;
„Territa quæsitis ostendit terga Britannis?
„An vanæ tumuere minæ, quod fama furoris
„Expulit armatam patriis e sedibus urbem?
„Heu demens, non te fugiunt, me cuncta (1) sequuntur:
„Qui quum signa tuli toto fulgentia ponto,
„Ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
„Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
„Angustaque domum terrarum in sede poposcit.
„Idem ego per Scythici profugum divortia Ponti
„Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
„Ad mortem, Sulla felicior, ire coegi.
„Pars mundi mihi nulla vacat: sed tota tenetur
„Terra meis, quocumque jacet sub sole, tropæis.
„Hinc me victorem gelidas ad Phasidos undas
„Arctos habet: medius calida mihi cognitus axis
„Ægypto, atque umbras nusquam (2) flectente Syene.
„Occasus mea jura timet, Tethynque fugacem
„Qui ferit Hesperius post omnia flumina Bætis.
„Me domitus cognovit Arabs, me Marte feroces
„Heniochi, notique erepto vellere Colchi.
„Cappadoces mea signa timent: & dedita sacris
„Incerti Judæa dei, mollisque Sophene.
„Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.
„Quod socero bellum, præter civile, reliqui?

(1) castra *MS.*
(2) numquam *Macrobius.*

Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,
Nec matura petunt promissæ classica pugnæ.
Sensit & ipse metum Magnus; placuitque referri
Signa, nec in tanti discrimina mittere Martis
Jam victum fama non visi Cæsaris agmen.
Pulsus, ut armentis primo certamine taurus
Silvarum secreta petit, vacuosque per agros
Exsul in adversis explorat cornua truncis;
Nec redit in pastus, nisi quum cervice recepta
Excuſſi placuère tori: mox reddita victor
Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris
Invito pastore trahit: sic viribus impar
Tradidit Hesperiam; profugusque per Appula rura
Brundisii tutas conscendit (1) Magnus in arces.
Urbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos Creta profugos vexere per æquora puppes
Cecropiæ, victum mentitis Thesea velis.
Qua latus angustum jam se cogentis in arcum
Hesperiæ, tenuem producit in æquora linguam,
Hadriacas flexis claudit qua cornibus undas:
Nec tamen hoc artis inmissum faucibus æquor
Portus erat, si non violentos insula Coros
Exciperet saxis, lassasque retunderet undas.
Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto
Opposuit natura mari, flatusque removit,

Ut

(1) concedit *vulgo*.

Ut tremulo ſtarent contentæ ſune carinæ.
Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur
In portus, Corcyra, tuos, seu læva petatur
Illyris Jonias vergens Epidamnos in undas.
Huc fuga nautarum, quum totas Hadria vires
Movit, & in nubes abiere Ceraunia, quumque
Spumoso Calaber perſunditur æquore Sason.
Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,
Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,
Quum mediæ jaceant immensis tractibus Alpes:
Tum sobole ex tanta natum, cui firmior ætas,
Adſatur: „Mundi jubeo tentare recessus.
„Euphraten, Nilonque move, quo nominis usque
„Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes
„Post me Roma ducem: sparsos per rura colonos
„Redde mari Cilicas: Pharios hinc concute reges,
„Tigranemque meum. Nec Pharnacis arma relinquas,
„Admoneo, nec tu populos utraque vagantes
„Armenia, Pontique feras per litora gentes,
„Riphæasque manus, & quas tenet æquore denso
„Pigra palus Scythici patiens Mæotia plaustri.
„Sed quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
„Bella seres, totoque urbes agitabis in orbe
„Perdomitas: omnes redeant in castra triumphi.
„Et vos, qui Latios signatis nomine fastus,
„Primus in Epiron Boreas agat: inde per arva
„Grajorum, Macetûmque novas adquirite vires;

„Dum paci dat tempus hiems.“ Sic fatur, & omnes
Jussa gerunt, solvuntque cavas a litore puppes.
At numquam patiens pacis, longæque quietis
Armorum, ne quid fatis mutare liceret,
Adsequitur, generique premit vestigia Cæsar.
Sufficerent aliis primo tot mœnia cursu
Rapta, tot obsessæ depulsis hostibus arces:
Ipsa caput mundi bellorum maxima merces,
Roma capi facilis: sed Cæsar in omnia præceps,
Nil credens acti, quum quid superaret agendum,
Instat atrox: & adhuc, quamvis possederat omnem
Italiam, extremo sedeat quod litore Magnus,
Communem tamen esse dolet: nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed molibus undas
Obstruit, & latum dejectis rupibus æquor.
Cedit in inmensum cassus labor: omnia pontus
Haurit saxa vorax, montesque inmiscet arenis.
Ut maris Ægæi medias si celsus in undas
Depellatur Eryx, nullæ tamen æquore rupes
Emineant, vel convulso si vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,
Tunc placuit cæsis innectere vincula silvis,
Roboraque inmensis late religare catenis.
Talis fama canit tumidum super æquora Persen
Construxisse vias, multum quum pontibus ausus,
Europamque Asiæ, Sestonque admovit Abydo,

Inceſſitque fretum rapidi ſuper Helleſponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens, quum vela, rateſque
In medium deferret Athon. Sic ora profundi
Artantur nemorum caſu: tunc aggere multo
Surgit opus, longæque tremunt ſuper æquore turres.
Pompejus tellure nova compreſſa profundi
Ora videns, curis animum mordacibus angit,
Ut reſeret pelagus, ſpargatque per æquora bellum.
Sæpe Noto plenæ, tenſiſque rudentibus actæ
Ipſa maris per clauſtra rates faſtigia molis
Diſcuſſere ſalo, ſpatiumque dedere carinis:
Tortaque per tenebras validis balliſta lacertis,
Multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem
Furtivæ placuere fugæ: ne litora clamor
Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas,
Neu tuba præmonitos perducat ad æquora nautas
Præcepit ſociis. Jam cœperat ultima virgo
Phœbum laturas ortu præcedere Chelas,
Quum tacitas (1) ſolvére rates. Non ancora voces
Movit, dum ſpiſſis avellitur uncus arenis:
Dum juga curvantur mali, dumque ardua pinus
Erigitur, pavidi claſſis ſiluere magiſtri:
Strictaque pendentes (2) deducunt carbaſa nautæ,
Nec quatiunt validos, ne ſibilet aura, rudentes.
Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,

(1) quum taciti *vulgo*.
(2) pandentes *vulgo*.

„Quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem
„Italiam.“ Vix fata sinunt: nam murmure vasto
Impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,
Totque carinarum permixtis æquora sulcis.
Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis
Cum fato conversa fides, murisque recepti,
Præcipiti cursu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.
Heu pudor! exigua est fugiens victoria Magnus.
Angustus puppes mittebat in æquora limes
Artior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
Hic hæsere rates geminæ, classique paratas
Excepere manus: tractoque ad litora bello,
Hic primum rubuit civili sanguine Nereus.
Cetera classis abit summis spoliata carinis:
Ut Pagasæa rates peteret quum Phasidos undas,
Cyaneas tellus emisit in æquora cautes,
Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,
Et statura redit. Jam Phœbum urguere monebat
Non idem Eoi color ætheris, albaque nondum
Lux rubet, & flammas propioribus eripit astris;
Et jam Plias hebet, flexi jam plaustra Bootæ
In faciem puri redeunt languentia cœli,
Majoresque latent stellæ, calidumque refugit
Lucifer ipse diem. Pelagus jam Magne tenebas,
Non ea fata ferens, quæ, quum super æquora victor

Prædonem ſequerere maris. Laſſata triumphis
Deſtituit (1) fortuna tuis. Cum conjuge pulſus,
Et natis, totosque trahens in bella penates,
Vadis adhuc ingens, populis comitantibus, exſul.
Quæritur indignæ ſedes longinqua ruinæ.
Non, quia te ſuperi patrio privare ſepulcro
Maluerint, Phariæ buſto damnantur arenæ:
Parcitur Heſperiæ; procul hoc ut in orbe remoto
Abſcondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
Inmaculata ſui ſervetur ſanguine Magni.

(1) Deſcivit *vulgo*.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Tertius insinuat Pompeji insomnia dira,
Conjugis umbra sui quibus intimat omina dura.
Cæsaris adventu, legum præeunte ruina,
Templa Jovis Romæ tristi spoliata rapina.
Nomine Pompeji motas in prœlia gentes
Quantas vix memorant bellorum extrema gementes.
Massiliæ cives ingentia mentibus ausos,
Præcipitis belli currentia sistere nisos.
Quos licet in primo juvit fortuna labore,
Decepit misere extremo revoluta tenore.
Denique tentantes navalibus ultima fati
Igne, mari, ferro pæne omnes mortificati.

PRopulit (1) ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates movere profundum,

(1) protulit *aliquot*.

Omnis in Jonios spectabat navita fluctus:
Solus ab Hesperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum litora numquam
Ad visus reditura suos, tectumque cacumen
Nubibus, & dubios cernit vanescere montes.
Inde soporifero cesserunt languida somno
Membra ducis: diri quum plena horroris imago
Visa caput mœstum per hiantes Julia terras
Tollere, & accenso furialis stare sepulcro.
„Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum
„Ad Stygias, inquit, tenebras manesque nocentes,
„Post bellum civile trahor. Vidi ipsa tenentes
„Eumenidas, quaterent vestris quas lampadas armis.
„Præparat innumeras puppes Acherontis adusti
„Portitor: in multas laxantur Tartara pœnas.
„Vix operi junctæ (1) dextra properante sorores
„Sufficiunt: lassant rumpentes stamina Parcas.
„Conjuge me lætos duxisti, Magne, triumphos:
„Fortuna est mutata toris: semperque potentes
„Detrahere in cladem fato damnata maritos
„En! nupsit tepido pellex Cornelia busto.
„Hæreat illa tuis per bella, per æquora signis,
„Dum non securos liceat mihi rumpere somnos,
„Et nullum vestro vacuum sit tempus amori,
„Sed teneant Cæsarque dies, & Julia noctes.

(1) cunctæ *vulgo*.

„Me non Lethææ, conjux, oblivia ripæ
„Inmemorem fecere tui, regesque silentum
„Permisere sequi. Veniam, te bella gerente,
„In medias acies. Numquam tibi, Magne, per umbras
„Perque meos manes genero non esse licebit.
„Abscidis frustra ferro tua pignora. Bellum
„Te faciet civile meum.“ Sic fata, refugit
Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.

Ille, dei quamvis cladem, manesque minentur,
Major in arma ruit, certa cum mente malorum.
„Et, quid, ait, vani terremur imagine visus?
„Aut nihil est sensus animis a morte relictum,
„Aut mors ipsa nihil.“ Titan jam pronus in undas
Ibat, & igniferi tantum demerserat orbis,
Quantum deesse solet lunæ seu plena futura est,
Seu jam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus
Puppibus accessum facilem: legère rudentes,
Et posito remis petierunt litora malo.

Cæsar, ut emissas venti rapuere carinas,
Absconditque fretum classes, & litore solus
Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
Lætificat Magni: queritur quod tuta per æquor
Terga ferant hostes. Neque enim jam sufficit ulla
Præcipiti fortuna viro: nec vincere tanti,
Ut bellum differret, erat. Tunc pectore curas
Expulit armorum, pacique intentus agebat,
Quoque modo vanos populi conciret amores,

Gnarus & irarum caussas, & summa favoris
Annonæ momenta trahi. Namque adserit urbes
Sola fames, emiturque metus, quum segne potentes
Vulgus alunt. Nescit plebes jejuna timere.
Curio Sicanias transcendere jussus in urbes,
Qua mare tellurem subitis aut obruit undis,
Aut ſcidit, & medias fecit sibi litora terras.
Vis illic ingens pelagi, semperque laborant
Æquora, ne rupti repetant confinia montes:
Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
Utraque frugiferis est insula nobilis arvis,
Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullæ,
Nec Romana magis complerunt horrea terræ:
Ubere vix glebæ superat, cessantibus Austris,
Quum medium nubes Borea cogente sub axem
Effusis magnum Libye tulit imbribus annum.
 Hæc ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor (1)
Non armata trahens, sed pacis habentia vultum,
Tecta petit patriæ. Pro, si remeasset in urbem,
Gallorum tantum populis, Arctoque subacta,
Quam seriem rerum longa præmittere pompa,
Quas potuit belli facies! ut vincula Rheno,
Oceanoque daret: celsos ut Gallia currus
Nobilis, & flavis sequeretur mixta Britannis.
Perdidit o qualem vincendo plura triumphum!

(1) ductor *MSS. quidam.*

Non illum lætis vadantem cœtibus urbes,
Sed tacitæ videre metu: non conſtitit usquam
Obvia turba duci. Gaudet tamen eſſe timori
Tam magno populis, & non ſe mallet amari.
Jamque & præcipites ſuperaverat Anxuris arces,
Et qua Pomtinas (1) via dividit uda paludes,
Qua ſublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ,
Quaque iter eſt Latiis ad ſummam faſcibus Albam:
Et celſa de rupe procul jam proſpicit urbem,
Arctoi toto non viſam tempore belli:
Miratusque ſuæ, ſic fatur, mœnia Romæ:
„Tene, deûm ſedes, non ullo Marte coacti
„Deſeruere viri! pro qua pugnabitur urbe?
„DI! melius, quod non Latias Eous in oras
„Nunc furor incubuit, nec juncto Sarmata velox
„Pannonio, Daciſque Getes admixtus: habenti
„Tam pavidum tibi Roma ducem Fortuna pepercit,
„Quod bellum civile fuit." Sic fatur, & urbem
Adtonitam terrore ſubit. Namque ignibus atris
Creditur, ut captæ, rapturus mœnia Romæ,
Sparſurusque deos. Fuit hæc menſura timoris:
Velle putant, quodcumque poteſt. Non omina feſta,
Non fictas læto voces ſimulare tumultu:
Vix odiſſe vacat. Phœbea palatia complet
Turba Patrum, nullo cogendi jure ſenatus,

(1) Pontinas *vulgg.*

E latebris educta suis; non consule sacræ
Fulserunt sedes; non proxima lege potestas
Prætor adest; vacuæque loco cessere curules.
Omnia Cæsar erat. Privatæ curia vocis
Testis adest. Sedere Patres censere parati,
Si regnum, si templa sibi, jugulumque senatus,
Exsiliumque petat. Melius, quod plura jubere
Erubuit, quam Roma pati. Tamen exit in iram,
Viribus an possint obsistere jura, per unum
Libertas experta virum. Pugnaxque Metellus
Ut videt ingenti Saturnia templa revelli
Mole, rapit gressus, & Cæsaris agmina rumpens,
Ante fores nondum reseratas constitit ædis;
(Usque adeo ferrum solus, mortemque timere
Auri nescit amor. Pereunt discrimine nullo
Amissæ leges: & pars vilissima rerum
Certamen movistis opes) prohibensque rapina
Victorem, clara testatur voce Tribunus;
„Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
„Templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro (1)
„Sparsas, raptor, opes. Certe violata potestas
„Invenit ista deos: Crassumque in bella secutæ
„Læva tribunitiæ voverunt prœlia diræ.
„Detege jam ferrum. Neque enim tibi turba verenda est.
„Spectatrix scelerum: deserta stamus in urbe.

(1) sanguine nostro *MSS. quidam.*

„Non feret e nostro sceleratus præmia miles:
„Sunt quot prosternas populi, quæ mœnia dones.
„ Pacis ad exhaustæ (1) spolium non cogit egestas:
„Bellum Cæsar habes.“ His magnam victor in iram
Vocibus accensus: „Vanam spem mortis honestæ
„Concipis: haud, inquit, jugulo se polluet isto
„Nostra, Metelle, manus. Dignum te Cæsaris ira
„Nullus honos faciet. Te vindice tuta relicta est
„Libertas? non usque adeo permiscuit imis
„Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
„Servantur leges, malint a Cæsare tolli.“
Dixerat: & nondum foribus cedente tribuno
Acrior ira subit: sævos circumspicit enses,
Oblitus simulare togam. Tum Cotta Metellum
Compulit audaci nimium desistere cœpto.
„Libertas, inquit, populi, quem regna coercent,
„Libertate perit; cujus servaveris umbram,
„Si, quidquid jubeare, velis. Tot rebus iniquis
„Paruimus victi: venia est hæc sola pudoris,
„Degenerisque metus, nil jam potuisse negari.
„Ocius avertat diri mala semina belli.
„Damna movent populos, si quos sua jura tuentur,
„Non sibi, sed domino gravis est, quæ servit, egestas.“
Protinus abducto patuerunt templa Metello.
Tunc rupes Tarpeja sonat, magnoque revulsas

(1) exustæ *MS.*

Testatur stridore fores: tunc conditus imo
Eruitur templo multis non tactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, victi quem præda Philippi:
Quod tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius regi non vendidit auro (1),
Quidquid parcorum mores servastis avorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victorique dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima (2) regum
Quæ Pompejanis prælata est gaza triumphis
Egeritur (3): tristi spoliantur templa rapina;
Pauperiorque fuit tunc primum Cæsare Roma.
Interea totum Magni fortuna per orbem
Secum casuras in prœlia moverat urbes.
Proxima vicino vires dat Græcia bello.
Phocaicas Amphisa manus scopulosaque Cyrrha,
Parnasosque jugo misit desertus utroque.
Bœoti coiere duces, quos impiger ambit
Fatidica Cephisos aqua, Cadmeaque Dirce,
Pisææque manus, populisque per æquora mittens
Sicaniis Alpheos aquas. Tunc Mænala liquit
Arcas, & Herculeam miles Trachinius Œten.

(1) aurum *MS.*
(2) victima *MS.*
(3) Erultur, erigitur, eripitur *MS.*

Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes
Chaonio veteres liquerunt vertice Sellæ.
Exhausit totas, quamvis dilectus, Athenas,
Exiguæ Phœbea tenent navalia puppes,
Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.
Jam dilecta Jovi centenis venit in arma
Creta vetus populis, Cnososque agitare pharetras
Docta, nec Eois pejor Gortyna sagittis.
Tunc qui Dardaniam tenet Oricon, & vagus altis
Dispersus silvis Athamas, & nomine prisco
Encheliæ versi testantes funera Cadmi,
Colchis & Adriacas spumans Apsyrtis in undas.
Penei qui rura colunt, quorumque labore
Thessalus Æsoniam vomer proscindit Jolcon.
Inde lacessitum primo mare, quum rudis Argo
Miscuit ignotas temerato litore gentes,
Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis
Composuit mortale genus, fatisque per illam
Accessit mors una ratem. Tum linquitur Æmus
Thracius, & populum Pholoe mentita biformem.
Deseritur Strymon tepido committere Nilo
Bistonias consuetus aves, & Barbara Cone
Sarmaticas ubi perdit aquas, sparsamque profundo
Multifidi Peucen unum caput adluit Istri:
Mysiaque, & gelido tellus perfusa Caico
Idalis, & nimium glebis exilis Arisbe.
Quique colunt Pitanen, & quæ tua munera Pallas

Lugent damnatæ Phœbo victore Celenæ:
Qua celer & rectis (1) descendens Marsya ripis
Errantem Mæandron adit, mixtusque refertur:
Passaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolon: qua culta secat non vilior Hermus.
Iliacæ quoque signa manus, perituraque castra
Ominibus petiere suis: nec fabula Trojæ
Continuit, Phrygiique ferens se Cæsar Juli.
  Accedunt Syriæ populi, desertus Orontes,
Et felix, scit fama, Ninos: ventosa Damascos,
Gazaque, & arbusto palmarum dives Idume.
Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon.
Has ad bella rates non flexo limite ponti,
Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.
Nondum flumineas Memphis contexere biblos
Noverat: & saxis tantum, volucresque feræque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
Deseritur Taurique nemus, Perseaque Tarsos,
Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
Mallos, & extremæ resonant navalibus Ægæ.
Itque Cilix juxta jam non pirata carina.
Movit & Eoos bellorum fama recessus,
Qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe

(1) erectis *vulgo*. ereptis *vett. edd.*

Ostia naſcenti contraria ſolvere Phœbo
Audet, & adverſum fluctus adtollit in Eurum:
Hic ubi Pellæus, poſt Tethyos æquora, ductor
Conſtitit, & magno vinci ſe faſſus ab orbe eſt.
Qua feriens rabidum diviſo gurgite pontum
Vaſtis Indus aquis mixtum non ſentit Hydaſpen.
Quique bibunt tenera dulces ab arundine ſuccos,
Et qui tinguentes croceo medicamine crinem
Fluxa coloratis adſtringunt carbaſa gemmis.
Quique ſuas ſtruxere pyras, vivique calentes
Conſcendère rogos. Pro, quanta eſt gloria genti,
Injeciſſe manum fatis, vitaque repletos,
Quod ſupereſt, donaſſe deis! Venère feroces
Cappadoces, duri populus non cultor (1) Amani,
Armeniuſque tenens volventem ſaxa Niphaten:
Æthera tangentes ſilvas liquere Coatræ.
Ignotum vobis Arabes veniſtis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire ſiniſtras.
Tunc furor extremos movit Romanus Oretas,
Carmanoſque duces, quorum jam flexus in Auſtrum
Æther, non totam mergi tamen adſpicit Arcton,
Lucet & exigua velox ibi nocte Bootes.
Æthiopumque ſolum, quod non premeretur ab ulla
Signiferi regione poli, niſi, poplite lapſo,
Ultima curvati procederet ungula Tauri.

(1) nunc cultor *vulgo*.

Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates, quos non diversis fontibus edit
Persis, & incertum, tellus si misceat amnes,
Quod potius sit nomen aquis. Sed sparsus in agros
Fertilis Euphrates Phariæ vice fungitur (1) undæ:
At Tigrin subito tellus absorbet hiatu,
Occultosque tegit cursus, rursumque renatum
Fonte novo flumen pelagi non abnegat undas.
Inter Cæsareas acies, diversaque signa
Pugnaces dubium Parthi tenuere favorem,
Contenti fecisse duos. Unxere sagittas
Errantes Scythiæ populi, quos gurgite Bactros
Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.
Hinc Lacedæmonii, moto gens aspera freno,
Heniochi, sævisque adfinis Sarmata Moschis.
Colchorum qua rura secat ditissima Phasis:
Qua Crœso fatalis Halys, qua vertice lapsus
Riphæo Tanais divisi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiæque, & terminus idem
Europæ, mediæ dirimens confinia terræ,
Nunc hunc, nunc illum, qua flectitur, ampliat orbem.
Quaque fretu torrens Mæotidas egerit undas
Pontus, & Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanumque negat solas admittere Gades.
Hinc Essedoniæ gentes, auroque ligatas

(1) funditur *MSS. vetustiss.*

Substringens, Arimaspe, comas: hinc fortis Arius,
Longaque Sarmatici solvens jejunia belli
Massagetes quo fugit equo; volucresque Geloni.
Non, cum Memnoniis deducens agmina regnis
Cyrus, & effusis numerato milite telis
Descendit Perses, fraternique ultor amoris
Æquora quum tantis percussit classibus, unum
Tot reges habuere ducem. Coiere nec umquam
Tam variæ cultu gentes, tam dissona vulgi
Ora. Tot inmensæ comites missura ruinæ
Excivit populos, ac dignas funere Magni
Exsequias Fortuna dedit. Non corniger Hammon
Mittere Marmaricas cessavit in arma catervas:
Quidquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
Usque Parætonias Eoa ad litora Syrtes.
Acciperet felix ne non semel omnia Cæsar,
Vincendum pariter Pharsalia præstitit orbem.
Ille ubi deseruit trepidantis mœnia Romæ,
Agmine nubiferam rapto superevolat Alpen:
Quumque alii famæ populi terrore paverent,
Phocais in dubiis ausa est servare juventus
Non Graja levitate fidem, signataque jura,
Et caussas, non fata, sequi. Tamen ante furorem
Indomitum duramque viri deflectere mentem
Pacifero sermone parant, hostemque propinquum
Orant Cecropiæ prælata fronde Minervæ.
„Semper in externis populo communia vestro

„Massiliam bellis testatur fata tulisse,
„Comprensa est Latiis quæcumque annalibus ætas.
„Et nunc, ignoto si quos petis orbe triumphos,
„Accipe devotas externa in prœlia dextras.
„At si funestas acies, si dira paratis
„Prœlia discordes, lacrimas civilibus armis
„Secretumque damus. Tractentur vulnera nulla
„Sacra manu. Si cœlicolis furor arma dedisset,
„Aut si terrigenæ tentarent astra gigantes,
„Non tamen auderet pietas humana vel armis,
„Vel votis prodesse Jovi; sortesque deorum
„Ignarum mortale genus, per fulmina tantum
„Sciret adhuc solum cœlo regnare Tonantem.
„Adde quod innumeræ concurrunt undique gentes,
„Nec sic horret iners scelerum contagia mundus,
„Ut gladiis egeant civilia bella coactis.
„Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent
„Fata, nec hæc alius comitetur (1) prœlia miles.
„Cui non conspecto languebit dextra parente?
„Telaque diversi prohibebunt spargere fratres.
„Finis adest rerum, si non committitis illis
„Arma, quibus fas est. Nobis hæc summa precandi,
„Terribiles aquilas, infestaque signa relinquas
„Urbe procul, nostrisque velis te credere muris,
„Excludique sinas, admisso Cæsare, bellum.

(1) committat *vulgo*.

„Sit locus exceptus sceleri, Magnoque, tibique
„Tutus, ut invictæ fatum si consulat urbi,
„Fœdera si placeant, sit, quo veniatis inermes.
„Vel, quum tanta vocent discrimina Martis Iberi,
„Quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum,
„Non momenta sumus: numquam felicibus armis
„Usa manus, patriæ primis ab sedibus exsul,
„Et post translatas exustæ Phocidos arces,
„Mœnibus exiguis alieno in litore tuti,
„Illustrat quos sola fides. Si claudere muros
„Obsidione paras, & vi perfringere portas,
„Excepisse faces tectis, ac tela parati,
„Undarum raptos aversis fontibus haustus
„Quærere, & effossam sitientes lambere terram:
„Et desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
„Fœdaque contingi maculato carpere (1) morsu.
„Nec pavet hic populus pro libertate subire,
„Obsessum Pœno gessit quæ Marte Saguntum.
„Pectoribus rapti matrum, frustraque trahentes
„Ubera sicca fame medios mittentur in ignes;
„Uxor & a caro poscet sibi fata marito.
„Vulnera miscebunt fratres, bellumque coacti
„Hoc potius civile gerent." (2) Sic Graja juventus
Finierat: quum turbato jam prodita vultu
Ira ducis, tandem testata & voce dolorem.

(1) tangere, corpore *MSS. alii.*
(2) gerant *duo vett. edd.*

„Vana movet Grajos nostri fiducia cursus.
„Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
„Massiliam delere vacat. Gaudete cohortes:
„Obvia præbentur fatorum munere bella.
„Ventus ut amittit vires, nisi robore denso
„Occurrant silvæ, spatio diffusus inani:
„Utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
„Sic hostes mihi deesse nocet: damnumque putamus
„Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellant.
„Sed si solus eam dimissis degener armis,
„Tunc mihi tecta patent. Jam non excludere tantum,
„Inclusisse volunt. At enim contagia belli
„Dira fugant. Pœnas dabitis pro pace petita:
„Et nihil esse meo discetis tutius ævo,
„Quam duce me bellum." Sic postquam fatus, ad urbem
Haud trepidam convertit iter: tum mœnia clausa
Conspicit; & densa juvenum vallata corona.
Haud procul a muris tumulus surgentis in altum
Telluris parvum diffuso vertice campum
Explicat; hæc patiens longo munimine cingi
Visa duci rupes, tutisque aptissima castris.
Proxima pars urbis celsam consurgit in arcem
Par tumulo, mediisque sedent convallibus arva.
Tunc res inmenso placuit statura labore,
Aggere diversos vasto committere colles.
Sed prius ut totam, qua terra cingitur, urbem
Clauderet, a summis perduxit ad æquora castris

Longum Cæsar opus, fontesque & pabula campi
Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
Cespitibus, crudaque exstruxit brachia terra.
Jam satis hoc Grajæ memorandum contigit urbi,
Æternumque decus, quod non impulsa, neque ipso
Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
Præcipitem cursum: raptisque a Cæsare cunctis,
Vincitur una mora. Quantum est, quod fata tenentur!
Quodque virum toti properans imponere mundo
Perdidit hos Fortuna dies! tunc omnia late
Procumbunt nemora, & spoliantur robore silvæ:
Ut, quum terra levis mediam virgultaque molem
Suspendant, structa laterum compage ligatam
Artet humum, pressus ne cedat turribus agger.
Lucus erat longo numquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aera ramis,
Et gelidas alte submotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra deûm, structæ diris altaribus (1) aræ;
Omnis & humanis lustrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,
Illis & volucres metuunt insistere ramis,
Et lustris recubare feræ: nec ventus in illas
Incubuit silvas, excussaque nubibus atris,

(1) sacris feralibus *vulgo*.

Fulmina: non ullis frondem præbentibus auris,
Arboribus suus horror inest. Tum plurima nigris
Fontibus unda cadit, simulacraque mœsta deorum
Arte carent, cæsisque extant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore squalor
Adtonitos: non vulgatis sacrata figuris
Numina sic metuunt: tantum terroribus addit,
Quos timeant non nosse deos. Jam fama ferebat
Sæpe cavas motu terræ mugire cavernas,
Et procumbentes iterum consurgere taxos,
Et non ardentis fulgere incendia silvæ,
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed cessere deis. Medio quum Phœbus in axe est,
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
Accessus, dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro:
Nam vicina operi, belloque intacta priore
Inter nudatos stabat densissima montes.
Sed fortes tremuere manus, motique verenda
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures.
Implicitas magno Cæsar torpore cohortes
Ut vidit primus raptam librare bipennem
Ausus, & aeriam ferro proscindere quercum,
Effatur merso violata in robora ferro:
„Jam ne quis vestrûm dubitet subvertere silvam,

„Credite me fecisse nefas." Tunc paruit omnis
Imperiis non sublato secura pavore
Turba, sed expensa superûmque & Cæsaris ira.
Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
Silvaque Dodonis, & fluctibus aptior alnus,
Et non plebejos luctus testata cupressus,
Tum primum posuere comas, & fronde carentes
Admisere diem: propulsaque robore denso
Sustinuit se silva cadens. Gemuere videntes
Gallorum populi: muris sed clausa juventus
Exsultat. Quis enim læsos impune putaret
Esse deos? servat multos fortuna nocentes;
Et tantum miseris irasci numina possunt.
Utque satis cæsi nemoris, quæsita per agros
Plaustra ferunt: curvoque soli cessantis aratro
Agricolæ raptis annum flevere juvencis.
　Dux tamen impatiens hæsuri ad mœnia Martis
Versus ad Hispanas acies, extremaque mundi,
Jussit bella geri. Stellatis axibus agger
Erigitur, geminasque æquantes mœnia turres
Accipit: hæ nullo fixerunt robore terram,
Sed per iter longum caussa repsere latenti.
Quum tantum nutaret onus, telluris inanes
Concussisse sinus quærentem erumpere ventum
Credidit, ac muros mirata est stare juventus.
Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Sed major Grajo Romana in corpora ferro

Vis inerat. Neque enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso ballistæ turbine rapta,
Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relicta
Morte, fugit: superest telo post vulnera cursus.
At saxum quoties ingenti verberis actu (1)
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abscidit (2) impulsu ventorum adjuta vetustas,
Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa
Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.
Ut tamen hostiles densa testudine muros
Tecta subit virtus, armisque innexa priores
Arma ferunt, galeamque extentus protegit umbo,
Quæ prius ex longo nocuerunt missa recessu,
Jam post terga cadunt: nec Grajis flectere jactum,
Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum: sed pondere solo
Contenti, nudis evolvunt saxa lacertis.
Dum fuit armorum series, ut grandine tecta
Innócua percussa sonant, sic omnia tela
Respuit: at postquam virtus incensa (3) virorum
Perpetuam rupit defesso milite cratem,
Singula continuis cesserunt ictibus arma.
Tunc adoperta levi procedit vinea terra,

(1) ponderis ictu *vulgo*.
(2) abstulit *MSS. pervett.*
(3) incerta *MSS. vett.*

Sub cujus pluteis, & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia: nunc aries suspenso fortior ictu
Incussus densi compagem solvere muri
Tentat, & impositis unum subducere saxis.
Sed super & flammis, & magnæ fragmine molis,
Et sudibus crebris, & adusti roboris ictu
Percussæ cedunt crates, frustraque labore
Exhausto fessus repetit tentoria miles.
Summa fuit Grajis starent ut mœnia voti.
Ultro acies inferre parant: armisque coruscas
Nocturnis texere faces: audaxque juventus
Erupit: non hasta viris, non letifer arcus,
Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus
Per Romana tulit celeri munimina cursu.
Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires: teda sed raptus ab omni
Consequitur nigri spatiosa volumina fumi:
Nec solum silvas: sed saxa ingentia solvit,
Et crudæ putri fluxerunt pulvere cautes.
Procubuit, majorque jacens adparuit agger.
Spes victis telluris abit, placuitque profundo
Fortunam tentare mari. Non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis, & qualis procumbit montibus arbos,
Conseritur stabilis navalibus area bellis.
Et jam turrigeram Bruti comitata carinam

Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,
Stœchados arva tenens. Nec non & Graja juventus,
Omne suum fatis voluit committere robur:
Grandævosque senes mixtis armavit ephebis.
Accepit non sola viros, quæ stabat in undis
Classis; & emeritas repetunt navalibus alnos.
Ut matutinos spargens super æquora Phœbus
Fregit aquis radios, & liber nubibus æther,
Et posito Borea, pacemque tenentibus Austris,
Servatum bello jacuit mare, movit ab omni
Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis
Cæsaris hinc puppes, hinc Grajo remige classis
Tollitur: impulsæ tonsis tremuere carinæ,
Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
Cornua Romanæ classis, validæque triremes,
Quasque quater surgens exstructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ mergunt æquore pinus,
Multiplices cinxere rates. Hoc robur aperto
Oppositum pelago. Lunata fronte recedunt,
Ordine contentæ gemino crevisse liburnæ.
Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus senis agitur molemque profundo
Invehit, & summis longe petit æquora remis.
 Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
Innumeræ vasto miscentur in æthere voces:
Remorumque sonus premitur clamore: nec ullæ

Audiri potuere tubæ. Tunc cærula verrunt,
Atque in transtra cadunt, & remis pectora pulsant.
Ut primum rostris crepuerunt obvia rostra:
In puppim rediere (1) rates, emissaque tela
Aera texerunt, vacuumque cadentia pontum.
Et jam diductis extendunt cornua proris,
Diversæque rates laxata classe receptæ.
Ut, quoties æstu Zephyris, Eurisve repugnat,
Huc abeunt fluctus, illuc mare (2): sic ubi puppes
Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
Quod tulit illa ratis remis, hæc retulit (3) æquor.
Sed Grajis habiles, pugnamque lacessere pinus
Et tentare fugam, nec longo frangere gyro
Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.
At Romana ratis stabilem præbere carinam
Certior, & terræ similem bellantibus usum.
Tunc in signifera residenti puppe magistro
Brutus ait, „Paterisne acies errare profundo,
„Artibus & certas pelagi? jam consere bellum:
„Phocaicis medias rostris adpone (4) carinas.“
Paruit, obliquas & præbuit hostibus alnos.
Tunc quæcumque ratis tentavit robora Bruti,
Ictu victa suo, percussæ & capta cohæsit.
Ast alias manicæque ligant, teretesque catenæ,

(1) cecidere *MS.*
(2) illo mare *MSS. optimi.*
(3) reppulit *vulgo.*
(4) oppone *vulg.*

Seque tenent remis: tecto stetit æquore bellum.
Jam non excussis torquentur tela lacertis,
Non longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:
Miscenturque manus. Navali plurima bello
Ensis agit. Stat quisque suæ de robore puppis
Pronus in adversos ictus: nullique peremti
In ratibus cecidere suis. Cruor altus in undas
Spumat, & obducti concreto sanguine fluctus.
Et quas inmissi traxerunt vincula ferri,
Has prohibent jungi conferta cadavera puppes.
Semianimes alii vastum subiere profundum,
Hauseruntque suo permixtum sanguine pontum.
Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes,
Fractarum subita ratium periere ruina.
Irrita tela suas peragunt in gurgite cædes;
Et quodcumque cadit frustrato pondere ferrum,
Exceptum mediis invenit vulnus in undis.
Phocaicis Romana ratis vallata carinis,
Robore diducto lævum dextrumque tuetur
Æquo Marte latus: cujus dum pugnat ab alta
Puppe Tagus, Grajumque audax aplustre retentat,
Terga simul pariter missis & pectora telis
Transigitur: medio concurrit pectore ferrum,
Et stetit incertus flueret quo vulnere sanguis,
Donec utrasque simul largus cruor expulit hastas,
Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.
Dirigit huc puppim miseri quoque dextra Telonis,

Hæserunt ibi fata diu: luctataque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
Dum nimium pugnax unius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuamque relinquit,
Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis
Versa, cava texit pelagus, nautasque carina:
Brachia nec licuit vasto jactare profundo,
Sed clauso periere mari. Tunc unica diri
Conspecta est leti facies, quum forte natantem
Diversæ rostris juvenem fixere carinæ.
Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus æra sonent; eliso ventre, per ora
Ejectat saniem permixtus viscere sanguis.
Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,
Dejectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas. Pars maxima turbæ
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociæ concurrit: at illis,
Robora quum vetitis prensarent altius ulnis,
Nutaretque ratis populo peritura recepto,
Impia turba super medios ferit ense lacertos:
Brachia linquentes Graja pendentia puppi,
A manibus cecidere suis: non amplius undæ
Sustinuere graves in summo gurgite truncos.
Jamque omni fusis nudato milite telis
Invenit arma furor: remum contorsit in hostem
Al-

Alter: at hi tortum validis aplustre lacertis,
Avulsasque rotant, excusso remige, sedes.
In pugnam fregere rates. Sidentia pessum
Corpora cæsa tenent, spoliantque cadavera ferro.
Multi inopes teli, jaculum letale revulsum
Vulneribus traxere suis, & viscera læva
Oppressere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis & hostilem quum torserit exeat hastam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diversa lues. Nam pinguibus ignis
Adfixus tedis, & tecto sulfure vivax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammam superant undæ: sparsisque per æquor
Jam ratibus fragmenta ferus sibi vindicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammas;
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
Mille modos inter leti, mors una timori est,
Qua cœpere mori. Nec cessat naufraga virtus.
Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant:
Incertasque manus ictu languente per undas
Exercent. Nunc, rara datur si copia ferri,
Utuntur pelago. Sævus complectitur hostem
Hostis, & implicitis gaudent subsidere membris,
Mergentesque mori. Pugna fuit unus in illa
Eximius Phoceus animam servare sub undis,
Scrutarique fretum si quid mersisset arenis,

Qua nullam melius, pelago turbante, carinæ
Audivere manum: nec lux est notior ulli
Crastina, seu Phœbum videat, seu cornua lunæ,
Semper venturis componere carbasa ventis.
Hic Latiæ rostro compagem ruperat alni:
Pila sed in medium venere trementia pectus,
Avertitque ratem morientis dextra magistri.
Dum cupit in sociam Gyareos erepere puppim,
Excipit inmissum suspensa per ilia ferrum,
Adfixusque rati, telo retinente, pependit.
Stant gemini fratres, fecundæ gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viscera fatis.
Discrevit mors sæva viros: unumque relictum
Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,
Æternis caussam lacrimis: tenet ille dolorem
Semper, & amissum fratrem lugentibus obfert (1).
Quorum alter, mixtis obliquo pectine remis
Ausus Romanæ Graja de puppe carinæ
Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus
Amputat; illa tamen nisu quo prenderat, hæsit,
Deriguitque (2) tenens strictis inmortua nervis.
Crevit in adversis virtus: plus nobilis iræ
Truncus habet: fortique instaurat prœlia læva,
Rapturusque suam procumbit in æquora dextram.
Hæc quoque cum toto manus est abscissa lacerto.

(1) obfert *MSS. vetustiss.* adfert *reliqui.*
(2) deriguit *ex MSS.* diriguit *vulgo.*

Jam clipeo, telisque carens, non conditur ima
Puppe: sed expositus, fraternaque pectore nudo
Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat;
Telaque multorum leto casura suorum
Emerita jam morte tenet. Tum vulnere multo
Effugientem animam lassos collegit in artus;
Membraque contendit toto, quicumque manebat,
Sanguine, & hostilem, defectis robore nervis,
Insiluit, solo nociturus pondere, puppim.
Strage virûm cumulata ratis, multoque cruore
Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
At postquam ruptis pelagus compagibus hausit,
Ad summos repleta foros, desedit in undas,
Vicinum involvens contorto vertice pontum.
Æquora discedunt mersa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare. Multaque ponto
Præbuit ille dies varii miracula fati.
Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncos,
Adfixit Lycidan. Mersus foret ille profundo,
Sed prohibent socii, suspensaque crura retentant.
Scinditur avulsus; nec, sicut vulnere, sanguis
Emicuit lentus; ruptis cadit undique venis;
Discursusque animæ diversa in membra meantis
Interceptus aquis. Nullius vita peremti
Est tanta dimissa via: pars ultima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus.
At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,

Hæserunt ibi fata diu: luctataque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
Dum nimium pugnax unius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuamque relinquit,
Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis
Versa, cava texit pelagus, nautasque carina:
Brachia nec licuit vasto jactare profundo,
Sed clauso periere mari. Tunc unica diri
Conspecta est leti facies, quum forte natantem
Diversæ rostris juvenem fixere carinæ.
Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus æra sonent; eliso ventre, per ora
Ejectat saniem permixtus viscere sanguis.
Postquam inhibent remis puppes, ac rostra recedunt,
Dejectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas. Pars maxima turbæ
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociæ concurrit: at illis,
Robora quum vetitis prensarent altius ulnis,
Nutaretque ratis populo peritura recepto,
Impia turba super medios ferit ense lacertos:
Brachia linquentes Graja pendentia puppi,
A manibus cecidere suis: non amplius undæ
Sustinuere graves in summo gurgite truncos.
Jamque omni fusis nudato milite telis
Invenit arma furor: remum contorsit in hostem

Al-

Alter: at hi tortum validis aplustre lacertis,
Avulsasque rotant, excusso remige, sedes.
In pugnam fregere rates. Sidentia pessum
Corpora cæsa tenent, spoliantque cadavera ferro.
Multi inopes teli, jaculum letale revulsum
Vulneribus traxere suis, & viscera læva
Oppressere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis & hostilem quum torserit exeat hastam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diversa lues. Nam pinguibus ignis
Adfixus tedis, & tecto sulfure vivax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammam superant undæ: sparsisque per æquor
Jam ratibus fragmenta ferus sibi vindicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammas;
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
Mille modos inter leti, mors una timori est,
Qua cœpere mori. Nec cessat naufraga virtus.
Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant:
Incertasque manus ictu languente per undas
Exercent. Nunc, rara datur si copia ferri,
Utuntur pelago. Sævus complectitur hostem
Hostis, & implicitis gaudent subsidere membris,
Mergentesque mori. Pugna fuit unus in illa
Eximius Phoceus animam servare sub undis,
Scrutarique fretum si quid mersisset arenis,

Et nimis adfixos unci convellere morsus,
Adductum quoties non senserat ancora funem.
Hic ubi compressum penitus deduxerat hostem,
Victor & incolumis summas remeabat in undas,
Sed se per vacuos credit dum surgere fluctus,
Puppibus occurrit, tandemque sub æquore mansit.
Hi super hostiles jecerunt brachia remos,
Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
Maxima cura fuit, multus sua vulnera puppi
Adfixit moriens, & rostris abstulit ictus.

Stantem sublimi Tyrrhenum culmine proræ
Lygdamos excussa Balearis tortor habenæ
Glande petens calido (1) fregit cava tempora plumbo.
Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit
Vincula, procurrunt (2) oculi: stat lumine rapto
Adtonitus, mortisque illas putat esse tenebras.
At postquam membris sensit constare vigorem,
„Vos, ait, o socii, sicut tormenta soletis,
„Me quoque mittendis rectum componite telis.
„Egere quod superest animæ Tyrrhene per omnes
„Bellorum casus. Ingentem militis usum
„Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:
„Viventis feriere loco.“ Sic fatus in hostem
Cæca tela manu, sed non tamen irrita mittit.
Excipit hæc juvenis generosi sanguinis Argus,

(1) solido *vulgo*.
(2) procumbunt *vulgo*.

Qua jam non medius descendit in ilia venter,
Adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.
Stabat diversa victæ jam parte carinæ
Infelix Argi genitor, (non ille juventæ
Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:
Victum ævo robur cecidit, fessusque senecta
Exemplum, non miles erat) qui funere viso,
Sæpe cadens longæ senior per transtra carinæ
Pervenit ad puppim spirantesque invenit artus.
Non lacrimæ cecidere genis, non pectora tundit,
Distentis toto riguit sed corpore palmis.
Nox subit, atque oculos vastæ obduxere tenebræ,
Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
Ille caput labens, & jam languentia colla
Viso patre levat: vox fauces nulla solutas
Prosequitur: tacito tantum petit oscula vultu.
Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
Ut torpore senex caruit, viresque cruentus
Cœpit habere dolor: „Non perdam tempora, dixit,
„A sævis permissa deis, jugulumque senilem
„Confodiam. Veniam misero concede parenti,
„Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
„Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,
„Semianimusque jaces, & adhuc potes esse superstes.“
Sic fatus, capulum quamvis per viscera mersi
Polluerat gladii, tamen alta sub æquora tendit
Præcipiti saltu. Letum præcedere nati

Festinantem animam morti non credidit uni.
Inclinant jam fata ducum: nec jam amplius anceps
Belli casus erat: Grajæ pars maxima classis
Mergitur: ast aliæ mutato remige puppes
Victores vexere suos: navalia paucæ
Præcipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum
Fletus erat! quanti matrum per litora planctus!
Conjux sæpe sui, confusis vultibus unda,
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver:
Accensisque rogis miseri de corpore trunco (1)
Certavere patres. At Brutus in æquore victor,
Primus Cæsareis pelagi decus addidit armis,

(1) trunci *MSS. quidam*.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Quartus habet casus, quos vidit Iberica vallis,
Quos gravidus variis annus tulit ille procellis.
Inde novas cædes & monstris æquiparatas,
Pompejanorum scelera inter basia latas.
Quos Cæsar fossa spectantes flumina cinxit,
Confectosque siti nudos discedere sivit.
Hinc Opiterginæ ratis improba funera nectit,
Quæ sibi tota cohors per mutua vulnera fecit.
Post Libycas clades, quas Curio pertulit acer,
Quas sibi cum Varo Juba rex super intulit Afer.
Quem digno planctu vivax censura Poetæ
Persequitur priscæ recolens insignia vitæ.

AT procul extremis terrarum Cæsar in oris
Martem sævus agit non multa cæde nocentem (1)

(1) cæde rubentem *MSS. tres.*

Maxima sed fati ducibus momenta daturum.
Jure pari rector castris Afranius illis,
Ac Petrejus erat: concordia duxit in æquas
Imperium commune vices, tutelaque valli
Pervigil alterno paret custodia signo.
His præter Latias acies erat impiger Astur,
Vettonesque leves, profugique a gente vetusta
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.

Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
Pingue solum tumulo: super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu: placidis (1) prælabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes,
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hybernas passurus aquas. At proxima rupes
Signa tenet Magni: nec Cæsar colle minore
Castra levat: medius dirimit tentoria gurges.
Explicat hinc tellus campos effusa patentes,
Vix oculo prendente modum, camposque coerces,
Cinga rapax, vetitus fluctus, & litora cursu
Oceani pepulisse tuo: nam gurgite mixto
Qui præstat terris, aufert tibi nomen Iberus.

Prima dies belli cessavit Marte cruento,
Spectandasque ducum vires, numerosaque (2) signa
Exposuit: piguit sceleris; pudor arma furentum
Continuit, patriæque, & ruptis legibus unum

(1) blandis *MS.*
(2) numeros atque *MSS. vetust.*

Donavere diem. Prono tum Cæsar Olympo
In noctem subita circumdedit agmina fossa,
Dum primæ præstant acies, hostemque fefellit,
Et prope consertis obduxit castra maniplis.
Luce nova collem subito conscendere cursu,
Qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
Imperat. huc hostem pariter terrorque, pudorque
Impulit: & rapto tumulum prior agmine cepit.
His virtus, ferrumque locum promittit: at illis
Ipse locus. Miles rupes oneratus in altas
Nititur: adversoque acies in monte supina
Hæret, & in tergum casura, umbone sequentis
Erigitur. Nulli telum vibrare vacabat,
Dum labat, aut fixo firmat vestigia pilo,
Dum scopulos, stirpesque tenent, atque hoste relicto
Cædunt ense viam. Vidit lapsura ruina
Agmina dux, equitemque jubet succedere bello,
Munitumque latus lævo præducere gyro.
Sic pedes ex facili nulloque urguente receptus,
Irritus & victor, subducto Marte, pependit.
Hactenus armorum discrimina. Cetera bello
Fata dedit variis incertus motibus aer.
Pigro bruma gelu, siccisque Aquilonibus horrens (1)
Æthere constricto pluvias in nube tenebat.
Urebant montana nives, camposque jacentes

(1) hærens *vulgg.*

Non duraturæ conspecto sole pruinæ:
Atque omnis propior mergenti sidera cœlo
Aruerat tellus hiberno dura sereno.
Sed postquam calidum vernus Titana recepit
Sidera respiciens delapsæ portitor Helles,
Atque iterum, æquatis ad justæ pondera Libræ
Temporibus, vicere dies: tunc, sole relicto,
Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,
Exclusit Borean, flammasque accepit in Euro.
Ille suo nubes quascumque invenit ab axe,
Torsit in occiduum Nabatæis flatibus orbem:
Et quas sentit Arabs, & quas Gangetica tellus
Exhalat (1) nebulas, quidquid concrescere primus
Sol patitur, quidquid cœli fuscator Eoi
Intulerat Corus, quidquid defenderat Indos,
Incendere diem nubes oriente remotæ;
Nec medio potuere graves incumbere mundo,
Sed nimbos rapuere fuga. Vacat imbribus Arctos,
Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aer.
Hic ubi jam Zephyri fines, & summus Olympi
Cardo tenet Tethyn: vetitæ transcurrere densos
Involvere globos, congestumque aeris atri
Vix recipit spatium, quod separat æthere terras.
Jamque polo pressæ largos densantur in imbres;
Spissatæque fluunt: nec servant fulmina cursum,

(1) exaltat *MS.*

Quamvis crebra micent: moriuntur fulgura nimbis.
Hinc imperfecto complectitur aera gyro
Arcus, vix ulla variatus luce colorem,
Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus
Pertulit & cœlo diffusum reddidit æquor.
Jamque Pyrenææ quas numquam solvere Titan
Evaluit, fluxere nives, fractoque madescunt
Saxa gelu. Tunc, quæ solitis e fontibus exit,
Non habet unda vias: tam largas alveus omnis
A ripis accepit aquas. Jam naufraga campo
Cæsaris arma natant, impulsaque gurgite multo
Castra labant: alto restagnant flumina vallo.
Non pecorum raptus faciles, non pabula mersi
Ulla ferunt, sulci: tectarum errore viarum
Fallitur occultis sparsus populator in agris.
Jamque comes semper magnorum prima malorum
Sæva fames aderat; nulloque obsessus ab hoste
Miles eget, toto censu non prodigus emit
Exiguam Cererem. Pro lucri pallida tabes!
Non deest prolato jejunus venditor auro.
Jam tumuli collesque latent: jam flumina cuncta
Condidit una palus, vastaque voragine mersit:
Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum
Detulit, atque ipsas hausit: subitisque frementes
Verticibus contorsit aquas, & reppulit æstus
Fortior Oceani. Nec Phœbum surgere sentit
Nox subtexta polo; rerum discrimina miscet

Deformis cœli facies, junctæque tenebræ.
Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis
Perpetuæque premunt hiemes; non ſidera cœlo
Ulla videt, ſterili non quidquam a frigore gignit,
Sed glacie medios ſignorum temperat ignes.
Sic, o ſumme parens mundi, ſic ſorte ſecunda
Æquorei rector facias Neptune tridentis:
Et tu perpetuis impendas (1) aera nimbis;
Tu remeare vetes quoſcumque emiſeris æſtus.
Non habeant amnes declivem ad litora curſum,
Sed pelagi referantur aquis: concuſſaque tellus
Laxet iter fluviis. Hos campos Rhenus inundet,
Hos Rhodanus: vaſtos obliquent flumina fontes.
Rhiphæas huc ſolve nives, huc ſtagna, lacuſque,
Et pigras, ubicumque jacent, effunde (2) paludes:
Et miſeras bellis civilibus eripe terras.

Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,
Plena redit, ſolitoque magis favere ſecundi,
Et veniam meruere dei. Jam rarior aer,
Et par Phœbus aquis, denſas in vellera nubes
Sparſerat, & noctes ventura luce rubebant:
Servatoque loco rerum, diſceſſit ab aſtris
Humor, & ima petit quidquid pendebat aquarum.
Tollere ſilva comas: ſtagnis emergere colles
Incipiunt, viſoque die durescere calles.

(1) intentas *MSS. aliquot.*
(2) diſſolve *MSS. quinque.*

Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
Primum cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, caesoque inducta juvenco
Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat Oceano: sic quum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.
His ratibus transjecta manus festinat utrimque
Succisum curvare nemus; fluviique ferocis
Incrementa timens; non primis robora ripis
Imposuit: medios pontem distendit in agros.
Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,
Spargitur in sulcos, & scisso gurgite rivus
Dat poenas majoris aquae. Postquam omnia fatis
Caesaris ire videt, celsam Petrejus Ilerdam
Deserit; & noti diffisus viribus orbis,
Indomitos quaerit populos, & semper in arma
Mortis (1) amore feros, & tendit in ultima mundi.
  Nudatos Caesar colles, desertaque castra
Conspiciens, capere arma jubet: nec quaerere pontem,
Nec vada, sed duris fluvium superare lacertis:
Paretur: rupitque ruens in proelia miles,
Quod fugiens timuisset, iter. Mox uda receptis
Membra fovent armis, gelidosque a gurgite cursu
Restituunt artus, donec decresceret umbra

(1) Martis *vulgo*.

In medium surgente die. Jamque agmina summa
Carpit eques, dubiique fugæ, pugnæque tenentur.
Adtollunt geminæ campo juga saxea rupes
Valle cavæ media: tellus hinc ardua celsos
Continuat colles: tutæ quos inter opaco
Anfractu latuere viæ: quibus hoste potito
Faucibus, emitti terrarum in devia Martem,
Inque feras gentes Cæsar videt. „Ite sine ullo
„Ordine, ait, raptumque fuga convertite bellum,
„Et faciem pugnæ, vultusque inferte minaces;
„Nec liceat pavidis ignava occumbere morte:
„Excipiant recto fugientes pectore ferrum."
Dixit: & ad montes tendentem prævenit hostem.
Illic exiguo paullum distantia vallo
Castra locant. Postquam spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Ac fratres, natosque suos videre, patresque;
Deprensum est civile nefas. Tenuere parumper
Ora metu: tantum nutu, motoque salutant
Ense suos. Mox ut stimulis majoribus ardens
Rupit amor leges, audet transcurrere vallum
Miles, in amplexus effusas tendere palmas.
Hospitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:
Admonet hunc studiis consors puerilibus ætas:
Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.
Arma rigant lacrimis, singultibus oscula rumpunt:
Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,

Quæ potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?
Quid vesane gemis? fletus quid fundis inanes,
Nec te sponte tua sceleri parere fateris?
Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum?
Classica dent bello; sævos tu neglige cantus:
Signa ferant; cessa: jam jam civilis Erinnys
Concidet, & Cæsar generum privatus amabit.
Nunc ades, æterno complectens omnia nexu,
O rerum, mixtique salus, Concordia, mundi,
Et sacer orbis amor: magnum nunc sæcula nostra
Venturi discrimen habent. Periere latebræ
Tot scelerum: populo venia est erepta nocenti:
Agnovere suos. Pro numine fata sinistro
Exigua requie tantas augentia clades!
Pax erat, & miles castris permixtus utrisque
Errabat: duro concordes cespite mensas
Instituunt, & permixto libamina Baccho
Gramineis fluxere focis: (1) junctoque cubili
Extrahit insomnes bellorum fabula noctes:
Quo primum steterint campo, qua lancea dextra
Exierit. Dum, quæ gesserunt fortia, jactant,
Et dum multa negant, quod solum fata petebant,
Est miseris revocata fides, atque omne futurum
Crevit amore nefas. Nam postquam fœdera pacis
Cognita Petrejo, seque, & sua tradita venum

(1) luxere foci *vulgo*.

Castra videt, famulas scelerata ad prœlia dextras
Excitat, atque hostes turba stipatus inermes
Præcipitat castris, junctosque amplexibus ense
Separat, & multo disturbat sanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas prœlia voces:
„ Inmemor o patriæ, signorum oblite tuorum,
„ Non potes hoc caussæ miles præstare senatus
„ Adsertor, victo redeas ut Cæsare; certe
„ Ut vincare potes. Dum ferrum, incertaque fata,
„ Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis
„ Ibitis ad dominum? damnataque signa feretis?
„ Utque habeat famulos nullo discrimine Cæsar
„ Exorandus erit? ducibus quoque vita petenda est.
„ Numquam nostra salus pretium, mercesque nefandæ
„ Proditionis erit: non hoc civilia bella,
„ Ut vivamus, agunt. Trahimur sub nomine pacis.
„ Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
„ Eruerent, nulli vallarent oppida muri,
„ Non sonipes in bella ferox, non iret in æquor
„ Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
„ Si bene libertas umquam pro pace daretur.
„ Hostes nempe meos sceleri jurata nefando
„ Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est
„ Vestra fides, quod pro caussa pugnantibus æqua
„ Et veniam sperare licet. Pro dira pudoris
„ Funera! (1) nunc toto fatorum ignarus in orbe

(1) fœdera *MSS.*

„Magne paras acies, mundique extrema tenentes
„ Sollicitas reges, forsan quam fœdere nostro
„ Jam tibi sit promissa salus." Sic fatur, & omnes
Concussit mentes, scelerumque reduxit amorem.
Sic ubi desuetæ silvis in carcere clauso
Mansuevere feræ, & vultus posuere minaces,
Atque hominem didicere pati: si torrida parvus
Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
Admonitæque tument gustato sanguine fauces:
Fervet, & a trepido vix abstinet ira magistro.
Itur in omne nefas: & quæ Fortuna, deorum
Invidia, cæca bellorum in nocte tulisset,
Fecit monstra fides: inter mensasque, torosque,
Quæ modo complexu foverunt pectora, cædunt.
Et quamvis ferrum primo strinxere gementes,
Ut dextræ justi gladius dissuasor adhæsit,
Dum feriunt, odere suos, animosque labantes
Confirmant ictu. Fervent jam castra tumultu,
(Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.)
Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
In faciem posuere ducum: juvat esse nocentes.
Tu Cæsar, quamvis spoliatus milite multo
Agnoscis superos: neque enim tibi major in arvis
Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos undis
Massiliæ, Phario nec tantum est æquore gestum.
Hoc siquidem solo civilis crimine belli
Dux caussæ melioris eris. Polluta nefanda

Agmina cæde duces junctis committere castris
Non audent, altæque ad mœnia rursus Ilerdæ
Intendére fugam. Campos eques obviis omnes
Abstulit, & siccis inclusit collibus hostem.
Tunc inopes undæ prærupta cingere fossa
Cæsar avet, nec castra pati contingere ripas,
Aut circum largos curvari brachia fontes.

Ut leti videre viam, conversus in iram
Præcipitem timor est. Miles non utile clausis
Auxilium mactavit equos: tandemque coactus
Spe posita damnare fugam, casurus in hostes
Fertur. Ut effuso Cæsar decurrere passu (1)
Vidit, & ad certam devotos tendere mortem:
„Tela tene jam miles, ait, ferrumque ruenti
„Subtrahe: non ullo constet mihi vulnere bellum:
„Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.
„En! sibi vilis adest invisa luce juventus,
„Jam damno peritura meo. Non sentiet ictus,
„Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.
„Deserat hic fervor mentes, cadat impetus amens,
„Perdant velle mori. “ Sic deflagrare minaces
Incassum, vetito & passus languescere bello,
Substituit merso dum nox sua lumina Phœbo.
Inde ubi nulla data est miscendæ copia mortis,
Paullatim fugit ira ferox, mentesque tepescunt.

Sau-

(1) campo *MS.*

Saucia majores animos ut pectora gestant
Dum dolor est, ictusque recens, & mobile nervis
Conamen calidus præbet cruor, ossaque nondum
Adduxere cutem: si conscius ensis adacti
Stat victor, tenuitque manus. Tunc frigidus (1) artus
Adligat atque animum subducto robore torpor,
Postquam sicca rigens adstrinxit vulnera sanguis.
Jamque inopes undæ, primum tellure refossa,
Occultos latices, abstrusaque flumina quærunt:
Nec solum rastris, durisque ligonibus arva,
Sed gladiis fodére suis: puteusque cavati
Montis ad irrigui premitur fastigia (2) campi.
Non se tam penitus, tam longe luce relicta
Merserit Asturii scrutator pallidus auri.
Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:
Antra nec exiguo stillant sudantia rore,
Aut impulsa levi turbatur glarea vena.
Tunc exhausta super multo sudore juventus
Extrahitur, duris silicum lassata medullis.
Quoque minus siccos possent tolerare vapores,
Quæsitæ fecistis aquæ. Nec languida fessi
Corpora sustentant epulis, mensasque perosi
Auxilium fecere famem. Si mollius arvum
Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas

(1) dum frigidus *MSS. quidam.*
(2) vestigia *MSS. tres.*

Exprimit ora super. Nigro si turbida limo
Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus
Certatim obscoenos miles; moriensque recepit,
Quas nollet victurus, aquas: rituque ferarum
Distentas (1) siccant pecudes, & lacte negato,
Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis;
Tunc herbas, frondesque terunt, & rore madentes
Destringunt ramos: & si quos palmite crudo,
Arboris aut tenera succos pressere medulla.
O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
Fontibus immixto stravit per rura veneno.
Hos licet in fluvios saniem, tabemque ferarum,
Pallida Dictæis, Cæsar, nascentia saxis
Infundas aconita palam, Romana juventus
Non decepta bibet. Torrentur viscera flamma,
Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis.
Jam marcent venæ, nulloque humore rigatus
Aeris alternos angustat pulmo meatus,
Recisoque nocent suspiria dura palato.
Pandunt ora tamen, (2) nocturnumque aera captant.
Exspectant imbres, quorum modo cuncta natabant
Impulsu, & siccis vultus in nubibus hærent.
Quoque magis miseros undæ jejunia solvant,
Non super arentem Meroen, Cancrique sub axe,
Qua nudi Garamantes arant, sedére: sed inter

(1) distensas *MS. & ed. princeps.*
(2) ora siti *vulgo.*

Stagnantem Sicorim, & rapidum deprensus Iberum
Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.
Jam domiti cessere duces: pacisque petendæ
Auctor damnatis supplex Afranius armis,
Semianimes in castra trahens hostilia turmas,
Victoris stetit ante pedes. Servata precanti
Majestas, non fracta malis, interque priorem
Fortunam, casusque novos, gerit omnia victi,
Sed ducis, & veniam securo pectore poscit.
„ Si me degeneri stravissent fata sub hoste,
„ Non deerat fortis rapiendo dextera leto:
„ At nunc caussa mihi est orandæ sola salutis,
„ Dignum donanda, Cæsar, te credere vita.
„ Non partis studiis agimur, nec sumsimus arma
„ Consiliis inimica tuis. Nos denique bellum
„ Invenit civile duces: caussæque priori,
„ Dum potuit, servata fides. Nil fata moramur:
„ Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,
„ Securumque orbis patimur post terga relicti.
„ Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
„ Nec ferrum, lassæque manus. Hoc hostibus unum,
„ Quod vincas, ignosce tuis. Nec magna petuntur.
„ Otia des fessis, vitam patiaris, inermem
„ Degere, quam tribuis: campis prostrata jacere
„ Agmina nostra putes: neque enim felicibus armis
„ Misceri damnata decet, partemque triumphi
„ Captos ferre tui: turba hæc sua fata peregit.

„Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.“
Dixerat. At facilis Cæsar, vultuque serenus
Flectitur, atque usum belli, pœnasque remittit.
Ut primum justæ placuerunt fœdera pacis,
Non custoditos decurrit miles ad amnes;
Incumbunt ripis, permissaque flumina turbant.
Continuus multis subitarum tractus aquarum
Aera non passus vacuis discurrere venis,
Artavit, clausitque animam: nec fervida pestis
Cedit adhuc: sed morbus egens jam gurgite plenis
Visceribus sibi poscit aquas. Mox robora nervis,
Et vires rediere viris. O prodiga rerum
Luxuries, numquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum pelago terraque ciborum
Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ,
Discite, quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus:
Non auro, murrhaque (1) bibunt: sed gurgite puro
Vita redit. Satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri, qui bella gerunt. Tunc arma relinquens
Victori miles spoliato pectore tutus,
Innocuusque suas curarum liber in urbes
Spargitur. O quantum donata pace potitos!
Excussis umquam ferrum librasse lacertis

(1) gemmaque *MS.*

Pœnituit, toleraſſe ſitim, fruſtraque rogaſſe
Proſpera bella deos. Nempe uſis Marte ſecundo
Tot dubiæ reſtant acies, tot in orbe labores:
Ut numquam fortuna labet ſucceſſibus anceps,
Vincendum toties: terras fundendus in omnes
Eſt cruor, & Cæſar per tot ſua fata ſequendus.
Felix, qui potuit mundi nutante ruina,
Quo jaceat jam ſcire loco. Non prœlia feſſos
Ulla vocant, certos non rumpunt claſſica ſomnos.
Jam conjux, natique rudes, & ſordida tecta,
Et non deductos recipit ſua terra colonos.
Hoc quoque ſecuris oneris fortuna remiſit,
Sollicitus menti quod abeſt favor: ille ſalutis
Eſt auctor, dux ille fuit. Sic prœlia ſoli
Felices nullo ſpectant civilia voto.
Non eadem belli totum fortuna per orbem
Conſtitit: in partes aliquid ſed Cæſaris auſa eſt,
Qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iadar.
Illic bellaci confiſus gente Curictum, (1)
Quos alit Hadriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema reſidens Antonius ora,
Cautus ab incurſu belli, ſi ſola recedat,
Expugnat quæ tuta, fames. Non pabula tellus
Paſcendis ſubmittit equis, non proſerit ullam

(1) Curitum *plures*.

Flava Ceres segetem: spoliabat gramine campum
Miles, & adtonso miseris jam dentibus arvo
Castrorum siccas de cespite vulserat herbas.
Ut primum adversæ socios in litore terræ
Et Basilum videre ducem: nova furta per æquor
Exquisita fugæ. Neque enim de more carinas
Extendunt, puppesque levant, sed firma gerendis
Molibus insolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ sustentant undique cupæ,
Quarum porrectis series constricta catenis
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
Nec gerit expositum telis in fronte patenti
Remigium: sed, quod trabibus circumdedit æquor,
Hoc ferit, ac taciti præbet miracula cursus,
Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.
Tunc freta servantur, dum se declinibus (1) undis
Æstus agat, refluoque mari nudentur arenæ.
Jamque relabenti crescebant litora ponto;
Missa ratis prono defertur lapsa profundo,
Et geminæ comites. Cunctas super ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.
Noluit Illyricæ custos Octavius oræ
Confestim tentare ratem, celeresque carinas
Continuit, cursu crescat dum præda secundo:
Et temere ingressos repetendum invitat ad æquor

(1) declivibus *vulgo*.

Pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos
Claudat odoratæ metuentes aera pinnæ: (1)
Aut dum dispositis attollat retia varis
Venator, tenet ora levis clamosa Molossi,
Spartanos, Cretasque ligat: nec creditur ulli
Silva cani, nisi qui presso vestigia rostro
Colligit, & præda nescit latrare reperta,
Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
Nec mora. Complentur moles, avideque petitis
Insula deseritur ratibus: quo tempore primas
Impedit ad noctem jam lux extrema tenebras.
At Pompejanas fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix, passusque vacare
Summa freti, medio suspendit vincula ponto,
Et laxas fluitare sinit religatque catenas
Rupis ab Illyricæ scopulis. Nec prima, neque illa,
Quæ sequitur, tardata ratis; sed tertia moles
Hæsit, & ad cautes adducto fune secuta est.
Impendent cava saxa mari: ruituraque semper
Stat (mirum) moles: & silvis æquor inumbrat.
Huc fractas Aquilone rates, submersaque pontus
Corpora sæpe tulit, cæcisque abscondit in antris,
Restituit raptus tectum mare: quumque cavernæ
Evomuere fretum, contorti verticis undæ
Tauromenitanam vincunt fervore Charybdim.

(1) pennæ *vulgo*.

Hic Opiterginis moles onerata colonis
Constitit: hanc omni puppes statione solutæ
Circumeunt: alii rupes, ac litora complent.
Vultejus tacitas sensit sub gurgite fraudes,
Dux erat ille ratis, frustra qui vincula ferro
Rumpere conatus, poscit spe prœlia nulla,
Incertus qua terga daret, qua pectora bello.
Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
Effecit virtus: inter tot millia captæ
Circumfusa rati, & plenam vix inde cohortem,
Pugna fuit, non longa quidem. Nam condidit umbra
Nox lucem dubiam, pacemque habuere tenebræ.

Tunc sic adtonitam, venturaque fata paventem
Rexit magnanima Vultejus voce cohortem:
,,Libera non ultra parva quam nocte juventus,
,,Consulite extremis angusto in tempore rebus.
,,Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa
,,Quærendæ sibi mortis habet: nec gloria leti
,,Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.
,,Omnibus incerto venturæ tempore vitæ,
,,Par animi laus est, & quos speraveris annos
,,Perdere, & extremæ momentum abrumpere lucis
,,Arcessas dum fata manu. Non cogitur ullus
,,Velle mori. Fuga nulla patet: stant undique nostris
,,Intenti jugulis cives. Decernite letum,
,,Et metus omnis abest: cupias quodcumque necesse est,
,,Non tamen in cæca bellorum nube cadendum est,

„Ut, quum permixtis acies sua tela tenebris
„Involvunt, conserta jacent quum corpora campo,
„In medium mors omnis abit, perit obruta virtus.
„Nos in conspicua sociis, hostique carina
„Constituere dei. Præbebunt æquora testes,
„Præbebunt terræ, summis dabit insula saxis;
„Spectabunt geminæ diverso e litore partes.
„Nescio quod nostris magnum & memorabile fatis
„Exemplum, Fortuna, paras. Quæcumque per ævum
„Exhibuit monumenta fides, servataque ferro
„Militiæ pietas, transibit (1) nostra juventus.
„Namque suis pro te gladiis incumbere, Cæsar,
„Esse parum scimus; sed non majora supersunt
„Obsessis, tanti quæ pignora demus amoris.
„Abscidit nostræ multum Fors invida laudi,
„Quod non cum senibus capti natisque tenemur.
„Indomitos sciat esse viros, timeatque furentes,
„Et morti faciles animos, & gaudeat hostis
„Non plures hæsisse rates. Tentare parabunt
„Fœderibus, turpique volent corrumpere vita.
„O utinam, quo plus habeat mors unica famæ,
„Promittant veniam, jubeant sperare salutem:
„Ne nos, quum calido fodiemus viscera ferro,
„Desperasse putent. Magna virtute merendum est,
„Cæsar ut, amissis, inter tot millia, paucis,

(1) transisset *MSS. vetustiss.*

„Hoc damnum, cladem que vocet. Dent fata recursum,
„Emittantque licet, vitare instantia nolim.
„Projeci vitam, comites, totusque futuræ
„Mortis agor stimulis: furor est. Agnoscere solis
„Permissum, quos jam tangit vicinia fati,
„Victurosque dei celant, ut vivere durent,
„Felix esse mori." Sic cunctas extulit ardor
Nobilium mentes juvenum: quum sidera cœli,
Ante ducis voces, oculis humentibus omnes
Adspicerent, flexoque Ursæ temone paverent:
Iidem, quum fortes animos præcepta subissent,
Optavere diem. Nec segnis vergere ponto
Tunc erat astra polus: nam sol Ledæa tenebat
Sidera, vicino quum lux altissima Cancro est:
Nox tum Thessalicas urguebat parva sagittas.
Detegit orta dies stantes in rupibus Istros,
Pugnacesque mari Graja cum classe Liburnos.
Tentavere prius suspenso vincere bello
Fœderibus, fieret captis si dulcior ipsa
Mortis vita mora. Stabat devota juventus,
Damnata jam luce ferox, securaque pugnæ
Promisso sibi fine manu: nullique tumultus
Excussere viris mentes ad summa paratas:
Innumerasque simul pauci terraque marique
Sustinuere manus: tanta est fiducia morti.
Utque satis bello visum est fluxisse cruoris,
Versus ab hoste furor: primus dux ipse carinæ

Vultejus jugulo poscens sibi fata retecto,
„Ecquis, ait, juvenum, cujus sit dextra cruore
„Digna meo, certaque fide per vulnera nostra
„Testetur se velle mori?“ nec plura locuto
Viscera non unus jamdudum transigit ensis.
Collaudat cunctos: sed eum, cui vulnera prima
Debebat, grato moriens interficit ictu.
Concurrunt alii, totumque in partibus unis
Bellorum fecere nefas. Sic semine Cadmi
Emicuit Dircæa cohors, ceciditque suorum
Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen.
Phasidos & campis insomni dente creati
Terrigenæ, missa magicis e cantibus ira,
Cognato tantos implerunt sanguine sulcos:
Ipsaque, inexpertis primum quod fecerat herbis,
Expavit Medea nefas. Sic mutua passi
Fata cadunt juvenes: minimumque (1) in morte virorum
Mors virtutis habet: pariter sternuntque, caduntque
Vulnere letali: nec quemquam dextra fefellit,
Quum feriat moriente manu. Nec vulnus adactis
Debetur gladiis: percussum est pectore ferrum,
Et jugulis pressere manum. Quum sorte cruenta
Fratribus incurrant fratres, natusque parenti;
Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
Exegere enses. Pietas ferientibus una,

(1) minimumque *vulgo*.

Non repetiſſe, fuit. Jam latis viscera lapsa
Semianimes traxere foris; multumque cruoris
Infudere mari. Despectam cernere lucem,
Victoresque suos vultu spectare superbo,
Et mortem sentire juvat. Jam strage cruenta
Conspicitur cumulata ratis: bustisque remittunt
Corpora victores, ducibus mirantibus, ulli
Esse ducem tanti. Nullam majore locuta est
Ore ratem totum discurrens fama per orbem.
Non tamen ignavæ post hæc exempla virorum
Percipient gentes, quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu. Sed regna timentur
Ob ferrum, & sævis libertas uritur armis:
Ignoratque datos, ne quisquam serviat, enses.
Mors utinam pavidos vitæ subducere nolles,
Sed virtus te sola daret! Non segnior illo
Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis (1).
Namque rates audax Lilybæo litore solvit
Curio: nec forti velis Aquilone recepto
Inter semirutas magnæ Carthaginis arces,
Et Clupeam, tenuit stationis litora notæ:
Primaque castra locat cano procul æquore, qua se
Bagrada lentus agit siccæ sulcator arenæ.
Inde petit tumulos, exesasque undique rupes,
Antæi quæ regna vocat non vana vetustas.

(1) exarsit arenis *MS.*

Nominis antiqui cupientem noscere caussas,
Cognita per multos docuit rudis incola partes.
„Nondum post genitos Tellus effeta gigantas,
„Terribilem Libycis partum concepit in antris.
„Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,
„Aut Tityos, Briareusque ferox: cœloque pepercit,
„Quod non Phlegræis Antæum sustulit arvis.
„Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires:
„Terra sui fœtus, quod, quum tetigere parentem,
„Jam defecta vigent renovato robore membra.
„Hæc illi spelunca domus: latuisse sub alta
„Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones:
„Ad somnos non terga feræ præbere cubile
„Adsuerunt, non silva torum: viresque resumit
„In nuda tellure jacens. Periere coloni
„Arvorum Libyes: pereunt, quos adpulit æquor,
„Auxilioque diu virtus non usa cadendi,
„Terræ spernit opes: invictus robore cunctis,
„Quamvis staret, erat. Tandem vulgata cruenti
„Fama mali, terras monstris æquorque levantem,
„Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
„Ille Cleonei projecit terga leonis,
„Antæus Libyci. Perfudit membra liquore
„Hospes, Olympiacæ servato more palæstræ,
„Ille parum fidens pedibus contingere matrem,
„Auxilium membris calidas infundit arenas.
„Conseruere manus, & multo brachia nexu.

Confisus Latio, regis tamen undique vires
Excivit Libyæ gentis, extremaque mundi
Signa suum comitata Jubam. Non fusior ulli
Terra fuit domino: qua sunt longissima regni,
Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
Terminat: a medio, confinis Syrtibus Hammon.
At qua lata jacent, vasti plaga fervida mundi
Distinet Oceanum, zonæque exusta calentis
Sufficiunt spatio. Populi tot castra sequuntur:
Autololes, Numidæque vagi, semperque paratus
Incultus Gætulus equo: tum concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, mixti Garamante perusto
Marmaridæ volucres, æquaturusque sagittas
Medorum, tremulum quum torsit missile, Mazax;
Et gens, quæ nudo residens Massylia dorso
Ora levi flectit frenorum nescia virga:
Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator, ferrique simul fiducia non est,
Vestibus iratos laxis operire leones.

Nec solum studiis civilibus arma parabat,
Privatæ sed bella dabat Juba concitus (1) iræ.
Hunc quoque, quo superos humanaque polluit anno,
Lege tribunicia solio depellere avorum
Curio tentarat; Libyamque auferre tyranno,
Dum regnum te Roma facit. Memor ille doloris

Hoc

(1) conscius *MS.*

Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
Hac igitur tristis trepidat jam Curio fama,
Et quod Cæsareis numquam devota juventus
Illa nimis castris, nec Rheni miles in undis
Exploratus erat, Corfini captus in arce,
Infidusque novis ducibus, dubiusque priori,
Fas utrumque putat. Sed postquam languida segni
Cernit cuncta metu, nocturnaque munia valli
Desolata fuga, trepida sic mente profatur:
„Audendo magnus tegitur timor: arma capessam
„Ipse prior: campum miles descendat in æquum,
„Dum meus est: variam semper dant otia mentem.
„Eripe consilium pugna: quum dira voluntas
„Ense subit presso, galeæ texere pudorem,
„Quis conferre duces meminit? quis pendere causas?
„Qua stetit, inde favet: veluti fatalis arenæ
„Muneribus non ira vetus concurrere cogit
„Productos: odere pares. “ Sic fatus, apertis
Instruxit campis acies: quem blanda futuris
Deceptura malis belli fortuna recepit.
Nam pepulit Varum campo, nudataque fœda
Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.
Tristia sed postquam superati prœlia Vari
Sunt audita Jubæ: lætus, quod gloria belli
Sit rebus servata suis, rapit agmina furtim,
Obscuratque suam per jussa silentia famam;
Hoc solum metuens incautus ab hoste timeri.

Mittitur, exigua qui prœlia prima lacessat,
Eliciatque manu, Numidis à rege secundus,
Ut sibi commissi simulator Sabura belli.
Ipse cava regni vires in valle retentat:
Aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis
Ludit, & iratas incerta provocat umbra:
Obliquusque caput vanas serpentis in auras
Effusæ tuto comprendit guttura morsu
Letiferam citra saniem: tunc irrita pestis
Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.
Fraudibus eventum dederat fortuna: feroxque
Non exploratis occulti viribus hostis,
Curio nocturnum castris erumpere cogit,
Ignotisque equitem late discurrere campis.
Ipse sub auroræ primos excedere motus
Signa jubet castris, multum, frustraque rogatus
Ut Libycas metuat fraudes, infectaque semper
Punica bella dolis. Leti fortuna propinqui
Tradiderat fatis juvenem: bellumque trahebat
Auctorem civile suum. Super ardua ducit
Saxa, super cautes, abrupto limite (1), signa:
Quum procul, e summis conspecti collibus hostes
Fraude sua cessere parum; dum colle relicto
Effusam patulis aciem committeret arvis,
Ille fugam credens, simulatæ nescius artis,

(1) abrupto milite *MSS. quat.*

Ut victor, medios aciem dejecit in agros.
Tunc primum patuere doli, Numidæque fugaces(1)
Undique completis clauserunt montibus agmen.
Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.
Non timidi petiere fugam, non prœlia fortes:
Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum
Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia frenos
Ora terens, spargitque jubas, & subrigit aures,
Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.
Fessa jacet cervix. Fumant sudoribus artus
Oraque projecta squalent arentia lingua:
Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus urguet,
Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus:
Siccaque sanguineis durescit spuma hepatis.
Jamque gradum neque verberibus, stimulisque coacti,
Nec, quamvis crebris jussi calcaribus, addunt.
Vulneribus coguntur equi. Nec profuit ulli
Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis
Incursusque fuit: tantum profertur ad hostes,
Et spatium jaculis oblato vulnere donat.
At vagus Afer equos ut primum emisit in agmen:
Tunc campi tremuere sono: terraque soluta,
Quantus Bistonio torquetur turbine pulvis,
Aera nube sua texit, traxitque tenebras.
Ut vero in pedites fatum miserabile belli

(1) feroces *MS.*

Incubuit: nullo dubii discrimine Martis
Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnæ
Mors tenuit. Neque enim licuit procurrere contra,
Et miscere manus. Sic undique septa juventus
Comminus obliquis, & rectis eminus hastis
Obruitur: non vulneribus, nec sanguine, solum
Telorum nimbo peritura, ac pondere ferri.
Ergo acies tantæ parvum spissantur in orbem:
Ac, si quis medium metuens correpsit in agmen,
Vix impune suos inter convertitur enses.
Densaturque globus, quantum pede prima relato
Constrinxit gyros acies. Non arma movendi
Jam locus est pressis: stipataque membra teruntur,
Frangitur armatum colliso pectore pectus.
Non tam læta tulit victor spectacula Maurus,
Quam fortuna dabat: fluvios non ille cruoris (1),
Membrorumque videt lapsum, & ferientia terram
Corpora: compressum turba stetit omne cadaver.
  Excitet invisas diræ Carthaginis umbras
Inferiis fortuna novis: ferat ista cruentus
Hannibal, & Pœni tam dira piacula manes.
Romanam, superi, Libyca tellure ruinam
Pompejo prodesse nefas, votisque senatus.
Africa nos potius vincat sibi. Curio fusas
Ut vidit campis acies, & cernere tantas

(1) non ire cruoris *MS*,

Permisit clades compressus sanguine pulvis,
Non tulit afflictis animam producere rebus,
Aut spectare fugam: ceciditque in strage suorum
Impiger ad letum, & fortis virtute coacta.
Quid nunc rostra tibi prosunt turbata, forumque,
Unde tribunicia plebejus signifer arce
Arma dabas populis, quid prodita jura senatus,
Et gener, atque socer bello concurrere jussi?
Ante jaces, quam dira duces Pharsalia confert,
Spectandumque tibi bellum civile negatum est.
Has urbi miseræ vestro de sanguine pœnas
Nempe datis (1): luitis jugulo sic arma potentes.
Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet. Libycas, en! nobile corpus
Pascit aves, nullo contectus (2) Curio busto.
At tibi nos (quando non proderit ista silere
A quibus omne ævi senium sua fama repellet,)
Digna damus, juvenis, meritæ præconia vitæ.
Haud alium tanta civem tulit indole Roma,
Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc urbi nocuerunt sæcula, postquam
Ambitus, & luxus, & opum metuenda facultas
Transverso mentem dubiam torrente tulerunt,
Momentumque fuit mutatus Curio rerum,

(1) ferre datis *vulgo*.
(2) contentus *MSS. multi*.

Gallorum captus spoliis, & Cæsaris auro.
Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense
Sulla potens, Mariusque ferox, & Cinna cruentus,
Cæsareæque domus series: cui tanta potestas
Concessa est? emere omnes, hic vendidit urbem.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Quintus in Epiro memorat decreta Senatus,
Pompejoque datum regimen summumque ducatum.
Hinc steriles curæ decepti sortibus Appî,
In latere Euboico sperantis anarchia regni.
Cæsaris in reditu, postquam domitores Iberum,
Milite pertæso pugnæ obsita crimina rerum.
Hinc prope collatis Magni cum Cæsare castris,
Spem fore damnatis reparandi fœdera bellis.
Inde procellosi tentanda pericula ponti,
Jam desperantem revocatum ad litus eundi.
Magnum collatis in prælia Cæsaris armis,
Conjugii pondus Lesbi celare latebris.

SIC alterna duces bellorum vulnera paſſos
In Macetûm terras, miſcens adverſa ſecundis,
Servavit fortuna pares. Jam ſparſerat Æmo

Bruma nives, gelidoque cadens Atlantis Olympo:
Instabatque dies, qui dat nova nomina fastis,
Quique colit primus ducentem tempora Janum.
Dum tamen emeriti remanet pars ultima juris,
Consul uterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epiron. Peregrina ac sordida sedes
Romanos cepit proceres: secretaque rerum
Hospes in externis audivit curia tectis.
Nam quis castra vocet strictas tot jure secures,
Tot fasces? docuit populos venerabilis ordo
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.
Ut primum moestum tenuere silentia coetum,
Lentulus excelsa (1) sublimis sede profatur:
„Indole si dignum Latia, si sanguine prisco
„Robur inest animis, non qua tellure coacti,
„Quamque procul tectis captae sedeamus ab urbis,
„Cernite: sed vestrae faciem cognoscite turbae:
„Cunctaque jussuri primum hoc decernite Patres,
„Quod regnis, populisque liquet, nos esse senatum.
„Nam, vel Hyperboreae plaustrum glaciale sub ursae,
„Vel plaga qua torrens, clausasque vaporibus axis
„Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
„Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
„Imperiumque comes. Tarpeja sede perusta
„Gallorum facibus, Vejosque habitante Camillo,

(1) e celsa *MSS. quidam.*

„Illic Roma fuit. Non unquam perdidit ordo
„Mutato ſua jura ſolo. Mœrentia tecta
„Cæſar habet, vacuaſque domos, legeſque ſilentes,
„Clauſaque juſtitio triſti fora. Curia ſolos
„Illa vidit Patres, plena quos urbe fugavit.
„Ordine de tanto quiſquis non exulat, hic eſt.
„Ignaros ſcelerum, longaque in pace quietos
„Bellorum primus ſparſit furor; omnia rurſus
„Membra loco redeunt. Totis, en! viribus orbis
„Heſperien penſant ſuperi: jacet hoſtis in undis
„Obrutus Illyricis: Libyes ſqualentibus arvis
„Curio Cæſarei cecidit pars magna ſenatûs.
„Tollite ſigna duces: fatorum impellite curſum:
„Spem veſtram præſtate deis: fortunaque tantos
„Det vobis animos, quantos fugientibus hoſtem
„Cauſa dabat. Noſtrum exhauſto jus clauditur anno:
„Vos, quorum finem non eſt ſenſura poteſtas,
„Conſulite in medium Patres, Magnumque jubete
„Eſſe ducem.“ Læto nomen clamore ſenatus
Excipit: & Magno fatum patriæque ſuumque
Impoſuit. Tunc in reges, populoſque merentes
Sparſus honos, pelagique potens Phœbeja donis
Exornata Rhodos, gelidique inculta juventus
Taygeti: famæ veteris laudantur Athenæ:
Maſſiliæque ſuæ donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen, fortemque Cotyn, fidumque per arma
Dejotarum, & gelidæ dominum Rhaſcypolin oræ

Collaudant: Libyamque jubent auctore senatu
Sceptrifero parere Jubae. Pro tristia fata!
Et tibi non fidae gentis dignissime regno,
Fortunae, Ptolemaee, pudor, crimenque deorum,
Cingere Pellaeo pressos diademate crines
Permissum. Saevum in populos puer accipit ensem:
Atque utinam in populos! donata est regia Lagi;
Accessit Magni jugulus: regnumque sorori
Ereptum est, soceroque nefas. Jam turba soluto
Arma petit coetu; quae quum populique ducesque
Casibus incertis, & caeca sorte pararent,
Solus in ancipites metuit descendere Martis
Appius eventus: finemque expromère rerum
Sollicitat superos, multosque obducta per annos
Delphica fatidici reserat penetralia Phoebi.
  Hesperio tantum, quantum submotus Eoo
Cardine, Parnasos gemino petit aethera colle,
Mons Phoebo, Bromioque sacer: cui numine mixto
Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchae.
Hoc solum fluctu terras mergente cacumen
Emicuit (1), pontoque fuit discrimen, & astris.
Tu quoque vix summam seductus ab aequore rupem
Extuleras, unoque jugo Parnasse latebas.
Ultor ibi expulsae, premeret quum viscera partus,
Matris, adhuc rudibus Paean Pythona sagittis

(1) Eminuit *vulgo*.

Explicuit, quum regna Themis, tripodasque teneret,
Ut vidit Pæan vastos telluris hiatus
Divinam spirare fidem, ventosque loquaces
Exhalare solum, sacris se condidit antris,
Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
Quis latet hic superûm? quod numen ab æthere pressum
Dignatur cæcas inclusum habitare cavernas?
Quis terram cœli patitur deus, omnia cursus
Æterni secreta tenens; mundoque futuri
Conſcius, ac populis sese proferre paratus,
Contactusque ferens hominis, magnusque potensque,
Sive canit fatum, seu quod jubet ille canendo
Fit fatum? Forsan terris inserta regendis,
Aere libratum vacuo quæ sustinet orbem,
Totius pars magna Jovis, Cirrhæa per antra
Exit, & ætherio trahitur connexa Tonanti.
Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
Humanam feriens animam sonat, oraque vatis
Solvit, ceu Siculus flammis urguentibus Ætnen
Undat apex: Campana fremens ceu saxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhœus.
Hoc tamen expositum cunctis, nullique negatum
Numen, ab humani solum se labe furoris
Vindicat. Haud illic tacito mala vota susurro
Concipiunt. Nam fixa canens, mutandaque nulli
Mortales optare vetat: justisque benignus
Sæpe dedit sedem notas mutantibus urbes,

Ut Tyriis: dedit ille minas impellere belli,
Ut Salaminiacum meminit mare: sustulit iras
Telluris sterilis, monstrato fine: resolvit
Aera tabificum. Non ullo sæcula dono
Nostra carent majore deûm, quam Delphica sedes (1)
Quod siluit, postquam reges timuere futura,
Ac superos vetuere loqui. Nec voce negata
Cirrhææ mœrent vates, templique fruuntur
Justitio. Nam si qua deus sub pectora venit,
Numinis aut pœna est mors inmatura recepti,
Aut pretium: quippe stimulis fluctuque furoris
Compages humana labat, pulsusque deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
Non motos tripodas, vastæque silentia rupis
Appius Hesperii scrutator ad ultima fati
Sollicitat. Jussus sedes laxare verendas
Antistes, pavidamque deis inmittere vatem,
Castalios circum latices, nemorumque recessus
Phemonoen errore vagam, curisque vacantem
Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.
Limine terrifico metuens consistere Phœbas,
Absterrere ducem noscendi ardore futura
Cassa fraude parat. „Quid spes, ait, improba veri
„Te Romane trahit? muto Parnasos hiatu
„Conticuit, pressitque deum: seu spiritus istas

(1) fides *MS.*

„Deſtituit fauces, mundique in devia verſum
„Duxit iter: ſeu barbarica quum lampade Python
„Arſit, in immenſas cineres abiere cavernas,
„Et Phœbi tenuere viam: ſeu ſponte deorum
„Cirrha ſilet, fatique ſat eſt arcana futuri
„Carmina longævæ vobis commiſſa Sibyllæ;
„Seu Pæan ſolitus templis arcere nocentes,
„Ora quibus ſolvat noſtro non invenit ævo."
Virginei patuere doli, fecitque negatis
Numinibus, metus ipſe fidem. Tum torta priores
Stringit vitta comas, crineſque in terga ſolutos
Candida Phocaica complectitur inſula lauro.
Hærentem, dubiamque premens in templa ſacerdos
Impulit. Illa pavens adyti penetrale remoti
Fatidicum, prima templorum in parte reſiſtit;
Atque deum ſimulans, ſub pectore ficta quieto
Verba refert, nullo confuſæ murmure vocis
Inſtinctam ſacro mentem teſtata furore,
Haud æque læſura ducem, cui falſa canebat,
Quam tripodas, Phœbique fidem. Non rupta trementi
Verba ſono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens ſpatium, nulloque horrore comarum
Excuſſæ laurus, immotaque culmina (1) templi,
Securumque nemus, veritam ſe credere Phœbo
Prodiderant. Senſit tripodas ceſſare, furenſque

(1) limina *MSS. aliquot.*

Prosiluit: perstat rabies, nec cuncta locutæ
Quem non emisit, superest deus. Ille feroces
Torquet adhuc oculos, totoque vagantia cœlo
Lumina, nunc vultu pavido, nunc torva minaci:
Stat numquam facies: rubor igneus inficit ora,
Liventesque genas: nec, qui solet esse timenti,
Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt
Corda; sed ut tumidus Boreæ post flamina pontus
Rauca gemit, sic muta levant suspiria vatem.
Dumque a luce sacra, qua vidit fata, refertur
Ad vulgare jubar, mediæ venere tenebræ.
Inmisit Stygiam Pæan in viscera Lethen,
Quæ raperet secreta deûm. Tum pectore verum
Fugit, & ad Phœbi tripodas rediere futura,
Vixque refecta cadit. Nec te vicinia leti
Territat ambiguis frustratum sortibus, Appi:
Jure sed incerto mundi, subsidere regnum
Chalcidos Euboicæ vana spe raptæ parabas.
Heu demens, nullum belli sentire fragorem,
Tot mundi caruisse malis, præstare deorum
Excepta quis morte potest! secreta tenebis
Litoris Euboici memorando condite busto,
Qua maris angustat fauces saxosa Carystos,
Et tumidis infesta colit qua numina Rhamnus,
Artatus rapido fervet qua gurgite pontus,
Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,
Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulin.

Inte-

Interea domitis Cæsar remeabat Iberis,
Victrices aquilas alium laturus in orbem:
Quum prope fatorum tantos per prospera cursus
Avertere dei. Nullo nam Marte subactus
Intra castrorum timuit tentoria ductor
Perdere successus scelerum: quum pæne fideles
Per tot bella manus satiatæ sanguine tandem
Destituere ducem: mœsto seu classica paullum
Intermissa sono, claususque, & frigidus ensis,
Expulerant belli furias: seu præmia miles
Dum majora petit, damnat caussamque, ducemque,
Et scelere imbutos etiam nunc venditat enses.
Haud magis expertus discrimine Cæsar in ullo est,
Quam non ex stabili, tremulo sed culmine cuncta
Despiceret, staretque super titubantia fultus:
Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus
Pæne suo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto (1)
Ira latens: nam quæ dubias constringere mentes
Caussa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
Seque putat solum regnorum injusta gravari,
Haud retinet. Quippe ipsa metus exsolverat audax
Turba suos. Quidquid multis peccatur, inultum est.
Effudere minas: „ Liceat discedere Cæsar

(1) pectore toto *MSS. tres*.

Appius: „Et nobis meritas dabis, impia, pœnas,
„Et superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
„Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
„Desinis ipsa loqui.“ Tandem conterrita virgo
Confugit ad tripodas, vastisque adducta cavernis
Hæsit, & insueto concepit pectore numen,
Quod non exhaustæ per tot jam sæcula rupis
Spiritus ingessit vati: tandemque potitus
Pectore Cirrhæo, non umquam plenior artus
Phœbados irrupit Pæan: mentemque priorem
Expulit, atque hominem toto sibi cedere jussit
Pectore. Bacchatur demens aliena per antrum
Colla ferens, vittasque dei, Phœbeaque serta
Erectis discussa comis, per inania templi
Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
Obstantes tripodas, magnoque exæstuat igni,
Iratum te, Phœbe, ferens: nec verbere solo
Uteris, ac stimulis; flammas in viscera mergis.
Accipit & frenos: nec tantum prodere vati,
Quantum scire, licet. Venit ætas omnis in unam
Congeriem: miserumque premunt tot sæcula pectus.
Tanta patet rerum series, atque omne futurum
Nititur in lucem: vocemque petentia fata
Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,
Non modus Oceani, numerus non deerat arenæ.
Qualis in Euboico vates Cumana recessu,
Indignata suum multis servire furorem

Gentibus, ex tanta fatorum ſtrage ſuperba
Excerpſit Romana manu: ſic plena laborat
Phemonoe Phœbo, dum te conſultor operti
Caſtalia tellure dei vix invenit, Appi,
Inter fata diu quærens tam magna latentem.
Spumea tum primum rabies veſana per ora
Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
Murmura: tunc mœſtus vaſtis ululatus in antris,
Extremæque ſonant, domita jam virgine, voces.
„Effugis, ingentes, tanti diſcriminis expers,
„Bellorum Romane minas: ſoluſque quietem
„Euboici vaſta lateris convalle tenebis.“
Cetera ſuppreſſit, fauceſque obſtruxit Apollo.
Cuſtodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,
Tuque potens veri Pæan, nullumque futuri
A ſuperis celate diem, ſuprema ruentis
Imperii, cæſoſque duces, & funera regum,
Et tot in Heſperio collapſas ſanguine gentes
Cur aperire times? an nondum numina tantum
Decrevere nefas? & adhuc dubitantibus aſtris
Pompeji damnare caput, tot fata tenentur?
Vindicis, an gladii facinus, pœnaſque furoris,
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Ut peragat fortuna, taces? tunc pectore vatis
Impactæ ceſſere fores, excuſſaque (x) templis

(x) expulſaque MSS. & edd. vett. pleræque.

Prosiluit: perſtat rabies, nec cuncta locutæ
Quem non emiſit, ſupereſt deus. Ille feroces
Torquet adhuc oculos, totoque vagantia cœlo
Lumina, nunc vultu pavido, nunc torva minaci:
Stat numquam facies: rubor igneus inficit ora,
Liventesque genas: nec, qui ſolet eſſe timenti,
Terribilis ſed pallor ineſt: nec feſſa quieſcunt
Corda; ſed ut tumidus Boreæ poſt flamina pontus
Rauca gemit; ſic muta levant ſuſpiria vatem.
Dumque a luce ſacra, qua vidit fata, refertur
Ad vulgare jubar, mediæ venere tenebræ.
Inmiſit Stygiam Pæan in viſcera Lethen,
Quæ raperet ſecreta deûm. Tum pectore verum
Fugit & ad Phœbi tripodas rediere futura:
Vixque refecta cadit. Nec te vicinia leti
Territat ambiguis fruſtratum ſortibus, Appi:
Jure ſed incerto mundi, ſubſidere regnum
Chalcidos Euboicæ vana ſpe rapte parabas.
Heu demens, nullum belli ſentire fragorem,
Tot mundi caruiſſe malis, præſtare deorum
Excepta quis morte poteſt! ſecreta tenebis
Litoris Euboici memorando condite buſto,
Qua maris anguſtat fauces ſaxoſa Caryſtos,
Et tumidis infeſta colit qua numina Rhamnus,
Artatus rapido fervet qua gurgite pontus,
Euripuſque trahit, curſum mutantibus undis,
Chalcidicas puppes ad iniquam claſſibus Aulin.

Inte-

Interea domitis Cæsar remeabat Iberis,
Victrices aquilas alium laturus in orbem:
Quum prope fatorum tantos per prospera cursus
Avertere dei. Nullo nam Marte subactus
Intra castrorum timuit tentoria ductor
Perdere successus scelerum: quum pæne fideles
Per tot bella manus satiatæ sanguine tandem
Destituere ducem: mœsto seu classica paullum
Intermissa sono, claususque, & frigidus ensis,
Expulerant belli furias: seu præmia miles
Dum majora petit, damnat caussamque, ducemque,
Et scelere imbutos etiam nunc venditat enses.
Haud magis expertus discrimine Cæsar in ullo est,
Quam non ex stabili, tremulo sed culmine cuncta
Despiceret, staretque super titubantia fultus:
Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus
Pæne suo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto (1)
Ira latens: nam quæ dubias constringere mentes
Caussa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
Seque putat solum regnorum injusta gravari,
Haud retinet. Quippe ipsa metus exsolverat audax
Turba suos. Quidquid multis peccatur, inultum est.
Effudere minas: „ Liceat discedere Cæsar

(1) pectore toto *MSS. tres*.

,,A scelerum rabie. Quæris terraque marique
,,His ferrum jugulis, animasque effundere viles
,,Quolibet hoste paras: partem tibi Gallia nostri
,,Eripuit: partem duris Hispania bellis:
,,Pars jacet Hesperia: totoque exercitus orbe
,,Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
,,Quid juvat Arctois, Rheno, Rhodanoque subactis?
,,Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
,,Cepimus expulso patriæ quum tecta senatu,
,,Quos hominum, vel quos licuit spoliare deorum?
,,Imus in omne nefas, manibus, ferroque nocentes,
,,Paupertate pii. Finis quis quæritur armis?
,,Quid satis est, si Roma parum? jam respice canos,
,,Invalidasque manus, & inanes cerne lacertos:
,,Usus abit vitæ, bellis consumsimus ævum:
,,Ad mortem dimitte senes. En! improba vota:
,,Non duro liceat morientia cespite membra
,,Ponere, non anima glebam fugiente ferire,
,,Atque oculos morti clausuram quærere dextram,
,,Conjugis illabi lacrimis, unique paratum
,,Scire rogum. Liceat morbis finire senectam.
,,Sit præter gladios aliquod sub Cæsare fatum.
,,Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
,,Spe trahis? usque adeo soli civilibus armis
,,Nescimus cujus sceleris sit maxima merces?
,,Nil actum est bellis, si nondum comperit istas
,,Omnia posse manus. Nec fas, nec vincula juris

„Hoc audere vetant. Rheni mihi Cæsar in undis
„Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, æquat.
„Adde, quod ingrato meritorum judice virtus
„Nostra perit. Quidquid gerimus, fortuna vocatur.
„Nos fatum sciat esse suum. Licet omne deorum
„Obsequium speres, irato milite, Cæsar,
„Pax erit." Hæc fatus, totis discurrere castris
Cœperat, infestoque ducem deposcere vultu.
Sic eat, o superi, quando pietasque, fidesque
Destituunt, moresque malos sperare relictum est;
Finem civili faciat discordia bello.
Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!
Fata sed in præceps solitus dimittere Cæsar,
Fortunamque suam per summa pericula gaudens
Exercere, venit: nec, dum desæviat ira,
Exspectat: medios properat tentare furores.
Non illis urbem, spoliandaque templa negasset,
Tarpejamque Jovis sedem, matresque senatus,
Passurasque infanda nurus. Vult omnia certe
A se sæva peti, vult præmia Martis amari:
Militis indomiti tantum mens sana timetur.
Non pudet, heu Cæsar, soli tibi bella placere
Jam manibus damnata tuis? hos ante pigebit
Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne
Fasque nefasque rues? lassare, & disce sine armis
Posse pati: liceat scelerum sibi ponere finem.
Sæve quid insequeris? quid jam nolentibus instas?

Bellum te civile fugit. Stetit aggere fultus
Cespitis, intrepidus vultum, meruitque timeri
Non metuens: atque hæc ira dictante profatur:
,,Qui modo in absentem vultu, dextraque furebas
,,Miles, habes nudum, promtumque ad vulnera pectus.
,,Hìc fuge, si belli finis placet, ense relicto.
,,Detegit imbelles animas nil fortiter ausa
,,Seditio, tantumque fugam meditata juventus,
,,Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
,,Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis:
,,Invenient hæc arma manus, vobisque repulsis
,,Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
,,An ne fugam Magni tanta cum classe sequentur
,,Hesperiæ gentes, nobis victoria turbam
,,Non dabit, impulsi tantum quæ præmia belli
,,Auferat, & vestri rapta mercede laboris,
,,Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
,,Vos defecta senes, exhaustaque sanguine turba
,,Cernetis nostros jam plebs Romana triumphos.
,,Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis
,,Damnum posse fugæ? Veluti, si cuncta minentur
,,Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
,,Non magis ablatis umquam descenderet æquor,
,,Quam nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis
,,Ulla dedisse mihi? numquam sic cura deorum
,,Se premet, ut vestræ morti, vestræque saluti
,,Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur.

,,Humanum paucis vivit genus. Orbis Iberi
,,Horror, & Arctoi, nostro sub numine miles,
,,Pompejo certe fugeres duce. Fortis in armis
,,Cæsareis Labienus erat: nunc transfuga vilis
,,Cum duce prælato terras, atque æquora lustrat.
,,Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,
,,Nec duce me geritis, quisquis mea signa relinquens
,,Non Pompejanis tradit sua partibus arma,
,,Hic numquam vult esse meus. Sunt ista profecto
,,Curæ castra deis, qui me committere tantis,
,,Non nisi mutato voluerunt milite, bellis.
,,Heu, quantum Fortuna humeris jam pondere fessis
,,Amolitur onus! sperantes omnia dextras
,,Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
,,Jam certe mihi bella geram: discedite castris,
,,Tradite nostra viris ignavi signa, Quirites.
,,At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,
,,Non Cæsar, sed pœna tenet. Procumbite terræ (1):
,,Infidumque caput, feriendaque tendite colla.
,,Et tu, quo solo stabunt jam robore castra,
,,Tiro rudis, specta pœnas, & disce ferire,
,,Disce mori." Tremuit sæva sub voce minantis
Vulgus iners: unumque caput, tam magna juventus
Privatum factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.

(1) terra *MSS. & edd. omn.*

Ipse pavet, ne tela sibi dextræque negentur
Ad scelus hoc Cæsar: vincit patientia sævi
Spem ducis, & jugulos, non tantum præstitit enses.
Nil magis, adsuetas sceleri quam perdere mentes;
Atque perire timet. Tam diro fœderis ictu
Parta quies, pœnaque redit placata juventus.
Brundisium decimis jubet hanc adtingere castris,
Et cunctas revocare rates, quas avius Hydrus,
Antiquusque Taras, secretaque litora Leucæ,
Quas recipit Salapina palus, & subdita Sipus
Montibus: Ausoniam torquens qua frugifer oram,
Delmatio Boreæ, Calabroque obnoxius Austro
Appulus Hadriacas exit Garganus in undas.
Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam
Jam doctam servire togæ: populoque precanti
Scilicet indulgens, summo dictator honori
Contigit, & lætos fecit se consule fastus.
Namque omnes voces, per quas jam tempore tanto
Mentimur dominis, hæc primum reperit ætas,
Qua sibi ne ferri jus ullum Cæsar abesset,
Ausonias gladiis voluit miscere secures.
Addidit & fasces aquilis, & nomen inane
Imperii rapiens, signavit tempora digna
Mœsta nota. Nam quo melius Pharsalius annus
Consule notus erit? fingit sollemnia campus,
Et non admissæ dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus, & vana versat in urna.

Nec cœlum servasse licet: tonat augure surdo,
Et lætæ jurantur aves, bubone sinistro.
Inde perit primum quondam veneranda potestas
Juris inops: careat tantum ne nomine tempus,
Menstruus in fastus distinguit sæcula consul.
Nec non Iliacæ numen quod præsidet Albæ,
Haud meritum Latio sollemnia sacra subacto,
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.

Inde rapit cursus, &, quæ piger Appulus arva
Deseruit rastris, & inerti tradidit herbas,
Ocior & cœli flammis, & tigride fœta
Transcurrit: curvique tenens Minoja tecta
Brundisii, clausas ventis brumalibus undas
Invenit, & pavidas hyberno sidere classes.
Turpe duci visum, rapiendi tempora belli
In segnes exisse moras, portuque teneri,
Quum pateat tutum vel non felicibus æquor.
Expertes animos pelagi sic robore complet:
„Fortius hiberni flatus, cœlumque fretumque
„Quum cepere, tenent, quam quos incumbere certos
„Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.
„Nec maris anfractus, lustrandaque litora nobis,
„Sed recti fluctus, soloque Aquilone secandi.
„Hic utinam summi curvet carchesia mali,
„Incumbatque furens, & Graja ad mœnia perflet,
„Ne Pompejani Phæacum e litore toto
„Languida jactatis comprendant carbasa remis:

„Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
„Jamdudum nubes, & sævas perdimus undas.“
Sidera prima poli Phœbo labente sub undas
Exierant, & luna suas jam fecerat umbras:
Quum pariter solvère rates, tortosque (1) rudentes
Laxavere sinus: & flexo navita cornu
Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens
Suppara velorum perituras colligit auras.
Ut primum levior propellere lintea ventus
Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat aura.
Æquora lenta jacent: alto torpore ligatæ
Pigrius inmotis hæsere paludibus undæ.
Sic stat iners Scythicas adstringens Bosporos undas
Quum, glacie retinente, fretum non impulit Ister,
Inmensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,
Deprendit quascumque rates: nec pervia velis
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida Bessi.
Sæva quies pelagi, mœstoque ignava profundo
Stagna jacentis aquæ: veluti deserta rigente
Æquora natura cessant, pontusque vetustas
Oblitus servare vices, non commeat æstu,
Non horrore tremit, non solis imagine vibrat.

(1) totosque *vulgo*.

Casibus innumeris fixæ patuere carinæ.
Illinc infestæ classes & inertia tonsis
Æquora moturæ; gravis hinc languore profundi
Obsessis ventura fames. Nova vota timori
Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
Ventorum vires, dum se torpentibus unda
Excutiat stagnis, & sit mare. Nubila nusquam,
Undarumque minæ: cœlo languente fretoque,
Naufragii spes omnis abit. Sed nocte fugata
Læsum nube dies jubar extulit, imaque sensim
Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi cœpere rates, atque æquora classem
Curva sequi, quæ jam vento fluctuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.
Prima duces junctis vidit consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circumeunt ripis. Apso gestare carinas
Caussa palus, leni quam fallens egerit unda.
At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ
Præcipitant: neuter longo se gurgite lassat,
Sed minimum terræ, vicino litore, norunt.
Hoc fortuna loco tantæ duo nomina famæ
Composuit: miserique fuit spes irrita mundi,
Posse duces parva campi statione diremtos
Admotum damnare nefas. Nam cernere vultus,
Et voces audire datur: multosque per annos
Dilectus tibi, Magne, socer, post pignora tanta

Aggere, jam tepidæ sublato fune (1) favillæ,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes:
Securus belli; prædam civilibus armis
Scit non esse casas. O vitæ tuta facultas
Pauperis, angustique laris! o munera nondum
Intellecta deûm! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu? Tum poste reclusa,
Dux, ait, „Exspecta votis majora modestis,
„Spesque tuas laxa, juvenis: si jussa secutus
„Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinæ
„Debebis, manibusve inopem duxisse senectam.
„Ne cessa præbere deo tua fata, volenti
„Angustos opibus subitis implere Penates."
Sic fatur, quamquam plebejo tectus amictu,
Indocilis privata loqui. Tum pauper Amyclas:
„Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
„Nam sol non rutilas deduxit in æquora nubes,
„Concordesque tulit radios: Noton altera Phœbi,
„Altera pars Borean diducta luce vocabat.
„Orbe quoque exhaustus medio, languensque recessit,
„Spectantes oculos infirmo lumine passus.
„Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
„Aut orbis medii puros exesa recessus;
„Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,

(1) fuste *MSS. vetustiss.*

„Ventorumque notam rubuit: tum lurida pallens
„Ora tulit, vultu sub nubem tristis itura.
„Sed mihi nec motus nemorum, nec litoris ictus,
„Nec placet incertus, qui provocat æquora, Delphin.
„Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
„Ardea sublimis pennæ confisa natanti:
„Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
„Instabili gressu metitur litora cornix.
„Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
„Haud dubitem præbere manus: vel litora tangam
„Jussa, vel hoc potius pelagus, flatusque negabunt.“
Hæc fatur, solvensque ratem dat carbasa ventis:
Ad quorum motus non solum lapsa per altum
Aera dispersos traxere cadentia sulcos
Sidera: sed summis etiam quæ fixa tenentur
Astra polis, sunt visa quati. Niger inficit horror
Terga maris: longo per multa volumina tractu
Æstuat unda minax, flatusque incerta futuri:
Turbida testantur conceptos æquora ventos.
Tunc rector trepidæ fatur ratis: „Adspice sævum
„Quanta paret pelagus: Zephyros intendat, an Euros,
„Incertum est: puppim dubius ferit undique pontus,
„Nubibus, & cœlo Notus est: si murmura ponti
„Consulimus, Cori verrent (1) mare. Gurgite tanto,
„Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.

(1) verrunt, volvent, veniunt *alii*.

„Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
„Jamdudum nubes, & sævas perdimus undas.“
Sidera prima poli Phœbo labente sub undas
Exierant, & luna suas jam fecerat umbras:
Quum pariter solvère rates, tortosque (1) rudentes
Laxavere sinus: & flexo navita cornu
Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens
Suppara velorum perituras colligit auras.
Ut primum levior propellere lintea ventus
Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
In mediam cecidere ratem: terraque relicta
Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat aura.
Æquora lenta jacent: alto torpore ligatæ
Pigrius inmotis hæsere paludibus undæ.
Sic stat iners Scythicas adstringens Bosporos undas
Quum, glacie retinente, fretum non impulit Ister,
Inmensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,
Deprendit quascumque rates: nec pervia velis
Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Mæotida Bessi.
Sæva quies pelagi, mœstoque ignava profundo
Stagna jacentis aquæ: veluti deserta rigente
Æquora natura cessant, pontusque vetustas
Oblitus servare vices, non commeat æstu,
Non horrore tremit, non solis imagine vibrat.

(1) totosque *vulgo*.

Casibus innumeris fixæ patuere carinæ.
Illinc infestæ classes & inertia tonsis
Æquora moturæ, gravis hinc languore profundi
Obsessis ventura fames. Nova vota timori
Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
Ventorum vires, dum se torpentibus unda
Excutiat stagnis, & sit mare. Nubila nusquam,
Undarumque minæ: cœlo languente fretoque,
Naufragii spes omnis abit. Sed nocte fugata
Læsum nube dies jubar extulit, imaque sensim
Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi cœpere rates, atque æquora classem
Curva sequi, quæ jam vento fluctuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.

Prima duces junctis vidit consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circumeunt ripis. Apso gestare carinas
Caussa palus, leni quam fallens egerit unda.
At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ
Præcipitant: neuter longo se gurgite lassat,
Sed minimum terræ, vicino litore, norunt.
Hoc fortuna loco tantæ duo nomina famæ
Composuit: miserique fuit spes irrita mundi,
Posse duces parva campi statione diremtos
Admotum damnare nefas. Nam cernere vultus,
Et voces audire datur: multosque per annos
Dilectus tibi, Magne, socer, post pignora tanta

Sanguinis, infauſtam ſobolis mortemque nepotum,
Te niſi Niliaca propius non vidit arena.

Cæſaris attonitam miſcenda ad prœlia mentem
Ferre moras ſcelerum partes juſſere relictæ.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
Jam tum civili meditatus Leucada bello.
Illum ſæpe minis Cæſar, precibusque morantem
Evocat: „O mundo tantorum cauſſa laborum (1),
„Quid ſuperos, & fata tenes? ſunt cetera curſu
„Acta meo, ſummam rapti per proſpera belli
„Te poſcit Fortuna manum. Num rupta vadoſis
„Syrtibus incerto Libye nos dividit æſtu?
„Numquid inexperto tua credimus arma profundo,
„Inque novos traheris caſus? ignave, venire
„Te Cæſar, non ire, jubet. Prior ipſe per hoſtes
„Percuſſi medias alieni juris arenas.
„Tu mea caſtra times? pereuntia tempora fati
„Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.
„Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
„Si bene nota mihi eſt, ad Cæſaris arma juventus
„Naufragio veniſſe velet. Jam voce doloris
„Utendum eſt: non ex æquo diviſimus orbem.
„Epiron Cæſarque tenet, totusque ſenatus:
„Auſoniam tu ſolus habes.“ His terque, quaterque
Vocibus excitum poſtquam ceſſare videbat,

(1) malorum *vulgo*.

Dum se deesse deis, ac non sibi numina, credit,
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod jussi timuere, fretum: temeraria prono
Expertus cessisse deo: fluctusque verendos
Classibus, exigua sperat superare carina.
Solverat armorum feſſas nox languida curas:
Parta quies miseris, in quorum pectora somno
Dat vires fortuna minor: jam castra silebant:
Tertia jam vigiles commoverat hora secundos,
Cæsar sollicito per vasta silentia gressu
Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,
Sola placet Fortuna comes. Tentoria postquam
Egressus, vigilum somno cedentia membra
Transsiluit, questus tacite quod fallere posset;
Litora curva legit, primisque invenit in undis
Rupibus exesis hærentem fune carinam.
Rectorem, dominumque ratis secura tenebat
Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
Sed sterili junco, cannaque intexta (1) palustri,
Et latus inversa (2) nudum munita phaselo.
Hæc Cæsar bis terque manu quassantia tectum
Limina commovit: molli quum surgit Amyclas,
Quem dabat alga, toro. „Quisnam mea naufragus, inquit,
„Tecta petit? aut quem nostræ Fortuna coegit
„Auxilium sperare casæ?“ Sic fatus, ab alto

(1) intecta *ed. vet. Lovan.*
(2) inverso *scripti septem.*

Aggere, jam tepidæ sublato fune (1) favillæ,
Scintillam tenuem commotos pavit in ignes:
Securus belli: prædam civilibus armis
Scit non esse casas. O vitæ tuta facultas
Pauperis, angustique laris! o munera nondum
Intellecta deûm! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæsarea pulsante manu? Tum poste recluso,
Dux ait: ,, Exspecta votis majora modestis,
,, Spesque tuas laxa, juvenis: si jussa secutus
,, Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinæ
,, Debebis, manibusve inopem duxisse senectam.
,, Ne cessa præbere deo tua fata, volenti
,, Angustos opibus subitis implere Penates."
Sic fatur, quamquam plebejo tectus amictu,
Indocilis privata loqui. Tum pauper Amyclas:
,, Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
,, Nam sol non rutilas deduxit in æquora nubes,
,, Concordesque tulit radios: Noton altera Phœbi,
,, Altera pars Borean diducta luce vocabat.
,, Orbe quoque exhaustus medio, languensque recessit,
,, Spectantes oculos infirmo lumine passus.
,, Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
,, Aut orbis medii puros exesa recessus:
,, Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,

(1) fuste *MSS. vetustiss.*

„Ventorumque notam rubuit: tum lurida pallens
„Ora tulit, vultu sub nubem tristis itura.
„Sed mihi nec motus nemorum, nec litoris ictus,
„Nec placet incertus, qui provocat æquora, Delphin.
„Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
„Ardea sublimis pennæ confisa natanti:
„Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
„Instabili gressu metitur litora cornix.
„Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
„Haud dubitem præbere manus: vel litora tangam
„Jussa, vel hoc potius pelagus, flatusque negabunt."
Hæc fatur, solvensque ratem dat carbasa ventis:
Ad quorum motus non solum lapsa per altum
Aera dispersos traxere cadentia sulcos
Sidera: sed summis etiam quæ fixa tenentur
Astra polis, sunt visa quati. Niger inficit horror
Terga maris: longo per multa volumina tractu
Æstuat unda minax, flatusque incerta futuri:
Turbida testantur conceptos æquora ventos.
Tunc rector trepidæ fatur ratis: „Adspice sævum
„Quanta paret pelagus: Zephyros intendat, an Euros,
„Incertum est: puppim dubius ferit undique pontus,
„Nubibus, & cœlo Notus est: si murmura ponti
„Consulimus, Cori verrent (1) mare. Gurgite tanto,
„Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.

(1) verrunt, volvent, veniunt *alii*.

„Desperare viam, & vetitos convertere cursus
„Sola salus. Liceat vexata litora puppe
„Prendere, ne longe nimium sit proxima tellus.“
Fisus cuncta sibi cessura pericula Cæsar,
„Sperne minas, inquit, pelagi, ventoque furenti
„Trade sinus. Italiam si cœlo auctore recusas,
„Me pete. Sola tibi caussa est, ac justa timoris,
„Vectorem non nosse tuum, quem numina numquam
„Destituunt, de quo male tunc Fortuna meretur,
„Quum post vota venit. Medias perrumpe procellas
„Tutela secure mea. Cœli iste fretique,
„Non puppis nostræ labor est: hanc Cæsare pressam
„A fluctu defendet onus. Nec longa furori
„Ventorum sævo dabitur mora: proderit undis
„Ista ratis. Ne flecte manus: fuge proxima velis
„Litora: tum Calabro portu te crede potitum,
„Quum jam non poterit puppi, nostræque saluti
„Altera terra dari. Quid tanta strage paretur
„Ignoras? quærit pelagi, cœlique tumultu
„Quod præstet Fortuna mihi.“ Non plura locuto
Avulsit laceros, percussa puppe, rudentes
Turbo rapax, fragilemque super volitantia malum
Vela tulit: sonuit victis compagibus alnus.
Inde ruunt toto concita pericula mundo.
Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
Core, movens æstus: jam te tollente furebat
Pontus, & in scopulos totas erexerat iras.

Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:
Et dubium pendet, vento cui concidat (1), æquor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, & undas
Torsit, & abstrusas penitus vada fecit arenas.
Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
Æquora subductis etiam concurrere ventis.
Non Euri cessasse minas: non imbribus atrum
Æolii jacuisse Noton sub carcere saxi
Crediderim: cunctos solita de parte ruentes
Defendisse suas violento turbine terras,
Sic pelagus mansisse loco. Nec parva procellis
Æquora rapta ferunt: Ægeas transit in undas
Tyrrhenum: sonat Jonio vagus Hadria ponto.
A, quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non illo litore surgunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti
A magno venère mari, mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi
Cuspide fraterna lassatum in sæcula fulmen
Adjuvit, regnoque accessit terra secundo,
Quum mare convolvit gentes, quum litora Tethys
Noluit ulla pati, cœlo contenta teneri.
Nunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,

(1) pareat *edd. Aldina & Junt.*

Ni superûm rector pressisset nubibus undas.
Non cœli nox illa fuit: latet obsitus aer
Infernæ squalore domus, nimbisque gravatus
Deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt
Clara, sed obscurum nimbosus dissilit aer.
Tunc superûm convexa tremunt, atque arduus axis
Insonuit, motaque poli compage laborant.
Extimuit natura chaos: rupisse videntur
Concordes elementa moras, rursusque redire
Nox manes mixtura deis. Spes una salutis,
Quod tanta mundi nondum periere ruina.
Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
Despicitur; tantum nautæ videre trementes
Fluctibus e summis præceps mare: quumque tumentes
Rursus hiant undæ, vix eminet æquore malus.
Nubila tanguntur velis, & terra carina.
Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenas:
Exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.
Artis opem vicere metus: nescitque magister
Quam frangat, cui cedat aquæ. Discordia ponti
Succurrit miseris, fluctusque evertere puppim
Non valet in fluctus: victum latus unda repellens
Erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.
Non humilem Sasona vadis, non litora curvæ
Thessaliæ saxosa pavent, oræque malignos
Ambraciæ portus: scopulosa Ceraunia nautæ

Sum-

Summa timent. Credit jam digna pericula Cæsar
Fatis esse suis. „ Tantusne evertere, dixit,
„Me superis labor est: parva quem puppe sedentem
„Tam magno petiere mari? si gloria leti
„Est pelago donata mei, bellisque negamur;
„Intrepidus, quamcumque datis mihi numina, mortem
„Accipiam. Licet ingentes abruperit actus
„Festinata dies fatis; sat magna peregi.
„Arctoas domui gentes: inimica subegi
„Arma metu: vidit Magnum mihi Roma secundum.
„Jussa plebe tuli fasces per bella negatos.
„Nulla meis aberit titulis Romana potestas,
„Nec sciet (1) hoc quisquam, nisi tu, quæ sola meorum
„Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum,
„Et dictator eam Stygias, & consul ad umbras,
„Privatum, Fortuna, mori. Mihi funere nullo
„Est opus, o superi: lacerum retinete cadaver
„Fluctibus in mediis: desint mihi busta, rogusque,
„Dum metuar semper, terraque exspecter ab omni."
Hæc fatum decimus, dictu mirabile, fluctus
Invalida cum puppe levat: nec rursus ab alto
Aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda,
Scruposisque angusta vacant ubi litora saxis,
Imposuit terræ. Pariter tot regna, tot urbes
Fortunamque suam, tacta tellure, recepit.

(1) nesciet *MSS. plures.*

Sed non tam remeans Cæsar jam luce propinquâ,
Quam tacita sua castra fuga, comitesque fefellit.
Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,
Et non ingratis incessit turba querelis.
,,Quo te dure tulit virtus temeraria Cæsar?
,,Aut quæ nos viles animas in fata relinquens,
,,Invitis (1) spargenda dabas tua membra procellis?
,,Quum tot in hac anima populorum vita, salusque
,,Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
,,Sævitia est voluisse mori. Nullusne tuorum
,,Emeruit comitum, fatis non posse superstes
,,Esse tuis? quum te raperet mare, corpora segnis
,,Nostra sopor tenuit. Pudet, heu! tibi caussa petendæ
,,Hæc fuit Hesperiæ, visum est quod mittere quemquam
,,Tam sævo crudele mari. Sors ultima rerum
,,In dubios casus, & prona pericula mortis
,,Præcipitare solet. Mundi jam summa tenentem
,,Permisisse mari! tantum quid numina lassas?
,,Sufficit ad belli summam favor iste, laborque
,,Fortunæ, quod te nostris impegit arenis?
,,Hinc usus placuere deûm, non rector ut orbis,
,,Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?"
Talia jactantes, discussa nocte, serenus
Oppressit cum sole dies, fessumque tumentes
Composuit pelagus, ventis patientibus, undas.

(1) Invisis *MSS. aliquot*.

Nec non Hesperii lassatum fluctibus æquor
Ut videre duces, purumque insurgere cœlo
Fracturum pelagus Borean, solvére carinas,
Quas ventus, ductæque pari moderamine dextræ
Permixtas habuere diu: latumque per æquor,
Ut terrestre, coit, consertis puppibus, agmen.
Sed nox sæva modum venti, velique tenorem
Eripuit nautis, excussitque ordine puppes.
Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt
Poturæ te, Nile, grues, primoque volatu
Effingunt varias, casu monstrante, figuras.
Mox ubi percussit tensas Notus altior alas:
Confusos temere immixtæ glomerantur in orbes,
Et turbata perit dispersis littera pennis.
Quum primum redeunte die violentior aer
Puppibus incubuit, Phœbeo concitus ortu,
Prætereunt frustra tentati litora Lissi,
Nymphæumque tenent, nudas Aquilonibus undas
Succedens: Boreæ jam portum fecerat Auster.
Undique collatis in robur Cæsaris armis,
Summa videns duri Magnus discrimina Martis
Jam castris instare suis: seponere tutum
Conjugii decrevit onus, Lesboque remotam
Te procul a sævi strepitu Cornelia belli
Occulere. Heu quantum mentes dominatur in æquas
Justa Venus! dubium, trepidumque in prælia, Magne,
Te quoque fecit amor: quod nolles stare sub ictu

Fortunæ, quo mundus erat, Romanaque fata,
Conjux sola fuit. Mentem jam verba parata
Destituunt, blandæque juvat ventura trahentem
Indulgere moræ, & tempus subducere fatis.
Nocte sub extrema, pulso torpore quietis,
Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
Pectus, & aversi petit oscula grata mariti:
Humentes mirata genas, percussaque cæco
Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.
Ille gemens: „ Non nunc, vita mihi dulcior, inquit,
„ Quum tædet vitæ, læto sed tempore, conjux,
„ Venit mœsta dies, & quam minimumque, parumque,
„ Distulimus: jam totus adest in prœlia Cæsar.
„ Cedendum est bellis: quorum tibi tuta latebra
„ Lesbos erit, desiste preces tentare: negavi
„ Jam mihi; non longos a me patiere recessus.
„ Præcipites aderunt casus; properante ruina,
„ Summa cadunt. Satis est audisse pericula Magni.
„ Meque tuus decepit amor, civilia bella
„ Si spectare potes. Nam me jam, Marte parato,
„ Securos cepisse pudet cum conjuge somnos,
„ Eque tuo, miserum quatiunt quum classica mundum,
„ Surrexisse sinu. Vereor civilibus armis
„ Pompejum nullo tristem committere damno.
„ Tutior interea populis, & tutior omni
„ Rege, late, positamque procul fortuna mariti
„ Non tota te mole premat. Si numina nostras

„Impulerint acies, maneat pars optima Magni;
„Sitque mihi, si fata premunt, victorque cruentus,
„Quo fugisse velim." Vix tantum infirma dolorem
Cepit, & adtonito cesserunt pectore sensus.
Tandem vix mœstas potuit proferre querelas:
„Nil mihi de fatis thalami, superisque relictum est,
„Magne, queri: nostros non rumpit funus amores,
„Nec diri fax summa rogi: sed sorte frequenti,
„Plebejaque nimis careo dimissa marito.
„Hostis ad adventum rumpamus fœdera tædæ:
„Placemus socerum. Sic est tibi cognita, Magne,
„Nostra fides? credisne aliquid mihi tutius esse,
„Quam tibi? non olim casu pendemus ab uno?
„Fulminibus me sæve jubes, tantæque ruinæ
„Absentem præstare caput? secura videtur
„Sors tibi, quum facias etiam nunc vota, perisse?
„Ut nolim servire malis, sed morte parata,
„Te sequar ad manes; feriat dum mœsta remotas
„Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
„Adde, quod adsuescis fatis, tantumque dolorem
„Crudelis me ferre doces. Ignosce fatenti:
„Posse pati, timeo. Quod si sunt vota, deisque
„Audior, eventus rerum (1) sciet ultima conjux.
„Sollicitam rupes, jam te victore, tenebunt,
„Et puppim, quæ fata feret tam læta, timebo.

(1) eventus vestros *MS.* belli *Acron.*

„Nec solvent audita metus mihi prospera belli,
„Quum vacuis projecta locis a Cæsare possim
„Vel fugiente capi. Notescent litora clari
„Nominis exsilio, positaque ibi conjuge Magni,
„Quis Mitylenæas poterit nescire latebras?
„Hoc precor extremum, si nil tibi victa relinquunt
„Tutius arma fuga, quum te commiseris undis,
„Quolibet infaustam potius deflecte carinam:
„Litoribus quærere meis.“ Sic fata, relictis
Exsiluit stratis amens, tormentaque nulla
Vult differre mora. Non mœsti pectora Magni
Sustinet amplexu dulci, non colla tenere:
Extremusque perit tam longi fructus amoris:
Præcipitantque suos luctus (neuterque recedens
Sustinuit dixisse, vale) vitamque per omnem
Nulla fuit tam mœsta dies. Nam cetera damna
Durata jam mente malis, firmaque tulerunt.
Labitur infelix, manibusque excepta suorum
Fertur ad æquoreas, ac se prosternit, arenas,
Litora & ipsa tenet, tandemque illata carinæ est.
Non sic infelix patriam, portusque reliquit
Hesperios, sævi premerent quum Cæsaris arma.
Fida comes Magni vadit duce sola relicto,
Pompejumque fugit. Quæ nox sibi proxima venit,
Insomnis. Viduo tum primum frigida lecto,
Atque insueta quies uni, nudumque marito
Non hærente latus. Somno quam sæpe gravata

Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,
Atque oblita ſugæ quæſivit nocte maritum!
Nam, flamma quamvis tacitas (1) urguente medullas,
Non juvat in toto corpus jactare cubili:
Servatur pars illa tori. Caruisse timebat
Pompejo: sed non superi tam læta parabant.
Instabat, miseræ Magnum quæ redderet hora.

(1) *tectus MS.*

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Sextus conjunctis hostes prope sistere castris
Edocet, & longis septos a Cæsare claustris.
Hinc lue, sive fame confectos narrat utrosque.
Prælia miscendi pertæsos immemoresque.
Hinc Pompejanos septis erumpere nisos,
Unius virtute viri in sua terga recisos.
Cæsar in angusto fortunam passus amaram,
Transit in Emathiam fatis ad bella paratam.
Illo Pompejus agitatus turbine mentis,
Castra sibi statuit magicæ prope mœnia gentis,
Quarum responsis inhians secordia Sexti
Infera monstra videns valuit nil prendere certi.

POstquam castra duces, pugnæ jam mente propinqui,
Imposuere jugis, admotaque comminus arma,
Parque suum videre dei, capere omnia Cæsar
Mœnia Grajorum spernit, Martemque secundum
Jam nisi de genero fatis debere recusat.

Funestam mundo votis petit omnibus horam,
In casum quæ cuncta ferat. Placet alea fati
Alterutrum mersura caput. Ter collibus (1) omnes
Explicuit turmas, & signa minantia pugnam,
Testatus Latiæ numquam se deesse ruinæ.
Ut videt ad nullos exciri posse tumultus
In pugnam generum, clauso sed fidere vallo,
Signa movet, tectusque via dumosa per arva
Durrhachii præceps rapiendas tendit ad arces.
Hoc iter æquoreo præcepit limite Magnus,
Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,
Insedit castris, Ephyreaque mœnia servat,
Defendens tutam vel solis turribus urbem.
Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,
Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.
Sed munimen habet nullo quassabile ferro,
Naturam, sedemque loci. Nam clausa profundo
Undique, & illisum scopulis revomentibus æquor,
Exiguo debet, quod non est insula, colli.
Terribiles ratibus sustentant mœnia cautes,
Joniumque furens rabido quum tollitur Austro,
Templa, domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
Hic avidam belli rapuit spes improba mentem
Cæsaris, ut vastis diffusum collibus hostem

(1) tunc collibus *MSS. quinque.*

Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.
Metatur terras oculis: nec cespite tantum
Contentus fragili subitos adtollere muros,
Ingentes cautes, avulsaque saxa metallis,
Grajorumque domus, direptaque (1) mœnia transfert.
Exstruitur, quod non aries impellere sævus,
Quod non ulla queat violenti machina belli.
Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar
Ducit opus: pandit fossas, turritaque summis
Disponit castella jugis, magnoque recessu
Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,
Et silvas, vastasque feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno,
Castraque Cæsareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumque ut summa revisat,
Defessus Cæsar mediis intermanet agris.
Nunc vetus Iliacos adtollat fabula muros,
Adscribatque deis: fragili circumdata testa
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi.
En! quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Assyriis quantum populis telluris Eoæ
Sufficit in regnum, subitum, bellique tumultu
Raptum clausit opus. Tanti periere labores.
Tot potuere manus adjungere Seston Abydo,

(1) dereptaque, diruptaque *alii*.

Ingestoque solo Phryxeum elidere pontum,
Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,
Et ratibus longæ flexus donare Maleæ,
Aut aliquem mundi, quamvis natura negasset,
In melius mutare locum. Coit area belli:
Hic alitur sanguis terras fluxurus in omnes,
Hic & Thessaliæ clades, Libyæque tenentur;
Æstuat angusta rabies civilis arena.
Prima quidem surgens operum structura fefellit
Pompejum: veluti mediæ qui tutus in arvis
Sicaniæ rapidum nescit latrare Pelorum:
Aut vaga cum Tethys, Rutupinaque litora fervent,
Unda Caledonios fallit turbata Britannos.
Ut primum vasto septas videt aggere terras;
Ipse quoque a tuta deducens agmina petra
Diversis spargit tumulis, ut Cæsaris arma
Laxet, & effuso claudentem milite tendat.
Ac tantum septi vallo sibi vindicat agri,
Parva Mycenææ quantum sacrata Dianæ
Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma:
Quoque modo Romæ prælapsus mœnia Thybris
In mare descendit (1), si nusquam torqueat amnem.
Classica nulla sonant, injussaque tela vagantur:
Et fit sæpe nefas, jaculum tentante lacerto.
Major cura duces miscendis abstrahit armis.

(1) descendat *MSS. tres potiores*.

Pompejum exhauſtæ præbenda ad gramina terræ,
Quæ currens adtrivit eques, gradibusque citatis
Ungula frondentem decuſſit cornea campum.
Belliger adtonſis ſonipes diffuſus (1) in arvis,
Advectos quum plena ferant præſepia culmos,
Ore novas poſcens moribundus labitur herbas,
Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
Corpora dum ſolvit tabes, & digerit artus,
Traxit iners cœlum fluvidæ contagia peſtis
Obſcuram in nubem. Tali ſpiramine Neſis
Erigit eliſum (2) nebuloſis aera ſaxis,
Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
Inde labant populi, cœloque paratior unda
Omne pati virus duravit viſcera cœno.
Jam riget atra cutis, diſtentaque lumina rumpit:
Igneaque in vultus, & ſacro fervida morbo
Peſtis abit, feſſumque caput ſe ferre recuſat.
Jam magis atque magis præceps agit omnia fatum:
Nec medii dirimunt morbi vitamque, necemque,
Sed languor cum morte venit: turbaque cadentum (3)
Aucta lues, dum mixta jacent incondita vivis
Corpora. Nam miſeros ultra tentoria cives
Spargere funus erat. Tamen hos minuére labores
A tergo pelagus, pulſusque Aquilonibus aer,

(1) deffeſus *vulgò*.
(2) Emittit ſtygium *vulgò*.
(3) peremta *MSS. duo*.

Litoraque, & plenæ peregrina messe carinæ.
At liber terræ spatiosis collibus hostis
Aere non pigro, nec inertibus angitur undis:
Sed patitur sævam, veluti circumdatus arta
Obsidione, famem. Nondum durantibus (1) altam
In segetem culmis, cernit miserabile vulgus
In pecudum cecidisse cibos, & carpere dumos,
Et morsu spoliare nemus, letumque minantes
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere saxo,
Quæque per abrasas utero demittere fauces,
Plurimaque humanis ante hoc incognita mensis
Diripiens miles, saturum tamen obsidet hostem.
Ut primum libuit ruptis evadere claustris
Pompejo, cunctasque sibi permittere terras:
Non obscura petit latebrosæ tempora noctis,
Et raptum furto, soceri cessantibus armis,
Dedignatur iter: laxis exire ruinis
Quærit, & impulsu turres confringere valli,
Perque omnes gladios, & qua via cæde paranda est.
Opportuna tamen valli pars visa propinqui,
Qua Minucî castella vacant, & confraga densis
Arboribus dumeta tegunt. Huc pulvere nullo
Proditus agmen agit, subitusque ad mœnia venit.
Tot simul e campis Latiæ fulsere volucres;

(1) turgentibus *MSS. aliquot*.

Tot cecinere tubæ. Ne quid victoria ferro
Deberet, pavor adtonitos confecerat hostes.
Quod solum valuit virtus, jacuere peremti,
Debuerant quo stare loco: qui vulnera ferrent
Jam deerant, & nimbus agens tot tela peribat.
Tum piceos volvunt inmissæ lampades ignes:
Tum quassæ nutant turres, lapsumque minantur:
Roboris impacti crebros vomit agger ad ictus.
Jam Pompejanæ celsi super ardua valli
Exierant Aquilæ: jam mundi jura patebant.
Quem non mille simul turmis, nec Cæsare toto
Auferret Fortuna locum, victoribus unus
Eripuit, vetuitque capi: seque arma tenente,
Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit:
Scæva viro nomen: castrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes: ibi sanguine multo
Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.
Pronus ad omne nefas, & qui nesciret, in armis
Quam magnum virtus crimen civilibus esset.
Hic ubi quærentes socios jam Marte relicto
Tuta fugæ cernit: „Quo vos pavor, inquit, adegit
„Impius; & cunctis ignotus Cæsaris armis?
„(O famuli turpes, servum pecus, absque cruore)
„Terga datis morti? cumulo vos deesse virorum
„Non pudet & bustis, interque cadavera quæri?
„Non ira saltem juvenes, pietate remota,
„Stabitis? e cunctis, per quos erumperet hostis,

„Nos ſumus electi. Non parvo ſanguine Magno
„Iſta dies ierit. Peterem felicior umbras
„Cæsaris in vultu. Teſtem hunc Fortuna negavit:
„Pompejo laudante, cadam. Confringite tela
„Pectoris incurſu, juguliſque retundite ferrum.
„Jam longinqua petet pulvis, ſonituſque ruinæ,
„Securaſque fragor concuſſit Cæsaris aures.
„Vincimus o ſocii; veniet, qui vindicet arces,
„Dum morimur." Movit tantum vox illa furorem,
Quantum non primo ſuccendunt claſſica cornu:
Mirantesque virum, atque avidi ſpectare, ſequuntur
Scituri juvenes, numero deprenſa, locoque
An plus quam mortem virtus daret. Ille ruenti
Aggere conſiſtit, primumque cadavera plenis
Turribus evolvit, ſubeuntesque obruit hoſtes
Corporibus: totæque viro dant tela (1) ruinæ:
Roboraque, & moles hoſti ſeque ipse minatur.
Nunc ſude, nunc duro contraria pectora conto
Detrudit muris, & valli ſumma tenentes
Amputat enſe manus: caput obterit, oſſaque ſaxo,
Ac male defenſum fragili compage cerebrum
Diſſipat; alterius flamma crinesque, genasque
Succendit, ſtridunt oculis ardentibus ignes.
Ut primum cumulo creſcente cadavera murum
Admovére (2) ſolo: non ſegnior extulit illum

(1) dum tela *Luctatius*.
(2) æquavere *MSS. aliquot*.

Saltus, & in medias jecit super arma catervas,
Quam per summa rapit celerem venabula pardum.
Tunc densos inter cuneos compressus, & omni
Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.
Jamque hebes, & crasso non asper sanguine mucro
(Percussum Scævæ frangit, non vulnerat, hostem.)
Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.
Illum tota premit moles, illum omnia tela:
Nulla fuit non certa manus, non lancea felix,
Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum,
Atque virum. Fortis crebris sonat ictibus umbo,
Et galeæ fragmenta cavæ compressa perurunt
Tempora: nec quidquam nudis vitalibus obstat
Jam, præter stantes in summis ossibus hastas.
Quid nunc, vesani, jaculis, levibusque sagittis
Perditis hæsuros numquam vitalibus ictus?
Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi:
Hunc aries ferro, ballistaque limine portæ
Promoveat. Stat non fragilis pro Cæsare murus,
Pompejumque tenet. Jam pectora non tegit armis,
Ac veritus credi clipeo, lævaque vacasse,
Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli
Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,
Jam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem.
(Par pelagi monstris. Libycæ sic bellua terræ.)
Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis

Omne

Omne repercussum squalenti missile tergo
Frangit, & hærentes mota cute discutit hastas:
Viscera tuta latent penitus, citraque (1) cruorem
Confixæ stant tela feræ: tot facta sagittis,
Tot jaculis, unam non explent vulnera mortem.
Dictæa procul ecce manu Gortynis arundo
Tenditur in Scævam, quæ voto certior omni
In caput, atque oculi lævum descendit in orbem.
Ille moras ferri, nervorum & vincula rumpit,
Adfixam vellens oculo pendente sagittam
Intrepidus, telumque suo cum lumine calcat.
Pannonis haud aliter post ictum sævior ursa,
Quum jaculum parva Libys amentavit habena,
Se rotat in vulnus; telumque irata receptum
Impetit, & secum fugientem circumit hastam.
Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento
Informis facies: lætus fragor æthera pulsat
Victorum: majora viris e sanguine parvo
Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.
Ille tegens alta suppressum mente furorem
Mitis, & a vultu penitus virtute remota,
„Parcite, ait, cives: procul hinc avertite bellum.
„Collatura meæ nil jam sunt vulnera morti:
„Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis,
„Tollite, & in Magni viventem ponite castris:

(1) extraque *MSS. aliquot.*

„Hoc vestro præstate duci: sit Scæva relicti
„Cæsaris exemplum potius, quam mortis honestæ.“
Credidit infelix simulatis vocibus Aulus,
Nec vidit recto gladium mucrone prementem (1):
Membraque captivi pariter laturus, & arma,
Fulmineum mediis excepit faucibus ensem.
Incaluit virtus: atque una cæde refectus
„Solvat, ait, pœnas, Scævam quicumque subactum
„Speravit: pacem gladio si quærit ab isto
„Magnus, adorato submittat Cæsare signa.
„An similem vestri, segnemque ad fata putatis?
„Pompeji vobis minor est, caussæque senatus,
„Quam mihi mortis amor.“ Simul hæc effatur, & altus
Cæsareas pulvis testatur adesse cohortes.
Dedecus hic belli Magno, crimenque remisit,
Ne solum totæ fugerent te, Scæva, catervæ:
Subducto qui Marte ruis: nam sanguine fuso
Vires pugna dabat. Labentem turba suorum
Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet:
Ac veluti inclusum perfosso in pectore numen,
Et vivam magnæ speciem virtutis adorant:
Telaque confixis certant evellere membris,
Exornantque deos, ac nudum pectora (2) Martem
Armis, Scæva, tuis. Felix hoc nomine famæ
Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedissent

(1) tenentem *vulgo*. trementem *MSS. plures*.
(2) pectore *vulgo*.

Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis
Templa potes, non tu lætis ululare triumphis.
Infelix, quanta dominum virtute parasti!
  Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus
Intra claustra piger, dilato Marte, quievit,
Quam mare lassatur, quum se tollentibus Euris
Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti
Montis adest, seramque sibi parat unda ruinam.
Hinc vicina petens placido castella profundo
Incursu gemini Martis rapit: armaque late
Spargit, & effuso laxat tentoria campo:
Mutandæque juvat permissa licentia terræ.
Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
Excurrit (1) ripas, & totos concutit agros:
Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem
Undarum non passa, ruit: tunc flumine toto
Transit, & ignotos aperit sibi gurgite campos.
Illos terra fugit dominos: his rura colonis
Accedunt, donante Pado. Vix prœlia Cæsar
Senserat, elatus specula quæ prodidit ignis.
Invenit impulsos presso jam pulvere muros:
Frigidaque ut veteris deprendit signa ruinæ;
Accendit pax ipsa loci, movitque furorem
Pompejana quies, & victo Cæsare, somnus.

(1) extendit *MSS. pervett.*

Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.
Torquato ruit inde minax: qui Cæsaris arma
Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
Omnia Circeæ subducit vela procellæ:
Agminaque interius muro breviore recepit,
Densius ut parva disponeret arma corona.
Transierat primi Cæsar munimina valli,
Quum super e totis inmisit collibus agmen,
Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.
Non sic Ætnæis habitans in vallibus horret
Enceladum, spirante Noto, quum tota cavernas
Egerit, & torrens in campos defluit Ætna:
Cæsaris ut miles glomerato pulvere victus
Ante aciem, cæci trepidus sub nube timoris
Hostibus occurrit fugiens, inque ipsa pavendo
Fata ruit. Totus mitti civilibus armis
Usque vel in pacem potuit cruor: ipse furentes
Dux tenuit gladios. Felix ac libera, legum
Roma fores, jurisque tui, vicisset in illo
Si tibi Sulla loco. Dolet heu, semperque dolebit,
Quod scelerum, Cæsar, prodest tibi summa tuorum,
Cum genero pugnasse pio. Pro, tristia fata!
Non Uticæ Libye clades, Hispania Mundæ
Flesset, & infando pollutus sanguine Nilus
Nobilius Phario gestasset rege cadaver;
Nec Juba Marmaricas nudus pressisset arenas,
Pœnorumque umbras placasset sanguine fuso

Scipio: nec sancto caruisset vita Catone.
Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum:
Exire (1) e mediis potuit Pharsalia fatis.
Deserit adverso possessam numine sedem
Cæsar, & Emathias lacero petit agmine terras.
Arma secuturum soceri, quacumque fugasset,
Tentavere suo comites devertere Magnum
Hortatu: patrias sedes, atque hoste carentem
Ausoniam peteret. „Numquam me Cæsaris, inquit,
„Exemplo reddam patriæ, numquamque videbit
„Me nisi dimisso redeuntem milite Roma.
„Hesperien potui, motu surgente, tenere,
„Si vellem patriis aciem committere templis,
„Ac medio pugnare foro. Dum bella relegem,
„Extremum Scythici transcendam frigoris orbem, (2)
„Ardentesque plagas. Victor tibi, Roma, quietem
„Eripiam, qui, ne premerent te prœlia, fugi?
„A potius, bello ne quid patiaris in isto,
„Te Cæsar putet esse suam.“ Sic fatus, in ortus
Phœbeos convertit (3) iter, terræque secutus
Devia, qua vastos aperit Candavia saltus,
Contigit Emathiam, bello quam fata parabant,
Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
Adtollit Titan, rupes Ossæa coercet.

(1) exciri *MSS. quidam.*
(2) axem *Eutycher.*
(3) conduxit *MSS. quidam optimi.*

Quum per summa poli Phœbum trahit altior æstas,
Pelion opponit radiis nascentibus umbras.
At medios ignes cœli, rapidique Leonis
Solstitiale caput nemorosus submovet Othrys.
Excipit aversos Zephyros & Japyga Pindus,
Et maturato præcidit vespere lucem.
Nec metuens imi Borean habitator Olympi
Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
Hos inter montes media qui valle premuntur,
Perpetuis quondam latuere paludibus agri:
Flumina dum retinent campi, nec pervia Tempe
Dant aditus pelagi: stagnumque implentibus unum
Crescere cursus erat. Postquam discessit Olympo
Herculea gravis Ossa manu, subitæque ruinam
Sensit aquæ Nereus: melius mansura sub undis,
Emathis æquorei regnum Pharsalos Achillis
Eminet, &, prima Rhœteja litora pinu
Quæ tetigit, Phylace, Pteleonque, & Dotion ira
Flebile Pieridum; Trachin, pretioque nefandæ
Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris;
Atque olim Larissa potens: ubi nobile quondam
Nunc super Argos arant: veteres ubi fabula Thebas
Monstrat Echionias: ubi quondam Pentheos exsul
Colla, caputque ferens (1) supremo tradidit igni,
Questa, quod hoc solum nato rapuisset Agave.

(1) parens *MSS. septem*.

Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.
Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Æas
Jonio fluit inde mari: nec fortior undis
Labitur avectæ pater Isidis, & tuus, Œneu,
Pene gener crassis oblimat Echinadas undis:
Et Meleagream maculatus sanguine Nessi
Evenos Calydona secat. Ferit amne citato
Maliacas Spercheos aquas: & flumine puro
Irrigat Amphrysos famulantis pascua Phœbi.
Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem
Aera, nec tenues ventos suspirat Anauros.
Et quisquis pelago per se non cognitus amnis
Peneo donavit aquas. It gurgite rapto
Apidanos: numquamque celer, nisi mixtus, Enipeus,
Accipit Asopos cursus, Phœnixque, Melasque.
Solus in alterius nomen quum venerit undæ,
Defendit Titaresos aquas, lapsusque superne
Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.
Hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem,
Et capitis memorem, fluvii contagia vilis
Nolle pati, superumque sibi servare timorem.

Ut primum emissis patuerunt amnibus arva,
Pinguis Bœbicio discessit vomere sulcus:
Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.
Æolidæ, Dolopesque solum rupere coloni,
Et Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.
Illic semiferos Ixionidas Centauros

Fœta Pelethroniis nubes effudit in antris.
Aspera te Pholoes frangentem, Monyche, saxa,
Teque sub Œtæo torquentem vertice vulsas
Rhœte ferox, quas vix Boreas everteret, ornos:
Hospes & Alcidæ magni Phole: teque per amnem
Improbe Lernæas vector passure sagittas:
Teque senex Chiron, gelido qui sidere fulgens
Impetis Æmonio majorem Scorpion arcu.
Hac tellure feri micuerunt semina Martis.
Primus ab æquorea percussis cuspide saxis
Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
Exsiluit; primus chalybem, frenosque momordit,
Spumavitque novis Lapithæ domitoris habenis.
Prima fretum scindens Pagasæo litore pinus
Terrenum ignotas hominem projecit in undas.
Primus Thessalicæ rector telluris Itonos
In formam calidæ percussit pondera massæ,
Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, & inmensis coxit fornacibus æra.
Illic, quod populos scelerata impegit in arma,
Divitias numerare datum est. Hinc maxima serpens
Descendit Python, Cyrrhæaque fluxit in arva:
Unde & Thessalicæ veniunt ad Pythia laurus.
Impius hinc prolem superis inmisit Alœus,
Inseruit celsis prope se quam Pelion astris,
Sideribusque vias incumbens (1) abstulit Ossa.

(1) ncurrens *MSS. permulti*.

Hac ubi damnata fatis tellure locarunt
Castra duces; cunctos belli præsaga futuri
Mens agitat, summique gravem discriminis horam
Adventare palam est, propius jam fata moveri
Degeneres trepidant animi, pejoraque versant.
Ad dubios pauci, præsumto robore, casus
Spemque metumque ferunt. Turbæ sed mixtus inerti
Sextus erat, Magno proles indigna parente,
Qui mox Scyllæis exsul grassatus in undis,
Polluit æquoreos Siculus pirata triumphos.
Qui stimulante metu fati prænoscere cursus,
Impatiensque moræ, venturisque omnibus æger;
Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra;
Nec quæsisse libet, primis quid frugibus altrix
Ære Jovis Dodona sonet, quis noscere fibra
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura cœli
Servet, & Assyria scrutetur sidera cura,
Aut si quid tacitum, sed fas, erat. Ille supernis
Detestanda deis sævorum arcana magorum
Noverat (1), & tristes sacris feralibus aras,
Umbrarum, Ditisque fidem: miseroque liquebat,
Scire parum superos. Vanum, sævumque furorem
Adjuvat ipse locus, vicinaque mœnia castris
Hæmonidum, ficti quas nulla licentia monstri
Transierit, quarum, quidquid non creditur, ars est.

(1) movetat *vulgo*.

Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,
Spernendique timor! cujus commercia pacti
Obstrictos habuere deos? parere necesse est,
An juvat? ignota tantum pietate merentur,
An tacitis potuere minis? hoc juris in omnes
Est illis superos; an habent hæc carmina certum
Imperiosa deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest? illic & sidera primum
Præcipiti deducta polo: Phœbeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis,
Palluit, & nigris, terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus,
Insereretque suas flammis cœlestibus umbras.
Et patitur tantos cantu deprensa (1) labores
Donec subpositas propior despumet in herbas.

Hos scelerum ritus, hæc diræ carmina gentis
Effera damnarat nimiæ pietatis Erichtho,
Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
Illi namque nefas urbis submittere tecto
Aut laribus ferale caput: desertaque busta
Incolit, & tumulos expulsis obtinet umbris,
Grata deis erebi. Cœtus audire silentum,
Nosse domos Stygias, arcanaque Ditis operti
Non superi, non vita vetat. Tenet ora profanæ
Fœda situ macies, cœloque ignota sereno

(1) depressa *vulgg.* & *MSS. multi.*

Terribilis Stygio facies pallore gravatur,
Impexis onerata comis. Si nimbus, & atræ
Sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
Egreditur bustis, nocturnaque flamina captat.
Semina fœcundæ segetis calcata perussit,
Et non letiferas spirando perdidit auras.
Nec superos orat, nec cantu supplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa litantes
Novit: funereas aris imponere flammas
Gaudet, & accenso rapuit quæ tura sepulcro.
Omne nefas superi prima jam voce precantis
Concedunt, carmenque timent audire secundum.
Viventes animas, & adhuc sua membra regentes,
Infodit busto: fatis debentibus annos
Mors invita subit: perversa funera pompa
Rettulit a tumulis: fugére cadavera lectum.
Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa
E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes
Quam tenuere, facem: nigroque undantia fumo
Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes
Colligit in cineres, & olentes membra favillas.
Ast ubi servantur saxis, quibus intimus humor
Ducitur, & tracta durescunt tabe medullæ
Corpora; tunc omnes avide desævit in artus,
Inmersitque manus oculis, gaudetque gelatos
Effodisse orbes, & siccæ pallida rodit
Excrementa manus: laqueum, nodosque nocentes

Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes
Rupibus ingenuit, sensuraque saxa canentes
Arcanum ferale Magos. Ibi plurima surgunt
Vim factura deis. Et terris hospita Colchis
Legit in Hæmoniis, quas non advexerat herbas.
Impia tot populis, tot surdas gentibus aures
Cœlicolum diræ convertunt carmina gentis.
Una per æthereos exit vox illa recessus,
Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,
Quod non cura poli, cœlique volubilis umquam
Advocat. Infandum tetigit quum sidera murmur,
Tum Babylon Persea licet, secretaque Memphis
Omne vetustorum solvat penetrale Magorum:
Abducit superos alienis Thessalis aris.

Carmine Thessalidum dura in præcordia fluxit
Non fatis addictus amor: flammisque severi
Illicitis arsere senes. Nec noxia tantum
Pocula proficiunt: aut quum turgentia succo
Frontis amaturæ subducunt pignora fetæ.
Mens hausti nulla sanie polluta veneni
Excantata perit. Quos non concordia mixti
Adligat ulla tori, blandæque potentia formæ,
Traxerunt torti magica vertigine fili.
Cessavere vices rerum: dilataque longa
Hæsit nocte dies: legi non paruit æther.
Torpuit & præceps audito carmine mundus:
Axibus & rapidis impulsos Juppiter urguens

Miratur non ire polos. Nunc omnia complent
Imbribus, & calido producunt nubila Phœbo:
Et tonat ignaro cœlum Jove. Vocibus Isdem
Humentes late nebulas, nimbosque solutis
Excussere comis. Ventis cessantibus, æquor
Intumuit: rursus vetitum sentire procellas
Conticuit, turbante Noto: puppimque ferentes
In ventum tumuere sinus. De rupe pependit
Abscissa fixus torrens: amnisque cucurrit
Non qua pronus erat. Nilum non extulit æstas:
Mæander direxit aquas: Rhodanumque morantem
Præcipitavit Arar: submisso vertice montes
Explicuere jugum. Nubes suspexit Olympus.
Solibus & nullis Scythiæ, quum bruma rigeret,
Dimaduere nives. Impulsam sidere Tethyn
Repulit Hæmonium, defenso litore, carmen.
Terra quoque inmoti concussit ponderis axes,
Et medium vergens titubavit nisus in orbem.
Tantæ molis onus percussum voce recessit,
Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.
Omne potens animal leti, genitumque nocere,
Et pavet Hæmonias, & mortibus instruit artes.
Has avidæ tigres, & nobilis ira leonum
Ore fovent blando: gelidos his explicat orbes,
Inque pruinoso coluber distenditur arvo.
Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi:
Humanoque cadit serpens adflata veneno.

Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,
Spernendique timor! cujus commercia pacti
Obstrictos habuere deos? parere necesse est,
An juvat? ignota tantum pietate merentur,
An tacitis potuere minis? hoc juris in omnes
Est illis superos; an habent hæc carmina certum
Imperiosa deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest? illic & sidera primum
Præcipiti deducta polo: Phœbeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis,
Palluit, & nigris, terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus;
Insereretque suas flammis cœlestibus umbras.
Et patitur tantos cantu depensa (1) labores
Donec subpositas propior despumet in herbas.

Hos scelerum ritus, hæc diræ carmina gentis
Effera damnarat nimiæ pietatis Erichtho,
Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
Illi namque nefas urbis submittere tecto
Aut laribus ferale caput: desertaque busta
Incolit, & tumulos expulsis obtinet umbris,
Grata deis erebi. Cœtus audire silentum,
Nosse domos Stygias, arcanaque Ditis operti
Non superi, non vita vetat. Tenet ora profanæ
Fœda situ macies, cœloque ignota sereno

(1) depressa *vulgg.* & *MSS. multi.*

Terribilis Stygio facies pallore gravatur,
Impexis onerata comis. Si nimbus, & atræ
Sidera subducunt nubes, tunc Theſſala nudis
Egreditur bustis, nocturnaque flamina captat.
Semina fœcundæ segetis calcata peruſſit,
Et non letiferas spirando perdidit auras.
Nec superos orat, nec cantu supplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa litantes
Novit: funereas aris imponere flammas
Gaudet, & accenso rapuit quæ tura sepulcro.
Omne nefas superi prima jam voce precantis
Concedunt, carmenque timent audire secundum.
Viventes animas, & adhuc sua membra regentes,
Infodit busto: fatis debentibus annos
Mors invita subit: perversa funera pompa
Rettulit a tumulis: fugére cadavera lectum.
Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa
E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes
Quam tenuere, facem: nigroque undantia fumo
Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes
Colligit in cineres, & olentes membra favillas.
Ast ubi servantur saxis, quibus intimus humor
Ducitur, & tracta durescunt tabe medullæ
Corpora; tunc omnes avide desævit in artus,
Inmersitque manus oculis, gaudetque gelatos
Effodisse orbes, & siccæ pallida rodit
Excrementa manus: laqueum, nodosque nocentes

Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit,
Abrasitque cruces: percussaque viscera nimbis
Vulsit, & incoctas admisso sole medullas.
Insertum manibus chalybem, nigramque per artus
Stillantis tabi saniem, virusque coactum
Sustulit, & nervo morsus retinente pependit.
Et quocumque jacet nuda tellure cadaver,
Ante feras, volucresque sedet: nec carpere membra
Vult ferro manibusque suis, morsusque luporum
Exspectat, siccis raptura e faucibus artus.
(Nec cessant a cæde manus, si sanguine vivo
Est opus, erumpat jugulo qui primus aperto.)
Nec refugit cædes, vivum si sacra cruorem
Extaque funereæ poscunt trepidantia mensæ:
Vulnere sic ventris (1), non, qua natura vocabat,
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.
Et quoties sævis opus est, ac fortibus umbris,
Ipsa facit manes: hominum mors omnis in usu est.
Illa genæ florem primævo corpore vulsit,
Illa comam læva morienti abscidit ephebo.
Sæpe etiam caris cognato in funere dira
Thessalis incubuit membris: atque oscula figens,
Truncavitque caput, compressaque dentibus ora
Laxavit: siccoque hærentem gutture linguam
Præmordens, gelidis infudit murmura labris;

(1) si ventris *MSS.* & *edd. vett.*

Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
Hanc ut fama loci Pompejo prodidit: alta
Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
Sub nostra tellure diem: deserta per arva
Carpit iter. Fidi scelerum, suetique ministri
Effractos circum tumulos, ac busta vagati
Conspexere procul prærupta in caute sedentem,
Qua juga devexus Pharsalia porrigit Æmus.
Illa Magis, magicisque deis incognita verba
Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.
Namque timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
Emathis & tellus tam multa cæde careret;
Pollutos cantu, dirisque venefica succis
Conspersos, vetuit transmittere bella Philippos,
Tot mortes habitura suas, usuraque mundi
Sanguine: cæsorum truncare cadavera regum
Sperat, & Hesperiæ cineres avertere (1) gentis,
Ossaque nobilium, tantosque adquirere manes.
Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni
Projecto rapiat, quos Cæsaris involet artus.
Quam prior adfatur Pompeji ignava propago.
„O decus Hæmonidum, populis quæ pandere fata,
„Quæque suo ventura potes devertere cursu,
„Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
„Quem belli fortuna parat. Non ultima turbæ

(1) avertere, avellere, advertere *varie*.

,,Pars ego Romanæ, Magni clarissima proles,
,,Vel dominus rerum, vel tanti funeris heres.
,,Mens dubiis percussa labat, rursusque parata est
,,Certos ferre metus. Hoc casibus eripe juris,
,,Ne subiti, cæcique ruant: vel numina torque,
,,Vel tu parce deis, & manibus exprime verum.
,,Elysias resera sedes, ipsamque vocatam,
,,Quos petat e nobis, Mortem mihi coge fateri.
,,Non humilis labor est: dignum, quod quærere cures,
,,Vel tibi, quo tanti præponderet alea fati.“
Impia vulgatæ lætatur nomine famæ
Thessalis, & contra: ,,Si fata minora moveres,
,,Pronum erat, o juvenis, quos velles, inquit, in actus,
,,Invitos præbere (1) deos. Conceditur arti,
,,Unam quum radiis presserunt sidera mortem,
,,Inseruisse moras (2): &, quamvis fecerit omnis
,,Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.
,,At simul a prima descendit origine mundi
,,Caussarum series, atque omnia fata laborant
,,Si quidquam mutare velis, unoque sub ictu
,,Stat mortale genus: tunc, Thessala turba fatemur,
,,Plus fortuna potest. Sed si prænoscere casus
,,Contentus, facilesque aditus, multique patebunt
,,Ad verum: tellus nobis, ætherque, chaosque,
,,Æquoraque, & campi, Rhodopeaque saxa loquentur.
,,Sed

(1) invictos parere *MS.*
(2) manus *MS.*

„Sed pronum, quum tanta novæ sit copia mortis,
„Emathiis unum campis adtollere corpus,
„Ut modo defuncti, tepidique cadaveris ora
„Plena voce sonent: nec, membris sole perustis,
„Auribus incertum feralis strideat umbra.“
Dixerat: & noctis geminatis arte tenebris,
Mœstum tecta caput squalenti nube, pererrat
Corpora cæsorum, tumulis projecta negatis.
Continuo fugère lupi, fugère revulsis
Unguibus impastæ volucres, dum Thessala vatem
Eligit, & gelidas leto scrutata medullas
Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
Invenit, & vocem defuncto in corpore quærit.
Fata peremtorum pendent jam multa virorum,
Quem superis revocasse velit. Si tollere totas
Tentasset campis acies, & reddere bello,
Cessissent leges erebi: monstroque potenti
Extractus Stygio populus pugnasset Averno.
Electum tandem trajecto gutture corpus
Ducit, & inserto laqueis feralibus unco,
Per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver
Victurum: montisque cavi, quem tristis Erichtho
Damnarat sacris, alta sub rupe locatur.
Haud procul a Ditis cæcis depressa cavernis
In præceps subsedit humus: quam pallida pronis
Urguet silva comis, & nullo vertice cœlum
Suspiciens, Phœbo non pervia taxus opacat.

Marcentes intus tenebræ, squalensque sub antris
Longa nocte situs; numquam, nisi carmine factum,
Lumen habet. Non Tænareis sic faucibus aer
Sedit iners, mœstum mundi confine latentis,
Ac nostri: quo non metuant emittere manes
Tartarei reges. Nam quamvis Thessala vates
Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
Adspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
Discolor, & vario furialis cultus amictu
Induitur, vultusque aperitur, crine remoto,
Et coma vipereis substringitur horrida sertis.
Ut pavidos juvenis comites, ipsumque trementem
Conspicit, exanimi defixum lumina vultu:
„Ponite, ait, trepida conceptos mente timores:
„Jam nova, jam vera reddetur vita figura.
„Ut quamvis pavidi possint audire loquentem.
„Si vero Stygiosque lacus, ripamque sonantem
„Ignibus ostendam, si me præsente videri
„Eumenides possent villosaque colla colubris
„Cerberos excutiens, & vincti terga Gigantes;
„Quis timor ignavi metuentes cernere manes?“
Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet
Vulneribus laxata novis: taboque medullas
Abluit: & virus large lunare ministrat.
Huc quidquid fetu genuit natura sinistro
Miscetur. Non spuma canum, quibus unda timori est,
Viscera non lyncis, non diræ nodus hyænæ

Deſuit, & cervi paſti ſerpente medullæ:
Non puppim retinens, Euro tendente rudentes,
In mediis echeneis aquis, oculique draconum,
Quæque ſonant feta tepefacta ſub alite ſaxa:
Non Arabum volucer ſerpens, innataque rubris
Æquoribus cuſtos pretioſæ vipera conchæ:
Aut viventis adhuc Libyci membrana ceraſtæ,
Aut cinis Eoa poſiti Phœnicis in ara.
Quo poſtquam viles, nec habentes nomina peſtes
Contulit: infando ſaturatas carmine frondes,
Et, quibus os dirum naſcentibus inſpuit herbis,
Addidit, & quidquid mundo dedit ipſa veneni:
Tunc vox Lethæos cunctis pollentior herbis
Excantare deos, confundit murmura primum
Diſſona, & humanæ multum diſcordia linguæ.
Latratus habet illa canum, gemitumque luporum:
Quod trepidus bubo, quod ſtrix nocturna queruntur,
Quod ſtridunt ululantque feræ, quod ſibilat anguis.
Exprimit & planctus illiſæ cautibus undæ;
Silvarumque ſonum, fractæque tonitrua nubis.
Tot rerum vox una fuit. Mox cetera cantu
Explicat Hæmonio, penetratque in Tartara lingua.
„Eumenides, Stygiumque nefas, Pœnæque nocentum:
„Et Chaos innumeros avidum conſumere mundos:
„Et rector terræ, quem longa in ſæcula torquet
„Mors dilata deum: Styx, &, quos nulla meretur
„Theſſalis Elyſios: cœlum, matremque peroſa

„Persephone, nostræque Hecates pars ultima, per quam
„Manibus & mihi sunt tacitæ commercia linguæ:
„Janitor & sedis laxæ, qui viscera sævo
„Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores
„Tracturæ: tuque o flagrantis portitor undæ
„Jam lassate senex ad me redeuntibus umbris:
„Exaudite preces, si vos satis ore nefando,
„Pollutoque voco, si numquam hæc carmina fibris
„Humanis jejuna cano, si pectora plena
„Sæpe dedi, & lavi calido profecta cerebro:
„Si quis, qui vestris caput, extaque lancibus infans
„Imposuit, victurus erat, parete precanti.
„Non in Tartareo latitantem poscimus antro,
„Adsuetamque diu tenebris, modo luce fugata
„Descendentem animam: primo pallentis hiatu
„Hæret adhuc Orci. Licet has exaudiat herbas
„Ad manes ventura semel. Ducis omina nato
„Pompejana canat nostri modo militis umbra,
„Si bene de vobis civilia bella merentur.“

Hæc ubi fata caput, spumantiaque ora levavit,
Adspicit adstantem projecti corporis umbram,
Exanimos artus, invisaque claustra timentem
Carceris antiqui. Pavet ire in pectus apertum,
Visceraque, & ruptas letali vulnere fibras.
A, miser! extremum cui mortis munus inique
Eripitur, non posse mori. Miratur Erichtho
Has fatis licuisse moras, irataque morti

Verberat inmotum vivo serpente cadaver:
Perque cavas terræ, quas egit carmine, rimas
Manibus illatrat, regnique silentia rumpit.
„Tisiphone, vocisque meæ secura Megæra,
„Non agitis sævis erebi per inane flagellis
„Infelicem animam? jam vos ego nomine vero
„Eliciam, Stygiasque canes in luce superna
„Destituam: per busta sequar, per funera, cunctis
„Expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis.
„Teque deis, ad quos alio procedere vultu
„Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma,
„Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo.
„Eloquar inmenso terræ sub pondere quæ te
„Contineant, Hennæa, dapes, quo fœdere mœstum
„Regem noctis ames, quæ te contagia passam
„Noluerit revocare parens. (1) Tibi, pessime mundi
„Arbiter, inmittam ruptis Titana cavernis,
„Et subito feriere die. Paretis? an ille
„Compellandus erit, quo numquam terra vocato
„Non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam,
„Verberibusque suis trepidam castigat Erinnyn,
„Indespecta tenet vobis qui Tartara; cujus
„Vos estis superi; Stygias qui pejerat undas?“
Protinus adstrictus caluit cruor, atraque fovit
Vulnera, & in venas extremaque membra cucurrit.

(1) Ceres *vulgo*.

Percussæ gelido trepidant sub pectore fibræ:
Et nova desuetis subrepens vita medullis,
Miscetur morti. Tunc omnis palpitat artus:
Tenduntur nervi: nec se tellure cadaver
Paullatim per membra levat, terraque repulsum est,
Erectumque semel. Distento lumina rictu
Nudantur. Nondum facies viventis in illo,
Jam morientis erat. Remanent pallorque rigorque;
Et stupet illatus mundo. Sed murmure nullo
Ora adstricta sonant. Vox illi, linguaque tantum
Responsura datur. „Dic, inquit Thessala, magna,
„Quod jubeo, mercede mihi: nam vera locutum
„Inmunem toto mundi præstabimus ævo
„Artibus Hæmoniis: tali tua membra sepulcro,
„Talibus exuram Stygio cum carmine silvis,
„Ut nullos cantata Magos exaudiat umbra.
„Sit tanti vixisse iterum: nec verba, nec herbæ
„Audebunt longæ somnum tibi rumpere Lethes,
„A me morte data. Tripodas, vatesque deorum
„Sors obscura decet, certus discedat, ab umbris
„Quisquis vera petit, duræque oracula mortis
„Fortis adit. Ne parce, precor. Da nomina rebus,
„Da loca, da vocem qua mecum fata loquantur.“
Addidit & carmen, quo, quidquid consulit, umbram
Scire dedit. Mœstum, fletu manante, cadaver:
„Tristia non equidem Parcarum stamina, dixit,
„Adspexi, tacitæ revocatus ab aggere ripæ:

„Quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris,
„Effera Romanos agitat discordia manes,
„Impiaque infernam rapuerunt arma quietem.
„Elysias alii sedes, ac Tartara mœsta
„Diversi liquere duces: quid fata pararent,
„Hi fecere palam. Tristis felicibus umbris
„Vultus erat. Decios vidi, natumque, patremque,
„Lustrales bellis animas, flentemque Camillum,
„Et Curios; Sullam de te, Fortuna, querentem.
„Deplorat Libycis perituram Scipio terris
„Infaustam sobolem. Major Carthaginis hostis,
„Non servituri mœret Cato fata nepotis.
„Solum te consul depulsis prime tyrannis
„Brute pias inter gaudentem vidimus umbras.
„Abruptis Catilina minax, spretisque catenis
„Exsultat, Mariique truces, nudique Cethegi.
„Vidi ego lætantes popularia nomina Drusos;
„Legibus inmodicos, ausosque ingentia Gracchos.
„Æternis chalybum nodis, & carcere Ditis
„Constrictas plausere manus, camposque piorum
„Poscit turba nocens. Regni possessor inertis
„Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa
„Asperat, & durum vinclis adamanta, paratque
„Pœnam victori. Refer hæc solatia tecum,
„O juvenis, placido manes patremque, domumque
„Exspectare sinu, regnique in parte serena
„Pompejis servare locum. Nec gloria parvæ

„Sollicitet vitæ: veniet, quæ misceat omnes
„Hora duces. Properate mori, magnoque superbi
„Quamvis e parvis animo discedite bustis,
„Et Romanorum manes calcate deorum.
„Quem tumulum Nili, quem Thybridis adluat (1) unda,
„Quæritur, & ducibus tantum de funere pugna est.
„Tu fatum ne quære tuum cognoscere: Parcæ,
„Me reticente, dabunt: tibi certior omnia vates
„Ipse canet Siculis genitor Pompejus in oris:
„Ille quoque incertus, quo te vocet, unde repellat,
„Quas jubeat vitare plagas, quæ sidera mundi.
„Europam miseri, Libyenque, Asiamque timete:
„Distribuet tumulos vestris Fortuna triumphis.
„O miseranda domus, toto nil orbe videbis
„Tutius Emathia." Sic postquam fata peregit;
Stat vultu mœstus tacito, mortemque reposcit.
Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver
Ut cadat, & nequeunt animam sibi reddere fata,
Consumto jam jure semel. Tum robore multo
Exstruit illa rogum: venit defunctus ad ignes:
Accensa juvenem positum strue liquit Erichtho,
Tandem passa mori: Sextoque ad castra parentis
It comes: & cœlo lucis ducente colorem,
Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
Jussa tenere diem densas nox præstitit umbras.

(1) abluat *vulgo*.

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Septimus exponit fallentia somnia Magnum,
Romani theatri falso sibi dantia plausum.
Inde gemit totas deposcere bella cohortes,
In propriasque rapi fataliter agmina mortes.
Ac dum permissis celerant in prœlia frenis
Visa super trepidos totis miracula habenis.
Dispositas acies, ignaro Cæsare, campis,
Hunc quoque calcatis sua mox rapere agmina castris.
Inde geri bellum miserabile luctificumque
Unde premit Romam regnum, fuga, servitiumque.
Aufugit hinc Magnus dum sanguine cuncta natare
Cernit, & in populis Romam patribusque perire.

SEgnior Oceano, quam lex æterna vocabat,
Luctificus Titan numquam magis æthera contra
Egit equos, currumque (1), polo rapiente, retorsit:

(1) cursumque *multi scripti.*

Defectusque pati voluit, raptæque labores
Lucis: & adtraxit nubes, non pabula flammis,
Sed ne Thessalio purus luceret in orbe.

At nox felicis Magno pars ultima vitæ
Sollicitos vana decepit imagine somnos.
Nam Pompejani visus sibi sede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis,
Adtollique suum lætis ad sidera nomen
Vocibus, & plausu cuneos certare sonantes.
Qualis erat populi facies, clamorque faventum,
Olim quum juvenis, primique ætate triumphi
Post domitas gentes, torrens quas ambit Iberus,
Et quæcumque fuga (1) Sertorius impulit arma,
Vespere pacato, pura venerabilis æque
Quam currus ornante toga, plaudente senatu,
Sedit adhuc Romanus eques. Seu ſine bonorum
Anxia venturis ad tempora læta refugit:
Sive per ambages solitas contraria visis
Vaticinata quies, magni tulit omina planctus:
Seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes,
Sic Romam Fortuna dedit. Ne rumpite somnos,
Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.
Crastina dira quies, & imagine mœsta diurna
Undique funestas acies feret, undique bellum.
Unde pares somnos populis, noctemque beatam?

(1) fugax *vulgo*.

O felix, ſi te vel ſic tua Roma videret.
Donaſſent utinam ſuperi patriæque, tibique
Unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
Extremum tanti fructum raperetis amoris.
Tu velut Auſonia vadis moriturus in urbe:
Illa rati ſemper de te ſibi conſcia voti
Hoc ſcelus haud unquam fatis debere putavit,
Sic ſe dilecti tumulum quoque perdere Magni.
Te mixto fleſſet luctu, juveniſque, ſenexque,
Injuſſuſque puer: laceraſſet, crine ſoluto,
Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
Nunc quoque, tela licet paveant victoris iniqui,
Nuntiet ipſe licet Cæſar tua funera, flebunt:
Sed dum tura ferunt, dum laurea ſerta Tonanti.
O miſeri, quorum gemitus edère dolorem,
Qui te non pleno pariter planxere theatro!
Vicerat aſtra jubar, cum mixto murmure turba
Caſtrorum fremuit, fatiſque trahentibus orbem,
Signa petunt pugnæ. Miſeri pars maxima vulgi
Non totum viſura diem tentoria circum
Ipſa ducis queritur, magnoque accenſa tumultu
Mortis vicinæ properantes admovet horas.
Dira ſubit rabies: ſua quiſque, ac publica fata
Præcipitare cupit; ſegnis, paviduſque vocatur,
Ac nimium patiens ſoceri Pompejus, & orbis
Indulgens regno, qui tot ſimul undique gentes
Juris habere ſui vellet, pacemque timeret.

Nec non & reges, populique queruntur Eoi
Bella trahi, patriaque procul tellure teneri.
Hoc placet, o superi, vobis quum vertere cuncta
Propositum, nostris erroribus addere crimen.
Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma:
Jam Pompejanis votum est Pharsalia castris.
Cunctorum voces Romani maximus auctor
Tullius eloquii, cujus sub jure togaque
Pacificas sævus tremuit Catilina secures,
Pertulit, iratus bellis, quum rostra forumque
Optaret, passus tam longa silentia miles.
Addidit (1) invalidæ robur facundia caussæ.
„Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur,
„Uti se Fortuna velis: proceresque tuorum
„Castrorum, regesque tui cum supplice mundo
„Adfusi, vinci socerum patiare rogamus.
„Humani generis tam longo tempore bellum
„Cæsar erit? merito, Pompejum vincere lente,
„Gentibus indignum est a transcurrente subactis.
„Quo tibi fervor abit? aut quo fiducia fati?
„De superis, ingrate, times? caussamque senatûs
„Credere dîs dubitas? ipsæ tua signa revellent,
„Prosilientque acies. Pudeat vicisse coactum.
„Si duce te jusso, si nobis bella geruntur,
„Sit juris, quocumque velint (2) concurrere campo.

(1) ac dedit *scripti tres*.
(2) velim *MSS. & edd. plur.*

„Quid mundi gladios a sanguine Cæsaris arces?
„Vibrant tela manus: vix signa morantia quisquam
„Exspectat: propera, ne te tua classica linquant.
„Scire senatus avet, miles te, Magne sequatur,
„An comes." Ingemuit rector, sensitque deorum
Esse dolos, & fata (1) suæ contraria menti.
„Si placet hoc, inquit, cunctis, si milite Magno,
„Non duce tempus eget, nil ultra fata morabor.
„Involvat populos una Fortuna ruina,
„Sitque hominum magnæ lux ista novissima parti.
„Testor, Roma, tamen: Magnum, quo cuncta perirent,
„Accepisse diem. Potuit tibi vulnere nullo
„Stare labor belli: potui sine cæde subactum,
„Captivumque ducem Romanæ tradere paci.
„Quis furor, o cæci, scelerum? civilia bella
„Gesturi metuunt, ne non cum sanguine vincant?
„Abstulimus terras, exclusimus æquore toto,
„Ad præmaturas segetum jejuna rapinas
„Agmina compulimus, votumque effecimus hosti,
„Ut mallet sterni gladiis, mortemque suorum
„Permiscere meis. Belli pars magna peracta est
„His, quibus effectum est, pugnam ne tiro paveret:
„Si modo virtutis stimulis, iræque calore
„Signa petunt. Multos in summa pericula misit
„Venturi timor ipse mali. Fortissimus ille est,

(1) vota *scripti tres*.

„Qui promptus metuenda pati, si comminus instent,
„Et differre potest. Placet hæc tam prospera rerum
„Tradere Fortunæ? gladio permittere mundi
„Discrimen? pugnare ducem, quam vincere, malunt.
„Res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas:
„Accipe majores, & cæco in Marte tuere.
„Pompeji nec crimen erit, nec gloria bellum.
„Vincis apud superos votis me, Cæsar, iniquis:
„Pugnatur. Quantum sceleris, quantumque malorum
„In populos lux ista feret! quot regna jacebunt!
„Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!
„Prima velim caput hoc funesti lancea belli,
„Si sine momento rerum, partisque ruina
„Casurum est, feriat: neque enim victoria Magno
„Lætior. Aut populis invisum, hac clade peracta,
„Aut hodie Pompejus erit miserabile nomen.
„Omne malum victi, quod sors ferat ultima rerum,
„Omne nefas victoris erit.“ Sic fatur, & arma
Permittit populis, frenosque furentibus ira
Laxat: & ut victus violento navita Coro
Dat regimen ventis, ignavumque arte relicta
Puppis onus trahitur. Trepido confusa tumultu
Castra fremunt, animique truces sua pectora pulsant
Ictibus incertis. Multorum pallor in ore
Et mors ventura est, faciesque simillima fato.
Advenisse diem, qui fatum rebus in ævum
Conderet humanis, & quæri, Roma quid esset,

Illo Marte, palam eſt. Sua quiſque pericula neſcit,
Adtonitus majore metu. Quis litora ponto
Obruta, quis ſummis cernens in montibus æquor,
Ætheraque in terras, dejecto ſole, cadentem,
Tot rerum finem, timeat ſibi? non vacat ullos
Pro ſe ferre metus: urbi, Magnoque timetur.
Nec gladiis habuere fidem, niſi cautibus aſper
Exarſit mucro. Tunc omnis lancea ſaxo
Erigitur: tendunt nervis melioribus arcus:
Cura fuit lectis pharetras implere ſagittis.
Auget eques ſtimulos, frenorumque artat (1) habenas.
Si liceat ſuperis hominum conferre labores,
Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantas,
Martius incaluit Siculis incudibus enſis:
Et rubuit flammis iterum Neptunia cuſpis,
Spiculaque extenſo Pæan Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,
Pallenæa Jovi mutavit fulmina Cyclops.
Non tamen abſtinuit venturos prodere caſus
Per varias Fortuna notas. Nam Theſſala rura
Quum peterent, totus venientibus obſtitit æther:
(Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:)
Adverſaſque faces, immenſoque igne columnas,
Et trabibus mixtis avidos ſiphonas aquarum
Detulit, atque oculos, ingeſto fulgure, clauſit.

(1) aptat *vulgo*.

Excussit cristas galeis, capulosque solutis
Profudit gladiis, ereptaque pila liquavit,
Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.
Nec non innumero cooperta examine signa,
Vixque revulsa solo, majori pondere pressum
Signiferi mersere caput, rorantia fletu,
Usque ad Thessaliam Romana, ac publica signa.
Admotus superis discussa fugit ab ara
Taurus, & Emathios præceps se jecit in agros;
Nullaque funestis inventa est victima sacris.
At tu, quos scelerum superos? quas rite vocasti
Eumenidas Cæsar? Stygii quæ numina regni,
Infernumque nefas mersos & nocte furores?
Impia tam sæve gesturus bella litasti.
Jam dubium, monstrisne deum, nimione pavore
Crediderint: multis concurrere visus Olympo
Pindus, & abruptis mergi convallibus Æmus,
Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
Ire per Ossæam rapidus Bœbeida sanguis:
Inque vicem vultus tenebris mirantur opertos,
Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
Defunctosque patres, & cunctas sanguinis umbras
Ante oculos volitare suos. Sed mentibus unum
Hoc solamen erat, voti quod turba nefandi
Conscia, quæ patrum jugulos, quæ pectora fratrum
Spirabat, gaudet monstris, mentisque tumultus
Atque omen scelerum subitos putat esse furores.

Quid

Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat,
Lymphato trepidasse metu? præsaga malorum
Si data mens homini est, Tyriis qui Gadibus hospes
Adjacet, Armeniumque bibit Romanus Araxen:
Sub quocumque die, quocumque est sidere mundi,
Mœret, & ignorat caussas, animumque dolentem
Corripit, Emathiis, quid perdat, nescius arvis.
Euganeo, si vera fides memorantibus, Augur
Colle sedens, Aponos terris ubi fumifer exit,
Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,
„Venit summa dies, geritur res maxima, dixit:
„Impia concurrunt Pompeji & Cæsaris arma.“
Seu tonitrus, ac tela Jovis præsaga notavit:
Æthera seu totum discordi obsistere cœlo,
Prospexitque polos: seu numen in æthere mœstum.
(Solis (1) in obscuro pugnam pallore notavit.)
Dissimilem certe cunctis, quos explicat, egit
Thessalicum natura diem: si cuncta perito
Augure mens hominum cœli nova signa notasset,
Spectari toto potuit Pharsalia mundo.
O summos hominum, quorum Fortuna per orbem
Signa dedit, quorum fatis cœlum omne vacabat!
Hæc & apud seras gentes, populosque nepotum,
Sive sua tantum venient in sæcula fama,
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris

(1) solus *MSS. aliquot.*

O

Nominibus prodesse potest, quum bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Adtonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa legent, & adhuc tibi, Magne, favebunt.
Miles ut adverso Phœbi radiatus ab ictu
Descendens totos perfudit lumine colles,
Non temere inmissus campis: stetit ordine certo
Infelix acies. Cornus tibi cura sinistri
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione datur: tibi numine pugnax
Adverso, Domitî, dextri frons tradita Martis.
At medii robur belli fortissima densant
Agmina, quæ Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, miles in hoc, Libyo dux primus in orbe.
At juxta fluvios, & stagna undantis Enipei,
Cappadocum montana cohors, & largus habenæ
Ponticus ibat eques. Sicci sed plurima campi
Tetrarchæ, regesque tenent, magnique tyranni,
Atque omnis Latio quæ servit purpura ferro.
Illuc & Libye Numidas, & Creta Cydonas
Misit: Ituræis cursus fuit inde sagittis:
Inde truces Galli solitum prodistis in hostem.
Illic pugnaces commovit Iberia cetras.
Eripe victori gentes, & sanguine mundi
Fuso, Magne, semel, totos consume triumphos.
Illo forte die Cæsar, statione soluta,
Ad segetum raptus moturus signa, repente

Conspicit in planos hostem descendere campos,
Oblatumque videt votis sibi mille petitum
Tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.
Æger quippe moræ, flagransque cupidine regni,
Cœperat exiguo tractu civilia bella
Ut lentum damnare nefas. Discrimina postquam
Adventasse ducum, supremaque prœlia vidit,
Casuram & fati sensit nutare ruinam,
Illa quoque in ferrum rabies promtissima paullum
Languit, & casus audax spondere secundos
Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,
Nec Magni sperare sinunt. Formidine mersa,
Prosilit. Hortando melior fiducia vulgo.
„O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
„Miles, adest toties optatæ copia pugnæ.
„Nil opus est votis: jam fatum arcessite ferro.
„In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.
„Hæc est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
„Promissam memini, cujus spe movimus arma,
„In quam distulimus vetitos remeare triumphos.
„Hæc eadem est, hodie quæ pignora, quæque penates
„Reddat, & emerito faciat vos Marte colonos.
„Hæc, fato quæ teste probet, quis justius arma
„Sumserit: hæc acies victum factura nocentem est.
„Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
„Nunc pugnate truces, gladiosque exsolvite culpa.
„Nulla manus, belli mutato judice, pura est.

„Non mihi res agitur, sed vos ut libera sitis
„Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omnes.
„Ipse ego privatæ cupidus me reddere vitæ,
„Plebejaque toga modicum componere civem:
„Omnia dum vobis liceant, nil esse recuso.
„Invidia regnate mea. Nec sanguine multo
„Spem mundi petitis: Grajis dilecta (1) juventus
„Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstræ,
„Et vix arma ferens, ac mixtæ dissona turbæ
„Barbaries: non illa tubas, non agmine moto
„Clamorem latura suum. Civilia paucæ
„Bella manus facient: pugnæ pars magna levabit
„His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
„Ite per ignavas gentes, famosaque regna,
„Et primo ferri motu prosternite mundum:
„Sitque palam, quas tot duxit Pompejus in urbem
„Curribus, unius gentes (2) non esse triumphi.
„Armeniosne movet, Romana potentia cujus
„Sit ducis? aut emtum minimo vult sanguine quisquam
„Barbarus, Hesperiis Magnum præponere rebus?
„Romanos odere omnes, dominosque gravantur,
„Quos novere, magis. Sed me Fortuna meorum
„Commisit manibus, quorum me Gallia testem
„Tot fecit bellis. Cujus non militis ensem
„Agnoscam? cœlumque tremens quum lancea transit,

(1) delecta *vulgo*, deducta *MS.*
(2) gentis *MSS. aliquot.*

„Dicere non fallar, quo sit librata lacerto.
„Quod si signa ducem numquam fallentia vestrum
„Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces:
„Vicistis. Videor fluvios spectare cruoris,
„Calcatosque simul Reges, sparsumque senatus
„Corpus, & inmensa populos in cæde natantes.
„Sed mea fata moror, qui vos in tela (1) furentes
„Vocibus his teneo. Veniam date bella trahenti:
„Spe trepido: haud umquam vidi tam magna daturos,
„Tam prope me superos: camporum limite parvo
„Absumus a votis. Ego sum, cui Marte peracto,
„Quæ populi, Regesque tenent, donare licebit.
„Quone poli motu, quo cœli sidere verso,
„Thessalicæ tantum, superi, permittitis oræ?
„Aut merces hodie bellorum, aut pœna paratur.
„Cæsareas spectate cruces, spectate catenas,
„Et caput hoc positum rostris, effusaque membra,
„Septorumque nefas, & clausi prœlia campi.
„Cum duce Sullano gerimus civilia bella.
„Vestri cura movet. Nam me secura manebit
„Sors quæsita manu: fodientem viscera cernet
„Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.
„DI, quorum curas abduxit ab æthere tellus,
„Romanusque labor, vincat, quicumque necesse
„Non putat in victos sævum destringere ferrum,

(1) bella *MSS. viginti.*

„Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
„Non credit fecisse nefas. Pompejus in arto
„Agmina vestra loco, vetita virtute moveri,
„Quum tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum!
„Vos tamen hoc oro juvenes, ne cædere quisquam
„Hosti terga velit: civis, qui fugerit, esto.
„Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
„Ulla, nec adversa conspecti fronte parentes
„Commoveant: vultus gladio turbate verendos.
„Sive quis infesto cognata in pectora ferro
„Ibit, seu nullum violabit vulnere pignus,
„Ignoti jugulum tamquam scelus imputet hostis.
„Sternite jam vallum, fossasque implete ruina,
„Exeat ut plenis acies non sparsa maniplis.
„Parcite ne castris: vallo tendetis in illo,
„Unde acies peritura venit." Vix cuncta locuto
Cæsare, quemque suum munus trahit, armaque raptim
Sumta Ceresque viris. Capiunt præsagia belli,
Calcatisque ruunt castris: stant ordine nullo,
Arte ducis nulla, permittuntque omnia fatis.
Si totidem Magni soceros, totidemque petentes
Urbis regna suæ funesto in Marte locasses,
Non tam præcipiti ruerent in prœlia cursu.

Vidit ut hostiles in rectum exire catervas
Pompejus, nullasque moras prætendere bello,
Sed superis placuisse diem: stat corde gelato
Adtonitus: tantoque duci sic arma timere

Omen erat. Premit inde metus, totumque per agmen
Sublimi prævectus equo: „Quem flagitat, inquit,
„Vestra diem virtus, finis civilibus armis,
„Quem quæsistis, adest. Totas effundite vires;
„Extremum ferri (1) superest opus, unaque gentes
„Hora trahit. Quisquis patriam, carosque penates,
„Qui subolem, ac thalamos, desertaque pignora quærit,
„Ense petat: medio posuit deus omnia campo.
„Caussa jubet melior superos sperare secundos:
„Ipsi tela regent per viscera Cæsaris, ipsi
„Romanas sancire (2) volent hoc sanguine leges.
„Si socero dare regna meo, mundumque pararent,
„Præcipitare meam fatis potuere senectam.
„Non iratorum populis urbique deorum est
„Pompejum servare ducem. Quæ vincere possunt
„Omnia contulimus. Subiere pericula clari
„Sponte viri, sacraque antiquus imagine miles.
„Si Curios his fata darent, reducesque Camillos
„Temporibus, Deciosque caput fatale voventes,
„Hinc starent. Primo gentes oriente coactæ,
„Innumeræque urbes, quantas in prœlia numquam
„Excivere manus. Toto simul utimur orbe.
„Quidquid signiferi comprensum (3) limite cœli
„Sub Noton, & Borean hominum sumus, arma movemus.

(1) belli. *MSS. quinque.*
(2) sanare, sentire, sanctire *MSS.*
(3) compressum *MSS. plures.*

„Nonne ſuperfuſis collectum cornibus hoſtem
„In medium dabimus? paucas victoria dextras
„Exigit: at plures tantum clamore catervæ
„Bella gerent. Cæſar noſtris non ſufficit armis.
„Credite pendentes e ſummis mœnibus urbis
„Crinibus effuſis hortari in prœlia matres:
„Credite grandævum, vetitumque ætate ſenatum
„Arma ſequi, ſacros pedibus proſternere canos:
„Atque ipſam domini metuentem occurrere Romam.
„Credite, qui nunc eſt populus, populumque futurum
„Permixtas adferre preces. Hæc libera naſci,
„Hæc vult turba mori. Si quis poſt pignora tanta
„Pompejo locus eſt, cum prole, & conjuge ſupplex,
„Imperii ſalva ſi majeſtate liceret,
„Volverer ante pedes. Magnus, niſi vincitis, exſul,
„Ludibrium ſoceri, veſter pudor, ultima fata
„Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
„Ne diſcam ſervire ſenex." Tam mœſta ſecuti
Verba ducis flagrant animi, Romanaque virtus
Erigitur, placuitque mori, ne vera timeret.
Ergo utrimque pari procurrunt agmina motu
Irarum: metus hos regni, ſpes excitat illos.
Hæ facient dextræ, quidquid non expleat ætas
Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
Ut vacet a ferro. Gentes Mars iſte futuras
Obruet, & populos ævi venientis in orbem
Erepto natale feret. Tunc omne Latinum

Fabula nomen erit: Gabios, Vejosque, Coramque
Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ,
Albanosque lares, Laurentinosque penates
Rus vacuum, quod non habitet; nisi nocte coacta,
Invitus, questusque Numam jussisse, senator.
Non ætas hæc carpsit edax, monumentaque rerum
Putria destituit: crimen civile videmus,
Tot vacuas urbes. Generis quo turba redacta est
Humani: toto populi qui nascimur orbe
Nec muros implere viris, nec possumus agros.
Urbs nos una capit: vincto ſossore coluntur
Hesperiæ segetes: stat tectis putris avitis
In nullos ruitura domus: nulloque frequentem
Cive suo Romam, sed mundi ſæce repletam,
Cladis eo dedimus, ne tanto in corpore (1) bellum
Jam possit civile geri: Pharsalia tanti
Caussa mali, cedant ſeralia nomina Cannæ,
Et damnata diu Romanis Allia ſastis.
Tempora signavit leviorum Roma malorum:
Hunc voluit nescire diem. Pro tristia fata!
Aera pestiferum tractu, morbosque fluentes,
Insanamque ſamem, permissasque ignibus urbes,
Mœniaque in præceps laturos plena tremores
Hi possent explere viri, quos undique traxit
In miseram Fortuna necem, dum munera longi

(1) in tempore *vulgo*.

Explicat eripiens ævi, populosque ducesque,
Constituit campis: per quos tibi, Roma, ruenti
Ostendat, quam magna cadas. Quo tardius orbem
Possedit, citius per prospera fata cucurrit.
Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:
Te geminum Titan procedere vidit in axem.
Haud multum terræ spatium restabat Eoæ,
Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret æther,
Omniaque errantes stellæ Romana viderent.
Sed retro tua fata tulit par omnibus annis
Emathiæ funesta dies. Hac luce cruenta
Effectum, ut Latios non horreat India fasces,
Nec vetitos errare Dahas in mœnia ducat,
Sarmatiumque premat succinctus consul aratrum:
Quod semper sævas debet tibi Parthia pœnas,
Quod fugiens civile nefas, redituraque numquam
Libertas, ultra Tigrin, Rhenumque recessit,
Ac, toties nobis jugulo quæsita, vagatur,
Germanum, Scythiumque bonum, nec respicit ultra
Ausoniam: vellem, populis incognita nostris,
Vulturis ut primum lævo fundata volatu
Romulus infami complevit mœnia luco,
Usque ad Thessalicas servisses Roma ruinas.
De Brutis, Fortuna, queror. Quid tempora legum
Egimus, aut annos a consule nomen habentes?
Felices Arabes, Medique, Eoaque tellus,
Quam sub perpetuis tenuerunt fata Tyrannis.

Ex populis, qui regna ferunt, sors ultima nostra est,
Quos servire pudet. Sunt nobis nulla profecto
Numina: quum cæco rapiantur sæcula casu.
Mentimur regnare Jovem. Spectabit ab alto
Æthere Thessalicas, teneat quum fulmina, cædes?
Scilicet ipse petet Pholoen, petet ignibus Œten,
Immeritæque nemus Rhodopes, pinusque Mimantis:
Cassius hoc potius feriet caput? astra Thyestæ
Intulit, & subitis damnavit noctibus Argos:
Tot similes fratrum gladios, patrumque gerenti
Thessaliæ dabit ille diem? mortalia nulli
Sunt curata deo. Cladis tamen hujus habemus
Vindictam, quantam terris dare numina fas est.
Bella pares superis facient civilia divos:
Fulminibus manes, radiisque ornabit, & astris,
Inque deûm templis jurabit Roma per umbras.
Ut rapido cursu fati suprema morantem
Consumsere locum: parva tellure diremti,
Quo sua pila cadant, aut quam sibi fata minentur
Inde manum spectant: tempus, quo noscere possunt,
Facturi quæ monstra forent. Vidère parentes
Frontibus adversis, fraternaque comminus arma,
Nec libuit mutare locum: tamen omnia torpor
Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis
Percussa pietate coit: totæque cohortes
Pila parata diu tensis tenuere lacertis.
DI tibi non mortem, quæ cunctis pœna paratur,

Sed sensum post fata tuæ dent, Crastine, morti,
Cujus torta manu commisit lancea bellum,
Primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.
O præceps rabies, quum Cæsar tela teneret,
Inventa est prior ulla manus! tunc stridulus aer
Elisus lituis, conceptaque classica cornu:
Tunc ausæ dare signa tubæ: tunc æthera tendit,
Extremique fragor convexa irrupit Olympi:
Unde procul nubes, qua nulla tonitrua durant.
Excepit resonis clamorem vallibus Æmus,
Peliacisque dedit rursus geminare cavernis:
Pindus agit fremitus (1), Pangæaque saxa resultant,
Œtææque gemunt rupes: vocesque furoris
Expavère sui tota tellure relatas.
Spargitur innumerum diversis missile votis.
Vulnera pars optat, terræ pars figere tela,
Ac puras servare manus. Rapit omnia casus,
Atque incerta facit, quos vult, Fortuna nocentes.
Sed quota pars cladis jaculis, ferroque volanti
Exacta est? odiis solus civilibus ensis
Sufficit, & dextras Romana in viscera ducit.
Pompeji densis acies stipata catervis,
Junxerat in seriem nexis umbonibus arma.
Vixque habitura locum dextras, ac tela movendi
Consiterat, gladiosque suos compressa timebat.

(1) gemitus *vulgo*.

Præcipiti cursu vesanum Cæsaris agmen
In densos agitur cuneos: perque arma, per hostem
Quærit iter. Qua torta graves lorica catenas
Opponit, tutoque latet sub tegmine pectus,
Hac quoque perventum est ad viscera: totque per arma
Extremum est, quod quisque ferit. Civilia bella
Una acies patitur, gerit altera: frigidus inde
Stat gladius; calet omne nocens a Cæsare ferrum.
Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,
Abstulit ingentes fato torrente ruinas.
Ut primum toto diduxit cornua campo
Pompejanus eques, bellique per ultima fudit:
Sparsa per extremos levis armatura maniplos
Insequitur; sævasque manus inmittit in hostem.
Illic quæque suo miscet gens prœlia telo:
Romanus cunctis petitur cruor: inde sagittæ,
Inde faces, & saxa volant, spatioque solutæ
Aeris, & calido liquefactæ pondere glandes.
Tunc & Ituræi, Medique Arabesque, soluto
Arcu turba minax, nusquam rexere sagittas:
Sed petitur solus, qui campis inminet aer.
Inde cadunt mortes: sceleris sed crimine nullo
Externum maculant chalybem; stetit omne coactum
Circa pila nefas: ferro subtexitur æther,
Noxque super campos telis conserta pependit.
Quum Cæsar metuens, ne frons sibi prima labaret
Incursu, tenet obliquas post signa cohortes:

Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,
Emittit subitum non motis cornibus agmen.
Inmemores pugnæ, nulloque pudore timendi
Præcipites fecere palam, civilia bella
Non bene barbaricis umquam commissa catervis.
Ut primum sonipes transfixus pectora ferro
In caput effusi calcavit membra regentis:
Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes(1)
In sua conversis præceps ruit agmina frenis.
Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est
Pugna: sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur.
Nec valet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest. Utinam Pharsalia campis
Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
Pectora, non alio mutentur sanguine fontes,
Hic numerus totos tibi vestiat ossibus agros:
Aut si Romano compleri sanguine mavis,
Istis parce precor: vivant Galatæque, Syrique,
Cappadoces, Gallique, extremique orbis Iberi,
Armenii, Cilices: nam post civilia bella
Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omnes
It timor, & fatis datus est pro Cæsare cursus.
Ventum erat ad robur Magni, mediasque catervas,
Quod totos errore vago perfuderat agros:
Constitit hic bellum, fortunaque Cæsaris hæsit.

(1) nubes *scripti quatuor*.

Non illic regum auxiliis collecta juventus
Bella gerit, ferrumque manus movère rogatæ:
Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina Cæsar.
Hanc fuge mens belli partem tenebrisque relinque,
Nullaque tantorum discat me vate malorum,
Quam multum bellis liceat civilibus, ætas.
A potius pereant lacrimæ, pereantque querelæ!
Quidquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.
Hic Cæsar, rabies populis, stimulusque furorum,
Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum
It vagus, atque animis ignes flagrantibus addit.
Inspicit & gladios, toti qui sanguine manent (1),
Qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
Quæ presso tremat ense manus, quis languida tela,
Quis contenta ferat, quis præstet bella jubenti,
Quem pugnare juvet, quis vultum cive peremto
Mutet: obit latis projecta cadavera campis:
Vulnera multorum totum fusura cruorem
Opposita premit ipse manu. Quacumque vagatur
Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum,
Bistonas aut Mavors agitans, si verbere sævo
Palladia stimulet turbatos ægide currus.
Nox ingens scelerum, & cædes oriuntur, & instar
Inmensæ vocis gemitus, & pondere lapsi

(1) madent *MSS. plures*.

Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.
Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,
Adversosque jubet ferro confundere vultus.
Promovet ipse acies: impellit terga suorum:
Verbere conversæ cessantes excitat hastæ.
In plebem vetat ire manus, monstratque senatum.
Scit cruor imperii qui sit, quæ viscera rerum (1):
Unde petat Romam, libertas ultima mundi
Quo steterit ferienda loco. Permixta secundo
Ordine nobilitas, venerandaque corpora ferro
Urguentur: cædunt Lepidos, cæduntque Metellos,
Corvinosque simul, Torquataque nomina, regum
Sæpe duces, summosque hominum te, Magne, remoto.
  Illic plebeja contectus casside vultus,
Ignotusque hosti, quod ferrum Brute tenebas!
O decus imperii, spes o suprema senatus,
Extremum tanti generis per sæcula nomen,
Ne rue per medios nimium temerarius hostes,
Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,
Thessalia periture tua. Nil proficis istic
Cæsaris intentus jugulo: nondum adtigit arcem,
Juris & humani culmen, quo cuncta premuntur,
Egressus, meruit fatis tam nobile letum:
Vivat, &, ut Bruti procumbat victima, regnet.
  Hic patriæ perit omne decus: jacet aggere magno

Pa-

(1) legum *vulgo*. regum *MSS. quidam*.

Patricium campis non mixta plebe cadaver.
Mors tamen emicuit clarorum in strage virorum
Pugnacis Domitî; quem clades fata per omnes
Ducebant. Magni nusquam Fortuna sine illo
Succubuit: victus toties a Cæsare, salva
Libertate perit: tunc mille in vulnera lætus
Labitur, ac venia gaudet caruisse secunda.
Viderat in crasso versantem sanguine membra
Cæsar, & increpitans: „Jam Magni deseris arma,
„ Successor (1) Domiti, sine te jam bella geruntur.“
Dixerat: ast illi suffècit pectora pulsans
Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit.
„Non te funesta scelerum mercede potitum,
„Sed dubium fati Cæsar, generoque minorem
„Adspiciens, Stygias Magno duce liber ad umbras
„Et securus eo: sævo te Marte subactum,
„Pompejoque graves pœnas, nobisque daturum
„Quum morior, sperare licet.“ Non plura locutum
Vita fugit, densæque oculos vertère tenebræ.
Impendisse pudet lacrimas in funere mundi
Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem
Quærere, letiferum per cujus viscera vulnus
Exierit; quis fusa solo vitalia calcet;
Ore quis adverso demissum faucibus ensem
Expulerit moriens anima; quis corruat ictu,

(1) succensor, accensor *variant*.

Quis steterit, dum membra cadunt: qui pectore (1) tela
Transmittant, aut quos campis adfixerit hasta:
Quis cruor emissis perruperit aera venis,
Inque hostis cadat arma sui: quis pectora fratris
Cædat, &, ut notum possit spoliare cadaver,
Abscisum longe mittat caput: ora parentis
Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira
Quem jugulat, non esse patrem. Mors nulla querela
Digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.
Non istas habuit pugnæ Pharsalia partes,
Quas aliæ clades: illic per fata virorum,
Per populos hic Roma perit: quæ militis illic,
Mors hic gentis erat: sanguis ibi fluxit Achæus,
Ponticus, Assyrius: cunctos hærere cruores
Romanus, campisque vetat consistere torrens.
Majus ab hac acie, quam quod sua sæcula ferrent,
Vulnus habent populi: plus est quam vita salusque,
Quod perit: in totum mundi prosternimur ævum:
Vincitur his gladiis omnis, quæ serviet, ætas.
Proxima quid soboles, aut quid meruere nepotes
In regnum nasci? pavidi num gessimus arma?
Teximus aut jugulos? alieni pœna timoris
In nostra cervice sedet. Post prœlia natis
Si dominum Fortuna dabas, & bella dedisses.
  Jam Magnus transisse deos, Romanaque fata

(1) pectora *MSS. plures*.

Senserat infelix: tota vix clade coactus
Fortunam damnare suam. Stetit aggere campi
Eminus, unde omnes sparsas per Thessala rura
Prospiceret clades, quæ bello obstante latebant.
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
Mersa juvat, gentesque suæ miscere ruinæ:
Ut Latiæ post se vivat pars maxima turbæ,
Sustinuit dignos etiam nunc credere votis
Cœlicolas, voluitque sui solatia casus:
„Parcite, ait, superi cunctas prosternere gentes:
„Stante potest mundo, Romaque superstite, Magnus
„Esse miser. Si plura juvant mea vulnera, conjux
„Est mihi, sunt nati; dedimus tot pignora fatis.
„Civiline parum est bello, si meque, meosque
„Obruet? exiguæ clades sumus, orbe remoto?
„Omnia quid laceras, quid perdere cuncta laboras?
„Jam nihil est, Fortuna, meum.“ Sic fatur: & arma,
Signaque, & afflictas omni jam parte (1) catervas
Circuit, & revocat matura in fata ruentes,
Seque negat tanti. Nec deerat robur in enses
Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum:
Sed timuit strato miles ne corpore Magni
Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis:

(1) morte *MSS. meliores sept.*

Cæsaris aut oculis voluit subducere mortem.
Nequidquam. Infelix, socero spectare volenti
Præstandum est ubicumque caput. Sed tu quoque conjux
Caussa fugæ, vultusque tui: fatisque negatum
Te absente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello sonipes, non tergo tela paventem,
Ingentesque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus
Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præstare malis. Non impare vultu
Adspicis Emathiam: nec te videre superbum
Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt.
Quamque fuit læto per tres infida triumphos,
Tam misero Fortuna minor. Jam pondere fati
Deposito securus abis: nunc tempora læta
Respexisse vacat: spes numquam implenda recessit:
Quid fueris, nunc scire licet. Fuge prœlia dira,
Ac testare deos, nullum qui perstet in armis
Jam tibi, Magne, mori: ceu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Pharioque a gurgite clades,
Sic & Thessaliæ post te pars maxima pugnæ.
Non jam Pompeji nomen populare per orbem,
Nec studium belli: sed par, quod semper habemus,
Libertas, & Cæsar erunt: teque inde fugato
Ostendit moriens, sibi se pugnasse, senatus.

Nonne juvat pulsum bellis cessisse, nec istud
Prospectasse nefas, spumantes cæde catervas?

Respice turbatos incursu sanguinis amnes,
Et soceri miserere tui. Quo pectore Romam
Intrabit campis factus felicior istis?
Quidquid in ignotis solus regionibus exsul,
Quidquid sub Phario positus patiere tyranno;
Crede deis, longo fatorum crede favori,
Vincere pejus erat. Prohibe lamenta sonare,
Flere veta populos: lacrimas, luctusque remitte.
Tam mala Pompeji, quam prospera mundus adoret.
Adspice securus vultu non supplice reges:
Adspice possessas urbes, donataque regna,
Ægypton, Libyenque: & terras elige morti.
  Vidit prima tuæ testis Larissa ruinæ
Nobile, nec victum fatis caput: omnibus illa
Civibus effudit totas per mœnia vires:
Obvia ceu læto, præmittunt munera flentes:
Pandunt templa, domos: socios se cladibus optant.
Scilicet inmenso superest ex nomine multum,
Teque minor solo: cunctas impellere gentes
Rursus in arma potes, rursusque in fata redire.
Sed, „ quid opus victo populis, aut urbibus? inquit:
„ Victori præstate fidem." Tu Cæsar in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viscera vadis:
At tibi jam populos donat gener. Avehit inde
Pompejum sonipes: gemitus, lacrimæque sequuntur,
Plurimaque in sævos populi convicia divos.
Nunc tibi vera fides quæsiti, Magne, favoris

Contigit, ac fructus. Felix se nescit amari.
Cæsar ut Hesperio vidit satis arva natare
Sanguine, parcendum ferro, manibusque suorum
Jam ratus, ut viles animas, perituraque frustra
Agmina permisit vitæ. Sed castra fugatos
Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem;
Protinus hostili statuit succedere vallo,
Dum Fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus grave ne fessis, ac Marte subactis
Hoc foret imperium. Non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat: „Victoria nobis
„Plena viri, dixit: superest pro sanguine merces,
„Quam monstrare meum est: neque enim donare vocabo,
„Quod sibi quisque dabit. Cunctis en plena metallis
„Castra patent: raptum Hesperiis ex gentibus aurum
„Hic jacet, Eoasque premunt tentoria gazas.
„Tot regum Fortuna simul, Magnique coacta
„Exspectat dominos: propera præcedere miles
„Quos sequeris: quascumque tuas Pharsalia fecit,
„A victis rapiantur opes.“ Sic milite jusso,
Impulit amentes, aurique cupidine cæcos
Ire super gladios, supraque cadavera patrum,
Et cæsos calcare duces. Quæ fossa, quis agger
Sustineat belli pretium, scelerumque patentes?
Scire ruunt, quanta fuerint mercede nocentes.
Invenere quidem spoliato plurima mundo
Bellorum in sumtus congestæ pondera massæ:

Sed non implevit cupientes omnia mentes.
Quidquid ſodit Iber, quidquid Tagus exſpuit auri,
Quodque legit dives ſummis Arimaſpus arenis
Ut rapiant, parvo ſcelus hoc veniſſe putabunt.
Quum ſibi Tarpejas victor deſponderit arces,
Quum ſpe Romanæ promiſerit omnia prædæ:
Decipitur, quod caſtra rapit. Capit impia plebes
Ceſpite patricio ſomnos: ſtratumque (1) cubile
Regibus infandus miles premit: inque parentum,
Inque toris fratrum poſuerunt membra nocentes:
Quos agitat veſana quies, ſomnique furentes
Theſſaliam miſeris verſant in pectore pugnam.
Invigilat cunctis ſævum ſcelus, armaque tota
Mente agitant. Capuloque manus abſente moventur.
Ingemuiſſe putes campos, terramque nocentem
Inſpiraſſe animas, infectumque aera totum
Manibus, & Stygia ſuperam formidine noctem.
Exigit a miſeris triſtes victoria pœnas,
Sibilaque & flammas infert ſopor: umbra peremti
Civis adeſt: ſua quemque premit terroris imago.
Ille ſenum vultus, juvenum videt ille figuram:
Hunc agitant totis fraterna cadavera ſomnis:
Pectore in hoc pater eſt: omnes in Cæſare manes.
Haud alios Scythica nondum purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Oreſtes:

(1) vacuumque *vulgo*. cæcumque, cæſumque, caſſumque *MSS. var.*

Nec magis adtonitos animi sensere tumultus,
Quum fureret, Pentheus; aut quum desisset (1), Agave.
Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,
Aut ultrix visura dies, stringente senatu,
Illa nocte premunt: hunc infera monstra flagellant.
Et quantum misero pœnæ mens conscia donat,
Quod Styga, quod manes, ingestaque (2) Tartara somnis
Pompejo vivente videt! Tamen omnia passo
Postquam clara dies Pharsalia damna retexit,
Nulla loci facies revocat feralibus arvis
Hærentes oculos. Cernit propulsa cruore
Flumina, & excelsos cumulis æquantia colles
Corpora, sidentes in tabem spectat acervos,
Et Magni numerat populos: epulisque paratur
Ille locus, vultus ex quo faciesque jacentum
Agnoscat. Juvat Emathiam non cernere terram,
Et lustrare oculis campos sub clade latentes:
Fortunam, superosque suos in sanguine cernit.
Ac ne læta furens scelerum spectacula perdat,
Invidet igne rogi miseris, cœloque nocenti
Ingerit Emathiam. Non illum Pœnus humator
Consulis, & Libya succensæ lampade Cannæ
Compellunt, hominum ritus ut servet in hoste:
Sed meminit nondum saturata cædibus ira,
Cives esse suos. Petimus non singula busta,

(1) descisset, sævisset, dedisset *MSS. var.*
(2) infestaque *vulgo.*

Diſcretosque rogos: unum da gentibus ignem:
Non interpoſitis urantur corpora flammis.
Aut generi ſi pœna juvat, nemus exſtrue Pindi:
Erige congeſtas Œtæo robore ſilvas,
Theſſaliam videat Pompejus ab æquore flammam.
Nil agis hac ira: tabesne cadavera ſolvat,
An rogus, haud refert: placido natura receptat
Cuncta ſinu, finemque ſui ſibi corpora debent.
Hos, Cæſar, populos ſi nunc non uſſerit ignis,
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.
Communis mundo ſupereſt rogus, oſſibus aſtra
Mixturus. Quocumque tuam Fortuna vocabit (1),
Hæ quoque eunt animæ. Non altius ibis in auras,
Non meliore loco Stygia ſub nocte jacebis.
Libera Fortunæ mors eſt: capit omnia tellus
Quæ genuit: cœlo tegitur, quod non habet urnam.
Tu, cui dant pœnas inhumato funere gentes,
Quid fugis hanc cladem? quid olentes deſeris agros?
Has trahe Cæſar aquas: hoc, ſi potes, utere cœlo.
Sed tibi tabentes populi Pharſalia rura
Eripiunt, campoſque tenent victore fugato.
Non ſolum Hæmonii funeſta ad pabula belli
Biſtonii venere lupi, tabemque cruentæ
Cædis odorati Pholoen liquere leones.
Tunc urſæ latebras, obſcœni tecta, domusque

(1) locabit *MSS. plures.*

Deseruere canes, & quidquid nare sagaci
Aera non sanum, motumque cadavere (1) sentit.
Jamque diu volucres civilia castra secutæ
Conveniunt. Vos, quæ Nilo mutare soletis
Threicias hyemes, ad mollem serius austrum
Istis aves. Numquam tanto se vulture cœlum
Induit, aut plures presserunt aera pinnæ.
Omne nemus misit volucres, omnisque cruenta
Alite sanguineis stillavit roribus arbor.
Sæpe super vultus victoris, & impia signa
Aut cruor, aut alto defluxit ab æthere tabes,
Membraque dejecit jam lassis unguibus ales.
Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa,
Inque feras discerptus abit: non intima curant
Viscera, nec totas (2) avide sorbere medullas:
Degustant artus. Latiæ pars maxima turbæ
Fastidita jacet; quam sol, nimbique, diesque
Longior Emathiis resolutam miscuit arvis.
Thessalia infelix quo tanto crimine tellus
Læsisti superos, ut te tot mortibus unam,
Tot scelerum fatis premerent? quod sufficit ævum,
Inmemor ut donet belli tibi damna vetustas?
Quæ seges infecta (3) surget non decolor herba?
Quo non Romanos violabis vomere manes?

(1) cadavera *MS.* & *Luctat.*
(2) nec tectas *MS.*
(3) infesta *MSS. tres.*

Ante novæ venient acies, scelerique secundo
Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.
Omnia majorum vertamus busta licebit,
Et stantes tumulos, & qui radice vetusta
Effudere suas, victis compagibus, urnas:
Plus cinerum Hæmoniæ sulcis telluris aratur,
Pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
Nullus ab Emathio religasset litore funem
Navita, nec terram quisquam movisset arator,
Romani bustum populi: fugerentque coloni
Umbrarum campos, gregibus dumeta carerent:
Nullusque auderet pecori permittere pastor
Vellere surgentem de nostris ossibus herbam;
Ac, velut impatiens hominum, vel solis iniqui
Limite, vel glacie, nuda atque ignota jaceres,
Si non prima nefas belli, sed sola tulisses.
O superi, liceat terras odisse nocentes.
Quid totum premitis, quid totum absolvitis orbem?
Hesperiæ clades, & flebilis unda Pachyni,
Et Mutina, & Leucas puros fecere Philippos.

LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Continet Octavus rate Lesbi litora nactum,
Conjugis exanimæ refoventem pectora Magnum.
Tum circumfusas abeuntem flere catervas,
Bella quoque in partes deposcere Cæsarianas.
Inde recollectos dum consulit ille sodales,
Quærit & in Parthos fugiendi flectere calles,
Murmure cunctorum cœptum damnare coactus,
Tendit in Ægyptum fatis urgentibus actus.
Rex puer a pravis monitoribus expavefactus
Ad scelus infandum ruit ilicet inrevocatus.
Regni patronum capitis discrimine plectit,
Victorique nefas, quasi munus, reddere gestit.

JAM super Herculeas fauces, nemorosaque Tempe,
Hæmoniæ deserta petens dispendia silvæ,
Cornipedem exhaustum cursu, stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugæ vestigia turbat,

Implicitasque errore vias. Pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum, comitumque suorum,
Qui post terga redit; trepidum, laterique timentem
Exanimat. Quamvis summo de culmine lapsus,
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse,
Seque memor fati tantæ mercedis habere
Credit adhuc jugulum, quantum pro Cæsaris ipse
Avulsa cervice daret. Deserta sequentem
Non patitur tutis fatum celare latebris
Clara viri facies. Multi Pharsalia castra
Quum peterent, nondum fama prodente ruinas,
Occursum stupuere ducis, vertigine rerum
Adtoniti: cladisque suæ vix ipse fidelis
Auctor erat. Gravis est Magno, quicumque malorum
Testis adest. Cunctis ignotus gentibus esse
Mallet, & obscuro tutus transire per urbes (1)
Nomine: sed longi pœnas Fortuna favoris
Exigit a misero, quæ tanto pondere famæ
Res premit adversas, fatisque prioribus urguet.
Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,
Actaque lauriferæ damnat Sullana juventæ.
Nunc & Corycias classes, & Pontica signa
Dejectum meminisse piget. Sic longius ævum
Destruit (2) ingentes animos, & vita superstes
Imperio. Nisi summa dies cum fine bonorum

(1) per orbem *vulgo*.
(2) deserit *MSS. tres*.

Adfuit, & celeri prævertit tristia leto;
Dedecori est Fortuna prior. Quisquamne secundis
Tradere se fatis audet, nisi morte parata?
Litora contigerat, per quæ Penejus amnis
Emathia jam clade rubens exibat in æquor.
Inde ratis trepidum ventis, ac fluctibus impar,
Flumineis vix tuta vadis evexit in altum:
Cujus adhuc remis quatitur Corcyra, sinusque
Leucadii. Cilicum dominus, terræque Liburnæ,
Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
Conscia curarum secreta in litora Lesbi
Flectere vela jubes, qua tunc tellure latebas
Mœstior, in mediis quam si, Cornelia, campis
Emathiæ stares. Tristes præsagia curas
Exagitant: trepida quatitur formidine somnus:
Thessaliam nox omnis habet: tenebrisque remotis
Rupis in abruptæ scopulos, extremaque curris
Litora prospiciens fluctus: nutantia longe
Semper prima vides venientis vela carinæ,
Quærere nec quidquam de fato conjugis audes.
En ratis, ad vestros quæ tendit carbasa portus
Quid ferat ignoras: & nunc tibi summa pavoris,
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister.
Victus adest conjux. Quid perdis tempora luctus?
Quum possis jam flere, times. Tunc puppe propinqua
Prosiluit, crimenque deûm crudele notavit,
Deformem pallore ducem, vultusque prementem

Canitie, atque atro ſqualentes pulvere veſtes.
Obvia nox miſeræ cœlum, lucemque tenebris
Abſtulit, atque animam clauſit dolor: omnia nervis
Membra relicta labant: riguerunt corda, diuque
Spe mortis decepta jacet. Jam fune ligato
Litoribus, luſtrat vacuas Pompejus arenas.
Quem poſtquam famulæ propius videre fideles,
Non ultra gemitus tacitos inceſſere fatum
Permiſere ſibi, fruſtraque adtollere terra
Semianimem conantur heram: quam pectore Magnus
Ambit, & adſtrictos refovet complexibus artus.
Cœperat in ſummum revocato ſanguine corpus
Pompeji ſentire manus, mœſtamque mariti
Poſſe pati faciem: prohibet ſuccumbere fatis
Magnus, & inmodicos caſtigat voce dolores.
„Nobile cur robur Fortunæ vulnere primo,
„Femina, tantorum titulis inſignis avorum
„Frangis? Habes aditum manſuræ in ſæcula famæ,
„Laudis in hoc ſexu, non legum jura, neque arma,
„Unica materia eſt conjux miſer. Erige mentem,
„Et tua cum fatis pietas decertet, & ipſum,
„Quod ſum victus, ama: nunc ſum tibi gloria major,
„A me quod faſces, & quod pia turba ſenatus,
„Tantaque diſceſſit regum manus: incipe Magnum
„Sola ſequi. Deformis, adhuc vivente marito,
„Summus, & augeri vetitus dolor: ultima debet
„Eſſe fides, lugere virum. Tu nulla tuliſti

„Bello damna meo. Vivit post prœlia Magnus,
„Sed Fortuna perit: quod defles, illud amasti.“
Vocibus his correpta viri, vix ægra levavit
Membra solo, tales gemitu rumpente querelas:
„O utinam in thalamos invisi Cæsaris issem
„Infelix conjux, & nulli læta marito!
„Bis nocui mundo: me pronuba ducit Erinnys,
„Crassorumque umbræ, devotaque manibus illis
„Assyrios in castra tuli civilia casus:
„Præcipitesque dedi populos, cunctosque fugavi
„A caussa meliore deos. O maxime conjux,
„O thalamis indigne meis, hoc juris habebat
„In tantum Fortuna caput! cur impia nupsi,
„Si miserum factura fui? nunc accipe pœnas,
„Sed quas sponte luam. Quo sit tibi mollius æquor,
„Certa fides regum, totusque paratior orbis,
„Sparge mari comitem. Mallem felicibus armis
„Dependisse (1) caput: nunc clades denique lustra
„Magne tuas. Ubicumque jaces civilibus armis
„Nostros ulta toros, ades huc, atque exige pœnas,
„Julia crudelis, placataque pellice cæsa,
„Magno parce tuo.“ Sic fata, iterumque refusa
Conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit
In lacrimas. Duri flectuntur pectora Magni,
Siccaque Thessaliæ confudit lumina Lesbos.

Tunc

(1) deprendisse, dispendisse MSS.

Tunc Mitylenæum pleno jam litore vulgus
Adſatur Magnum: „Si maxima gloria nobis
„Semper erit tanti pignus ſervaſſe mariti,
„Tu quoque devotos ſacro tibi fœdere muros,
„Oramus, ſocioſque lares dignare vel una
„Nocte tua: fac Magne locum, quem cuncta reviſant
„Sæcula; quem veniens hoſpes Romanus adoret.
„Nulla tibi ſubeunda magis ſunt mœnia victo.
„Omnia victoris poſſunt ſperare ſavorem:
„Hæc jam crimen habent. Quid, quod jacet inſula ponto,
„Cæſar eget ratibus? Procerum pars magna coibit
„Certa loci. Noto reparandum eſt litore ſatum.
„Accipe templorum cultus, aurumque deorum:
„Accipe, ſi terris, ſi puppibus iſta juventus
„Aptior eſt: tota, quantum valet, utere Leſbo.
„(Accipe: ne Cæſar rapiat, tu victus habeto.)
„Hoc ſolum crimen meritæ bene detrahe terræ,
„Ne noſtram videare ſidem felixque ſecutus,
„Et damnaſſe miſer.“ Tali pietate virorum
Lætus, in adverſis, & mundi nomine gaudens,
Eſſe ſidem: „Nullo toto mihi, dixit, in orbe
„Gratius eſſe ſolum, non vobis pignore parvo
„Oſtendi. Tenuit noſtros hac obſide Leſbos
„Adfectus: hic ſacra domus, carique (1) penates,
„Hic mihi Roma fuit. Non ulla in litora puppim

(1) darique *Ald.* & *Junt.*

„Ante dedi fugiens, sævi quum Cæsaris iram
„Jam scirem meritam, servata conjuge, Lesbon,
„Non veritus tantam veniæ committere vobis
„Materiem. Sed jam satis est fecisse nocentes:
„Fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.
„Heu nimium felix æterno nomine Lesbos!
„Sive doces populos, Regesque admittere Magnum,
„Seu præstas mihi sola fidem. Nam quærere certum est
„Fas quibus in terris, ubi sit scelus. Accipe numen,
„Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum.
„Da similes Lesbo populos, qui Marte subactum
„Non intrare suos, infesto Cæsare, portus,
„Non exire vetent.“ Dixit, mœstamque carinæ
Imposuit comitem. Cunctos mutare putares
Tellurem, patriumque solum: sic litore toto
Plangitur, infestæ tenduntur in æthera dextræ:
Pompejumque minus, cujus Fortuna dolorem
Moverat, ast illam, quam toto tempore belli
Ut civem videre suam, discedere cernens
Ingemuit populus: quam vix si castra mariti
Victoris peteret, siccis dimittere matres
Jam poterant oculis: tanto devinxit amore
Hos pudor, hos probitas, castique modestia vultus,
Quod submissa nimis, nulli gravis hospita turbæ,
Stantis adhuc fati vixit quasi conjuge victo.

Jam pelago medios Titan demissus ad ignes,
Nec quibus abscondit, nec si quibus exerit orbem,

Totus erat: vigiles Pompeji pectore curas
Nunc socias adeunt Romani fœderis urbes,
Et varias regum mentes, nunc invia mundi
Arva super nimios soles, Austrumque jacentes.
Sæpe labor moestus curarum, odiumque futuri
Projecit fessos incerti pectoris æstus,
Rectoremque ratis de cunctis consulit astris:
Unde notet terras; quæ sit mensura secandi
Æquoris in cœlo; Syriam quo sidere servet:
Aut quotus in plaustro Libyen bene dirigat ignis.
Doctus ad hæc fatur taciti servator Olympi:
„Signifero quæcumque fluunt labentia cœlo
„Numquam stante polo, miseros fallentia nautas
„Sidera non sequimur: sed qui non mergitur undis
„Axis inocciduus, gemina clarissimus Arcto,
„Ille regit puppes. Hic quum mihi semper in altum
„Surget, & instabit summus minor Ursa ceruchis;
„Bosporon, & Scythiæ curvantem litora pontum
„Spectamus. Quidquid descendet ab arbore summa
„Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,
„In Syriæ portus tendit ratis. Inde Canopos
„Excipit Australi cœlo contenta vagari,
„Stella timens Borean: illa quoque pergo (1) sinistra,
„Trans Pharon, in medio tanget ratis æquore Syrtin.
„Sed quo vela dari, quo nunc pede carbasa tendi.

(1) perge *vulgo*. parte, parce *MSS*.

„Nostra jubes?“ dubio contra cui pectore Magnus,
„Hoc solum toto, respondit, in æquore (1) serva,
„Ut sit ab Emathiis semper tibi longius oris
„Puppis, & Hesperien pelago, cœloque relinquas:
„Cetera da ventis. Comitem, pignusque recepi
„Depositum: tunc certus eram, quæ litora vellem;
„Nunc portum Fortuna dabit.“ Sic fatur: at ille
Justo vela modo pendentia cornibus æquis
Torsit, & in lævum puppim dedit, utque secaret,
Quas Samiæ (2) cautes, & quas Chios asperat, undas,
Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
Æquora senserunt motus, aliterque secante
Jam pelagus rostro, nec idem spectante carina,
Mutavere sonum. Non sic moderator equorum,
Dexteriore rota lævum quum circumit axem,
Cogit inoffensæ currus accedere metæ.
Ostendit terras Titan, & sidera texit.
Sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,
Adsequitur Magnum: primusque ab litore Lesbi
Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.
Nam neque dejecto fatis, acieque fugato
Abstulerat Magno reges Fortuna ministros.
Terrarum dominos, & sceptra Eoa tenentes
Exsul habet comites. Jubet ire in devia mundi
Dejotarum, qui sparsa ducis vestigia legit.

(1) ab æquore *MSS. probati*.
(2) Asiæ, Sasinæ, Asinæ *MSS.*

,,Quando, ait, Emathiis amiſſus cladibus orbis
,,Qua Romanus erat, ſupereſt, fidiſſime regum,
,,Eoam tentare fidem, populosque bibentes
,,Euphraten, & adhuc ſecurum a Cæſare Tigrin:
,,Nec pigeat Magno quærentem fata remotas
,,Medorum penetrare domus, Scythiosque receſſus,
,,Et totum mutare diem, vocesque ſuperbo
,,Arſacidæ perferre meas: Si fœdera nobis
,,Priſca manent, mihi per Latium jurata Tonantem,
,,Per veſtros adſtricta magos, implete pharetras,
,,Armeniosque arcus Geticis intendite nervis:
,,Si vos, o Parthi, peterem quum Caſpia clauſtra,
,,Et ſequerer duros æterni Martis Alanos,
,,Paſſus Achæmeniis late diſcurrere campis,
,,In tutam trepidos nunquam Babylona coegi:
,,Arva ſuper Cyri, Chaldæique ultima regni,
,,Qua rapidus Ganges, & qua Nyſeus Hydaſpes
,,Accedunt pelago, Phœbi ſurgentis ab igne
,,Jam propior, quam Perſis, eram: tamen omnia vincens
,,Suſtinui noſtris vos tantum deeſſe triumphis:
,,Solusque e numero regum telluris Eoæ,
,,Ex æquo me Parthus adit. Nec munere Magni
,,Stant ſemel Arſacidæ. Quis enim poſt vulnera cladis
,,Aſſyriæ juſtas Latii compeſcuit iras?
,,Tot meritis obſtricta meis, nunc Parthia ruptis
,,Excedat clauſtris vetitam per ſæcula ripam,
,,Zeugmaque Pellæum. Pompejo vincite Parthi,

„ Vinci Roma volet." Regem parere jubenti
Ardua non piguit, positisque insignibus aulæ.
Egreditur famuli raptos indutus amictus.
In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quantum (1) igitur mundi dominis securius ævum
Verus pauper agit! dimisso in litora rege,
Ipse per Icariæ scopulos, Ephesonque relinquens,
Et placidi Colophona maris, spumantia parvæ
Radit saxa Sami: spirat de litore Coo
Aura fluens: Gnidon inde fugit, claramque relinquit
Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undæ
Compensat medio pelago. Pamphylia puppi
Occurrit tellus: nec se committere muris
Ausus adhuc ullis, te primum, parva Phaseli,
Magnus adit. Nam te metui vetat incola rarus,
Exhaustæque domus populis; majorque carinæ
Quam tua turba fuit. Tendens hinc carbasa rursus
Jam Taurum, Tauroque videt Dipsunta cadentem.
Crederet hoc Magnus, pacem quum præstitit undis
Et sibi consultum? Cilicum per litora tutus
Parva puppe fugit: sequitur pars magna senatus
Ad profugum collecta ducem: parvisque Syedris,
Quo portu mittitque rates recipitque Selinus,
In Procerum cœtu tandem mœsta ora resolvit
Vocibus his Magnus: " Comites bellique, fugæque,

(1) quantum *ex MSS.* quanto *vulgo.*

„Atque instar patriæ, quamvis in litore nudo,
„In Cilicum terra, nullis circumdatus armis
„Consultem, rebusque novis (1) exordia quæram,
„Ingentes præstate animos: non omnis in arvis
„Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,
„Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas
„Excutere. An Libyæ Marium potuere ruinæ
„Erigere in fasces, plenis & reddere fastis:
„Me pulsum leviore manu Fortuna tenebit?
„Mille meæ Grajo volvuntur in æquore puppes,
„Mille duces: sparsit potius Pharsalia nostras,
„Quam subvertit opes. Sed me vel sola tueri
„Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
„Et nomen, quod mundus amat. Vos pendite regna
„Viribus, atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,
„Quænam Romanis deceat succurrere rebus.
„Ast ego curarum, vobis, arcana mearum
„Expromam, mentisque meæ quo pondera vergant.
„Ætas Niliaci nobis suspecta tyranni est:
„Ardua quippe fides robustos exigit annos.
„Hinc anceps dubii terret sollertia Mauri:
„Namque memor generis Carthaginis impia proles
„Inminet Hesperiæ, multusque in pectore vano est
„Hannibal, obliquo maculat qui sanguine regnum,
„Et Numidas contingit avos: jam supplice Varo

(1) meis *plerique MSS. & edd. vett.*

„Intumuit, viditque loco Romana secundo.
„Quare agite, Eoum, comites, properemus in orbem.
„Dividit Euphrates ingentem gurgite mundum,
„Caspiaque inmensos seducunt claustra recessus,
„Et polus Assyrias alter noctesque, diesque
„Vertit, & abruptum est nostro mare discolor unda,
„Oceanusque suus. Regnandi sola voluptas.
„Celsior in campis sonipes, & fortior arcus;
„Nec puer aut senior letales tendere nervos
„Segnis, & a nulla mors est incerta sagitta.
„Primi Pellæas arcu fregere sarissas,
„Bactraque Medorum sedem, murisque superbam
„Assyrias Babylona domus. Nec pila timentur
„Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,
„Experti Scythicas, Crasso pereunte, pharetras.
„Spicula nec solo spargunt fidentia ferro;
„Stridula sed multo saturantur tela veneno.
„Vulnera parva nocent, fatumque in sanguine summo est.
„O utinam non tanta mihi fiducia sævis
„Esset in Arsacidis! fatis nimis æmula nostris
„Fata movent Medos, multumque in gente deorum est,
„Effundam populos alia tellure revulsos,
„Excitosque suis inmittam sedibus ortus.
„Quod si nos Eoa fides, & Barbara fallunt
„Fœdera; vulgati supra commercia mundi
„Naufragium Fortuna ferat. Non regna precabor,
„Quæ feci; sed magna feram solatia mortis

„Orbe jacens alio, nihil hæc in membra cruente,
„Nil socerum fecisse pie. Sed cuncta revolvens
„Vitæ fata meæ, semper venerabilis illa
„Orbis parte fui: quantus Mæotida supra!
„Quantus apud Tanain toto conspectus in ortu!
„Quas magis in terras nostrum felicibus actis
„Nomen abit, aut unde redit majore triumpho?
„Roma, fave cœptis: quid enim tibi lætius umquam
„Præstiterint superi, quam, si civilia Partho
„Milite bella geras, tantam consumere gentem,
„Et nostris miscere malis? Quum Cæsaris arma
„Concurrent Medis, aut me Fortuna necesse est
„Vindicet, aut Crassos." Sic fatus, murmure sentit
Consilium damnasse viros: quos Lentulus omnes
Virtutis stimulis, & nobilitate dolendi
Præcessit, dignasque tulit modo consule voces:
„Siccine Thessaliæ mentem fregere ruinæ?
„Una dies mundi damnavit fata? secundum
„Emathiam lis tanta datur? jacet omne cruenti
„Vulneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
„Parthorum Fortuna pedes? quid transfuga mundi
„Terrarum totos tractus, cœlumque perosus
„Aversosque (1) polos, alienaque sidera quæris,
„Chaldæos culture focos & barbara sacra
„Parthorum famulus? quid caussa obtenditur armis

(1) adversosque *vulgo*.

„Libertatis amor? miserum quid decipis orbem,
„Si servire potes? te, quem Romana regentem
„Horruit auditu, quem captos ducere reges
„Vidit ab Hyrcanis, Indoque ab litore, silvis,
„Dejectum fatis, humilem fractumque videbit,
„Extolletque animos Latium vesanus in orbem,
„Se simul, & Romam, Pompejo supplice, mensus?
„Nil animis, fatisque tuis effabere dignum:
„Exiget ignorans Latiæ commercia linguæ,
„Ut lacrimis se, Magne, roges. Patimurne pudoris
„Hoc vulnus, clades ut Parthia vindicet ante
„Hesperias, quam Roma suas? civilibus armis
„Elegit te nempe ducem. Quid vulnera nostra
„In Scythios spargis populos, cladesque latentes?
„Quid Parthos transire doces? solatia tanti
„Perdit Roma mali, nullos admittere reges,
„Sed civi servire suo. Juvat ire per orbem
„Ducentem sævas Romana in mœnia gentes,
„Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?
„Qui solus regum, fato celante favorem,
„Defuit Emathiæ, nunc tantas ille lacesset
„Auditi victoris opes, aut jungere fata
„Tecum, Magne, volet? non hæc fiducia genti est.
„Omnis in Arctois populus quicumque pruinis
„Nascitur, indomitus bellis, & mortis amator.
„Quidquid ad Eoos tractus, mundique teporem
„Labitur, emollit gentes clementia cœli.

„Illic & laxas vestes, & fluxa virorum
„Velamenta vides, Parthus per Media rura,
„Sarmaticos inter campos, effusaque plano
„Tigridis arva solo nullo superabilis hosti est
„Libertate fugæ: sed non, ubi terra tumebit,
„Aspera conscendit montis juga; nec per opacas
„Bella gerit tenebras incerto debilis arcu,
„Nec frangit nando violenti verticis (1) amnem,
„Nec tota in pugna perfusus sanguine membra
„Exigit æstivum calido sub pulvere solem.
„Non aries illis, non ulla est machina belli:
„Haud fossas implere valent: Parthoque sequente
„Murus erit, quodcumque potest obstare sagittæ.
„Pugna levis, bellumque fugax, turmæque vagantes,
„Et melior cessisse loco, quam pellere, miles.
„Illita tela dolis, nec Martem comminus unquam
„Ausa pati virtus, sed longe tendere nervos,
„Et, quo ferre velint, permittere vulnera ventis.
„Ensis habet vires; & gens quæcumque virorum est,
„Bella gerit gladiis: nam Medos prœlia prima
„Exarmant, vacuæque jubent remeare pharetræ.
„Nulla manus illis, fiducia tota veneni est.
„Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli
„Cum ferro misisse parum est? tentare pudendum
„Auxilium tanti est, toto divisus ut orbe

(1) vorticis *MSS. plures*, gurgitis *alius*.

„A terra moriare tua? tibi barbara tellus
„Incumbat, te parva tegant, ac vilia busta,
„Invidiosa tamen, Crasso quærente sepulcrum?
„Sed tua sors levior, quoniam mors ultima pœna,
„Nec metuenda viris. At non Cornelia letum
„Infando sub rege timet. Num barbara vobis
„Est ignota Venus, quæ ritu cæca ferarum
„Polluit innumeris leges, & fœdera tedæ
„Conjugibus, thalamique patent secreta nefandi?
„Inter mille nurus epulis vesana, meroque
„Regia non ullos exceptos legibus horret (1)
„Concubitus: tot femineis complexibus unum
„Non lassat nox tota marem. Jacuere sorores
„In regum (2) thalamis, sacrataque pignora matres.
„Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti
„Œdipodionidas infelix fabula Thebas:
„Parthorum dominus quoties sic sanguine mixto
„Nascitur Arsacides? cui fas implere parentem,
„Quid rear esse nefas? proles tam clara Metelli
„Stabit barbarico conjux millesima lecto.
„Quamquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
„Sævitia stimulata Venus, titulisque virorum.
„Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuisse
„Hanc sciet & Crassi: ceu pridem debita fatis
„Assyriis, trahitur cladis captiva vetustæ.

(1) audet *edd. Ald. & Junt.*
(2) fratrum *MSS. aliquot.*

„Hæreat Eoæ vulnus miserabile sortis;
„Non solum auxilium funesto ab rege petisse,
„Sed gessisse prius bellum civile pudebit.
„Nam quod apud populos crimen socerique, tuumque
„Majus erit, quam quod vobis miscentibus arma,
„Crassorum vindicta perit? incurrere cuncti
„Debuerant in Bactra duces, & ne qua vacarent
„Arma, vel Arctoum Dacis, Rhenique catervis
„Imperii nudare latus, dum perfida Susa
„In tumulos prolapsa virum, Babylonque jacerent (1).
„Assyriæ paci finem, Fortuna, precamur.
„Et, si Thessaliæ bellum civile peractum est,
„Ad Parthos, qui vicit, eat. Gens unica mundi est,
„De qua Cæsareis possim gaudere triumphis.
„Non tibi, quum gelidum primum transibis Araxen,
„Umbra senis mœsti Scythicis confixa sagittis
„Ingeret has voces? Tu, quem post funera nostra
„Ultorem cinerum nudæ speravimus umbræ,
„Ad fœdus, pacemque venis? Tum plurima cladis
„Occurrent monumenta tibi: quæ mœnia trunci,
„Lustrarunt cervice duces, ubi nomina tanta
„Obruit Euphrates, & nostra cadavera Tigris
„Detulit in terras, ac reddidit. Ire per ista
„Si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem
„Thessalia placare potes. Quin respicis orbem

(1) jaceret *plurimi MSS. & edd.*

„Romanum? si regna times projecta sub Austro,
„Infidumque Jubam, petimus Pharon, arvaque Lagi.
„Syrtibus hinc Libycis tuta est Ægyptos: at inde
„Gurgite septeno rapidus mare submovet amnis:
„Terra suis contenta bonis, non indiga mercis,
„Aut Jovis: in solo tanta est fiducia Nilo.
„Sceptra puer Ptolemæus habet tibi debita, Magne,
„Tutelæ commissa tuæ. Quis nominis umbram
„Horreat? innocua est ætas: ne jura fidemque,
„Respectumque deûm veteris speraveris aulæ.
„Nil pudet adsuetos sceptris: mitissima sors est
„Regnorum sub rege novo.“ Non plura locutus
Impulit huc animos. Quantum spes ultima rerum
Libertatis habes! victa est sententia Magni.
Tunc Cilicum liquere solum, Cyproque citatas
Inmisere rates, nullas cui prætulit aras
Undæ diva memor Paphiæ, si numina nasci
Credimus, aut quemquam fas est cœpisse deorum.
Hæc ubi deseruit Pompejus litora, totos
Emensus Cypri scopulos, quibus exit in Austrum,
Inde maris vasti transverso nititur (1) æstu:
Nec tenuit gratam nocturno lumine Pharon,
Infimaque Ægypti pugnaci litora velo
Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili
In vada decurrit Pelusia septimus amnis.

(1) vertitur *MSS. & edd. fere omnes.*

Tempus erat, quo Libra pares examinat horas
Non una plus æqua die, noctique rependit
Lux minor hybernæ verni solatia damni.
Comperit ut regem Casio se monte tenere,
Flectit iter: nec Phœbus adhuc, nec carbasa languent.
Jam rapido speculator eques per litora cursu
Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.
Consiliis vix tempus erat: tamen omnia monstra
Pellææ coiere domus: quos inter Achoreus
Jam placidus senio, fractisque modestior annis,
(Hunc genuit custos Nili crescentis in arva
Memphis vana sacris; illo cultore deorum
Lustra suæ Phœbes non unus vixerat (1) Apis)
Consilii vox prima fuit, meritumque, fidemque,
Sacraque defuncti jactavit pignora patris.
Sed melior suadere malis, & nosse tyrannos,
Ausus Pompejum leto damnare Pothinus:
„Jus, & fas multos faciunt, Ptolemæe, nocentes.
„Dat pœnas laudata fides, quum sustinet, inquit,
„Quos Fortuna premit. Fatis accede, deisque,
„Et cole felices, miseros fuge. Sidera terræ
„Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto.
„Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
„Incipit: evertitque arces respectus honesti.
„Libertas scelerum est, quæ regna invisa tuetur,

(1) vexerat *MSS. & edd. permult.*

„Sublatusque modus gladiis. Facere omnia sæve
„Non impune licet, nisi quum facis. Exeat aula
„Qui volet (1) esse pius. Virtus, & summa potestas
„Non coeunt: semper metuet, quem sæva pudebunt.
„Non impune tuos Magnus contemserit annos;
„Qui te nec victos arcere ab litore nostro
„Posse putat. Neu te sceptris privaverit hospes,
„Pignora sunt propiora tibi: Nilonque, Pharonque,
„Si regnare piget, damnatæ redde sorori.
„Ægypton certe Latiis tueamur ab armis.
„Quidquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,
„Nec victoris erit. Toto jam pulsus ab orbe,
„Postquam nulla manet rerum fiducia, quærit
„Cum qua gente cadat: rapitur civilibus umbris.
„Nec soceri tantum arma fugit: fugit ora senatus,
„Cujus Thessalias saturat pars magna volucres.
„Et metuit gentes, quas uno sanguine mixtas
„Deseruit: regesque timet, quorum omnia mersit:
„Thessaliæque reus, nulla tellure receptus,
„Sollicitat nostrum, quem nondum prodidit, orbem.
„Justior in Magnum nobis, Ptolemæe, querelæ
„Caussa data est. Quid sepositam, semperque quietam
„Crimine bellorum maculas Pharon, arvaque nostra
„Victori suspecta facis? cur sola cadenti
„Hæc placuit tellus, in quam Pharsalia fata
„Con-

(1) vult *MSS. plerique, Priscian. Salisb.*

„Conferres, pœnasque tuas? jam crimen habemus
„Purgandum gladio, quod nobis sceptra senatus
„Te suadente dedit. Votis tua fovimus arma.
„Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi
„Non tibi, sed victo. Feriam tua viscera, Magne:
„Malueram soceri: rapimur, quo cuncta feruntur.
„Tene mihi dubitas an sit violare necesse,
„Quum liceat? nostri quæ te fiducia regni
„Huc agit infelix? populum non cernis inermem,
„Arvaque vix refugo fodientem mollia Nilo?
„Metiri sua regna decet viresque fateri.
„Tu Ptolemæe potes Magni fulcire ruinam,
„Sub qua Roma jacet? bustum, cineresque movere
„Thessalios audes, bellumque in regna vocare?
„Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis:
„Pompeji nunc castra placent, quæ deserit orbis?
„Nunc victoris opes, & cognita fata lacessis?
„Adversis non deesse decet, sed læta secutos (1).
„Nulla fides umquam miseros elegit amicos.“
Adsensere omnes sceleri. Lætatur honore
Rex puer insueto, quod jam sibi tanta jubere
Permittant famuli. Sceleri delectus Achillas.
Perfida qua tellus Casiis excurrit (2) arenis,
Et vada testantur junctas Ægyptia Syrtes,
Exiguam sociis monstri, gladiisque carinam

(1) secutis *Membranæ vett.*
(2) exsultat *MSS. novemdec.*

Instruit. O superi, Nilusne, & barbara Memphis,
Et Pelusiaci tam mollis turba Canopi
Hos animos? sic fata premunt civilia mundum?
Sic Romana jacent? ullusne in cladibus istis
Est locus Ægypto, Phariusque admittitur ensis?
Hanc certe servate fidem, civilia bella:
Cognatas præstate manus, externaque monstra
Pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
Cæsaris esse nefas. Tanti Ptolemæe ruinam
Nominis haud metuis? cæloque tonante, profanas
Inseruisse manus impure, ac semivir audes?
Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru
Invectus, regumque potens, vindexque senatus,
Victorisque gener; Phario satis esse tyranno
Quod poterat, Romanus erat. Quid viscera nostra
Scrutaris gladio? nescis, puer improbe, nescis
Quo tua sit Fortuna loco: jam jure sine ullo
Nili sceptra tenes: cecidit civilibus armis
Qui tibi regna dedit. Jam vento vela negarat
Magnus, & auxilio remorum infanda petebat
Litora: quem contra non longa vecta biremi
Adpulerat scelerata manus. Magnoque patere
Fingens regna Phari, celsæ de puppe carinæ
In parvam jubet ire ratem, litusque malignum
Incusat, bimaremque vadis frangentibus æstum,
Qui vetet externas terris advertere (1) classes.

(1) adpellere *MSS. plurimi*.

Quod nisi fatorum leges, intentaque jussu
Ordinis æterni miseræ vicinia mortis
Damnatum leto traherent ad litora Magnum;
Non ulli comitum sceleris præsagia deerant.
Quippe fides si pura foret, si regia Magno
Sceptrorum auctori vera pietate pateret;
Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
Sed cedit fatis, sociosque relinquere jussus
Obsequitur, letumque juvat præferre timori.
Ibat in hostilem præceps Cornelia puppim,
Hoc magis impatiens egresso deesse marito,
Quod metuit clades. „Remane temeraria conjux,
„Et tu nate precor, longeque e litore casus
„Exspectate meos; & in hac cervice tyranni
„Explorate fidem," dixit. Sed dura vetanti
Tendebat geminas amens Cornelia palmas:
„Quo sine me crudelis abis? iterumne relinquor
„Thessalicis submota malis? numquam omine læto
„Distrahimur miseri. Poteras non flectere puppim,
„Quum fugeres alto, latebrisque relinquere Lesbi,
„Omnibus a terris si nos arcere parabas?
„An tantum in fluctus placeo comes?" Hæc ubi frustra
Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:
Adtonitoque metu nec quoquam avertere visus,
Nec Magnum spectare potest. Stetit anxia classis
Ad ducis eventum, metuens non arma, nefasque;
Sed ne submissis precibus Pompejus adoret

Sceptra sua donata manu. Transire parantem
Romanus Pharia miles de puppe salutat
Septimius: qui, pro superûm pudor, arma satelles
Regia gestabat posito deformia pilo:
Inmanis, violentus, atrox, nullaque ferarum
Mitior in cædes. Quis non, Fortuna, putasset
Parcere te populis, quod bello hæc dextra vacaret,
Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses?
Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,
Heu, facinus civile tibi. Victoribus ipsis
Dedecus, & numquam superûm caritura pudore
Fabula; Romanus regi sic paruit ensis,
Pellæusque puer gladio tibi colla recidit,
Magne, tuo. Qua posteritas in sæcula mittet
Septimium fama! scelus hoc quo nomine dicent,
Qui Bruti dixere nefas? Jam venerat horæ
Terminus extremæ, Phariamque ablatus in alnum
Perdiderat jam jura sui, quum stringere ferrum
Regia monstra parant. Ut vidit comminus enses,
Involvit vultus: atque indignatus apertum
Fortunæ præstare caput, tunc lumina pressit,
Continuitque animam, ne quas effundere voces
Vellet, & æternam fletu corrumpere famam.
At postquam mucrone latus funestus Achillas
Perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum,
Despexitque nefas, servatque immobile corpus,
Seque probat moriens, atque hæc in pectore volvit:

„Sæcula Romanos numquam tacitura labores
„Adtendunt, ævumque sequens speculatur ab omni
„Orbe ratem, Phariamque fidem. Nunc consule famæ,
„Fata tibi longæ fluxerunt prospera vitæ:
„Ignorant populi, si non in morte probaris,
„An scieris adversa pati. Ne cede pudori,
„Auctoremque dole fati. Quacumque feriris,
„Crede manum soceri. Spargant, lacerentque licebit,
„Sum tamen, o superi, felix, nullique potestas
„Hoc auferre deo. Mutantur prospera vita:
„Non fit morte miser. Videt hanc Cornelia cædem,
„Pompejusque meus. Tantum patientius oro
„Claude dolor gemitus: natus, conjuxque peremtum
„Si mirantur, amant." Talis custodia Magno
Mentis erat: jus hoc animi morientis habebat.
At non tam patiens Cornelia cernere sævum
Quam perferre nefas, miserandis æthera complet
Vocibus: „O conjux, ego te scelerata peremi:
„Letiferæ tibi causa moræ fuit avia Lesbos,
„Et prior in Nili pervenit litora Cæsar.
„Nam cui jus alii sceleris? sed quisquis in istud
„A superis inmisse caput, vel Cæsaris iræ,
„Vel tibi prospiciens, nescis crudelis, ubi ipsa
„Viscera sint Magni: properas, atque ingeris ictus,
„Qua votum est victo. Pœnas non morte minores
„Pendat, & ante meum videat caput. Haud ego culpa
„Libera bellorum, matrum quæ sola per undas,

„Et per castra comes, nullis absterrita fatis,
„Victum, quod reges etiam timuere, recepi.
„Hoc merui conjux in tuta puppe relinqui?
„Perfide parcebas? te fata extrema petente
„Vita digna fui? moriar, nec munere regis.
„Aut mihi præcipitem nautæ permittite saltum,
„Aut laqueum collo tortosque aptare rudentes:
„Aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.
„Pompejo præstare potest, quod Cæsaris armis
„Imputet. O sævi, properantem in fata tenetis?
„Vivis adhuc conjux, & jam Cornelia non est
„Juris, Magne, sui. Prohibent accersere mortem:
„Servor victori.“ Sic fata, interque suorum
Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.
At Magni quum terga sonent, & pectora ferro,
Permansisse decus sacræ venerabile formæ,
Iratamque deis faciem, nihil ultima mortis
Ex habitu, vultuque viri mutasse, fatentur
Qui lacerum videre caput. Nam sævus in ipso
Septimius sceleris majus scelus invenit actu:
Ac retegit sacros, scisso velamine, vultus
Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,
Collaque in obliquo posuit languentia transtro.
Tunc nervos, venasque secat, nodosaque frangit
Ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.
At postquam trunco cervix abscissa recessit,
Vindicat hoc Pharius dextra gestare satelles.

Degener, atque operæ miles Romane secundæ,
Pompeji sacrum diro caput ense recidis,
Ut non ipse feras? pro summi fata pudoris!
Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda
Regibus hirta coma, & generosa fronte decora
Cæsaries compressa manu est; Pharioque veruto,
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animæ, dum lumina nuda rigescunt,
Suffixum caput est, quo numquam bella jubente
Pax fuit: hoc reges, campumque, & rostra movebat:
Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno:
Vult sceleri superesse fidem. Tunc arte nefanda
Submota est capiti tabes: raptoque cerebro
Adsiccata cutis, putrisque effluxit ab alto
Humor, & infuso facies solidata veneno est.
Ultima Lageæ stirpis, perituraque proles,
Degener, incestæ sceptris cessure sorori,
Quum tibi sacrato Macedon servetur in antro,
Et regum cineres exstructo monte quiescant,
Quum Ptolemæorum manes seriemque pudendam
Pyramides claudant, indignaque Mausolea:
Litora Pompejum feriunt, truncusque vadosis
Huc, illuc jactatur aquis. Adeone molesta
Totum cura fuit socero servare cadaver?
Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
Protulit: hac illum summo de culmine rerum

Morte petit, cladesque omnes exegit in uno
Sæva die, quibus inmunes tot præstitit annos:
Pompejusque fuit, qui numquam mixta videret
Læta malis: felix nullo turbante deorum,
Et nullo parcente miser. Semel impulit illum
Dilata Fortuna manu. Pulsatur arenis,
Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu
Ludibrium pelagi. Nullaque manente figura,
Una nota est Magno capitis jactura revulsi.
Ante tamen Pharias victor quam tangat arenas,
Pompejo furtim tumulum Fortuna paravit,
Ne jaceat nullo, vel ne meliore sepulcro.
E latebris pavidus decurrit ad æquora Cordus.
Quæstor ab Idalio Cinyrææ litore Cypri
Infaustus Magni fuerat comes. Ille per umbras
Ausus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, ut mediis quæsitum corpus in undis
Duceret ad terram, traheretque ad litora Magnum.
Lucis mœsta parum per densas Cynthia nubes
Præbebat; cano sed discolor æquore truncus
Conspicitur. Tenet ille ducem complexibus artis,
Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
Exspectat fluctus, pelagoque juvante cadaver
Impellit. Postquam sicco jam litore sedit,
Incubuit Magno, lacrimasque effudit in omne
Vulnus, & ad superos, obscuraque sidera fatur:
„Non pretiosa petit cumulato ture sepulcra

„Pompejus, Fortuna, tuus: non pinguis ad astra
„Ut ferat e membris Eoos fumus odores,
„Ut Romana suum gestent pia colla parentem,
„Præferat ut veteres feralis pompa triumphos,
„Ut resonent tristi cantu fora, totus ut ignes
„Projectis mœrens exercitus ambiat armis.
„Da vilem Magno plebeji funeris arcam,
„Quæ lacerum corpus siccos effundat in ignes.
„Robora non desint misero, nec sordidus ustor.
„Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
„Crine jacet, subicique facem complexa maritum
„Imperat, extremo sed abest a munere busti
„Infelix conjux, neque adhuc ab litore longe est.“
Sic fatus, parvos juvenis procul adspicit ignes,
Corpus vile suis, nullo custode cremantes.
Inde rapit flammas, semiustaque robora membris
Subducens: „Quæcumque es, ait, neglecta, nec ulli
„Cara tuo, sed Pompejo felicior umbra,
„Quod jam compositum violat manus hospita bustum,
„Da veniam: si quid sensus post fata relictum,
„Cedis & ipsa rogo, paterisque hæc damna sepulcri,
„Teque pudet, sparsis Pompeji manibus, uri.“
Sic fatus, plenusque sinus ardente favilla
Pervolat ad truncum; qui fluctu pæne relatus
Litore pendebat. Summas dimovit arenas,
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua posuit trepidus scrobe. Nobile corpus

Robora nulla premunt; nulla strue membra recumbunt:
Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
Ille sedens juxta flammas: „ O maxime, dixit,
„ Ductor, & Hesperii majestas nominis una,
„ Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo
„ Tristior iste rogus: manes, animamque potentem
„ Officiis averte meis: injuria fati,
„ Hoc fas esse jubet; ponti ne belua quidquam
„ Ne fera, ne volucres, ne sævi Cæsaris ira
„ Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam
„ Romana succense manu (1). Fortuna recursus
„ Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
„ Tam sacri cineres: sed te Cornelia, Magne,
„ Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.
„ Interea parvo signemus litora saxo,
„ Ut nota sit busto; si quis placare peremtum
„ Forte volet, plenos & reddere mortis honores;
„ Inveniat trunci cineres, & norit arenas,
„ Ad quas, Magne, tuum referat caput." Hæc ubi fatus,
Excitat invalidas admoto fomite flammas.
Carpitur, & lentum destillat Magnus in ignem,
Tabe fovens bustum. Sed jam percusserat astra
Aurora præmissa dies: ille, ordine rupto
Funeris, adtonitus latebras in litore quærit.
Quam metuis demens isto pro crimine pœnam,

(1) succensa manu *MSS.*

Quo te fama loquax omnes accepit in annos?
Condita laudabit Magni socer impius ossa:
I modo securus veniæ, fassusque sepulcrum
Posce caput. Cogit pietas imponere finem
Officio. Semiusta (1) rapit, resolutaque nondum
Ossa satis, nervis, & inustis plena medullis
Æquorea restinguit aqua, congestaque in unum
Parva clausit humo. Tum ne levis aura retectos
Auferret cineres, saxo compressit arenam:
Nautaque ne bustum religato fune moveret,
Inscripsit sacrum semiusto stipite nomen:
HIC SITVS EST MAGNVS. Placet hoc, Fortuna, sepulcrum
Dicere Pompeii, quo condi maluit illum,
Quam terra caruisse socer? temeraria dextra
Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes
Includis? situs est, qua terra extrema refusum
Tendit in Oceanum. Romanum nomen, & omne
Imperium Magno tumuli est modus. Obrue saxa
Crimine plena deûm. Si tota est Herculis Œte,
Et juga tota vacant Bromio Nyseia; quare
Unus in Ægypto Magni lapis? omnia Lagi
Arva tenere potest. Si nullo cespite nomen
Hæserit, erremus populi, cinerumque tuorum,
Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
Quod si tam sacro dignaris nomine saxum;

(1) semusta *vulgo*.

Adde actus tantos, monumentaque maxima rerum:
Adde truces Lepidi motus, Alpinaque bella,
Armaque Sertorî, revocato consule, victa,
Et currus, quos egit eques: commercia tuta
Gentibus, & pavidos Cilicas maris. Adde subactam
Barbariem, gentesque vagas, & quidquid in Euro
Regnorum, Boreaque jacet. Dic semper ab armis
Civilem repetisse togam: ter curribus actis
Contentum multos patriæ donasse triumphos.
Quis capit hæc tumulus? surgit miserabile bustum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Factorum: solitumque legi super alta deorum
Culmina, & exstructos spoliis hostilibus arcus,
Haud procul est ima Pompeji nomen arena,
Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.
Noxia civili tellus Ægyptia fato,
Haud equidem inmerito Cumanæ carmine Vatis
Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
Hesperius miles, ripasque æstate tumentes.
Quid tibi sæva precer tanto pro crimine tellus?
Vertat aquas Nilus, quo nascitur orbe, retentus,
Et steriles egeant hibernis imbribus agri,
Totaque in Æthiopum putres solvaris arenas.
Nos in templa tuam Romana accepimus (1) Isin,

(1) recepimus *MSS. octodec.*

Semideosque canes, & sistra jubentia luctus,
Et quem tu plangens hominem testaris Osirin:
Tu nostros, Ægypte, tenes in pulvere Manes.
Tu quoque, quum sævo dederis jam templa tyranno,
Nondum Pompeji cineres, o Roma, petisti:
Exsul adhuc jacet umbra ducis. Si sæcula prima
Victoris timuere minas; nunc excipe saltem
Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
Invisa tellure sedent. Quis busta timebit?
Quis sacris dignam movisse verebitur umbram? (1)
Imperet hoc nobis utinam scelus, & velit uti
Nostro Roma sinu: satis o nimiumque beatus,
Si mihi contingat manes transferre revulsos
Ausoniam, si tale ducis violare sepulcrum.
Forsitan aut sulco sterili quum poscere finem
A superis, aut Roma volet feralibus Austris,
Ignibus aut nimiis, aut terræ tecta moventi:
Consilio, jussuque deûm transibis in urbem,
Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.
Nunc quis ad exustam Cancro torrente Syenen
Ibit, & imbrifera siccas sub Pliade (2) Thebas
Spectator Nili: quis rubri stagna profundi,
Aut Arabum portus mercis mutator Eoæ,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,
Et cinis in summis forsan turbatus arenis

(1) urnam *scripti quatuor*.
(2) Plejade *vulgo*.

Advertet, manesque tuos placare juvabit,
Et Casio præferre Jovi? Nil ista nocebunt
Famæ busta tuæ. Templis, auroque sepultus
Vilior umbra fores: nunc est pro numine summo,
Hoc tumulo Fortuna jacens. Augustius aris
Victoris Libyco pulsatur in æquore saxum.
Tarpejis qui sæpe deis sua tura negarunt,
Inclusum Thusco venerantur cespite fulmen.
Proderit hoc olim, quod non mansura futuris
Ardua marmoreo surrexit pondere moles.
Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tuæ. Veniet felicior ætas,
Qua sit nulla fides saxum monstrantibus illud:
Atque erit Ægyptos populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis.

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Nonus habet Sextum redeuntem a cæde parentis,
Narrat & occursum fugientis bella Catonis:
Mille carinarum fugientes classe vehuntur,
Et tamen in cuncta victorem parte verentur.
Quos Cato perversos sermonibus artificatis
Accipit & ducit per mille pericula mortis.
Hinc etenim Syrtes; hinc vasta vaporibus arva,
Hinc sitis, hinc pulvis, hinc obstant dira venena.
Interea Cæsar Pompeji terga secutus
Navigat usque Pharon, ubi magnus litore motus,
Quæsitique caput dextra monstrante lanistæ
Effusis lacrimis docet hoc se ferre moleste.

AT non in Pharia manes jacuere favilla,
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram:
Prosiluit busto, semiustaque membra relinquens,
Degeneremque rogum, sequitur convexa Tonantis,

Qua niger astriferis connectitur axibus aer:
Quodque patet terras inter, lunæque meatus
(Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vitæ patientes ætheris imi
Fecit) & æternos animam collegit in orbes.
Non illuc auro positi, nec ture sepulti
Perveniunt. Illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur, & astra
Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.
Hinc super Emathiæ campos, & signa cruenti
Cæsaris, ac sparsas volitavit in æquore classes;
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, & invicti posuit se mente Catonis.
Ille ubi pendebant casus, dubiumque manebat,
Quem mundi dominum facerent civilia bella,
Oderat & Magnum, quamvis comes isset in arma
Auspiciis raptus patriæ, ductuque senatus:
At post Thessalias clades jam pectore toto
Pompejanus erat. Patriam tutore carentem
Excepit, populi trepidantia membra refovit,
Ignavis manibus projectos reddidit enses:
Nec regnum cupiens gessit civilia bella,
Nec servire timens. Nil caussa fecit in armis
Ipse sua (1): totæ post Magni funera partes
Libertatis erant: quas ne per litora fusas

(1) causæ—suæ *MSS. quatuordec.*

Colligeret rapido victoria Cæsaris actu,
Corcyræ secreta petit, ac mille carinis
Abstulit Emathiæ secum fragmenta ruinæ.
Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
Agmina? quis pelagus victas artasse carinas?
Dorida tunc Malean, & apertam Tænaron umbris,
Inde Cythera petit: Boreaque urguente carinas
Creta fugit: Dictæa legit, cedentibus undis,
Litora. Tunc ausum classi præcludere portus
Impulit, ac sævas meritum Phycunta rapinas
Sparsit: & hinc placidis alto delabitur auris
In litus, Palinure, tuum: neque enim æquore tantum
Ausonio monumenta tenes, portusque quietos
Testaris Libyes Phrygio placuisse marito.
Quum procul ex alto tendentes vela carinæ
Ancipites tenuere animos, sociosne malorum,
An veherent hostes: præceps facit omne tremendum
Victor, & in nulla non creditur esse carina.
Ast illæ puppes luctus, planctusque ferebant,
Et mala vel duri lacrimas motura Catonis.
Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas
Privignique fugam tenuit, ne forte repulsus
Litoribus Phariis remearet in æquora truncus,
Ostenditque rogum non justi flamma sepulcri:
„Ergo indigna fui, dixit, Fortuna, marito
„Accendisse (1) rogum, gelidosque effusa per artus

(1) ascendisse *MS*.

„Incubuisse viro, laceros exurere crines?
„Membraque dispersi pelago componere Magni?
„Vulneribus cunctis largos infundere fletus?
„Ossibus & tepida vestes implere favilla?
„Quidquid ab exstincto licuisset tollere busto,
„In templis sparsura deûm. Sine funeris ullo
„Ardet honore rogus: manus hoc Ægyptia forsan
„Obtulit officium grave manibus. O bene nudi
„Crassorum cineres! Pompejo contigit ignis
„Invidia majore deûm. Similisne malorum
„Sors mihi semper erit? numquam dare justa licebit
„Conjugibus: numquam plenas plangemus ad urnas?
„Quid porro tumulis opus est, aut ulla requiris
„Instrumenta dolor? non toto pectore portas
„Impia Pompejum? non imis hæret imago
„Visceribus? quærat cineres victura superstes.
„Nunc tamen hinc longe qui fulget luce maligna
„Ignis, adhuc aliquid, Phario de litore surgens
„Ostendit mihi, Magne, tui. Jam flamma resedit,
„Pompejumque ferens vanescit solis ad ortus
„Fumus, & invisi tendunt mihi carbasa venti.
„Hac mihi non tellus Pompejo si qua triumphos
„Victa dedit, non alta terens Capitolia currus
„Gratior: elapsus felix de pectore Magnus;
„Hunc volumus, quem Nilus habet, terræque nocenti
„Non hærere queror: crimen commendat arenas.
„(Linquere, si qua fides, Pelusia litora nolo.)

„Tu pete bellorum casus, & signa per orbem,
„Sexte, paterna move: namque hæc mandata reliquit
„Pompejus vobis in nostra condita cura:
„Me quum fatalis leto damnaverit hora,
„Excipite, o nati, bellum civile, nec umquam,
„Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,
„Cæsaribus regnare vacet. Vel sceptra, vel urbes
„Libertate sua validas impellite fama
„Nominis: has vobis partes, hæc arma relinquo.
„Inveniet classes quisquis Pompejus in undas
„Venerit: & noster nullis non gentibus heres
„Bella dabit: tantum indomitos, memoresque paterni
„Juris habete animos. Uni parere decebit,
„Si faciet partes pro libertate, Catoni.
„Exsolvi tibi, Magne, fidem, mandata peregi.
„Insidiæ (1) valuere tuæ, deceptaque vixi,
„Ne mihi commissas auferrem perfida voces.
„Jam nunc te per inane chaos, per tartara, conjux,
„Si sunt ulla, sequar: quam longo tradita leto
„Incertum est: pœnas animæ vivacis ab ipsa
„Ante feram. Cernens potuit tua vulnera, Magne,
„Non fugere in mortem: planctu contusa peribit,
„Effluet in lacrimas; numquam veniemus ad enses,
„Aut laqueos, aut præcipites per inania jactus.
„Turpe mori post te solo non posse dolore.“

(1) Invidiæ *MSS. quidam vett.*

Sic ubi fata, caput ferali obduxit amictu,
Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis
Delituit: sævumque arte complexa dolorem
Perfruitur lacrimis, & amat pro conjuge luctum.
Illam non fluctus, stridensque rudentibus Eurus
Movit, & exsurgens ad summa pericula clamor:
Votaque sollicitis faciens contraria nautis,
Composita in mortem jacuit, favitque procellis.
Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis;
Inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Eurus
In Libycas egit sedes, & castra Catonis.
Tristis, ut in multo mens est præsaga timore,
Adspexit patrios comites e litore Magnus,
Et fratrem: medias præceps quum fertur ad undas,
„Dic ubi sit, germane, parens: stat summa, caputque
„Orbis, an occidimus? Romanaque Magnus ad umbras
„Abstulit?" hæc fatur: quem contra talia frater,
„O felix, quem Fors alias dispersit in oras,
„Quique nefas audis: oculos, germane, nocentes
„Spectato genitore fero. Non Cæsaris armis
„Occubuit, dignoque perît auctore ruinæ;
„Rege sub impuro Nilotica rura (1) tenente,
„Hospitii fretus superis, & munere tanto
„In proavos, cecidit donati victima regni.
„Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris;

(1) regna *MSS. plures*.

„Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,
„Litore Niliaco soccerum jam stare putavi.
„Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri
„Adfecere senis, quantum gestata per urbem
„Ora ducis, quæ transfixo deformia (r) pilo
„Vidimus: hæc, fama est, oculis victoris iniqui
„Servari; scelerisque fidem quæsisse tyrannum.
„Nam corpus Phariæne canes, avidæque volucres
„Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis
„Solverit, ignoro. Quæcumque injuria fati
„Abstulit hos artus, superis hæc crimina dono:
„Servata de parte queror." Quum talia Magnus
Audisset: non in gemitus, lacrimasque dolorem
Effudit; justaque furens pietate profatur:
„Præcipitate rates e sicco litore nautæ;
„Classis in adversos erumpat remige ventos:
„Ite duces mecum: numquam civilibus armis
„Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,
„Sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.
„Non ego Pellæas arces, adytisque retectum
„Corpus Alexandri pigra Mareotide mergam:
„Non mihi Pyramidum tumulis evulsus Amasis,
„Atque alii reges Nilo torrente natabunt;
„Omnia dent pœnas nudo tibi, Magne, sepulcra:
„Evolvam busto numen jam gentibus Isin,

(r) sublimia *vulgò*.

„Et tectum lino spargam per vulgus Osirin,
„Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
„Suppositisque deis uram caput. Has mihi pœnas
„Terra dabit: linquam vacuos cultoribus agros,
„Nec, Nilus cui crescat, erit: solusque tenebis
„Ægypton, populis, genitor, ſuperisque fugatis."
Dixerat, & sævas classem rapiebat in undas.
Sed Cato laudatam juvenis compescuit iram.
Interea totis audito funere Magni
Litoribus sonuit percussus planctibus æther:
Exemploque carens, & nulli cognitus ævo
Luctus erat, mortem populos deflere potentis.
Sed magis, ut visa est lacrimis exhausta, solutas
In vultus effusæ comas, Cornelia puppi
Egrediens; rursus geminato verbere plangunt.
Ut primum in sociæ pervenit litora terræ,
Collegit vestes, miserique insignia Magni,
Armaque, & impressas auro, quas gesserat (1) olim,
Exuvias, pictasque togas, velamina summo
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.
Ille ſuit miseræ Magni cinis. Accipit omnis
Exemplum pietas, & toto litore busta
Surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.
Sic, ubi depastis submittere gramina campis,
Et renovare parans hibernas Apulus herbas,

(1) fecerat *MSS. quidam.*

Igne fovet terras, simul & Garganus, & arva
Vulturis, & calidi lucent buceta Matini.
Non tamen ad Magni pervenit gratius umbras,
Omne quod in superos audet convicia vulgus,
Pompejumque deis obicit, quam pauca Catonis
Verba, sed a pleno venientia pectore veri.
„Civis obit, inquit, multum majoribus impar
„Nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis ævo,
„Cui non nulla fuit justi reverentia, salva
„Libertate potens, & solus plebe parata
„Privatus servire sibi, rectorque senatus,
„Sed regnantis, erat. Nil belli jure poposcit:
„Quæque dari voluit, voluit sibi posse negari.
„Inmodicas possedit opes: sed plura retentis
„Intulit: invasit ferrum, sed ponere norat.
„Prætulit arma togæ: sed pacem armatus amavit.
„Juvit sumta ducem, juvit dimissa potestas.
„Casta domus, luxuque carens, corruptaque numquam
„Fortuna domini. Clarum, & venerabile nomen
„Gentibus, & multum nostræ quod proderat urbi.
„Olim vera fides, Sulla Marioque receptis,
„Libertatis obît: Pompejo rebus ademto
„Nunc & ficta perit. Non jam regnare pudebit:
„Nec color imperii, nec frons erit ulla senatus.
„O felix, cui summa dies fuit obvia victo,
„Et cui quærendos Pharium scelus obtulit enses:
„Forsitan in soceri potuisses vivere regno.

„Scire mori, sors prima viris, sed proxima cogi.
„Et mihi, si fatis aliena in jura venimus,
„Da talem, Fortuna, Jubam: non deprecor hosti
„Servari, dum me servet cervice recisa.“

Vocibus his major, quam si Romana sonarent
Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
Mortis honos. Fremit interea discordia vulgi
Castrorum, bellique piget post funera Magni:
Quum Tarcondimotus linquendi signa Catonis
Sustulit; hunc rapta fugientem classe secutus
Litus in extremum, tali Cato voce notavit:
„O numquam pacate Cilix: iterumne rapinas
„Vadis in æquoreas? Magnum Fortuna removit:
„Jam pelago pirata redis.“ Tunc respicit omnes
In cœtu, motuque viros: quorum unus, aperta
Mente fugæ, tali compellat voce regentem:
„Nos, Cato, da veniam, Pompeji duxit in arma,
„Non belli civilis amor, partesque favori
„Fecimus. Ille jacet, paci quem prætulit orbis,
„Caussaque nostra perit: patrios permitte penates,
„Desertamque domum, dulcesque revisere natos.
„Nam quis erit finis si nec Pharsalia, pugnæ,
„Nec Pompejus erit? perierunt tempora vitæ,
„Mors eat in tutum: justas sibi nostra senectus
„Prospiciat flammas. Bellum civile sepulcra
„Vix ducibus præstare potest. Non barbara victos
„Regna manent: non Armenium mihi sæva minatur,

„Aut Scythium Fortuna jugum: sub jura togati
„Civis eo. Quisquis Magno vivente secundus,
„Hic mihi primus erit: sacris præstabitur umbris
„Summus honor: dominum, clades quem cogit, habebo:
„Nullum, Magne, ducem. Te solum in bella secutus,
„Post te, fata sequor: neque enim sperare secunda
„Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur (1)
„Cæsaris: Emathium sparsit victoria ferrum.
„Clausa fides miseris, & toto solus in orbe est,
„Qui velit, ac possit victis præstare salutem.
„Pompejo, scelus est bellum civile, peremto,
„Quo fuerat vivente, fides. Si publica jura,
„Si semper patriam sequeris Cato, signa petamus
„Romanus quæ consul habet.“ Sic ille profatus
Insiluit puppim, juvenum comitante tumultu.
Actum Romanis fuerat de rebus, & omnis
Indiga servitii fervebat litore plebes.

Erupere ducis sacro de pectore voces:
„Ergo pari voto gessisti bella juventus
„Tu quoque pro dominis, & Pompejana fuisti,
„Non Romana manus? quod non in regna laboras,
„Quod tibi, non ducibus vivis, morerisque, quod orbem
„Adquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est,
„Bella fugis, quærisque jugum cervice vacante,
„Et nescis sine rege pati. Nunc caussa pericli

(1) feruntur *duo*.

„Digna viris. Potuit vestro Pompejus abuti
„Sanguine: nunc patriæ jugulos ensemque negatis,
„Quum prope libertas. Unum Fortuna reliquit
„Jam tribus e dominis. Pudeat: plus regia Nili
„Contulit in leges, & Parthi militis arcus.
„Ite, o degeneres, Ptolemæi munus, & arma
„Spernite. Quis vestras ulla putet esse nocentes
„Cæde manus? credet faciles sibi terga dedisse,
„Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
„Vadite securi: meruistis judice vitam
„Cæsare, non armis, non obsidione subacti.
„O famuli turpes, domini post fata prioris
„Itis ad heredem. Cur non majora mereri,
„Quam vitam, veniamque libet? rapiatur in undas
„Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:
„Ducite Pompejos: Ptolemæi vincite munus.
„Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,
„Non parva mercede dabit. Sciet ista juventus
„Cervicis pretio bene se mea signa secutam.
„Quin agite, & magna meritum cum cæde parate:
„Ignavum scelus est tantum fuga.“ Dixit, & omnes
Haud aliter medio revocavit ab æquore puppes,
Quam simul effetas linquunt examina ceras,
Atque oblita favi non miscent nexibus alas,
Sed sibi quæque volat, nec jam degustat amarum
Desidiosa thymum: Phrygii sonus increpet æris,
Adtonitæ posuere fugam, studiumque laboris

Floriferi repetunt, & sparsi mellis amorem:
Gaudet in Hyblæo securus gramine pastor
Divitias servasse casæ: sic voce Catonis
Inculcata viris justi patientia Martis.
Jamque actu belli non doctas ferre quietem
Constituit mentes, serieque agitare laborum.
Primum litoreis miles lassatur arenis.
Proximus in muros, & mœnia Cyrenarum
Est labor: exclusus nulla se vindicat ira:
Pœnaque de victis sola est, vicisse, Catoni.
Inde peti placuit Libyci contermina Mauris
Regna Jubæ, sed iter mediis natura vetabat (1)
Syrtibus: hanc audax sperat sibi cedere virtus.
Syrtes vel primam mundo natura figuram
Quum daret in dubio terræ pelagique reliquit.
(Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi
Acciperet, nec se defendit ab æquore tellus;
Ambigua sed lege loci jacet invia sedes:
Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et post multa sonant projecti litora fluctus.
Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
Hanc partem natura sui.) Vel plenior alto
Olim Syrtis erat, pelago penitusque natabat:
Sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens,
Æquora subduxit zonæ vicina perustæ:

(1) negarat, vetarat, natabit *MSS.*

Et nunc pontus adhuc Phœbo ſiccante repugnat.
Mox ubi damnoſum radios admoverit ævum,
Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda ſuperne
Innatat, & late periturum deficit æquor.
Ut primum remis actum (1) mare propulit omne
Claſſis onus, denſis fremuit niger imbribus Auſter
In ſua regna furens: tentatum claſſibus æquor
Turbine defendit, longeque a Syrtibus undas
Egit, & illato confregit litore pontum.
Tum quorum recto deprendit carbaſa malo
Eripuit nautis, fruſtraque rudentibus auſis
Vela negare Noto ſpatium vicere carinæ,
Atque ultra proram tumuit ſinus. Omnia ſi quis
Providus antennæ ſuffixit lintea ſummæ,
Vincitur, & nudis avertitur armamentis.
Sors melior claſſi, quæ fluctibus incidit altis,
Et certo jactata mari. Quæcumque levatæ
Arboribus cæſis flatum effudere prementem:
Abſtulit has liber ventis contraria volvens
Æſtus, & obnixum victor detrudit in Auſtrum.
Has vada deſtituunt, atque interrupta profundo
Terra ferit puppes: dubioque obnoxia fato
Pars ſedet una ratis, pars altera pendet in undis.
Tunc magis impactum brevibus (2) mare, terraque ſævit
Obvia conſurgens: quamvis elicus ab Auſtro,

(1) ictum, aptum, auctum *MSS.*
(2) brevius *MSS.* & *edd. permult.*

Sæpe tamen cumulos fluctus non vincit arenæ.
Eminet in pelagi tergo procul omnibus arvis,
Inviolatus aquæ, sicci jam pulveris agger,
Stant miseri nautæ, terræque hærente carina
Litora nulla vident. Sic partem intercipit æquor:
Pars ratium major regimen, clavumque secuta est,
Tuta fugæ, nautasque loci sortita peritos,
Torpentem Tritonos adît illæsa paludem.
Hanc, ut fama, deus, quem toto litore pontus
Audit ventosa perflantem murmura concha,
Hanc & Pallas amat, patrio quæ vertice nata
Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo est,
Ut probat ipse calor) tetigit, stagnique quieta
Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
Quam juxta Lethon tacitus prælabitur amnis,
Infernis, ut fama, trahens oblivia venis:
Atque insopiti quondam tutela draconis,
Hesperidum pauper spoliatus frondibus hortus.
Invidus annoso famam qui derogat ævo,
Qui vates ad vera vocat. Fuit aurea silva,
Divitiisque graves, & fulvo germine rami:
Virgineusque chorus nitidi custodia luci,
Et numquam somno damnatus lumina serpens,
Robora complexus rutilo curvata metallo.
Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem
Alcides: passusque inopes sine pondere ramos

Retulit Argolico fulgentia poma tyranno.
His igitur depulsa locis, ejectaque classis
Syrtibus, haud ultra Garamantidas adtigit undas;
Sed duce Pompejo Libyes melioris in oris
Mansit. At impatiens virtus hærere Catonis
Audet in ignotas agmen committere gentes,
Armorum fidens, & terra cingere Syrtin.
Hæc eadem suadebat hiems, quæ clauserat æquor,
Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
Ut neque sole viam, duro nec frigore sævam,
Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus:
Atque ingressurus steriles, sic fatur, arenas.

„O quibus una salus placuit mea castra secutis
„Indomita cervice mori, componite mentes.
„Ad magnum virtutis opus summosque labores.
„Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
„Qua nimius Titan, & raræ in fontibus undæ,
„Siccaque letiferis squalent serpentibus arva:
„Durum iter ad leges, patriæque ruentis amorem
„Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
„Si quibus in nullo positum est evadere voto,
„Si quibus ire sat est. Neque enim mihi fallere quemquam
„Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
„Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
„Qui, me teste, pati vel quæ tristissima, pulcrum,
„Romanumque putant. At qui sponsore salutis
„Miles eget, capiturque animæ dulcedine, vadat

„Ad dominum meliore via. Dum primus arenas
„Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam.
„Me calor æthereus feriat, mihi plena venenis
„Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
„Prætentate meo: sitiat, quicumque bibentem
„Viderit: aut umbras nemorum quicumque petentem,
„Æstuet: aut equitem peditum præcedere turmas,
„Deficiat; si quo fuerit discrimine notum
„Dux, an miles eam. Serpens, sitis, ardor, arenæ,
„Dulcia virtuti: Gaudet patientia duris.
„Lætius est, quoties magno sibi constat, honestum,
„Sola potest Libye turba præstare malorum,
„Ut deceat fugisse viros.“ Sic ille calentes
Incendit virtute animos, & amore laborum,
Irreducemque viam deserto limite carpit:
Et sacrum parvo nomen clausura sepulcro
Invasit Libye securi fata Catonis.

Tertia pars rerum Libye, si credere famæ
Cuncta velis: at si ventos cœlumque sequatis,
Pars erit Europæ. Neque enim plus litora Nili,
Quam Scythicus Tanais primis ab Gadibus absunt;
Unde Europa fugit Libyen, & litora flexu
Oceano fecere locum: sed major in unam
Orbis abit Asiam. Nam quum communiter istæ
Effundant Zephyrum, Boreæ latus illa sinistrum
Contingens, dextrumque Noti, descendit in ortus;
Eurum sola tenens. Libyæ quod fertile terræ est,

Vergit in occaſus: ſed & hæc non fontibus ullis
Solvitur: Arctoos raris Aquilonibus imbres
Accipit, & noſtris reficit ſua rura ſerenis.
In nullas vitiatur opes; non ære, neque auro
Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
Et penitus terra eſt. Tantum Mauruſia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat uſum:
Sed citri contenta comis vivebat, & umbra.
In nemus ignotum noſtræ venere ſecures,
Extremoque epulas, menſaſque petimus ab orbe.
At quæcumque vagam Syrtin complectitur ora
Sub nimio projecta die, vicina peruſti
Ætheris, exurit meſſes, & pulvere Bacchum
Enecat, & nulla putris radice tenetur.
Temperies vitalis abeſt: & nulla ſub illa
Cura Jovis terra eſt: Natura deſide torpet
Orbis, & inmotis annum non ſentit arenis.
Hoc tam ſegne ſolum raras tamen exſerit herbas,
Quas Naſamon gens dura legit, qui proxima ponto
Nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. Nam litoreis populator arenis
Inminet, & nulla portus tangente carina,
Novit opes. Sic cum toto commercia mundo
Naufragiis Naſamones habent. Hac ire Catonem
Dura jubet virtus. Illic ſecura juventus
Ventorum, nullaſque timens tellure procellas,
Æquoreos eſt paſſa metus. Nam litore ſicco,
Quam

Quam pelago, Syrtis violentius accipit Austrum.
Et terræ magis ille nocens. Non montibus ortum
Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum
Dissipat, & liquidas e turbine solvit in auras:
Nec ruit in silvas, annosaque robora torquens
Lassatur: patet omne solum, liberque meatu
Æoliam rabiem totis exercet habenis:
Et non imbriferam contorto (1) pulvere nubem
In flexum violentus agit: pars plurima terræ
Tollitur, & numquam resoluto vertice pendet.
Regna vidit pauper Nasamon errantia vento,
Discussasque domus: volitantque a culmine raptæ
Detecto Garamante casæ. Non altius ignis
Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,
Et violare diem, tantus tenet aera pulvis.
Tum quoque Romanum solito violentior agmen
Adgreditur, nullusque potest consistere miles,
Instabilis raptis etiam, quas calcat, arenis.
Concuteret terras, orbemque ab sede moveret,
Si solida Libye compage, & pondere duro
Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:
Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus
Stat, quia summa fugit. Galeas, & scuta virorum,
Pilaque contorsit violento spiritus actu;

(1) cum torto *vulgo*.

„Digna viris. Potuit vestro Pompejus abuti
„Sanguine: nunc patriæ jugulos ensemque negatis,
„Quum prope libertas. Unum Fortuna reliquit
„Jam tribus e dominis. Pudeat: plus regia Nili
„Contulit in leges, & Parthi militis arcus.
„Ite, o degeneres, Ptolemæi munus, & arma
„Spernite. Quis vestras ulla putet esse nocentes
„Cæde manus? credet faciles sibi terga dedisse,
„Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
„Vadite securi: meruistis judice vitam
„Cæsare, non armis, non obsidione subacti.
„O famuli turpes, domini post fata prioris
„Itis ad heredem. Cur non majora mereri,
„Quam vitam, veniamque libet? rapiatur in undas
„Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:
„Ducite Pompejos: Ptolemæi vincite munus.
„Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,
„Non parva mercede dabit. Sciet ista juventus
„Cervicis pretio bene se mea signa secutam.
„Quin agite, & magna meritum cum cæde parate:
„Ignavum scelus est tantum fuga.“ Dixit, & omnes
Haud aliter medio revocavit ab æquore puppes,
Quam simul effetas linquunt examina ceras,
Atque oblita favi non miscent nexibus alas,
Sed sibi quæque volat, nec jam degustat amarum
Desidiosa thymum: Phrygii sonus increpet æris,
Adtonitæ posuere fugam, studiumque laboris

Floriferi repetunt, & sparsi mellis amorem:
Gaudet in Hyblæo securus gramine pastor
Divitias servasse casæ: sic voce Catonis
Inculcata viris justi patientia Martis.
Jamque actu belli non doctas ferre quietem
Constituit mentes, serieque agitare laborum.
Primum litoreis miles lassatur arenis.
Proximus in muros, & mœnia Cyrenarum
Est labor: exclusus nulla se vindicat ira:
Pœnaque de victis sola est, vicisse, Catoni.
Inde peti placuit Libyci contermina Mauris
Regna Jubæ, sed iter mediis natura vetabat (1)
Syrtibus: hanc audax sperat sibi cedere virtus.
Syrtes vel primam mundo natura figuram
Quum daret in dubio terræ pelagique reliquit.
(Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi
Acciperet, nec se defendit ab æquore tellus;
Ambigua sed lege loci jacet invia sedes:
Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et post multa sonant projecti litora fluctus.
Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
Hanc partem natura sui.) Vel plenior alto
Olim Syrtis erat, pelagoque penitusque natabat:
Sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens,
Æquora subduxit zonæ vicina perustæ:

(1) negarat, vetarat, natabit *MSS.*

Et nunc pontus adhuc Phœbo siccante repugnat.
Mox ubi damnosum radios admoverit ævum,
Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda superne
Innatat, & late periturum deficit æquor.
Ut primum remis actum (1) mare propulit omne
Classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster
In sua regna furens: tentatum classibus æquor
Turbine defendit, longeque a Syrtibus undas
Egit, & illato confregit litore pontum.
Tum quorum recto deprendit carbasa malo
Eripuit nautis, frustraque rudentibus ausis
Vela negare Noto spatium vicere carinæ,
Atque ultra proram tumuit sinus. Omnia si quis
Providus antennæ suffixit lintea summæ,
Vincitur, & nudis avertitur armamentis.
Sors melior classi, quæ fluctibus incidit altis,
Et certo jactata mari. Quæcunque levatæ
Arboribus cæsis flatum effudere prementem:
Abstulit has liber ventis contraria volvens
Æstus, & obnixum victor detrusit in Austrum.
Has vada destituunt, atque interrupta profundo
Terra ferit puppes; dubioque obnoxia fato
Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.
Tunc magis impactum brevibus (2) mare, terraque sævit
Obvia consurgens: quamvis elisus ab Austro,

(1) ictum, aptum, auctum *MSS.*
(2) brevius *MSS.* & *edd. permult.*

Sæpe tamen cumulos fluctus non vincit arenæ.
Eminet in pelagi tergo procul omnibus arvis,
Inviolatus aquæ, sicci jam pulveris agger,
Stant miseri nautæ, terræque hærente carina
Litora nulla vident. Sic partem intercipit æquor:
Pars ratium major regimen, clavumque secuta est,
Tuta fugæ, nautasque loci sortita peritos,
Torpentem Tritonos adit illæsa paludem.
Hanc, ut fama, deus, quem toto litore pontus
Audit ventosa perflantem murmura concha,
Hanc & Pallas amat, patrio quæ vertice nata
Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo est,
Ut probat ipse calor) tetigit, stagnique quieta
Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
Quam juxta Lethon tacitus prælabitur amnis,
Infernis, ut fama, trahens oblivia venis:
Atque insopiti quondam tutela draconis,
Hesperidum pauper spoliatus frondibus hortus.
Invidus annoso famam qui derogat ævo,
Qui vates ad vera vocat. Fuit aurea silva,
Divitiisque graves, & fulvo germine rami:
Virgineusque chorus nitidi custodia luci,
Et numquam somno damnatus lumina serpens,
Robora complexus rutilo curvata metallo.
Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem
Alcides: passusque inopes sine pondere ramos

Retulit Argolico fulgentia poma tyranno.
His igitur depulsa locis, ejectaque classis
Syrtibus, haud ultra Garamantidas adtigit undas;
Sed duce Pompejo Libyes melioris in oris
Mansit. At impatiens virtus hærere Catonis
Audet in ignotas agmen committere gentes,
Armorum fidens, & terra cingere Syrtin.
Hæc eadem suadebat hiems, quæ clauserat æquor,
Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
Ut neque sole viam, duro nec frigore sævam,
Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus:
Atque ingressurus steriles, sic fatur, arenas.
„O quibus una salus placuit mea castra secutis
„Indomita cervice mori, componite mentes
„Ad magnum virtutis opus summosque labores.
„Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
„Qua nimius Titan, & raræ in fontibus undæ,
„Siccaque letiferis squalent serpentibus arva.
„Durum iter ad leges, patriæque ruentis amorem
„Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
„Si quibus in nullo positum est evadere voto,
„Si quibus ire sat est. Neque enim mihi fallere quemquam
„Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
„Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
„Qui, me teste, pati vel quæ tristissima, pulcrum,
„Romanumque putant. At qui sponsore salutis
„Miles eget, capiturque animæ dulcedine, vadat

„Ad dominum meliore via. Dum primus arenas
„Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam.
„Me calor æthereus feriat, mihi plena venenis
„Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
„Prætentate meo: sitiat, quicumque bibentem
„Viderit: aut umbras nemorum quicumque petentem,
„Æstuet: aut equitem peditum præcedere turmas,
„Deficiat; si quo fuerit discrimine notum
„Dux, an miles eam. Serpens, sitis, ardor, arenæ,
„Dulcia virtuti: Gaudet patientia duris.
„Lætius est, quoties magno sibi constat, honestum,
„Sola potest Libye turba præstare malorum,
„Ut deceat fugisse viros.“ Sic ille calentes
Incendit virtute animos, & amore laborum,
Irreducemque viam deserto limite carpit:
Et sacrum parvo nomen clausura sepulcro
Invasit Libye securi fata Catonis.

Tertia pars rerum Libye, si credere famæ
Cuncta velis: at si ventos cœlumque sequaris,
Pars erit Europæ. Neque enim plus litora Nili,
Quam Scythicus Tanais primis ab Gadibus absunt;
Unde Europa fugit Libyen, & litora flexu
Oceano fecere locum: sed major in unam
Orbis abit Asiam. Nam quum communiter istæ
Effundant Zephyrum, Boreæ latus illa sinistrum
Contingens, dextrumque Noti, descendit in ortus,
Eurum sola tenens. Libyæ quod fertile terræ est,

Vergit in occaſus: ſed & hæc non fontibus ullis
Solvitur: Arctoos raris Aquilonibus imbres
Accipit, & noſtris reficit ſua rura ſerenis.
In nullas vitiatur opes; non ære, neque auro
Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
Et penitus terra eſt. Tantum Maurusia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat uſum:
Sed citri contenta comis vivebat, & umbra.
In nemus ignotum noſtræ venere ſecures,
Extremoque epulas, menſaſque petimus ab orbe.
At quæcumque vagam Syrtin complectitur ora
Sub nimio projecta die, vicina peruſti
Ætheris, exurit meſſes, & pulvere Bacchum
Enecat, & nulla putris radice tenetur.
Temperies vitalis abeſt: & nulla ſub illa
Cura Jovis terra eſt: Natura deſide torpet
Orbis, & inmotis annum non ſentit arenis.
Hoc tam ſegne ſolum raras tamen exſerit herbas,
Quas Naſamon gens dura legit, qui proxima ponto
Nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. Nam litoreis populator arenis
Inminet, & nulla portus tangente carina,
Novit opes. Sic cum toto commercia mundo
Naufragiis Naſamones habent. Hac ire Catonem
Dura jubet virtus. Illic ſecura juventus
Ventorum, nullaſque timens tellure procellas,
Æquoreos eſt paſſa metus. Nam litore ſicco,
Quam

Quam pelago, Syrtis violentius accipit Austrum.
Et terræ magis ille nocens. Non montibus ortum
Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum
Dissipat, & liquidas e turbine solvit in auras:
Nec ruit in silvas, annosaque robora torquens
Lassatur: patet omne solum, liberque meatu
Æoliam rabiem totis exercet habenis:
Et non imbriferam contorto (1) pulvere nubem
In flexum violentus agit: pars plurima terræ
Tollitur, & numquam resoluto vertice pendet.
Regna vidit pauper Nasamon errantia vento,
Discussasque domus: volitantque a culmine raptæ
Detecto Garamante casæ. Non altius ignis
Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,
Et violare diem, tantus tenet aera pulvis.
Tum quoque Romanum solito violentior agmen
Adgreditur, nullusque potest consistere miles,
Instabilis raptis etiam, quas calcat, arenis.
Concuteret terras, orbemque ab sede moveret,
Si solida Libye compage, & pondere duro
Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:
Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus
Stat, quia summa fugit. Galeas, & scuta virorum,
Pilaque contorsit violento spiritus actu;

(1) cum torto *vulgo*.

Intentusque tulit magni per inania cœli.
Illud in externa (1) forsan longeque remota
Prodigium tellure fuit: delapsaque cœlo
Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis
A superis demissa putant. Sic illa profecto
Sacrifico cecidere Numæ, quæ læta (2) juventus
Patricia cervice movet: spoliaverat Auster
Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.
Sic orbem torquente Noto Romana juventus
Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus,
Inseruitque manus terræ: nec pondere solo,
Sed nisu jacuit, vix sic inmobilis Austro:
Qui super ingentes cumulos involvit arenæ,
Atque operit tellure viros. Vix tollere miles
Membra valet, multo congestu pulveris hærens.
Adligat & stantes adfusæ magnus arenæ
Agger, & inmoti terra surgente tenentur.
Saxa tulit penitus discussis proruta muris,
Effuditque procul miranda sorte malorum:
Qui nullas videre domos, videre ruinas.
Jamque iter omne latet: nec sunt discrimina terræ
Ulla, nisi ætheriæ medio velut æquore flammæ.
Sideribus novere viam: nec sidera tota
Ostendit Libyæ finitor circulus oræ,
Multaque devexo terrarum margine celat.

(1) in extrema *MSS.* & *edd. plurim.*
(2) lecta *vulgo*.

Utque calor solvit, quem torserat aera ventus,
Incensusque dies, manant sudoribus artus:
Arent ora siti: conspecta est parva maligna
Unda procul vena: quam vix e pulvere miles
Corripiens, patulum galeæ confudit in orbem,
Porrexitque duci. Squalebant pulvere fauces
Cunctorum: minimumque tenens dux ipse liquoris
Invidiosus erat. „ Mene, inquit, degener unum
„ Miles in hac turba vacuum virtute putasti?
„ Usque adeo mollis, primisque caloribus impar
„ Sum visus? quantum pœna tu dignior ista,
„ Qui, populo sitiente, bibas!“ Sic concitus ira
Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.
Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent: stat sortifer (1) illic
Juppiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, tortis sed cornibus Hammon.
Non illi Libyæ posuerunt ditia gentes
Templa: nec Eois splendent donaria gemmis.
Quamvis Æthiopum populis, Arabumque beatis
Gentibus, atque Indis unus sit Juppiter Hammon,
Pauper adhuc deus est, nullis violata per ævum
Divitiis delubra tenens: morumque priorum
Numen Romano templum defendit ab auro.
Esse locis superos testatur silva per omnem

(1) corniger *vulgo*. sortiger *MSS.*

Sola virens Libyen. Nam quidquid pulvere ſicco
Separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
Ignorat frondes: ſolus nemus abſtulit Hammon.
Silvarum fons cauſſa loco, qui putria terræ
Adligat, & domitas unda connectit arenas.
Sic quoque nil obſtat Phœbo, quum cardine ſummo
Stat librata dies: truncum vix protegit arbor:
Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.
Deprenſum eſt hunc eſſe locum (1), qua circulus alti
Solſtitii medium ſignorum percutit (2) orbem.
Non obliqua meant, nec Tauro Scorpios exit
Rectior, aut Aries donat ſua tempora Libræ,
Aut Aſtræa jubet lentos deſcendere Piſces.
Par Geminis Chiron, & idem quod Carcinos ardens
Humidus Ægoceros: nec plus Leo tollitur Urna.
At tibi, quæcumque es Libyo gens igne diremta,
In Noton umbra cadit, quæ nobis exit ad Arcton.
Et ſegnis Cynoſura ſubit: tu ſicca profundo
Mergi plauſtra putas, nullumque in vertice ſemper
Sidus habes inmune mari, procul axis uterque eſt,
Et fuga ſignorum medio rapit omnia cœlo.
Stabant ante fores populi, quos miſerat Eos,
Cornigerique Jovis monitu nova fata petebant:
Sed Latio ceſſere duci: comiteſque Catonem
Orant, exploret Libyum memorata per orbem

(1) polum *quatuor meliores.*
(2) circumit *MSS. tres.*

Numina, de fama tam longi judicet ævi.
Maximus hortator scrutandi voce deorum
Eventus Labienus erat. „ Fors obtulit, inquit,
„ Et Fortuna viæ, tam magni numinis ora,
„ Consiliumque dei: tanto duce possumus uti
„ Per Syrtes, bellique ratos cognoscere casus.
„ Nam cui crediderim superos arcana daturos,
„ Dicturosque magis, quam sancto vera Catoni?
„ Certe vita tibi semper directa supernas
„ Ad leges, sequerisque deum. Datur, ecce! loquendi
„ Cum Jove libertas: inquire in fata nefandi
„ Cæsaris, & patriæ venturos excute mores:
„ Jure suo populis uti, legumque licebit,
„ An bellum civile perit. Tua pectora sacra
„ Voce reple: duræ saltim virtutis amator
„ Quære quid est virtus, & posce exemplar honesti."
Ille deo plenus, tacita quem mente gerebat,
Effudit dignas adytis e pectore voces.
„ Quid quæri Labiene jubes? an liber in armis
„ Occubuisse velim potius, quam regna videre?
„ An sit vita nihil, & longa? an differat ætas?
„ An noceat vis nulla bono? Fortunaque perdat
„ Opposita virtute minas? laudandaque velle
„ Sit satis, & numquam successu crescat honestum?
„ Scimus, & hæc nobis non altius inserit Hammon.
„ Hæremus cuncti superis, temploque tacente,
„ Nil facimus non sponte dei: nec vocibus ullis

„Numen eget: dixitque semel nascentibus auctor
„Quidquid scire licet: steriles nec legit (1) arenas,
„Ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum.
„Estne dei sedes, nisi terra, & pontus, & aer,
„Et cœlum, & virtus? superos quid quærimus ultra?
„Juppiter est quodcumque vides, quocumque moveris.
„Sortilegis egeant dubii, semperque futuris
„Casibus ancipites: me non oracula certum,
„Sed mors certa facit: pavido, fortique cadendum est.
„Hoc satis est dixisse Jovem." Sic ille profatur:
Servataque fide templi discedit ab aris,
Non exploratum populis Hammona relinquens.

Ipse manu sua pila gerit, præcedit anheli
Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
Non jubet: & nulla vehitur cervice supinus,
Carpentoque sedens. Somni parcissimus ipse est,
Ultimus haustor aquæ. Quum tandem fonte reperto
Indiga conatur laticis potare juventus,
Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur
Fama bonis, & si successu nuda remoto
Inspicitur virtus, quidquid laudamus in ullo
Majorum, Fortuna fuit. Quis Marte secundo,
Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
Hunc ego per Syrtes, Libyesque extrema triumphum
Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru

(1) sterilesne elegit *MSS. plures*.

Scandere Pompeji, quam frangere colla Jugurthæ.
Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris
Roma tuis; per quem numquam jurare pudebit,
Et quem, si steteris umquam cervice soluta,
Tunc olim factura deum. Jam spissior ignis,
Et plaga, quam nullam superi mortalibus ultra
A medio fecere die, calcatur, & unda
Rarior: inventus mediis fons unus arenis
Largus aquæ: sed quem serpentum turba tenebat
Vix capiente loco. Stabant in margine siccæ
Aspides, in mediis sitiebant Dipsades undis.
Ductor, ut adspexit perituros fonte relicto,
Adloquitur: „ Vana specie conterrite leti
„ Ne dubita miles tutos haurire liquores:
„ Noxia serpentum est admixto sanguine pestis:
„ Morsu virus habent, & fatum in dente minantur.
„ Pocula morte carent." Dixit, dubiumque venenum
Hausit: & in tota Libyæ fons unus arena
Ille fuit, de quo primus sibi posceret undas.
Cur Libycus tantis exsudet (1) pestibus aer
Fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti
Miscuerit natura solo, non cura, laborque
Noster scire valet: nisi quod vulgata per orbem
Fabula pro vera decepit sæcula caussa.
Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus

(1) exnndet *vulgo*.

Accipit Oceanum demisso sole calentem,
Squalebant late Phorcynidos arva Medusæ,
Non nemorum protecta coma, non mollia sulco,
Sed dominæ vultu conspectis aspera saxis.
Hoc primum natura nocens in corpore sævas
Eduxit pestes: illis e faucibus angues
Stridula vibratis fuderunt sibila linguis,
Femineæ qui more comæ per terga soluti,
Ipsa flagellabant gaudentis colla Medusæ.
Surgunt adversa subrectæ fronte colubræ,
Vipereumque fluit depexo crine venenum.
Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa,
Quod spectare licet. Nam rictus, oraque monstri
Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,
Passa Medusa mori est? rapuit dubitantia fata
Prævertitque metus: anima periere retenta
Membra, nec emissæ riguere sub ossibus umbræ.
Eumenidum crines solos movere furores:
Cerberos Orpheo lenivit sibila cantu:
Amphitryoniades vidit, quum vinceret, Hydram;
Hoc monstrum timuit genitor, numenque secundum
Phorcus aquis, Cetoque parens, ipsæque sorores
Gorgones: hoc potuit cœlo pelagoque minari
Torporem insolitum, mundoque obducere terram.
E cœlo volucres subito quum pondere lapsæ:
In scopulis hæsere feræ: vicina colentes
Æthiopum totæ riguerunt marmore gentes.

Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum
Effusi faciem vitabant Gorgonos angues.
Illa sub Hesperiis stantem Titana columnis
In cautes Atlanta dedit: cœloque timente
Olim Phlægræos stantes serpente gigantas,
Erexit montes, bellumque inmane deorum
Pallados e medio confecit pectore Gorgon.
Quo postquam partu Danaes, & divite nimbo
Ortum Parrhasiæ vexerunt Persea pinnæ
Arcados auctoris citharæ, liquidæque palæstræ,
Et subitus præpes Cyllenida sustulit Harpen,
Harpen alterius monstri jam cæde rubentem,
(Ab Jove dilectæ fuso custode juvencæ:)
Auxilium volucri Pallas tulit innuba fratri,
Pacta caput monstri: terræque in fine Libyssæ
Persea Phœbeos converti jussit ad ortus,
Gorgonos averso sulcantem regna volatu:
Et clipeum lævæ fulvo dedit ære nitentem,
In quo saxificam jussit spectare Medusam.
Quam sopor æternam tracturus morte quietem
Obruit haud totam. Vigilat pars magna comarum,
Defenduntque caput prætenti crinibus hydri:
Pars jacet in medios vultus, oculique tenebras.
Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremente
Perseos aversi Cyllenida dirigit Harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Quos habuit vultus lunati vulnere ferri

Cæsa caput Gorgon! quanto spiraſſe veneno
Ore reor! quantumque oculos effundere mortis!
Nec Pallas spectare potest: vultusque gelassent
Perseos aversi, si non Tritonia densos
Sparsisset crines, texissetque ora colubris.
Aliger in cœlum rapta sic Gorgone fugit.
Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat
Aera, si medias Europæ scinderet urbes;
Pallas frugiferas jussit non lædere terras,
Et parci populis. Quis enim non præpete tanto
Æthera respiceret? Zephyro convertitur ales,
Itque super Libyen, quæ nullo consita cultu,
Sideribus, Phœboque vacat: premit orbita solis,
Exuritque solum: nec terra celsior ulla
Nox cadit in cœlum, lunæque meatibus obstat,
Si flexus oblita vagi per recta cucurrit
Signa, nec in Borean, aut in Noton effugit umbram.
Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli
Arva bono, virus stillantis tabe Medusæ
Concipiunt, dirosque fero de sanguine rores,
Quos calor adjuvit, putrique incoxit arenæ.
Hic, quæ prima caput movit de pulvere tabes,
Aspida somniferam tumida cervice levavit.
Plenior huic sanguis, & crassi gutta veneni
Decidit: in nulla plus est serpente coactum.
Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
Sponte sua, Niloque tenus metitur arenas.

Sed quis erit lucri nobis pudor? inde petuntur
Huc Libycæ mortes, & fecimus Aspida mercem.
At non stare suum miseris passura cruorem,
Squamiferos ingens Hæmorrhois explicat orbes:
Natus & ambiguæ coleret qui Syrtidos arva
Chersydros, tractique via fumante Chelydri:
Et semper recto lapsurus limite Cenchris:
Pluribus ille notis variatam pingitur alvum,
Quam parvis tinctus maculis Thebanus Ophites:
Concolor exustis, atque indiscretus arenis
Ammodytes: spinaque vagi torquente Cerastæ:
Et Scytale sparsis etiam nunc sola pruinis
Exuvias positura suas: & torrida Dipsas:
Et gravis in geminum surgens (1) caput Amphisbæna:
Et Natrix violator aquæ, Jaculique volucres,
Et contentus iter cauda sulcare Parias,
Oraque distendens avidus spumantia (2) Prester:
Ossaque dissolvens cum corpore tabificus Seps.
Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
Ante venena nocens, late sibi submovet omne
Vulgus, & in vacua regnat Basiliscus arena.
Vos quoque, qui cunctis innoxia nomina terris
Serpitis, aurato nitidi fulgore Dracones,
Pestiferos ardens facit Africa, ducitis altum
Aera cum pinnis, armentaque tota secuti

(1) vergens *MSS. triginta quinque.*
(2) fumantia, spirantia *MSS.*

Rumpitis ingentes amplexi verbere tauros.
Nec tutus spatio est Elephas: datis omnia leto:
Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.
Has inter pestes duro Cato milite siccum
Emetitur iter, tot tristia fata suorum,
Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.
Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
Torta caput retro Dipsas calcata momordit.
Vix dolor, aut sensus dentis fuit: ipsaque leti
Fons caret invidia: nec quidquam plaga minatur,
Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas
Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.
Ebibit humorem circum vitalia fusum
Pestis, & in sicco linguam torrere palato
Cœpit: defessos iret qui sudor in artus
Non fuit, atque oculos lacrimarum vena refugit.
Non decus imperii, mœsti non jura Catonis
Ardentem tenuere virum, quin spargere signa
Auderet, totisque furens exquireret agris,
Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
Ille vel in Tanain missus, Rhodanumque, Padumque
Arderet, Nilonque bibens per rura vagantem.
Accessit morti Libye, fatique minorem
Famam Dipsas habet terris adjuta perustis.
Scrutatur venas penitus squalentis arenæ:
Nunc redit ad Syrtes, & fluctus accipit ore:
Æquoreusque placet, sed non & sufficit, humor.

Nec ſentit fatique genus, mortemque veneni:
Sed putat eſſe ſitim: ferroque aperire tumentes
Suſtinuit venas, atque os implere cruore.
Juſſit ſigna rapi propere Cato: diſcere nulli
Permiſſum eſt hoc poſſe ſitim. Sed triſtior illa
Mors erat ante oculos: miſerique in crure Sabelli
Seps ſtetit exiguus, fixo quem dente tenacem
Avulſitque manu, piloque adfixit arenis.
Parva modo ſerpens: ſed qua non ulla cruentæ
Tantum mortis habet. Nam plagæ proxima circum
Fugit rupta cutis, pallentiaque oſſa retexit.
Jamque ſinu laxo nudum eſt ſine corpore vulnus,
Membra natant ſanie: ſuræ fluxere: ſine ullo
Tegmine poples erat: femorum quoque muſculus omnis
Liquitur, & nigra diſtillant inguina tabe.
Diſſiluit ſtringens uterum membrana, ruuntque
Viſcera: nec, quantum toto de corpore debet,
Effluit in terras: ſævum ſed membra venenum
Decoquit, in minimum mox (1) contrahit omnia virus.
Vincula nervorum, & laterum textura, cavumque
Pectus, & abſtruſum fibris vitalibus, omne
Quidquid homo eſt, aperit peſtis. Natura profana
Morte patet: manant humeri, forteſque lacerti:
Colla, caputque fluunt. Calido non ocius Auſtro
Nix reſoluta cadit, nec ſolem cera ſequetur.

(1) mors *vulgo*.

Parva loquor, corpus sanie stillasse perustum:
Hæc & flamma potest. Sed quis rogus abstulit ossa?
Hæc quoque discedunt, putresque secuta medullas
Nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.
Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est:
Eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.
Ecce subit facies leto diversa fluenti.
Nasidium Marsi cultorem torridus agri
Percussit Prester. Illi rubor igneus ora
Succendit, tenditque cutem, pereunte figura,
Miscens cuncta tumor toto jam corpore major:
Humanumque egressa modum super omnia membra
Efflatur sanies: late pollente veneno,
Ipse latet penitus congesto corpore mersus:
Nec lorica tenet distenti corporis auctum,
Spumeus accenso non sic exsultat aheno
Undarum cumulus: nec tantos carbasa Coro
Curvavere sinus. Tumidos non jam capit artus
Informis globus, & confuso pondere truncus.
Intactum volucrum rostris, epulasque daturum
Haud impune feris, non ausi tradere busto,
Nondum stante modo, crescens fugère cadaver.
Sed majora parant Libycæ spectacula pestes.
Impressit dentes Hæmorrhois aspera Tullo
Magnanimo juveni, miratorique Catonis,
Utque solet pariter totis se effundere signis (1)

(1) sinis, tignis *MSS. varie.*

Corycii preſſura croci: ſic omnia membra
Emiſere ſimul rutilum pro ſanguine virus.
Sanguis erant lacrimæ: quæcumque foramina novit
Humor, ab his largus manat cruor: ora redundant,
Et patulæ nares: ſudor rubet: omnia plenis
Membra fluunt venis: totum eſt pro vulnere corpus.
At tibi, Leve miſer, fixus præcordia preſſit
Niliaca ſerpente cruor: nulloque dolore
Teſtatus morſus ſubita caligine mortem
Accipis, & Stygias (1) ſomno deſcendis ad umbras.
Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
Stipite quæ diro virgas mentita Sabinas
Toxica fatilegi carpunt matura Sabæi.
Ecce procul ſævus ſterilis ſe robore trunci
Torſit, & inmiſit (jaculum vocat Africa) ſerpens:
Perque caput Paulli transactaque tempora fugit.
Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.
Deprenſum eſt, quæ funda rotat, quam lenta volarent,
Quam ſegnis Scythicæ ſtrideret arundinis aer.
Quid prodeſt miſeri Baſiliſcus cuſpide Murri
Transactus? velox currit per tela venenum,
Invaditque manum: quam protinus ille retecta
Enſe ferit, totoque ſemel demittit ab armo:
Exemplarque ſui ſpectans miſerabile leti
Stat tutus, pereunte manu. Quis fata putaret

(1) Socias *MSS. ſeptemdec. optim.*

Scorpion, aut vires maturæ mortis habere?
Ille minax nodis, & recto verbere sævus,
Teste tulit cœlo victi decus Orionis.
Quis calcare tuas metuat Solpuga latebras?
Et tibi dant Stygiæ jus in sua fila sorores.
Sic nec clara dies, nec nox dabat atra quietem:
Suspecta est miseris in qua tellure jacebant.
Nam neque congestæ struxere cubilia frondes,
Nec culmis crevere tori: sed corpora fatis
Expositi volvuntur humo, calidoque vapore
Adliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
Innocuosque diu rictus torpente veneno
Inter membra (1) fovent: nec, quæ mensura viarum,
Quisve modus norant, cœlo duce: sæpe querentes,
„Reddite dî, clamant, miseris, quæ fugimus, arma:
„Reddite Thessaliam. Patimur cur segnia fata
„In gladios jurata manus? pro Cæsare pugnant
„Dipsades, & peragunt civilia bella Cerastæ.
„Ire libet qua zona rubens atque axis inustus
„Solis equis: juvat ætheriis adscribere caussis
„Quod peream, cœloque mori. Nil Africa de te,
„Nec de te, natura, queror: tot monstra ferentem,
„Gentibus ablatum dederas serpentibus orbem:
„Impatiensque solum Cereris, cultore negato
„Damnasti, atque homines voluisti deesse veneno.
„In

(1) intra membra *ed. Junt.*

„In loca serpentum nos venimus: accipe pœnas,
„Tu quisquis superûm commercia nostra perosus,
„Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
„Abrumpens, medio posuisti limite mortes.
„Per secreta tui bellum civile recessus
„Vadit; & arcani miles tibi conscius orbis
„Claustra petit mundi. Forsan majora supersunt
„Ingressis. Coeunt ignes stridentibus undis,
„Et premitur natura poli. Sed longius isthinc
„Nulla jacet tellus, quam fama cognita nobis
„Tristia regna Jubæ: quæremus forsitan istas
„Serpentum terras? habet hoc solatia cœlum:
„Vivit adhuc aliquid. Patriæ non arva requiro,
„Europamque, alios soles, Asiamque videntem:
„Qua te parte poli, qua te tellure reliqui
„Africa. Cyrenis etiam nunc bruma rigebat,
„Exiguane via legem convertimus anni?
„Imus in adversos axes: evolvimur orbe:
„Terga damus ferienda Noto. Nunc forsitan ipsa est
„Sub pedibus jam Roma meis. Solatia fatis
„Hæc petimus: veniant hostes, Cæsarque sequatur
„Qua fugimus.“ Sic dura suos patientia questus
Exonerat: cogit tantos tolerare labores
Summa ducis virtus, qui nuda fusus arena
Excubat, atque omni Fortunam provocat hora.
Omnibus unus adest fatis: quocumque vocatur
Advolat, atque ingens meritum, majusque salute

Contulit in letum vires: puduitque gementem
Illo teste mori. Quod jus habuisset in ipsum
Ulla lues? casus alieno in pectore vincit,
Spectatorque docet magnos nil posse dolores.
Vix miseris serum tantis lassata periclis
Auxilium Fortuna dedit. Gens unica terras
Incolit a sævo serpentum innoxia morsu,
Marmaridæ Psylli: par lingua potentibus herbis:
Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
Vel cantu cessante, potest. Natura locorum
Jussit ut immunes mixti serpentibus essent.
Profuit in mediis sedem posuisse venenis.
Pax illa cum morte data est. Fiducia tanta est
Sanguinis: in terras parvus quum decidit infans,
Ne qua sit externæ Veneris mixtura timentes,
Letifera dubios explorant aspide partus.
Utque Jovis volucer, calido quum protulit ovo
Implumes natos, solis convertit ad ortus:
Qui potuere pati radios, & lumine recto
Sustinuere diem cœli, servantur in usus,
Qui Phœbo cessere, jacent: sic pignora gentis
Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,
Si quis donatis lusit serpentibus infans.
Nec solum contenta sua gens illa salute,
Excubat hospitibus, contraque nocentia monstra
Psyllus adest populis. Qui tunc Romana secutus
Signa, simul jussit statui tentoria ductor,

Primum quas valli spatium comprendit arenas
Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
Ultima castrorum medicatus circumit ignis.
Hic ebulum stridit, peregrinaque galbana sudant,
Et tamarix non læta comas, Eoaque costos,
Et panacea potens, & Thessala centaurea:
Peucedanonque sonat flammis, Erycinaque thapsos,
Et larices fumoque gravem serpentibus urunt
Abrotanum, & longe nascentis cornua cervi.
Sic nox tuta viris. At si quis peste diurna
Fata trahit; magicæ tunc sunt miracula gentis,
Psyllorumque ingens & rapti pugna veneni.
Nam primum tacta designat membra saliva,
Quæ cohibet virus, retinetque in vulnere pestes.
Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
Murmure continuo, nec dat suspiria cursus
Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
Sæpe quidem pestis nigris inserta medullis
Excantata fugit: sed si quod tardius audit
Virus, & elicitum, jussumque exire repugnat;
Tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,
Ore venena trahens, exsiccat dentibus artus,
Extractamque tenens gelido de corpore mortem
Exspuit: & cujus morsus superaverit anguis,
Jam promtum Psyllis vel gustu nosse veneni.
Hoc igitur levior tandem Romana juventus
Auxilio, late squalentibus errat in arvis.

Bis positis, Phœbe flammis, bis luce recepta
Vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.
Jamque illis magis, atque magis durescere pulvis
Cœpit, & in terram Libye spissata redire.
Jamque procul raræ nemorum se tollere frondes:
Surgere congesto non culta (1) mapalia culmo.
Quanta dedit miseris melioris gaudia terræ,
Quum primum sævos contra videre leones?
Proxima Leptis erat, cujus statione quietam
Exegere hiemem nimbis flammisque carentem.
Cæsar ut Emathia satiatus clade recessit,
Cetera curarum projecit pondera, soli
Intentus genero: cujus vestigia frustra
Terris sparsa legens, fama duce tendit in undas,
Threiciasque legit fauces, & amore notatum
Æquor, & Eroas lacrimoso litore turres,
Qua pelago nomen Nephelejas abstulit Helle.
Non Asiam brevioris aquæ disterminat usquam
Fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arto
Pontus, & ostriferam dirimat Chalcedona cursu,
Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.
Sigeasque petit famæ mirator arenas,
Et Simoentis aquas, & Grajo nobile busto
Rhœtion, & multum debentes vatibus umbras,
Circumit exustæ nomen venerabile Trojæ,

(1) non visa, nunc jussa *MSS.*

Magnaque Phœbei quærit veſtigia muri.
Jam ſilvæ ſteriles, & putres robore trunci
Aſſaraci preſſere domus, & templa deorum
Jam laſſa radice tenent: ac tota teguntur
Pergama dumetis: etiam periere ruinæ.
Adſpicit Heſiones ſcopulos, ſilvaque latentes
Anchiſæ thalamos; quo judex ſederit antro:
Unde puer raptus cœlo: quo vertice Nais
Luſerit Œnone: nullum eſt ſine nomine ſaxum.
Inſcius in ſicco ſerpentem pulvere rivum
Tranſierat, qui Xanthus erat: ſecurus in alto
Gramine ponebat greſſus; Phryx incola manes
Hectoreos calcare vetat. Diſcuſſa jacebant
Saxa, nec ullius faciem ſervantia ſacri;
Herceas (1), monſtrator ait, non reſpicis aras?
O ſacer, & magnus vatum labor, omnia fato
Eripis, & populis donas mortalibus ævum.
Invidia ſacræ, Cæſar, ne tangere famæ:
Nam, ſi quid Latiis fas eſt promittere Muſis,
Quantum Smyrnæi durabunt vatis honores,
Venturi me, teque legent: Pharſalia noſtra
Vivet, & a nullo tenebris damnabimur ævo.
Ut ducis implevit viſus veneranda vetuſtas,
Erexit ſubitas congeſtu ceſpitis aras,
Votaque turicremos non irrita fudit in ignes.

(1) Hectoreas *edd. vett.*

„ Dî cinerum, Phrygias colitis quicumque ruinas,
„ Æneæque mei, quos nunc Lavinia sedes
„ Servat & Alba lares, & quorum lucet in aris
„ Ignis adhuc Phrygius, nullique adspecta virorum
„ Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
„ Gentis Juleæ vestris clarissimus aris
„ Dat pia tura nepos, & vos in sede priore
„ Rite vocat: date felices in cetera cursus:
„ Restituam populos. Grata vice mœnia reddent
„ Ausonidæ Phrygibus Romanaque Pergama surgent."
Sic fatus, repetit classes, & tota secundis
Vela dedit Coris, avidusque urguente procella
Iliacas pensare moras, Asiamque potentem
Prævehitur, pelagoque Rhodon spumante reliquit.
Septima nox Zephyro numquam laxante rudentes
Ostendit Phariis Ægyptia litora flammis.
Sed prius orta dies nocturnam lampada texit,
Quam tutas intraret aquas. Ibi plena tumultus
Litora, & incerto turbatas murmure voces
Accipit: ac dubiis veritus se credere regnis
Abstinuit tellure rates. Sed dira satelles
Regis dona ferens, medium provectus in æquor,
Colla gerit Magni, Phario velamine tecta,
Ac prius infanda commendat crimina voce.

„ Terrarum domitor, Romanæ maxime gentis,
„ Et, quod adhuc nescis, genero secure peremto;
„ Rex tibi Pellæus belli pelagique labores

„Donat, &, Emathiis quod solum defuit armis,
„Exhibet: absenti bellum civile peractum est.
„Thessalias quærens Magnus reparare ruinas,
„Ense jacet nostro: tanto te pignore Cæsar
„Emimus: hoc tecum percussum est sanguine fœdus.
„Accipe regna Phari nullo quæsita cruore:
„Accipe Niliaci jus gurgitis; accipe, quidquid
„Pro Magni cervice dares; dignumque clientem
„Castris crede tuis, cui tantum fata licere
„In generum voluere tuum. Nec vile putaris
„Hoc meritum, facili nobis quod cæde paratum est.
„Hospes avitus erat: depulso sceptra parente
„Reddiderat. Quid plura feram? tu nomina tanto (1)
„Invenies operi, vel famam consule mundi.
„Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
„Quod scelus hoc non ipse facis.“ Sic fatus, opertum
Detexit, tenuitque caput. Jam languida morte
Effigies habitum noti mutaverat oris.
Non primo Cæsar damnavit munera visu,
Avertitque oculos: vultus, dum crederet, hæsit:
Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
Jam bonus esse socer; lacrimas non sponte cadentes
Effudit, gemitusque expressit pectore læto,
Non aliter manifesta putans abscondere mentis
Gaudia, quam lacrimis. Meritumque inmane tyranni
Destruit, & generi mavult lugere revulsum,

(1) numina tanta *MS.*

Quam debere caput. Qui duro membra senatus
Calcarat vultu, qui sicco lumine campos
Viderat Emathios, uni tibi Magne negare
Non audet gemitus. O sors durissima fati!
Huccine tu Cæsar scelerato Marte petisti,
Qui tibi flendus erat? non mixti fœdera tangunt
Te generis, nec nata jubet mœrere, neposque.
Credis apud populos Pompeji nomen amantes
Hoc castris prodesse tuis. Fortasse tyranni
Angeris (1) invidia, captique in viscera Magni
Hoc alii licuisse doles, quererisque perisse
Vindictam belli, raptumque ex jure superbi
Victoris generum. Quisquis te flere coegit
Impetus, a vera longe pietate recessit.
Scilicet hoc animo terras, atque æquora lustras,
Necubi suppressus pereat gener. O bene rapta
Arbitrio mors ista tuo! quam magna remisit
Crimina Romano tristis Fortuna pudori,
Quod te non passa est misereri, perfide, Magni
Viventis! nec non his fallere vocibus audet,
Adquiritque fidem simulati fronte doloris.
„Aufer ab adspectu nostro funesta, satelles,
„Regis dona tui: pejus de Cæsare vestrum,
„Quam de Pompejo meruit scelus: unica belli
„Præmia civilis, victis donare salutem

(1) tangeris *vulgo*.

„Perdidimus. Quod si Phario germana tyranno
„Non invisa foret, potuissem reddere regi,
„Quod meruit, fratrique tuum pro munere tali
„Misissem, Cleopatra, caput. Secreta (1) quid arma
„Movit, & inseruit nostro sua tela labori?
„Ergo in Thessalicis Pellæo ſecimus arvis
„Jus gladio? vestris quæsita licentia regnis?
„Non tuleram Magnum mecum Romana regentem,
„Te Ptolemæe ſeram? frustra civilibus armis
„Miscuimus gentes. Si qua est hoc orbe potestas
„Altera, quam Cæsar: si tellus ulla duorum est,
„Vertissem Latias ab vestro litore proras:
„Famæ cura vetat, ne non damnasse cruentam,
„Sed videar timuisse Pharon. Nec fallere vos me
„Credite victorem: nobis quoque tale paratum
„Litoris hospitium: ne sic mea colla gerantur,
„Thessaliæ Fortuna facit. Majore profecto,
„Quam metui poterat, discrimine gessimus arma:
„Exsilium, generique minas, Romamque timebam:
„Pœna ſugæ Ptolemæus erat. Sed parcimus annis,
„Donamusque neſas. Sciat hac pro cæde tyrannus
„Nil venia plus posse dari. Vos condite busto
„Tanti colla ducis: sed non, ut crimina solum
„Vestra tegat tellus; justo date tura sepulcro,
„Et placate caput, cineresque in litore ſuſos

(1) scelerata *codd. tres*.

„Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.
„Sentiat adventum soceri, vocesque querentis
„ Audiat umbra pias. Dum nobis omnia præfert,
„Dum vitam Phario mavult debere clienti,
„Læta dies rapta est populis: concordia mundo
„Nostra perit: caruere deis mea vota secundis,
„Ut te complexus, positis felicibus armis,
„Adfectus abs te veteres, vitamque rogarem,
„Magne, tuam: dignaque satis mercede laborum
„Contentus, par esse tibi, tunc pace fideli
„Fecissem, ut victus posses ignoscere divis,
„Fecisses ut Roma mihi.“ Nec talia fatus
Invenit fletus comitem, nec turba querenti
Credidit: abscondunt gemitus, & pectora læta
Fronte tegunt, hilaresque nefas spectare cruentum
(O bona libertas) Cæsar quum lugeat, audent.

LIBER DECIMUS.

ARGUMENTUM.

Enarrat decimus quod Cæsar mœnibus urbis
Exceptus sævoque agitatis murmure turbis
Senserit, haud sibi jam Magni conducere mortem,
Sed sibi, ni caveat, parilem succedere sortem.
Inde simultates Cleopatræ cum Ptolemæo
Pacat, & hinc luxu discumbit immoderato.
Inde sacerdotem fretum ratione senili
Orat, ut exponat fluvii primordia Nili.
Tum sibi, ceu genero, mortem consciscere nisum
Cum sceleris socio multat cervice Pothinum.
Hinc imperfecta moriens ratione poeta
Deserit in medio fuerant quæ substituenda.

UT primum terras Pompeji colla secutus
Adtigit, & diras calcavit Cæsar arenas:
Pugnavit Fortuna ducis, fatumque nocentis
Ægypti, regnum Lagi Romana sub arma

Iret; an eriperet mundo Memphiticus ensis
Victoris, victique caput. Tua profuit umbra,
Magne, tui socerum rapuere a sanguine manes:
Ne populus post te Nilum Romanus amaret (1).
Inde Parætoniam fertur securus in urbem,
Pignore tam sævi sceleris sua signa secutam (2):
Sed fremitu vulgi fasces, & jura querentis
Inferri Romana suis, discordia sensit
Pectora, & ancipites animos, Magnumque perisse
Non sibi. Tum vultu semper celante pavores,
Intrepidus superûm sedes, & templa vetusti
Numinis, antiquas Macetûm testantia vires,
Circumit: & nulla captus dulcedine rerum,
Non auro, cultuque deûm, non mœnibus urbis,
Effossum tumulis cupide descendit in antrum.
Illic Pellæi proles vesana Philippi
Felix prædo jacet: terrarum vindice fato
Raptus: sacratis totum spargenda per orbem
Membra viri posuere adytis: Fortuna pepercit
Manibus, & regni duravit ad ultima fatum.
Nam sibi libertas umquam si redderet orbem,
Ludibrio servatus erat, non utile mundo
Editus exemplum, terras tot posse sub uno
Esse viro. Macetûm fines, latebrasque suorum
Deseruit, victasque patri despexit Athenas:

(1) haberet *vulgo*.
(2) secutus *vulgo*.

Perque Asiæ populos fatis urguentibus actus
Humana cum strage ruit, gladiumque per omnes
Exegit gentes: ignotos miscuit amnes,
Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen:
Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes
Percuteret pariter populos, & sidus iniquum
Gentibus. Oceano classes inferre parabat
Exteriore mari. Non illi flamma, nec undæ,
Nec sterilis Libye, nec Syrtibus (1) obstitit Hammon.
Isset in occasus, mundi devexa secutus,
Ambissetque polos, Nilonque ab fonte bibisset:
Occurrit suprema dies, naturaque solum
Hunc potuit finem vesano ponere regi:
Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,
Abstulit imperium; nulloque herede relicto,
Totius fati lacerandas præbuit urbes.
Sed cecidit Babylone sua, Parthoque verendus.
Pro pudor! Eoi propius timuere sarissas,
Quam nunc pila timent populi. Licet usque sub Arcton
Regnemus, Zephyrique domus, terrasque premamus
Flagrantis post terga Noti: cedemus in ortu
Arsacidum domino. Non felix Parthia Crassis
Exiguæ secura fuit provincia Pellæ.

Jam Pelusiaco veniens a gurgite Nili
Rex puer, imbellis populi sedaverat iras,

(1) Syrticus *vulgo*.

Obside quo pacis Pellæa tutus in aula
Cæsar erat: quum se parva Cleopatra biremi,
Corrupto custode Phari laxare (1) catenas,
Intulit Emathiis ignaro Cæsare tectis;
Dedecus Ægypti, Latio feralis Erinnys,
Romano non casta malo. Quantum impulit Argos,
Iliacasque domus facie Spartana nocenti,
Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.
Terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro,
Et Romana petit imbelli signa Canopo,
Cæsare captivo Pharios ductura triumphos:
Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
An mundum ne nostra quidem matrona teneret.
Hoc animi nox illa dabat, quæ prima cubili
Miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.
Quis tibi vesani veniam non donet amoris,
Antoni? durum quum Cæsaris hauserit ignis
Pectus, & in media rabie, medioque furore,
Et Pompejanis habitata manibus aula,
Sanguine Thessaliæ cladis perfusus adulter
Admisit Venerem curis, & miscuit armis
Illicitosque toros, & non ex conjuge partus?
Pro pudor! oblitus Magni, tibi Julia fratres
Obscena de matre dedit: partesque fugatas
Passus in extremis Libyes coalescere regnis,

(1) laxata *MSS. tres & ed. Lovan.*

Tempora Niliaco turpis dependit amori,
Dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavult.
Quem formæ confisa suæ Cleopatra sine ullis
Tristis adit lacrimis, simulatum comta dolorem
Qua decuit, laceros veluti dispersa capillos,
Et sic orsa loqui: „Si qua est, o maxime Cæsar,
„Nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
„Exsul in æternum sceptris depulsa paternis;
„Si tua restituat veteri me dextera fato,
„Complector regina pedes. Tu gentibus æquum
„Sidus ades nostris. Non urbes prima tenebo
„Femina Niliacas: nullo discrimine sexus
„Reginam scit ferre Pharos. Lege summa peremti
„Verba patris, qui jura mihi communia regni,
„Et thalamos cum fratre dedit. Puer ille sororem,
„Sit modo liber, amat: sed habet sub jure Pothini
„Adfectus, ensesque suos. Nil ipsa paterni
„Juris, nil repeto: culpa, tantoque pudore
„Solve domum: remove funesta satellitis arma,
„Et regem regnare jube. Quantosne tumores
„Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!
„Jam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.
„Sat fuit indignum, Cæsar, mundoque tibique,
„Pompejum facinus meritumque fuisse Pothini.“
Nequidquam duras tentasset Cæsaris aures:
Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.
Exigit infandam, corrupto judice, noctem.

Pax ubi parta duci, donisque ingentibus emta est;
Excepere epulæ tantarum gaudia rerum:
Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
Nondum translatos Romana in sæcula luxus.
Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas
Exstruit, instar erat: laqueataque tecta ferebant
Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.
Nec summis crustata domus, sectisque nitebat
Marmoribus: stabatque sibi non segnis Achates,
Purpureusque lapis, totaque effusus in aula
Calcabatur Onyx: Hebenus Mareotica vastos
Non operit postes, sed stat pro robore vili
Auxilium, non forma domus. Ebur atria vestit,
Et subfixa (1) manu foribus testudinis Indæ
Terga sedent, crebro maculas distincta Smaragdo.
Fulcit gemma toros, & Jaspide fulva supellex:
Strata micant: Tyrio quorum pars maxima fuco
Cocta diu, virus non uno duxit aheno;
Pars auro plumata nitet; pars ignea cocco,
Ut mos est Phariis miscendi licia telis.
Tum famulæ numerus turbæ, populusque minister,
Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas:
Hæc Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,
Ut nullis Cæsar Rheni se dicat in arvis
Tam rutilas vidisse comas. Pars sanguinis usti

Tor-

(1) suffecta *MSS. plerique*.

Torta caput, refugosque gerens a fronte capillos.
Nec non infelix ferro mollita juventus,
Atque exsecta virum. Stat contra fortior ætas,
Vix ulla fuscante tamen lanugine malas.
  Discubuere illic reges, majorque potestas
Cæsar: & inmodice formam fucata nocentem,
Nec sceptris contenta suis, nec fratre marito,
Plena maris rubri spoliis, colloque, comisque
Divitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.
Candida Sidonio perlucent pectora filo,
Quod Nilotis acus percussum pectine Serum
Solvit, & extenso laxavit stamina velo.
Dentibus hic niveis, sectos Atlantide silva
Imposuere orbes; quales ad Cæsaris ora
Nec capto venere Juba. Pro! cæcus, & amens
Ambitione furor, civilia bella gerenti
Divitias aperire suas, incendere mentem
Hospitis armati. Non sit licet ille nefando
Marte paratus opes mundi quæsisse ruina:
Pone duces priscos, & nomina pauperis ævi
Fabricios, Curiosque graves: hic ille recumbat
Sordidus Hetruscis abductus Consul aratris,
Optabit patriæ talem duxisse triumphum.
Infudere epulas auro, quod terra, quod aer,
Quod pelagus, Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quæsivit in orbe,
Non mandante fame: multas volucresque ferasque

Ægypti posuere deos: manibusque ministrat
Niliacas crystallus aquas: gemmæque capaces
Excepere merum, sed non Mareotidos uvæ,
Nobile sed paucis senium cui contulit annis
Indomitum Meroe cogens spumare Falernum.
Accipiunt sertas (1) nardo florente coronas,
Et numquam fugiente rosa: multumque madenti
Infudere comæ, quod nondum evanuit aura
Cinnamon, externa nec perdidit aera terra.
Advectumque recens vicinæ messis Amomon.
Discit opes Cæsar spoliati perdere mundi,
Et gesisse pudet genero cum paupere bellum,
Et caussas Phariis Martis cum gentibus optat.

Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas
Imposuit, longis Cæsar producere noctem
Inchoat adloquiis: summaque in sede jacentem
Linigerum placidis compellat Achorea dictis:
„O sacris devote senex, quodque arguit ætas,
„Non neglecte deis, Phariæ primordia gentis,
„Terrarum situm, vulgique edissere mores,
„Et ritus, formasque deûm: quodcumque vetustis
„Insculptum est adytis profer, noscique volentes
„Prode deos. Si Cecropium sua sacra Platona
„Majores docuere tui: quis dignior umquam
„Hoc fuit auditu, mundique capacior hospes?
„Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,

(1) septas, festas, sectas *MSS.*

„Sed tamen & vestri: media inter prœlia semper
„Stellarum, cœlique plagis, superisque (1) vacavi,
„Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.
„Sed quum tanta meo vivat sub pectore virtus,
„Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim,
„Quam fluvii caussas per sæcula tanta latentes,
„Ignotumque caput: spes sit mihi certa videndi
„Niliacos fontes; bellum civile relinquam.“
Finierat, contraque sacer sic orsus Achoreus:
„Fas mihi magnorum Cæsar secreta parentum
„Prodere, ad hoc ævi populis ignota profanis.
„Sit pietas aliis, miracula tanta silere:
„Ast ego cœlicolis gratum reor, ire per omnes
„Hoc opus, & sacras populis notescere leges.
„Sideribus, quæ sola fugam moderantur Olympi,
„Occurruntque polo, diversa potentia prima
„Mundi lege data est. Sol tempora dividit anni (2),
„Mutat nocte dies, radiisque potentibus astra
„Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.
„Luna suis vicibus Tethyn, terrenaque miscet.
„Frigida Saturno glacies, & zona nivalis
„Cessit. Habet ventos, incertaque fulmina (3) Mavors.
„Sub Jove temperies, & numquam turbidus aer.
„At fecunda Venus cunctarum semina rerum

(1) curisque *duo ex melioribus.*
(2) ævi *MSS. pleriq. & edd. Aldina.*
(3) numina, flumina, flamina *MSS.*

„Possidet. Inmensæ Cyllenius arbiter undæ est.
„Hunc ubi pars cœli tenuit, qua mixta Leonis
„Sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes
„Exerit, & varii mutator circulus anni
„Ægoceron, Cancrumque tenet, cui subdita Nili
„Ora latent: quæ quum dominus percussit aquarum
„Igne superjecto, tunc Nilus fonte soluto
„Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis
„Jussus adest, auctusque suos non ante coartat,
„Quam nox æstivas a sole receperit horas.
„Vana fides veterum, Nilo, quo crescat in arva,
„Æthiopum prodesse nives. Non Arctos in illis
„Montibus, aut Boreas. Testis tibi sole perusti
„Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.
„Adde, quod omne caput fluvii, quodcumque soluta
„Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit
„Prima tabe nivis: Nilus neque suscitat undas
„Ante Canis radios, nec ripis adligat amnem
„Ante parem nocti, Libra sub judice, Phœbum,
„Unde etiam leges aliarum nescit aquarum:
„Nec tumet hybernus, quum longe sole remoto
„Officiis caret unda suis: dare jussus iniquo
„Temperiem cœlo, mediis æstatibus exit,
„Sub torrente plaga: neu terras dissipet ignis,
„Nilus adest mundo, contraque incensa Leonis
„Ora tumet: Cancroque suam torrente Syenen,
„Imploratus adest: campos nec liberat undis,

„Donec in autumnum declinet Phœbus, & umbras
„Extendat Meroe. Quis caussas reddere possit?
„Sic jussit natura parens decurrere Nilum:
„Sic opus est mundo. Zephyros quoque vana vetustas
„His adscribit aquis, quorum stata tempora flatus,
„Continuique dies, & in aere longa potestas;
„Vel quod ab occiduo pellunt tot nubila cœlo
„Trans Noton; & fluvio cogunt incumbere nimbos:
„Vel quod aquas toties rumpentis litora Nili
„Adsiduo feriunt, coguntque resistere fluctu.
„Ille mora cursus, adversique obice ponti
„Æstuat in campos. Sunt qui spiramina terris
„Esse putant, magnosque cavæ compagis hiatus.
„Commeat hac tacitis penitus discursibus unda
„Frigore ab Arctoo medium revocata sub axem:
„Quum Phœbus pressit Meroen, tellusque perusta
„Illuc duxit aquas, trahitur Gangesque, Padusque,
„Per tacitum mundi; tunc omnia flumina Nilus
„Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
„Rumor, ab Oceano, qui terras adligat omnes,
„Exundante procul violentum erumpere Nilum,
„Æquoreosque sales longo mitescere tractu.
„Nec non Oceano pasci Phœbumque polosque
„Credimus: hunc, calidi tetigit quum brachia Cancri,
„Sol rapit, atque undæ plus, quam quod digerat aer
„Tollitur. Hoc noctes referunt, Niloque refundunt.
„Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,

„Quasdam, Cæsar, aquas post mundi sera peracti
„Sæcula, concussis terrarum erumpere venis,
„Non id agente deo, quasdam compage sub ipsa
„Cum toto cœpisse reor, quas ille creator,
„Atque opifex rerum certo sub jure coercet.

„Quæ tibi noscendi Nilum, Romane, cupido,
„Et Phariis, Persisque fuit, Macetûmque tyrannis:
„Nullaque non ætas voluit conferre futuris
„Notitiam: sed vincit adhuc natura latendi.
„Summus Alexander regum, quos Memphis adorat,
„Invidit Nilo, misitque per ultima terræ
„Æthiopum lectos: illos rubicunda perusti
„Zona poli tenuit; Nilum vidère calentem.
„Venit ad occasus, mundique extrema Sesostris,
„Et Pharios currus regum cervicibus egit:
„Ante tamen vestros amnes Rhodanumque, Padumque,
„Quam Nilum de fonte bibit. Vesanus in ortus
„Cambyses longi populos pervenit ad ævi,
„Defectusque epulis, & pastus cæde suorum,
„Ignoto te, Nile, redit. Non fabula mendax
„Ausa loqui de fonte tuo est, ubicumque videris,
„Quæreris: & nulli contingit gloria genti,
„Ut Nilo sit læta (1) suo. Tua flumina prodam,
„Qua deus undarum celator, Nile, tuarum
„Te mihi nosse dedit. Medio consurgis ab axe,

(1) nota *MSS. quinque*.

,, Ausus in ardentem ripas adtollere Cancrum:
,, In Borean is rectus aquis, mediumque Booten:
,, Cursus in occasum flexu torquetur, & ortus,
,, Nunc Arabum populis, Libycis nunc æquus arenis:
,, Teque vident primi, quærunt tamen hi quoque, Seres,
,, Æthiopumque ſeris alieno gurgite campos:
,, Et te terrarum nescit cui debeat orbis.
,, Arcanum natura caput non prodidit ulli,
,, Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
,, Amovitque sinus, & gentes maluit ortus
,, Mirari, quam nosse tuos. Consurgere in ipsis
,, Jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma,
,, Atque hiemes adſerre (1) tuas: solique vagari
,, Concessum per utrosque polos. Hic quæritur ortus,
,, Illic finis aquæ. Late tibi gurgite rupto
,, Ambitur nigris Meroe ſecunda colonis,
,, Læta comis hebeni: quæ, quamvis arbore multa
,, Frondeat, æstatem nulla sibi mitigat umbra:
,, Linea tam rectum mundi ſert illa Leonem.
,, Inde plagas Phœbi, damnum non passus aquarum,
,, Præveheris, sterilisque diu metiris arenas,
,, Nunc omnes unum vires collectus in amnem,
,, Nunc vagus, & spargens facilem tibi cedere ripam.
,, Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
,, Qua dirimunt Arabum populis Ægyptia rura

(1) perferre *edd. principes*.

„Regni claustra Philæ. Mox te deserta secantem,
„Quæ dirimunt nostro rubri commercia Ponti,
„Mollis lapsus agit. Quis te tam lene fluentem
„Moturum tantas violenti gurgitis iras,
„Nile, putet? sed quum lapsus abrupta viarum
„Excepere tuos, & præcipites cataractæ,
„Ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes
„Indignaris aquis: spuma tunc astra lacessis:
„Cuncta fremunt undis: ac multo murmure montis
„Spumeus invitis (1) canescit fluctibus amnis.
„Hinc, Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,
„Petra patens, (2) primos sentit percussa tumultus,
„Et scopuli, placuit fluvii quos dicere venas,
„Quod manifesta novi primum dant signa tumoris.
„Hinc montes natura vagis circumdedit undis,
„Qui Libyæ te, Nile, negant: quos inter in alta
„It convalle tacens jam moribus (3) unda receptis.
„Prima tibi campos permittit, apertaque Memphis
„Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas."
Sic velut in tuta securi pace trahebant
Noctis iter mediæ: sed non vesana Pothini
Mens imbuta semel tam sacra cæde, vacabat
A scelerum motu. Magno nihil ille peremto
Jam putat esse nefas: habitant sub pectore manes,

(1) invictis *vulgo*.
(2) terra potens *vulgo*.
(3) jacens stat molibus *var.*

Ultricesque deæ dant in nova monstra furorem.
Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,
Quo Fortuna parat victos perfundere Patres;
Pœnaque civilis belli, vindicta senatus
Pæne data est famulo. Procul hoc avertite fata
Crimen, ut hæc Bruto cervix absente secetur.
It scelus in Pharium Romani pœna tyranni,
Exemplumque perit. Struit audax irrita fatis,
Nec parat occultæ cædem committere fraudi:
Invictumque ducem detecto Marte lacessit.
Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
Cæsaris, & socerum jungi tibi, Magne, juberet:
Atque hæc dicta monet famulos perferre fideles
Ad Pompejanæ socium sibi cædis Achillam,
Quem puer imbellis cunctis præfecerat armis,
Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento,
In cunctos, in seque simul. „Tu mollibus, inquit,
„Nunc incumbe toris, & pingues exige somnos:
„Invasit Cleopatra domum. Nec prodita tantum est,
„Sed donata Pharos. Cessas accurrere solus
„Ad dominæ thalamos? nubit soror impia fratri:
„Nam Latio jam nupta duci est: interque maritos
„Discurrens Ægypton habet, Romamque meretur.
„Expugnare senem potuit Cleopatra venenis:
„Crede miser puero: quem nox si junxerit una,
„Et semel amplexus incesto pectore passus
„Hauserit obscenum titulo pietatis amorem,

„Meque, tuumque caput, per singula forsitan illi
„Oscula donabit. Crucibus, flammisque luemus
„Si fuerit formosa soror. Nil undique restat
„Auxilii: rex hinc conjux, hinc Cæsar adulter:
„Et sumus, ut fatear, tam sæva judice sontes.
„Quem non ex nobis credit Cleopatra nocentem
„A quo casta fuit? per te, quod fecimus una,
„Perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
„Fœdus, ades: subito bellum molire tumultu:
„Irrue nocturnus, rumpamus funere tædas,
„Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
„Cum quocumque viro. Nec nos deterreat ausis
„Hesperii Fortuna ducis. Quæ sustulit illum,
„Imposuitque orbi, communis gloria nobis:
„Nos quoque sublimes Magnus facit. Adspice litus
„Spem nostri sceleris: pollutos consule fluctus,
„Quid liceat nobis: tumulumque e pulvere parvo
„Adspice Pompeji non omnia membra tegentem.
„Quem metuis, par hujus erat. Non sanguine clari:
„Quid refert? nec opes populorum, ac regna movemus.
„Ad scelus ingentis fati sumus. Adtrahit illos
„In nostras Fortuna manus. En altera venit
„Victima nobilior. Placemus cæde secunda
„Hesperias gentes. Jugulus mihi Cæsaris haustus
„Hoc præstare potest, Pompeji cæde nocentes
„Ut populus Romanus amet. Quid nomina tanta
„Horremus, viresque ducis, quibus ille relictis

„Miles erit? nox hæc peraget civilia bella,
„Inferiasque dabit populis, & mittet ad umbras,
„Quod debetur adhuc, mundi caput. Ite feroces
„Cæsaris in jugulum: præstet Lagea juventus
„Hoc regi, Romana sibi. Tu parce morari:
„Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum
„Invenies: aude: superos tot vota Catonum,
„Brutorumque tibi tribuent." Non segnis Achillas
Suadenti parere nefas. Haud clara movendis,
Ut mos, signa dedit castris; nec prodidit arma
Ullius clangore tubæ: temere omnia sævi
Instrumenta rapit belli. Pars maxima turbæ
Plebis erat Latiæ: sed tanta oblivio mentes
Cepit, in externos corrupto milite mores,
Ut duce sub famulo, jussuque satellitis irent,
Quos erat indignum Phario parere tyranno.
Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur;
Venalesque manus: ibi fas, ubi proxima merces:
Ære merent parvo: jugulumque in Cæsaris ire
Non sibi dant. Pro fas! ubi non civilia bella
Invenit imperii fatum miserabile nostri?
Thessaliæ subducta acies in litore Nili
More furit patrio. Quid te plus, Magne, recepto
Ausa foret Lagea domus? dat ſcilicet omnis
Dextera, quod debet ſuperis: nullique vacare
Fas est Romano. Latium sic scindere corpus
Dîs placitum: non in soceri generique favorem

Discedunt populi. Civilia bella satelles
Movit, & in partem Romani vertit Achillas.
Et ni fata manus a sanguine Cæsaris arcent,
Hæ vincunt partes. Aderant maturus uterque:
Et districta epulis ad cunctas aula patebat
Insidias: poteratque cruor per regia fundi
Pocula Cæsareus, mensæque incumbere cervix.
Sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,
Ne cædes confusa, manus permissaque fatis
Te, Ptolemæe, trahat. Tanta est fiducia ferri.
Non rapuere nefas: summi contemta facultas
Est operis: visum famulis reparabile damnum,
Illam mactandi dimittere (1) Cæsaris horam.
Servatur pœnas in aperta luce daturus.
Donata est nox una duci, vixitque Pothini
Munere Phœbeos Cæsar dilatus in ortus.
Lucifer a Casia prospexit rupe, diemque
Misit in Ægypton primo quoque sole calentem:
Quum procul e muris (2) acies non sparsa maniplis,
Nec vaga conspicitur, sed justos qualis in hostes
Recta fronte venit. Passuri comminus arma,
Laturique ruunt. At Cæsar mœnibus urbis
Diffisus, clausæ foribus se protegit aulæ,
Degeneres passus latebras. Nec tota vacabat
Regia compresso: minima collegerat arma

(1) permittere *MSS. quinq.* & *Lovan.*
(2) a muris *vulgo.*

Parte domûs: tangunt animos iræque, metusque:
Et timet incursus, indignaturque timere.
Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris,
Et frangit rapidos præmorso carcere dentes:
Nec secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,
Obstrueret summam si quis tibi Mulciber Ætnen.
Audax Thessalici nuper qui rupe sub Æmi,
Hesperiæ cunctos proceres, aciemque senatus,
Pompejumque ducem, caussa sperare vetante,
Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,
Expavit servile nefas, intraque penates
Obruitur (1) telis; quem non violasset Alanus,
Non Scytha, non fixo qui ludit in hospite Maurus.
Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,
Parvaque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,
Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris,
Quærit tuta domûs: spem vitæ in limine clauso
Ponit, & incerto lustrat vagus atria cursu:
Non sine rege tamen; quem ducit in omnia secum,
Sumturus pœnas & grata piacula morti,
Missurusque tuum, si non sint tela, neque ignis,
In famulos, Ptolemæe, caput. Sic barbara Colchis
Creditur ultorem metuens regnique, fugæque,
Ense suo fratrisque simul cervice parata
Exspectasse patrem. Cogunt tamen ultima rerum
Spem pacis tentare ducem: missusque satelles

(1) obstruitur *MS.* & *ed. Venet.*

Regius, ut sævos absentis voce tyranni
Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
Sed neque jus mundi valuit, nec fœdera sancta
Gentibus: orator regis, pacisque sequester,
Æstimat in numero scelerum ponenda tuorum,
Tot monstris, Ægypte, nocens. Non Thessala tellus,
Vastaque regna Jubæ, non Pontus, & impia signa
Pharnacis, & gelido circumfluus orbis Ibero
Tantum ausus (1) scelerum, non Syrtis barbara, quantum
Deliciæ fecere tuæ. Premit undique bellum,
Inque domum jam tela cadunt, quassantque penates.
Non aries uno moturus limina pulsu,
Fracturusque domum; non ulla est machina belli:
Nec flammis mandatur opus: sed cæca juventus
Consilii, vastos ambit divisa penates,
Et nusquam totis incursat viribus agmen.
Fata vetant, murique vicem Fortuna tuetur.
Nec non & ratibus tentatur regia, qua se
Protulit in medios audaci margine fluctus
Ambitiosa domus. Sed adest defensor ubique
Cæsar, & hos aditu gladiis, hos ignibus arcet:
Obsessusque gerit (tanta est constantia menti)
Expugnantis opus. Piceo jubet unguine tactas (2)
Lampadas inmitti junctis in bella (3) carinis.

(1) ausi *scripti septem*.
(2) tinctas *vulgo*.
(3) in vela *MSS.*

Nec piger ignis erat per stuppea vincula, perque
Manantes cera tabulas: & tempore eodem
Transtraque nautarum summique arsere ceruchi.
Jam prope semiustæ merguntur in æquore classes,
Jamque hostes, & tela natant. Nec puppibus ignis
Incubuit solis: sed quæ vicina fuere
Tecta mari longis rapuere vaporibus ignem:
Et cladem fovere Noti, percussaque flamma
Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,
Quam solet ætherio lampas discurrere sulco,
Materiaque carens, atque ardens aere solo.
Illa lues clausa paullum revocavit ab aula
Urbis in auxilium populos. Nec tempora cladis
Perdidit in somnos, sed cæca nocte carinas
Insiluit Cæsar, semper feliciter (1) usus
Præcipiti cursu bellorum, & tempore rapto.
Tunc claustrum pelagi cepit Pharon. Insula quondam
In medio stetit illa mari, sub tempore vatis
Proteos: at nunc est Pellæis proxima muris.
Illa duci geminos bellorum præstitit usus:
Abstulit excursus (2) & fauces æquoris hosti;
Cæsaris auxiliis aditus ac libera ponti
Ostia permisit. Nec pœnas inde Pothini
Distulit ulterius: sed non qua debuit ira,
Non cruce, non flammis, rapuit non dente ferarum,

(1) felicibus *sex meliores*.
(2) & cursus *aliquot scripti*.

Heu facinus! cervix gladio male cæsa pependit:
Magni morte perit. Nec non subrepta paratis
A famulo Ganymede dolis pervenit ad hostes
Cæsaris Arsinoe: quæ castra carentia rege
Ut proles Lagea tenet, famulumque tyranni
Terribilem justo transegit Achillea ferro.
Altera, Magne, tuis en! victima mittitur umbris:
Nec satis hoc Fortuna putat. Procul absit, ut ista
Vindictæ sit summa tuæ. Non ipse tyrannus
Sufficit in pœnas, non omnis regia Lagi.
Dum patrii veniant in viscera Cæsaris enses,
Magnus inultus erit. Sed non auctore furoris
Sublato cecidit rabies: nam rursus in arma
Auspiciis Ganymedis eunt: ac multa secundo
Prœlia Marte gerunt. Potuit discrimine summo
Cæsaris una dies (1) in famam, & sæcula mitti.
Molis in exiguæ spatio stipantibus armis,
Dum parat in vacuas Martem transferre carinas
Dux Latius, tota subiti formidine belli
Cingitur: hinc densæ prætexunt litora classes,
Hinc tergo insultant pedites: via nulla saluti,
Non fuga, non virtus: vix spes quoque mortis honestæ.
Non acie fusa, magnæ nec stragis acervo
Vincendus tunc Cæsar erat, sed sanguine nullo,
Captus sorte loci: pendet dubiusque timeret,

Opta-

(1) illa dies *MS*.

Optáretne mori; respexit in agmine denſo
Scænam perpetuæ meritum jam nomina famæ
Ad campos Epidamne tuos; ubi ſolus apertis
Obſedit muris calcantem mœnia Magnum.

FINIS PHARSALIÆ.

INCERTI AUCTORIS

AD

CALPURNIUM PISONEM

POEMATION

LUCANO VULGO ADSCRIPTUM.

UNDE prius cœpti surgat mihi carminis ordo,
Quosve canam titulos, dubius, feror. Hinc tua, Piso,
Nobilitas, veterisque citant sublimia Calpi
Nomina, Romanas inter fulgentia gentes:
Hinc tua me virtus rapit, & miranda per omnes
Vita modos: quæ, si deesset tibi forte creato
Nobilitas, eadem pro nobilitate fuisset.
Nam quid imaginibus, quid avitis fulta triumphis
Atria, quid pleni numeroso consule fasti,
Profuerint, si vita labat? perit omnis in illo
Nobilitas, cujus laus est in origine sola.
Felix, qui tantis animum natalibus æquas,
Et partem tituli, non summam ponis in illis,

Ipſe canendus eris: nam quid memorare neceſſe eſt,
Ut domus a Calpo nomen Calpurnia ducat?
Claraque Piſonis tulerit cognomina prima,
Humida calloſa quum pinſeret hordea dextra?
Nec ſi cuncta velim, breviter decurrere poſſim:
Et prius ætheriæ moles circumvaga flammæ
Annua bis ſenis revocabit menſibus aſtra,
Quam mihi priſcorum titulos, operoſaque bella
Contigerit memorare: manus ſed bellica patrum
Armorumque labor, veteres docuere Quirites,
Atque illos cecinere ſui per carmina vates.
Nos quoque pacata Piſonem laude nitentem,
Exæquamus avis. Tamen etſi bella quierunt,
Non periit virtus: licet exercere togatæ
Munera militiæ: licet & ſine ſanguinis hauſtu
Mitia legitimo ſub judice bella movere.
Hinc quoque ſervati contingit gloria civis,
Altaque victrices intexunt limina palmæ.
Quin age majorum juvenis facunde tuorum,
Scande ſuper titulos, & avitæ laudis honores,
Armorumque decus præcede forenſibus actis.
Sic etiam magno jam tunc Cicerone vigente
Laurea facundis ceſſerunt arma togatis.
Quæque patrum claros quondam viſura triumphos
Olim turba vias impleverat agmine denſo,
Ardua nunc eadem ſtipat fora, quum tua mœſtos
Defenſura reos vocem facundia mittit:

Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum,
Et firmare jubet centeno judice caussas:
Seu capitale nefas operosa diluis arte,
Laudibus ipsa tuis resonant fora. Tu quoque Piso
Judicis adfectum, possessaque pectora ducis
Victor, sponte sua sequitur quocumque vocasti:
Flet, si flere jubes: gaudet gaudere coactus:
Et te dante capit judex, quam non habet, iram.
Sic auriga solet ferventia Thessalus ora
Mobilibus frenis in aperto flectere campo,
Qui modo non solum rapido permittit habenas
Quadrupedi, sed calce citat, modo torquet in auras
Flexibiles rictus, & nunc cervice rotata
Incipit effusos in gyrum carpere cursus.
Quis non adtonitus judex tua respicit ora?
Quis regit ipse suam, nisi per tua pondera, mentem?
Nam tu, sive libet pariter cum grandine nimbos,
Densaque vibrata jaculari fulmina lingua,
Seu juvat adstrictas in nodum cogere voces,
Et dare subtili vivacia verba catenæ,
Vim Laertiadæ, brevitatem vincis Atridæ.
Dulcia seu mavis, liquidoque fluentia cursu
Verba, nec incluso, sed aperto pingere flore,
Inclyta Nestorei cedit tibi gratia mellis.
Nec te Piso tamen populo sub judice sola
Mirantur fora; sed numerosa laude senatus
Excipit, & meritas reddit tibi curia voces.

Quis digne referat, qualis tibi luce sub illa
Gloria contigerit, qua tu, reticente senatu,
Quum tua bis senos numeraret purpura fasces,
Cæsareum grato cecinisti pectore numen?
Huc etiam tota concurrit ab urbe juventus
Auditura virum, si quando judice fesso
Turbida prolatis tacuerunt jurgia rebus:
Tunc etenim levibus veluti proludit in armis,
Compositisque suas exercet litibus artes.
Quin etiam facilis Romano profluit ore
Græcia, Cecropiæque sonat gravis æmulus undæ.
Testis Acidalia quæ condidit alite muros,
Euboicam referens secunda Neapolis arcem.
Qualis io superi, qualis nitor oris amœnis
Vocibus? hinc solido fulgore micantia verba
Implevere locos: hinc exornata figuris
Advolat, excussa velox sententia torno.
Magna quidem virtus erat, & si sola fuisset,
Eloquio sanctum modo permulcere senatum,
Exonerare pios modo, nunc onerare nocentes:
Sed super ista movet plenus gravitate serena
Vultus, & insigni præstringit imagine visus.
Talis inest habitus, qualem nec dicere mœstum,
Nec fluidum, læta sed tetricitate decorum
Possumus: ingenitæ stat nobilitatis in illo
Pulcher honos, & digna suis natalibus ora.
Additur huc & justa fides, & plena pudoris

Libertas, animusque mala ferrugine purus:
Ipsaque possesso mens est opulentior auro.
Quis tua cultorum juvenis facunde tuorum
Limina pauper adit, quem non animosa beatum
Excipit, & subito juvat indulgentia censu?
Quodque magis dono fuerit pretiosius omni,
Diligis ex æquo: nec te Fortuna clientum,
Natalesve movent: probitas spectatur in illis.
Nulla superborum patiuntur dicta jocorum:
Nullius subitos adfert injuria risus.
Unus amicitiæ summos tenor ambit, & imos.
Rara domus tenuem non aspernatur amicum,
Raraque non humilem calcat fastosa clientem.
Illic casta licet mens, & sine crimine constet
Vita, tamen probitas cum paupertate jacebit.
Sed lateri nullus comitem circumdare quærit,
Quem dat purus amor, sed quem tulit impia merces,
Nec quisquam vero pretium largitur amico,
Quem regat ex æquo, vicibusque regatur ab illo:
Sed miserum parva stipe munerat, ut pudibundos
Exercere sales inter convivia possit.
Ista procul labes, procul hæc Fortuna refugit
Piso tuam venerande domum; tu mitis, & acri
Asperitate carens, positoque per omnia fastu,
Inter ut æquales unus numeraris amicos:
Obsequiumque doces, & amorem quæris amando.
Cuncta domus varia cultorum personat arte,

Cuncta movet studium: nec enim tibi dura clientum
Turba rudisve placet, misero quæ freta labore
Nil nisi summoto novit præcedere vulgo:
Sed virtus numerosa juvat. Tu pronus in omne
Pectora ducis opus, seu te graviora vocarunt,
Seu leviora juvant. Nec enim facundia semper
Adducta cum fronte placet: nec semper in armis
Bellica turba manet: nec tota classicus horror
Nocte dieque gemit: nec semper Cnossius arcu
Destinat, exemto sed laxat cornua nervo.
Et galea miles caput, & latus ense resolvit.
Ipsa vices natura subit, variataque cursus
Ordinat, inversis & frondibus explicat annum.
Non semper fluidis adopertus nubibus æther
Aurea terriferis obcæcat sidera nimbis.
Cessat hiems, madidos & siccat vere capillos:
Ver fugit æstates; æstatum terga lacessit
Pomifer autumnus, nebulis cessurus, & undis.
Ignea quin etiam superûm pater arma recondit;
Et Ganymedeæ repetens convivia mensæ,
Pocula sumit ea, qua gessit fulmina, dextra.
Temporibus servire decet: qui tempora certis
Ponderibus pensavit, eum si bella vocabunt,
Miles erit: si pax, positis toga gestiet armis.
Hunc fora pacatum, bellantem castra decebunt.
Felix illa dies, totumque canenda per orbem,
Quæ tibi, vitales quum primum traderet auras,

Contulit innumeras intra tua pectora dotes.
Mira subest gravitas inter fora: mirus, omissa
Paulisper gravitate, lepos. Si carmina forte
Nectere ludenti juvit fluitantia versu,
Aonium facilis deducit pagina carmen.
Sive chelyn digitis, & eburno verbere pulsas,
Dulcis Apollinea sequitur testudine cantus,
Et te credibile est Phœbo didicisse magistro.
Nec pudeat pepulisse lyram, quum pace serena
Publica securis exsultent otia terris.
Nec pudeat Phœbea chelys, si creditur illis
Pulsari manibus, quibus & contenditur arcus.
Ipse fidem movisse ferox narratur Achilles,
Quamvis mille rates Priamejus ureret heros,
Et gravis obstreperet modulatis buccina nervis.
Illo dulce melos Nerejus extudit heros
Pollice, terribilis quo Pelias ibat in hostem.
Arma tuis etiam si forte rotare lacertis,
Inque gradum clausis libuit consistere membris
Et vitare simul, simul & captare petentem:
Mobilitate pedum celeres super orbibus orbes
Flectis, & obliquis fugientem cursibus urges.
Et nunc vivaci scrutaris pectora dextra,
Nunc latus adversum necopino percutis ictu.
Nec tibi mobilitas minor est, si forte volantem
Aut geminare pilam juvat, aut revocare cadentem
Et non sperato fugientem reddere gestu.

Hæret in hæc populus spectacula, totaque ludos
Turba repente suos jam sudabunda relinquit.
Te si forte juvat studiorum pondere fessum,
Non languere tamen, lususque movere per artem,
Callidiore modo tabula variatur aperta,
Calculus, & vitreo peraguntur milite bella,
Ut niveus nigros, nunc & niger adliget albos.
Sed tibi quis non terga dedit? quis te duce cessit
Calculus? aut quis non periturus perdidit hostem?
Mille modis acies tua dimicat: ille petentem
Dum fugit, ipse rapit: longo venit ille recessu,
Qui stetit in speculis: hic se committere rixæ
Audet, & in prædam venientem decipit hostem.
Ancipites subit ille moras, similisque ligato
Obligat ipse duos: hic ad majora movetur,
Ut citus & fracta prorumpat in agmina mandra,
Clausaque dejecto populetur mœnia vallo.
Interea sectis, quamvis acerrima surgant
Prœlia, militibus: plena tamen ipse phalange,
Aut etiam pauco spoliata milite vincis,
Et tibi captiva resonat manus utraque turba.
Sed prius emenso Titan versetur Olympo,
Quam mea tot laudes decurrere carmina possint.
Felix, & longa juvenis dignissime vita,
Eximiumque tuæ gentis decus, accipe nostri
Certus, & hoc veri complectere pignus amoris.
Quod si digna tua minus est mea pagina laude,

Sic & Ædonia superantur voce cicadæ,
Stridula quum rapido faciunt convicia Soli.
Quare age Calliope, posita gravitate forensi,
Limina Pisonis mecum pete: plura supersunt,
Quæ laudare velis inventa penatibus ipsis.

PETRONII ARBITRI

SPECIMEN

BELLI CIVILIS. (*)

*Ecce, belli civilis ingens opus quisquis attigerit, nisi plenus literis, sub onere labetur. Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt, quod longe melius historici faciunt, sed per ambages, deorumque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus; ut potius furentis animi vaticinatio appareat, quam religiosæ orationis sub testibus fidis. * tanquam si placet hic impetus, etsi nondum recepit ultimam manum.*

ORBEM jam totum victor Romanus habebat,
Qua mare, qua terræ, qua sidus currit utrumque,
Nec satiatus erat. Gravidis freta pulsa carinis

(*) *Hoc Belli Civilis Specimen, æque ac sequens Supplementum extant in editione Parisiensi Barbou anni* 1767.

At voluisse sat est: animum, non carmina jacto.
Tu modo lætus ades, ſorsan meliora canemus.
Et vires dabit ipse favor, dabit ipsa ſeracem
Spes animum: dignare tuos aperire Penates.
Hoc solum petimus: nec enim me divitis auri
Imperiosa ſames, & habendi sæva libido
Impulerant, sed laudis amor: juvat, optime, tecum
Degere, cumque tuis virtutibus omne per ævum
Carminibus certare meis: sublimior ibo,
Si famæ mihi pandis iter, si detrahis umbram.
Abdita quid prodest generosi vena metalli,
Si cultore caret? quid inerti condita portu,
Si ductoris eget, ratis efficit, omnia quamvis
Armamenta ſerat, teretique fluentia malo
Possit, & excusso dimittere vela rudente?
Ipse per Ausonias Æneja carmina gentes
Qui sonat, ingenti qui nomine pulsat Olympum,
Mœoniumque senem Romano provocat ore,
Forsitan illius nemoris latuisset in umbra,
Quod canit, & sterili tantum cantasset avena,
Ignotus populis, si Mæcenate careret.
Qui tamen haud uni patefecit limina vati,
Nec sua Virgilio permisit numina soli.
Mæcenas Tragico quatientem pulpita cæstu
Evexit Varium. Mæcenas alta Thoantis
Eruit, & populis ostendit nomina Grajis.
Carmina Romanis etiam resonantia chordis,

Ausoniamque chelin gracilis patefecit Horati.
O decus, & toto merito venerabilis ævo
Pierii tutela chori, quo præside tuti
Non unquam vates inopi timuere senectæ.
Quod si quis nostris precibus locus, & mea vota
Si mentem subiere tuam, memorabilis olim
Tu mihi Mæcenas tereti cantabere versu.
Possumus æternæ nomen committere famæ:
Si tamen hoc ulli de se promittere fas est,
Et deus ultor abest: superest animosa voluntas,
Ipsaque nescio quid mens excellentius audet.
Tu nanti protende manum: tu, Piso, latentem
Exsere. Nos humilis domus, & sincera parentum,
Sed tenuis Fortuna sua caligine celat.
Possumus impositis caput exonerare tenebris,
Et lucem spectare novam, si quid modo lætus
Adnuis, & nostris subscribis, candide, votis.
Est mihi, crede, meis animus constantior annis;
Quamvis nunc juvenile decus mihi pingere malas
Cœperit, & nondum vicesima venerit æstas.
Quod si tam validæ mihi robur mentis inesset,
Et solidus primos impleret spiritus annos,
Auderem voces per carmina nostra referre
Piso tuas: sed fessa labat mihi pondere cervix,
Et tremefacta cadunt succiso poplite membra.
Sic nec olorinos audet Pandionis ales
Parva referre sonos, nec, si velit improba, possit.

Sic & Ædonia superantur voce cicadæ,
Stridula quum rapido faciunt convicia Soli.
Quare age Calliope, posita gravitate forensi,
Limina Pisonis mecum pete: plura supersunt,
Quæ laudare velis inventa penatibus ipsis.

PETRONII ARBITRI

SPECIMEN

BELLI CIVILIS. (*)

*Ecce, belli civilis ingens opus quisquis attigerit, nisi plenus literis, sub onere labetur. Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt, quod longe melius historici faciunt, sed per ambages, deorumque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus; ut potius furentis animi vaticinatio appareat, quam religiosæ orationis sub testibus fidis. * tanquam si placet hic impetus, etsi nondum recepit ultimam manum.*

ORBEM jam totum victor Romanus habebat,
Qua mare,. qua terræ, qua sidus currit utrumque,
Nec satiatus erat. Gravidis freta pulsa carinis

(*) *Hoc Belli Civilis Specimen, æque ac sequens Supplementum extant in editione Parisiensi Barbou anni* 1767.

Jam peragrabantur. Si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus quæ fulvum mitteret aurum,
Hostis erat: fatisque in tristia bella paratis
Quærebantur opes. Non vulgo nota placebant
Gaudia: non usu plebejo trita voluptas:
Assyria concham laudabat miles in unda.
Quæsitus tellure nitor certaverat ostro.
Hinc Numidæ crustas, illinc nova vellera Seres,
Atque Arabum populus sua despoliaverat arva.
Ecce aliæ clades, & læsæ vulnera pacis.
Quæritur in silvis Mauri fera: & ultimus Ammon
Afrorum excutitur. Ne desit bellua dente
Ad mortes pretiosa suas. Premit advena classes
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum populo plaudente cruorem.
Heu pudet effari, perituraque prodere fata:
Persarum ritu male pubescentibus annis
Surripuere viros; exsectaque viscera ferro
In venerem fregere: atque ut fuga mobilis ævi
Circumscripta mora properantes differat annos,
Quærit se natura, nec invenit. Omnibus ergo
Scorta placent, fractique enervi corpore gressus:
Et laxi crines, & tot nova nomina vestis,
Quæque virum quærunt. Ecce Afris eruta terris
Citrea mensa, greges servorum, ostrumque renidens
Ponitur, ac maculis imitatur vilibus aurum,
Quæ sensum turbant. Hostile ac mobile lignum

Turba sepulta mero circumvenit: omniaque orbis
Præmia, correptis miles vagus extruit armis.
Ingeniosa gula est. Siculo scarus æquore mersus
Ad mensam vivus perducitur, inde Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchylia cœnas,
Ut renovent per damna famem. Jam Phasidos unda
Orbata est avibus: mutoque in litore tantum
Solæ desertis aspirant frondibus auræ.
Nec minor in campo furor est, emptique Quirites
Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertunt.
Venalis populus, venalis curia Patrum:
Est favor in pretio, senibus quoque libera virtus
Exciderat, sparsisque opibus conversa potestas,
Ipsaque majestas auro corrupta jacebat.
Pellitur a populo victus Cato: tristior ille est
Qui vicit, fascesque pudet rapuisse Catoni.
Namque hoc dedecus est populi, morumque ruina.
Non homo pulsus erat; sed in uno victa potestas
Romanumque decus. Quare tam perdita Roma
Ipsa sui merces erat, & sine vindice præda.
Præterea gemino deprensam gurgite prædam
Fœnoris illuvies, ususque exederat æris.
Nulla est certa domus, nullum sine pignore corpus;
Sed veluti tabes tacitis concepta medullis
Intra membra furens curis latrantibus errat.
Arma placent miseris, detritaque commoda luxu
Vulneribus reparantur. Inops audacia tuta est.

Hoc mersam cœno Romam, somnoque jacentem
Quæ poterant artes sana ratione movere,
Ni furor, & bellum, ferroque excita libido?
Tres tulerat Fortuna duces; quos obruit omnes
Armorum strue diversa feralis Enyo.
Crassum Parthus habet; Libyco jacet æquore Magnus:
Julius ingratam perfudit sanguine Romam.
Et, quasi non posset tot tellus ferre sepulcra,
Divisit cineres. Hos gloria reddit honores.
Est locus exciso penitus demersus hiatu,
Parthenopen inter, magnæque Dicarchidos arva,
Cocytia perfusus aqua. Nam spiritus extra
Qui furit effusus funesto spargitur æstu.
Non hæc autumno tellus viret, aut alit herbas
Cespite lætus ager. Non verno persona cantu
Mollia discordi strepitu virgulta loquuntur:
Sed chaos, & nigro squallentia pumice saxa
Gaudent ferali circumtumulata cupressu.
Has inter sedes Ditis pater extulit ora,
Bustorum flammis, & cana sparsa favilla:
Ac tali volucrem Fortunam voce lacessit:
„Rerum humanarum, divinarumque potestas,
„Fors, cui nulla placet nimium secura potestas,
„Quæ nova semper amas, & mox possessa relinquis;
„Ecquid Romano sentis te pondere victam?
„Nec posse ulterius perituram extollere molem?
„Ipsa suas vires odit Romana juventus,

„Et

„Et quas struxit opes, male sustinet. Aspice late
„Luxuriam spoliorum, & censum in damna furentem.
„Ædificant auro, sedesque ad sidera mittunt:
„Expelluntur aquæ saxis: mare nascitur arvis;
„Et permutata rerum statione rebellant.
„En etiam mea regna petunt. Perfossa dehiscit
„Molibus insanis tellus, jam montibus haustis
„Antra gemunt: & dum varios lapis invenit usus,
„Inferni manes cœlum sperare jubentur.
„Quare age, Fors, muta pacatum in prœlia vultum,
„Romanosque cie, ac nostris da funera regnis.
„Jampridem nullo perfundimus ora cruore,
„Nec mea Tisiphone sitientes perluit artus
„Ex quo Syllanus bibit ensis, & horrida tellus
„Extulit in lucem nutritas sanguine fruges.“
Hæc ubi dicta dedit; dextræ conjungere dextram
Conatus, rupto tellurem solvit hiatu.
Tunc fortuna levi defudit pectore voces:
„ O genitor, cui Cocyti penetralia parent,
„Si modo vera mihi fas est impune profari,
„Vota tibi cedent: nec enim minor ira rebellat
„Pectore in hoc, leviorque exurit flamma medullas.
„Omnia, quæ tribui Romanis arcibus, odi;
„Muneribusque meis irascor: destruet istas
„Idem, qui posuit, moles Deus. Est mihi cordi
„Quippe cremare viros, & sanguine pascere luxum.
„Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos,

„Thessaliæque rogos, & funera gentis Iberæ.
„Jam fragor armorum trepidantes personat aures.
„Et Libyæ cerno tua Nile gementia claustra,
„Actiacosque sinus, & Apollinis arma timentes.
„Pande age terrarum sitientia regna tuarum,
„Atque animas arcesse novas. Vix navita Porthmeus
„Sufficiet simulacra virûm traducere cimba,
„Classe opus est: tuque ingenti satiare ruina
„Pallida Tisiphone, concisaque vulnera mande.
„Ad Stygios manes laceratus ducitur orbis".
Vix dum finierat, quum fulgure rupta corusco
Intremuit nubes, elisosque abscidit ignes.
Subsedit pater umbrarum, gremioque reducto
Telluris, pavitans fraternos palluit ictus.
Continuo clades hominum venturaque damna
Auspiciis patuere Deûm, namque ore cruento
Deformis Titan vultus caligine texit.
Civiles acies jam tum spirare putares.
Parte alia plenos extinxit Cynthia vultus,
Et lucem sceleri subduxit. Rupta tonabant
Verticibus lassis montis juga, nec vaga passim
Flumina per notas ibant morientia ripas.
Armorum strepitu cœlum furit, & tuba Martem
Sideribus transmissa ciet; jamque Ætna voratur
Ignibus insolitis, & in æthera fulmina mittit.
Ecce inter tumulos, atque ossa carentia bustis
Umbrarum facies diro stridore minatur.

Fax stellis comitatæ novis incendia ducit;
Sanguineoque recens descendit Jupiter imbre.
Hæc ostenta brevi solvit Deus. Exuit omnes
Quippe moras Cæsar, vindictæque actus amore
Gallica projecit, civilia sustulit arma.
Alpibus aeriis, ubi Grajo nomine, pulsæ
Descendunt rupes, & se patiuntur adiri,
Est locus Herculeis aris sacer. Hunc nive dura
Claudit hiems, canoque ad sidera vertice tollit.
Cœlum illinc cecidisse putes. Non solis adulti
Mansuescit radiis, non verni temporis aura:
Sed glacie concreta rigens, hiemisque pruinis
Totum ferre potest humeris minitantibus orbem.
Hæc ubi calcavit Cæsar juga milite læto,
Optavitque locum, summo de vertice montis
Hesperiæ campos late prospexit, & ambas
Intentans cum voce manus ad sidera dixit:
„Jupiter omnipotens, & tu Saturnia Tellus,
„Armis læta meis, olimque onerata triumphis:
„Testor ad has acies invitum arcessere Martem,
„Invitas me ferre manus: sed vulnere cogor,
„Pulsus ab urbe mea, dum Rhenum sanguine vinco;
„Dum Gallos iterum Capitolia nostra petentes
„Alpibus excludo: vincendo certior exul:
„Sanguine Germano, sexagintaque triumphis,
„Esse nocens cœpi. Quanquam quos gloria terret,
„Aut qui sunt, qui bella volunt? mercedibus emptæ,

„Ac viles operæ; quorum est mea Roma noverca:
„Ut reor, haud impune; nec hanc sine vindice dextram
„Vinciet ignavus. Victores ite ferentes,
„Ite mei comites, & causam dicite ferro.
„Namque omnes unum crimen vocat: omnibus una
„Impendet clades. Reddenda est gratia vobis:
„Non solus vici. Quare, quia pœna trophæis
„Imminet, & sordes meruit victoria nostra,
„Judice fortuna cadat alea. Sumite bellum,
„Et tentate manus. Certe mea causa peracta est.
„Inter tot fortes armatus nescio vinci.“
Hæc ubi personuit, de cœlo Delphicus ales
Omina læta dedit, pepulitque meatibus auras.
Nec non horrendi nemoris de parte sinistra
Insolitæ voces flamma sonuere sequenti.
Ipse nitor Phœbi vulgato lætior orbe
Crevit, & aurato præcinxit fulgure vultus.
Fortior ominibus movit Mavortia signa
Cæsar; & insolito gressu prior occupat haustus.
Prima quidem glacies, & cana juncta pruina
Non pugnavit humus, mitique horrore quievit:
Sed postquam turmæ nimbos fregere ligatos,
Et pavidus quadrupes undarum vincula rupit,
Incaluere nives, mox flumina montibus altis
Undabant modo nata: sed hæc quoque jussa putares,
Stabant & vincta fluctus stupuere pruina:
Et paulo ante lues jam concidenda jacebat.

Tum vero malefida prius vestigia lusit,
Decepitque pedes. Passim turmæque virique,
Armaque congesta strue deplorata jacebant.
Ecce etiam rigido concussæ flamine nubes
Exonerabantur, nec rupti turbine venti
Deerant, aut tumida confractum grandine cœlum:
Ipsæ jam nubes ruptæ super arma cadebant,
Et concreta gelu Ponti velut unda ruebat.
Victa erat ingenti Tellus nive, victaque cœli
Sidera, victa suis hærentia flumina ripis;
Nondum Cæsar erat: sed magnam nixus in hastam
Horrida securis frangebat gressibus arva.
Qualis Caucasea decurrens arduus arce
Amphitryoniades; aut torvo Jupiter ore,
Quum se verticibus magni demisit Olympi,
Et periturorum disjecit tela Gigantum.
Dum Cæsar tumidas iratus deprimit arces:
Interea volucer motis conterrita pennis
Fama volat, summique petit juga celsa Palatî:
Atque hoc Romano attonito fert omnia signa:
Jam classes fluitare mari, totasque per Alpes
Fervere Germano perfusas sanguine turmas.
Arma, cruor, cædes, incendia, totaque bella
Ante oculos volitant. Ergo pulsata tumultu
Pectora per dubias scinduntur territa causas.
Huic fuga per terras, illi magis unda probatur;
Et patria est Pontus jam tutior. Est magis, arma

Qui tentata velit: fatisque jubentibus actus,
Quantum quisque timet, tantum fugit. Ocyor ipse
Hos inter motus populus, miserabile visu,
Quo mens icta jubet, deserta ducitur urbe.
Gaudet Roma fuga, debellatique Quirites
Rumoris sonitu mœrentia tecta relinquunt.
Ille manu trepida natos tenet: ille penates
Occultat gremio, deploratumque relinquit
Limen, & absentem votis interficit hostem.
Sunt qui conjugibus mœrentia pectora jungant,
Grandævosque patres; onerisque ignara juventus
Id, pro quo metuit, tantum trahit. Omnia secum
Hic vehit imprudens, prædamque in prœlia ducit.
Ac velut ex alto quum magnus inhorruit Auster,
Et pulsas evertit aquas, non arma ministris,
Non regimen prodest: ligat alter pondera pinus,
Alter tuta sinu tranquillaque litora quærit:
Hic dat vela fugæ, Fortunæque omnia credit.
Quid tam parva queror? gemino cum Consule Magnus,
Ille tremor Ponti, sævi quoque terror Hydaspis,
Et piratarum scopulus: modo quem ter ovantem
Jupiter horruerat; quem fracto in gurgite Pontus,
Et veneratus erat submissa Bosporus unda,
Proh pudor! Imperii deserto nomine fugit,
Ut Fortuna levis Magni quoque terga videret.
Ergo tanta lues Divûm quoque numina vidit:
Consensitque fugæ cœli timor. Ecce per orbem

Mitis turba Deûm, terras exosa furentes
Deserit; atque hominum damnatum avertitur agmen.
Pax prima ante alias, niveos pulsata lacertos
Abscondit galea victum caput, atque relicto
Orbe fugax Ditis petit implacabile regnum.
Huic comes it sincera Fides, & crine soluto
Justitia, ac mœrens lacera Concordia palla.
At contra, sedes Erebi qua rupta dehiscit,
Emergit late Ditis chorus, horrida Erinnys,
Et Bellona minax, facibusque armata Megæra:
Lethumque, Insidiæque, & lurida Mortis imago.
Quas inter Furor, abruptis ceu liber habenis
Sanguineum late tollit caput, oraque mille
Vulneribus confossa cruenta casside velat.
Hæret detritus lævæ Mavortius umbo,
Innumerabilibus telis gravis: atque flagranti
Stipite dextra minax terris incendia portat.
Sentit terra Deos, mutataque sidera pondus
Quæsivere suum. Namque omnis Regia cœli
In partes diducta ruit: primumque Dione
Cæsaris acta sui ducit. Comes additur illi
Pallas, & ingentem quatiens Mavortius hastam;
Magnaque cum Phœbo soror, & Cyllenia proles
Excipit, ac totis similis Tyrinthius actis.
Infremuere tubæ, ac scisso Discordia crine
Extulit ad Superos Stygium caput. Hujus in ore
Concretus sanguis, contusaque lumina flebant.

Stabant ærati scabra rubigine dentes;
Tabo lingua fluens, obsessa draconibus ora,
Atque intertorto laceratam pectore vestem
Sanguineam tremula quatiebat lampada dextra.
Hæc ut Cocyti tenebras, & Tartara liquit,
Alta petit gradiens juga nobilis Appennini,
Unde omnes terras, atque omnia litora posset
Aspicere, ac toto fluitantes orbe catervas:
Atque has erumpit furibundo pectore voces:
„Sumite nunc gentes accensis mentibus arma;
„Sumite, & in medias immittite lampadas urbes.
„Vincetur quicumque latet: non femina cesset,
„Non puer, aut ævo jam desolata senectus.
„Ipsa tremat Tellus, lacerataque tecta rebellent.
„Tu legem, Marcelle tene: tu concute plebem
„Curio, tu fortem ne supprime Lentule Martem.
„Quid porro tu Dive tuis cunctaris in armis?
„Non frangis portas? non muris oppida solvis,
„Thesaurosque rapis? nescis tu Magne tueri
„Romanas acies? Epidauria mœnia quære,
„Thessalicosque sinus humano sanguine tinge.“
Factum est in terris, quidquid Discordia jussit.

SUPPLEMENTUM

L U C A N I.

LIBRI SEPTEM,

AUCTORE

THOMA MAIO

ANGLO.

SUPPLEMENTUM

LUCANI.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Rex Ptolemæus a Cæsare dimiſſus bellum parat. Oraculum Serapidis. Ptolemæi mors.

PERDIDERANT freta sæva minas, & ab æquore tutus,
Tutus ab insidiis imbellibus, & scelerata
Ægypti rabie, consedit litore Cæsar,
Vindictam spirans, tantaque efferbuit ira,
Quantam non Pharii potuit restinguere regni
Exitium. Justa est belli data causa gerendi:
Sed pudor, & magnam premit indignatio mentem
Bella dari tam justa, aut mollem audere Canopum
Cæsareas iras, infectaque tela mereri,
Quæ vix armipotens est ausa lacessere Roma;

Nec damno tantas iras leviore luisset
Quam libertatis jactura, & funere Magni.
Quod tamen incolumis per tanta pericula Cæsar
Evasit, Superis poteras ignoscere, Roma,
Si sola Ægyptus rediviva vulnera dextræ
Et sævos posthac gladios sensura fuisset.
Inferias tibi, Magne, pias hæc bella dedissent
Et gratas Latio. Pharia de clade triumphum
Victori placida donasset fronte Senatus,
Templa coronasset votis, plausuque superbum
Spectasset læto currum Romana juventus.
Hæc patriæ forsan victoria conciliasset
Cæsaris arma suæ, ni dira sequentia bella,
Ni Libycæ clades, & tristis funera Mundæ
Victrices alio fœdassent crimine dextras.
At Nili scelerata cohors, quæ sceptra dedisset
Reginæ Arsinoe, subito mutata rebellat,
Fœmineum imperium, fastusque exosa superbos
Eunuchi Ganymedis, & implet castra tumultu.
Nec pavidum murmur; consensu audacia crevit,
Tantaque turba metu pœnarum solvit ab omni.
Nec mora: delecti ad tentoria Cæsaris ibant
Invita Arsinoe, pacem Regemque petentes,
Et delictorum veniam, dirumque Pothinum
Ut scelerum auctorem, & sævum execrantur Achillam,
Qui facinus merita jam tandem morte luissent.
Ausonius Ductor, quamvis jam fervidus ira,

Pacem optans, Phariaque timens regione teneri
Dum procul Emathiæ coeant fragmenta ruinæ,
Dum, quas dispersit clades Pharsalica, rursus
Jungantur vires, & castra hostilia crescant,
Castigat primo dictis; mox fronte serena
Dat veniam precibus; nec tanta Cæsaris ira
Dignatur viles populos, impendere totos
Irarum fluctus cupiens civilibus armis.
Nil nisi Romani Imperii patriæque ruinas
Aut scelera esse suis aut digna pericula fatis
Credit, & imbellem Ptolemæum in regna remittit.
   Quid tandem, miserande puer, tibi proderit ista
Libertas, quam morte lues, regnique ruina?
Tutior ah longe custodia Cæsaris esset
Quam data libertas; nec cum captivus agebas
Esse nocens poteras. Te sævi Cæsaris ira
Liberat ut fieres. Phariæ nam noverat aulæ
Perfidiam, moresque tuos, tua crimina sperans,
Ut mox justa cadas Cleopatræ victima regno;
Cujus adulterii pretium Nilotica sceptra
Donabit Cæsar, dulcique impendet amori.
   Nec Latium versuta Ducem spes ista fefellit.
Namque infelicem Ptolemæum in regna remissum
(Sive Ægyptiacæ fuit inconstantia gentis,
Seu Regis vitium) confestim oblivio cepit
Et dextræ fideique datæ; nova bella parabat,
Consiliis pravis, & spe delusus inani,

Inque suam accelerat properantia fata ruinam.
Et ne subsidiis accrescant castra marinis
Cæsarea, instructam disponit in æquora classem,
Qua levis Ægypto disterminat unda Canopum.
Inceptum visa est primum Fortuna juvare.
Incidit in classem hanc sociis divisa carinis
Cæsaris una ratis, quæ fortem Euphranora vexit:
Hanc omni Phariæ puppes statione solutæ
Circumeunt. Periit numeris oppressa triremis.

Regius interea per Deltam exercitus ibat
Terrestris, multasque via muniverat arces.
Jam belli molem pulcherrima Delta tenebat,
Delta Ægyptiaci decus atque opulentia regni;
Per cujus virides sinuato gurgite campos
Huc illuc ludit Nilus, gyrisque recurrens
Nunc ambit, nunc implicitis intersecat undis
Pinguia culta suis, & nigra ditat arena.
Huic nomen terræ dat litera Delta triformi.
Oceano Boreale latus defenditur, in quem
Infundit sese septeno gurgite Nilus.
Quæ restant latera inde duo, duo brachia Nili
Ultima constituunt. Hæc inter brachia, quinque
In mare gurgitibus per Deltam volvitur amnis.

Magnus ab Æthiopum campis nigrantibus amnis
Volvitur, atque uno longe decurrit in alveo
Usque ad planitiem, qua surgit maxima Memphis
Pyramidum aggeribus totum celebrata per orbem.

Indulsit nimium faciles telluris opimæ
Fertilitas fruges populo, nimiumque pepercit
Agricolæ manibus, tanti jactura laboris
Ut fieri posset; moles ut vulgus inanes,
Vanaque Pyramidum miracla stupesceret Orbis.
Tot potuere manus steriles invertere glebas,
Emendare solum, muris circumdare terras,
Et tanto imbellem munimine cingere gentem,
Ut non incursum populi timuisset Eoi,
Non Persarum acies, pharetrataque robora Susæ;
Nec Macedûm æratæ cessisset præda Phalangi
Fertilis Ægyptus; sed inexpugnabilis armis,
Atque sui juris seclum mansisset in omne.
Volvitur a Memphi partito gurgite Nilus,
Extremoque Eurum versus ferit æquora cornu
Ad Pelusiacas arces; at gurgite mollis,
Alluit occiduo litus portumque Canopi.
Huic dedit antiquum Menelai Navita nomen,
Litore (si famæ credas) tumulatus in isto,
Cum Pharii justus tenuit diademata regni
Proteus. Eripuit Paridi castissimus ille
Tindarida, & nullo vitiatam crimine servans
Post Trojam excisam ferro flammisque marito
Reddidit. Hæc tellus inter duo flumina Delta est
Dives opum, dives pecorum, lætisque colonum
Frugibus exaturans, atque urbibus inclyta magnis.
Quid Butum, Butive lacum, quo gentibus olim

Niliacis responsa dabat Phœbeja mater:
Quid sævam hospitibus memorem Busiridis urbem,
Funestasque aras? teve urbs pulcherrima, nomen
Cui Venus ipsa dedit? vel te delubra Minervæ
Alta tenens Sais, quam rex Psammiticus olim
Condidit? antiquæ juxta stant mœnia Mendes,
Qua Deus Arcadiæ Pan pastoralis in urbe
Religione patrum colitur. Cum matribus illic
(Ut perhibent) capri coiere, & semine misto
Fœdavere uteros. Olim sic ille creatus,
Qui pueri nimio Cyparissi ardebat amore.
Ante tamen quam rex Ptolemæus ab urbe Canopo
Per Deltam transire parat, (nam nota Canopo
Templa Serapis habet). scrutari oracula divûm,
Et belli casus cupit explorare futuros.
  Hic Deus alta tenens molli delubra Canopo,
Quem serpentina Nilotica terra figura
Vicinique colunt, non voce oracula reddit,
Corniger ut Libycis colitur qui Syrtibus Ammon;
Non esuve, fameve, velut Memphiticus Apis,
Certa boni, sative mali præsagia pandit;
Nec Phœbo similis Cyrrhæo, Virginis implet
Concussos artus miseræ, quam pœna recepti
Numinis, aut pretium mors immatura sequatur;
Erudit at placide humanam per somnia mentem,
Nocturnaque quiete docet: nulloque labore
Hic tantum parta est pretiosa scientia, nullo
Excu-

Excutitur studio verum. Mortalia corda
Tunc Deus iste docet, cum sunt minus apta doceri,
Cum nullum obsequium præstant, meritisque fatentur
Nil sese debere suis; tunc recta scientes
Cum nil scire valent. Non illo tempore sensus
Humanos forsan dignatur numen inire,
Cum propriis possunt per se discursibus uti,
Ne forte humana ratio divina coiret.

Jamque Sacerdotes Regem in penetralia templi
Duxerunt. Tyrio resplendens sanguine & auro
Stratus erat lectus, quo tu, Ptolemæe, recumbens
Fatidici infelix captas præsagia somni.
Sacratos intrant templi sola illa recessus
Somnia, quæ Deus ipse creat; nam cætera cuncta,
Quæ vel temperies varias, variosve sequuntur
Corporis humores, vel quæ repetita diei
Aut studia, aut curæ finxerunt somnia, templo
Exteriore volant multas imitantia formas.
Illic præ reliquis fuscam exhilarantia noctem
Formosa specie, roseisque volantia pennis
Sanguinea apparent, templique in margine ludunt.
His quoque de Veneris campo, placidoque vireto
Mille pharetrati fratres, gens mollis Amorum
Occurrunt noctu, & templo consortia jungunt.
Illic flammatis alis, vel fulguris instar
Nocturnæve facis, per summa cacumina templi
Somnia de flava nascentia bile, volatu

Irato strepitant, tamquam hostem quærere semper
Audacem, & sævas assueta laceſſere pugnas;
Excelsoque parant cœlum superare volatu.
At contra timide tenebrosa per atria templi
Quæ nigra de bile fluunt, demissius ibant,
Nocturnæque ut aves strident feralibus alis,
Inter busta volant, & fœdis sola sepulcris
Invitant Stygios mœsta ad consortia Manes.
Illic per postes, albataque mœnia templi
Ignavo incessu, tardæ testudinis instar,
Somnia, quæ pituita creat, trepidantia serpunt;
Ne si forte cadant, liquidis mergantur in undis;
Nam semper vana falluntur imagine lymphæ.
Hæc inter volitant imitantia mille figuris
Quidquid agunt homines passim; totidemque feruntur
Quot patitur magnus diversa negotia Mundus,
Aut objecta tenet. Cedunt hæc somnia cuncta
Divinis, quæ dat Numen, longeque remota
Non audent templi sacros intrare recessus.

Nocte fere media Ptolemæi pectora somnus
Vicerat optatus, cum jam divina Serapis
Somnia, mutandum Ægypti narrantia regnum,
Miserat. Incessu tardo delubra petebat
Bos niger ingenti specie; geminisque micabat
Pelle insignitus stellis; quarum altera tergo,
Altera fronte fuit media. Lugubre videtur
Mugire, atque oculis lacrymas effundere nigris,

Confectus macie, tanquam qui pabula nulla
Gustasset mœrens. Post majestate decora
Incedit, quamvis pullato fœmina cultu
Turrigero laceros effundens vertice crines,
Atque catenatos tendens post terga lacertos.
Tum, velut inferni plorarent carcere Manes,
Erupit subito tumulis lacrymabile murmur
Ex imis, scindi regalia Mausolea
Vidit, & erupto Ptolemæum exire sepulcro
Lagæum primo, reliquos hunc ordine reges
Pone sequi, miseræ crudelia fata gementes.
His vero attonitus visis Ptolemæus (ab omni
Nam gelidus trepido manavit corpore sudor)
Excusso somno templum circumspicit omne,
Talia Divorum quærens ostenta; sed illa
Quæ vidit clausis, oculis non vidit apertis.
Jamque sacerdotes veniunt, & somnia Regis
Audita horrentes, hinc lamentabile fatum,
Atque propinquantem regni dixere ruinam
Niliaci. Tum Dîs patriis lustrantur, & aras
Incendunt votis. Sed Dî propiore ruina
Te, Ptolemæe, prement. Casus, miserande, futuros
Dum patriæ narrat, celat tua fata Serapis.
Interea valido Mithridates agmine nuper
Per Cilicum populos Syriæque extrema coacto,
Ad Pelusiacam properans pervenerat arcem,
Quæ viridem Ægyptum Syriæ disterminat arvis.

Nam tota Ægyptus claustris munita duobus
Nititur; accessum prohibens arx ista pedestrem,
Ut Pharos æquoreum. Tanti sunt mœnia regni.
Sed non egregium omnino Pelusia tardant
Claustra ducem. Una dies arcemque expugnat & urbem.
Inde rapit celeri Mithridates agmine cursum,
Et se Cæsareis properat conjungere castris.
Hoc metuens equitum præmiserat agmina turmis
Obvia Cæsareis Ptolemæus; dum sibi castra
Colle locat celso, late qui despicit omnem
Planitiem, Ægyptus qua terram effusa patentem
Explicat. Est proprio mons undique robore tutus:
Difficilem declive solum, præruptaque saxa
Una parte dabant ascensum: tuta palude
Pars alia est: rapido pars tertia cingitur amne.
Sola angusta aditus ad montem præbuit isthmos.
Sed non castrorum tanto munimine tutum
Se satis esse ratus, procul illo arcere parabat
Cæsaris occursum; pontes, aditusque remotos
Milite custodit præmisso, & dissita longe
Flumina nequidquam (infelix) defendere tentat.
Nam neque Romanis animis fiducia cessit
Contra hostes, contraque locos pugnare paratis:
Virtutem Phariæ nec sustinuere catervæ
Ausoniam. Cedunt ripis, & terga per agros
Præcipites dantes victoribus omnia linquunt.
Contectam vidit castris Ptolemæus ab altis

Corporibus terram, rubefactaque cæde suorum
Prata quibus steterant, proprii præsagia fati
Tristia concipiens animo; dum castra petentes
Quos fuga servavit pauci, non viribus augent
Auxiliove suos, implent sed cuncta timore.
Quorum victores fugientia terga secuti
Instabant; acrique ad Regia castra tumultu
Perveniunt; quæ jam Cæsar conamine toto,
Dum fortuna calet, dumque omnia plena timore,
Impiger aggreditur; nec adhuc victoria certa
Esse videbatur, Pharii dum castra tenebant.
Ite viri, dixit, belloque imponite finem.
Virtutis pretium, mercedem sanguinis, auro
Argentoque referta tenent tentoria Regis;
Niliacas gemmas, Erythræo e litore conchas,
Totque simul Procerum congestas undique gazas,
Quæ vobis debentur, ait, nunc sumere restat,
Et rapere a victis. Nec prædam quærere tantam
Segnis erat miles; parvam primo occupat Isthmon.
(Sola aditum hæc præbens disjungit ab amne paludem)
Illam præcipue pubes Ægyptia servat.
Illic concurrunt, oriturque miserrima cædes.
Hos formido ingens, & si vincantur in armis
Desperata salus: prædæ spes excitat illos.
Illic immensa rabie decernitur; amnis
Atque palus multo fœdantur utrinque cruore,
Semianimesque artus, & saucia corpora volvunt;

Quæ gemino pereunt fato. Dumque hostibus hostes
Conseruere manus, alternaque brachia nexu
Robusto tenuere, cadunt in flumina juncti;
Nec furiosa illic linquunt certamina; pugna
Contendunt ambo collapsi flumine vana;
Nam victum Stygias sequitur cito victor ad umbras,
Dumque omnes illa castrorum parte feroces
Concurrere manus Phariæ; celsum undique Cæsar
Contemplans montem, prærupta parte videbat
(Qua miseris est collis inexpugnabilis esse
Niliacis visus) nullo custode teneri;
Confestimque leves illuc jubet ire catervas
Quas Carfulenus duxit. Nec dura videntur
Hæc mandata Ducis; scandunt acclivia saxa,
Præcipitemque locum capiunt. Mors opprimit inde
Niliacos, poterat minimo unde labore repelli.
Jam Carfulenus per collem ascenderat audax,
Cumque levi intrarat Ptolemæi castra cohorte.
Attoniti fugiunt custodes; castra tumultu
Implentur; subitis perculsi casibus omnes
Huc illuc miseri discurrunt; quidve relinquant,
Quidve petant capti non norunt. Cæsariani
(Dum trepidant intus, dum conficit omnia terror)
Acriter instantes irrumpunt undique castris.
Implorat frustra veniam gens victa; furentes
Nec tenuit Cæsar gladios; mactare nocentes
Imperat, invisoque orbem purgare cruore.

Pars turbæ miseræ Latiis nutrita sub armis,
Et de Romuleis legionibus ante fuisset.
Hos olim e Syria duxit Gabinius audax
Exulis auxilio regis, belloque peracto
Pila satellitio Phario Romana reliquit.
Tempore torpuerant vires, luxuque Canopi
Cœperunt fracti veteres dediscere ritus,
Atque Ægyptiacos paulatim assumere mores.

Non procul a castris fugiens conspexit in undis
Rex miser haud magno pendentem a fune carinam;
Et cito conscendens, comites de litore jussit
Solvere, purpureos humeris dejecit amictus,
Ne nosci fugiens posset. Sed dura salutem
Fata negant; misero detracta insignia solum
Hoc Ptolemæe dabant, ut vilior umbra jaceres.
Namque hanc de castris Ægyptia turba carinam
Assequitur fugiens, properantque ascendere cuncti.
Cæsarei urgebant gladii post terga; fugasset
Jam timor officium; pavidis reverentia nulla
Regis erat, nimio dum pondere victa carina.
Deficit, & rapidis Ptolemæus mergitur undis.

Plebejo extinctus fato, gelidoque sepultus
Rex, Ægypte, tuus Nilo jacet, ultima tantæ
Et miseranda domus soboles. Non Mausoleis
Excelsis habitant Manes, non Regia templis
Condita, marmoreis aut montibus ossa quiescunt
Lagææ de more domus, quæ funera luxu,

Divitiisque solet nimiis violare sepulcra.

Quam breve crudeles regnum, Ptolemæe, dederunt
Dî tibi! non aliter Pharium diadema gerebas
Hostia quam tristem gestat moritura coronam.
Sed breviora tamen si Dî tibi regna dedissent,
Ad Styga venisses felicior umbra, priusquam
Sanguine Niliacas perfudit Magnus arenas,
Depulso qui sceptra tuo dedit ante parenti;
Te nunc occisi, rex ingratissime, Magni
Manibus inferias Cæsar (quem demeruisse
Crimine sperasti) mittit; Generique perempti
Ne possit debere nefas, ulciscitur ipse,
Inque tua titulum pietatis cæde requirit.

Pellæam tendens victor jam Cæsar ad urbem,
Ne Ducis adventum tanti, justasque timeret
Iras victoris sibi conscia turba rebellis,
Præmittit veniam cunctis, trepidantia solvens
Corda metu, leges populo, proavitaque jura
Se concessurum affirmans, & debita stirpi
Lagææ dudum Pharii diademata regni.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Cæsar amore Cleopatræ captus in Ægypto moratur, dum L. Scipio cum Rege Juba bellum in Africa renovat. Cæsar Pharnacem vincit.

SPlendida Pellæam celebrant jam festa per urbem,
Et Ducis Ausonii laudes ad sidera tollunt
Servati Cives (dum passim altaria fumant)
Votaque Dîs solvunt. Nescis, gens impia, nescis
Cui causæ hanc debes veniam, patriæque salutem.
Non hanc semideive Canes, aut barbara præstant
Numina, queis ritu persolvis vota profano;
Nec Ducis inflectunt animum fulgentia tecta,
Non veterum monumenta Ducum, non templa Deorum,
Nec Macedûm cineres Regis, quos Cæsar adorat
Plus aris templisque tuis: sed inania sacra,
Infirmosque Deos facie Cleopatra potente
Protegit, & stupro redimit Memphitica sceptra.
Nec visum est æquum Cœlestibus, ut meliori
Deberent causæ tam turpia regna salutem.
Jamque sui Pharias regnans Cleopatra per urbes,

Pectora qui stimulare solent innoxia vulgi,
Pastoresque rudes urunt, rurisque puellas,
Non tibi rem peragunt, Cæsar; nec causa domare
Vulgaris potuit Reginæ corda superbæ;
Formosamve tuis Cleopatram amplexibus offert
Dulcis amor Veneris: sed regni insana Cupido,
Majestas, nimiisque optata potentia votis.
Hic amor affectus alios Ptolemæidis omnes
Pectore sustulerat. Penitus si nullus inesset
Venarum calor, aut artus depasceret ignis,
Lascivos tamen amplexus in Cæsaris isset
Frigida, & Ambitio solvisset tanta pudorem.
Quæ te causa fidem, Cæsar, violare coegit,
Visceraque in patriæ sceleratos impulit enses
Emathios Latio perfundens sanguine campos,
Illa pudicitiam Reginæ in pectore vicit,
Prostituitque tibi. Nec quisquam Cæsaris altos
Suspiciat posthac animos, cum spiritus idem
Fœmineum impellit pectus. Qua Cæsar, eadem
Ambitione nocens facta est Cleopatra; fidelis
Nec manet hic civis, nec conjux illa pudica.

Ne tamen illicito Cæsar videatur amori,
Non patriæ vicisse suæ, (nam Ægyptia tellus
Victa licet, nondum Latia est provincia facta,
Sed sceptro subjecta manet) veritusque rebellem
Niliacum subito populum, si regna teneret
Fœmina, dum stirpis Lagææ mascula proles

Vivat adhuc, puerum Ptolemæum lustra videntem
Vix bina, Arsinoes, quam duxerat ante, sororis
Conjugio avulsum Cleopatræ. jungit, & illum
Immaturum annis Phario diademate cingit.
Hunc vocat Ægyptus Regem, Cleopatra maritum;
Defunctique locum fratris supplere videtur
Conjugio & regno. Quid præter nomina vana
Conjugii, regnique, puer miserande, tenebis?
Quid præter titulos, thalamum dum Cæsar adulter
Possidet, & regnum conjux Cleopatra gubernat?
Nec rivalis adhuc fieri puerilibus annis
Cæsareive potes thalami, regnive sororis.
Sed tenera poteris felix ætate videri,
Qua non incesti cognosces gaudia lecti,
Obscœnoque carens fructu, noxaque carebis.
Conjugium innocuum magis hoc est, quo minus aptum;
Conjugis incesti sine crimine nomen habebis,
Et sine curarum retinebis pondere regnum.

Humenti Nox atra polos involverat umbra,
Inque vicem Phœbi redeuntia sidera cœli
Ornarant varie faciem, cum captus amore
Illicito Ductor Latius, vinoque solutus,
Dulcibus indulget votis, tandemque cupito
Reginæ fruitur thalamo, pulcherrima lecti
Gaudia degustans. Tantum suadere potestas,
Donaque, & illustris gestarum gloria rerum
Fœmineæ poterant menti. Nec crimen inesse

Auctorem fati regali splendida cultu
Excipit, & magno celebrat convivia luxu.
Atria fulgebant tali laqueata paratu
Qualem magna solent, sed jam ruitura, studere
Regna, quibus veteres, quas longa potentia fecit,
Ostentantur opes, vitiis alimenta futuris.
Sed non divitiæ, non auro fulva supellex,
Gemmative tori passim, pictive tapetes
Cæsareos pascunt oculos, nec talia curat,
Dum prope sidereo cunctis splendoribus ore
Præradiat, vultuque movet Cleopatra superbo.
Hanc videt, huic oculis & pectore totus inhæret;
Quoque magis cernit, magis ardet; cætera visu
Splendida quæ primo, sordent objecta secundo:
Fœmineus decor augetur, crescitque revisus.
Purpureas stupet ille comas, & candida colla,
Queis gemmis lux major inest. Abscondere formam
Divitiæ eximiam, non exornare videntur;
Quamvis non desunt Erythræo e litore gemmæ,
Non spolia Eoi Gangis, non quidquid in undis
Volvitur Assyriis, aut dives mittit Hydaspes;
Non Arabum ex petris viridi splendore smaragdus,
Nec lapis auratus, quem dat Mareotica tellus.
Sidereis adamas radiis hebetatur ocelli,
Quoque minus lucet, formæ magis auget honorem.
Sapphirum pulchro pendentem pectore vincunt
Cærula venarum violaria; labra rubinus

Non roſea æquaret, niſi primo victa fuiſſet,
Et pudor augeret quem dat Natura ruborem.
Auſonius Ductor jamdudum ſaucius, ignem
Concipit inde novum, nimioque accenditur æſtu;
Nec placidam celare ſtudet, ſed paſcere flammam.
Quænam, inquit, noſtris obſtare potentia votis,
Aut quæ fama poteſt? quid ſic duriſſima virtus
Oppugnata ageret? Facies abſolveret iſta
Judice raptorem cœlo, nam talia quondam
Stupra Deis ſummis celebres tribuere poetæ,
Æthere qui toties poſuere Tonantis amicas,
Et forma eximias fecere Heroidas aſtra.
Temporibus ſi viſa illis Cleopatra fuiſſet,
Non coma Niliacæ Berenices aurea cœlo
Fulſiſſet, pulchræ nec Pleiades aſtra fuiſſent;
Non ſtupri pretium radiantia plauſtra tuliſſet
Calliſto, aut Bacchi conjux formoſa coronam,
Donec partem aliquam Cleopatræ ſtella ſereni
Nobilitare poli certam dignata fuiſſet.
Jupiter exemplum mihi ſit, quem ſæpe coegit
Sævus amor magno furtim deſcendere cœlo:
Vel potius noſtra abſolvant delicta Tonantem,
Cæſareum Jovi veniam det nomen amoris.
Ne, Cæſar, tua vota time; non pervigil iſta
Heſperidum ſerpens fulgentia poma tuetur,
Nec nimio forma eſt hæc cuſtodita pudore.
Sed puerilis Amor, vanique Cupidinis igneſ;

Pectora qui stimulare solent innoxia vulgi,
Pastoresque rudes urunt, rurisque puellas,
Non tibi rem peragunt, Cæsar; nec causa domare
Vulgaris potuit Reginæ corda superbæ;
Formosamve tuis Cleopatram amplexibus offert
Dulcis amor Veneris: sed regni insana Cupido,
Majestas, nimiisque optata potentia votis.
Hic amor affectus alios Ptolemæidis omnes
Pectore sustulerat. Penitus si nullus inesset
Venarum calor, aut artus depasceret ignis,
Lascivos tamen amplexus in Cæsaris isset
Frigida, & Ambitio solvisset tanta pudorem.
Quæ te causa fidem, Cæsar, violare coegit,
Visceraque in patriæ sceleratos impulit enses
Emathios Latio perfundens sanguine campos,
Illa pudicitiam Reginæ in pectore vicit,
Prostituitque tibi. Nec quisquam Cæsaris altos
Suspiciat posthac animos, cum spiritus idem
Fœmineum impellit pectus. Qua Cæsar, eadem
Ambitione nocens facta est Cleopatra; fidelis
Nec manet hic civis, nec conjux illa pudica.

Ne tamen illicito Cæsar videatur amori,
Non patriæ vicisse suæ, (nam Ægyptia tellus
Victa licet, nondum Latia est provincia facta,
Sed sceptro subjecta manet) veritusque rebellem
Niliacum subito populum, si regna teneret
Fœmina, dum stirpis Lagææ mascula proles

Vivat adhuc, puerum Ptolemæum lustra videntem
Vix bina, Arsinoes, quam duxerat ante, sororis
Conjugio avulsum Cleopatræ jungit, & illum
Immaturum annis Phario diademate cingit.
Hunc vocat Ægyptus Regem, Cleopatra maritum;
Defunctique locum fratris supplere videtur
Conjugio & regno. Quid præter nomina vana
Conjugii, regnique, puer miserande, tenebis?
Quid præter titulos, thalamum dum Cæsar adulter
Possidet, & regnum conjux Cleopatra gubernat?
Nec rivalis adhuc fieri puerilibus annis
Cæsareive potes thalami, regnive sororis.
Sed tenera poteris felix ætate videri,
Qua non incesti cognosces gaudia lecti,
Obscœnoque carens fructu, noxaque carebis.
Conjugium innocuum magis hoc est, quo minus aptum;
Conjugis incesti sine crimine nomen habebis,
Et sine curarum retinebis pondere regnum.
Humenti Nox atra polos involverat umbra,
Inque vicem Phœbi redeuntia sidera cœli
Ornarant varie faciem, cum captus amore
Illicito Ductor Latius, vinoque solutus,
Dulcibus indulget votis, tandemque cupito
Reginæ fruitur thalamo, pulcherrima lecti
Gaudia degustans. Tantum suadere potestas,
Donaque, & illustris gestarum gloria rerum
Fœmineæ poterant menti. Nec crimen inesse

Concubitu nimium tali, Cleopatra, putabunt
Qui Ptolemæorum thalamos, consuetaque jura
Incestæ novere domus, fratremque sorori
Conjugio junctum, sacræ sub nomine tedæ
Majus adulterio delictum. Turpius isset
(Quis credit?) justi ad thalamos Cleopatra mariti;
Utque minus lecto peccaret, adultera facta est.
Pœna tamen sequitur; furtivi pignus amoris,
Cæsario infelix, fatis generatus iniquis
Cæsaris Augusti cadet olim victima ferro
Cæsareos tristans cognata cæde Penates.
Tempora dum Phario Ductor dependit amori
Ausonius, Libycis iterum fragmenta ruinæ
Thessalicæ terris coeunt, quæ magnus agebat
Scipio dux belli. Cum quo (jam Cæsaris hostis,
Quamvis ille truces toties sub Cæsare Gallos
Stravisset) fortis stabat Labienus in armis.
Hic sanctus Cato privata non concitus ira,
Sed patriæ imperium, & communia signa secutus
Militat; injustis hic stat Petrejus in armis,
Oblitus fidei, terris quem Cæsar Iberis
Donasset vita; & Varus, cui cesserat omnis
Africa, Romanis quæ tum sub fascibus esset,
Quam ditione potens olim Carthago tenebat.
Delectas Libyæ turmas, & Punica secum
Agmina ducebat Varus, fallacia corda,
Membra leves: rubris induti vestibus ibant

Ut fusum in bello hac celarent arte cruorem.
Sub Varo populos sitientibus arida venis
Cyrene Barceque suos ad prœlia mittunt,
Quæque Afris Siculos permiscuit Æa colonos.
Tabraca bellantes Tyrio de sanguine turmas
Mittit, & antiqua Phœnicum stirpe creatos
Dat populos Libycis dilectus regibus Hippo;
Atque Utica, & tanto Tapsus post inclyta bello.
Advenit his Libyco regum Juba maximus orbe,
Qui jam Cæsarea lætum de clade triumphum
Duxerat; infelix cecidit cum Curio fraude
Deceptus. Domino imperium non latius ulli
Contigit. Occiduo de cardine terminat Atlas:
Parte alia Thera, & confinis Syrtibus Ammon.
Undique diversæ gentes, populique remoti
Conveniunt ad signa Jubæ. Fulgentia signa
Medorum antiqua Mauri de stirpe tulerunt.
Atque inopes, qui cum mundo commercia solis
Naufragiis Nasamones habent. Garamantes iniquo
Sub cœlo positi, steriles qui semper arenas
Squalidaque arva tenent solis fœcunda venenis.
Cumque his Marmaridæ medicas egere catervas,
Serpentum morsus cantu curare parati.
Audaces Numidæ, & frænorum nescia turba
Massyli, levibus norunt qui flectere virgis
Ora ferocis equi; gregibusque assueta ferarum
Gens Getula viros mittit, qui cominus iras

Indomitorum ausi sunt irritare leonum.
Autololesque vagi, pedibus qui vincere cursum
Venatoris equi celerem, cervique fugacis
Assueti; atque Mibæ vicino Sole perusti,
Qui ferrum infamant, scelerataque tela venenis;
Et membra hirsuta capri qui pelle teguntur
Cyniphii venere Macæ, fortisque juventus
Quam Vaga, quamque Uzzita dabat, quam regia Zama
Nutrivit, vexilla Jubæ comitantur euntis.
Scipiadæ, Latiisque Aquilis hæc agmina jungit
Rex Juba; jamque actis intendunt viribus omnem
(Cum primum Zephyro putris se gleba resolvit)
In Latium belli casum transferre futuri.
Sed celer in cunctis, semperque inferre suetus
Nunquam bella pati Cæsar, mox irrita fecit
Hæc decreta Ducum, bellumque huc attulit omne.
Heu nimium cito Marmaricis cernetis in oris,
Quem vos Hesperia statuistis quærere terra.
Dulcibus interea illecebris, luxuque Canopi
Captus, & afflatus fallente Cupidine Cæsar,
Lascivas ducit Veneris sub numine noctes,
Oblitus Libyæ tantas coalescere vires,
Fortunamque suam, & surgentia regna morantes.
Talibus illecebris, & molli fractus amore
Formosæ Œchalidos Reginæ dicitur olim
Maximus Alcides. Humeros non fulva leonis
Terga Cleonæi velant, nodosave fortem

Cla-

Clava armat dextram; domitores mille laborum
Desidia incipiunt duri torpere lacerti.
Nec jam vindicibus pacati viribus orbis
Terrentur Reges: sed plus Junonis iniquæ
Spes sævas facie formosa fœmina juvit,
Quam poterant ferratæ acies, aut omnia terræ,
Aeris, Oceanique, & Ditis monstra profundi.
Sed longo Fortuna Ducem torpere veterno
Non patitur tantum, medio nec Cæsaris acta
Deficere in cursu; sive accelerare ruinam
Romanam cupit inconstans, exosa potentem
Jam populum, & vires nimias quas fecerat ipsa:
Sive Deam puduit, leges venerandaque jura
Cæsaris ignavæ solum debere salutem
Desidiæ, & potius statuisset perdere Marte
Quam sic servare; ut bellum, quod struxerat olim,
Destrueret rursum Imperii fastigia tanti:
Nec plus res Latias facie Cleopatra nocente
Quam gladii ultores, & Thessala castra juvarent.
Non tamen a Phariis primo civilia bella
Deliciis traxere Ducem, tantumve soporem
Excussere tubæ Latiæ. Rex debilis illum
Et cito casurus Pharnaces excitat, ut non
Ipse ruat solus: sed secum nobilioris
Fata trahat populi. Sic cum Leo magnus apertis
Dormivit campis, passim formidine nulla
Illæsi carpsere greges sua pabula; parvus

Indomitorum ausi sunt irritare leonum.
Autololesque vagi, pedibus qui vincere cursum
Venatoris equi celerem, cervique fugacis
Assueti; atque Mibæ vicino Sole perusti,
Qui ferrum infamant, scelerataque tela venenis;
Et membra hirsuta capri qui pelle teguntur
Cyniphii venere Macæ, fortisque juventus
Quam Vaga, quamque Uzzita dabat, quam regia Zama
Nutrivit, vexilla Jubæ comitantur euntis.
Scipiadæ, Latiisque Aquilis hæc agmina jungit
Rex Juba; jamque actis intendunt viribus omnem
(Cum primum Zephyro putris se gleba resolvit)
In Latium belli casum transferre futuri.
Sed celer in cunctis, semperque inferre suetus
Nunquam bella pati Cæsar, mox irrita fecit
Hæc decreta Ducum, bellumque huc attulit omne.
Heu nimium cito Marmaricis cernetis in oris,
Quem vos Hesperia statuistis quærere terra.

Dulcibus interea illecebris, luxuque Canopi
Captus, & afflatus fallente Cupidine Cæsar,
Lascivas ducit Veneris sub numine noctes,
Oblitus Libyæ tantas coalescere vires,
Fortunamque suam, & surgentia regna morantes.
Talibus illecebris, & molli fractus amore
Formosæ Œchalidos Reginæ dicitur olim
Maximus Alcides. Humeros non fulva leonis
Terga Cleonæi velant, nodosave fortem

Cla-

Clava armat dextram; domitores mille laborum
Desidia incipiunt duri torpere lacerti.
Nec jam vindicibus pacati viribus orbis
Terrentur Reges: sed plus Junonis iniquæ
Spes sævas facie formosa fœmina juvit,
Quam poterant ferratæ acies, aut omnia terræ,
Aeris, Oceanique, & Ditis monstra profundi.
Sed longo Fortuna Ducem torpere veterno
Non patitur tantum, medio nec Cæsaris acta
Deficere in cursu; sive accelerare ruinam
Romanam cupit inconstans, exosa potentem
Jam populum, & vires nimias quas fecerat ipsa:
Sive Deam puduit, leges venerandaque jura
Cæsaris ignavæ solum debere salutem
Desidiæ, & potius statuisset perdere Marte
Quam sic servare; ut bellum, quod struxerat olim,
Destrueret rursum Imperii fastigia tanti:
Nec plus res Latias facie Cleopatra nocente
Quam gladii ultores, & Thessala castra juvarent.
Non tamen a Phariis primo civilia bella
Deliciis traxere Ducem, tantumve soporem
Excussere tubæ Latiæ. Rex debilis illum
Et cito casurus Pharnaces excitat, ut non
Ipse ruat solus: sed secum nobilioris
Fata trahat populi. Sic cum Leo magnus apertis
Dormivit campis, passim formidine nulla
Illæsi carpsere greges sua pabula; parvus

Forte culex ſtimulis audacibus ora leonis
Cum pupugit, ſomno excuſſo fera nobilis ira
Infrendens magna, poſtquam protriverit hoſtem
Exiguum, nondum vindictam nactus, in omnem
Proſiluit campum, graſſataque ſanguine multo
Stravit equos, ſtravit tauros, armentaque tota
Exigui culicis temeraria facta luerunt.

Munere Pompeji Pharnaces impius olim
Cimmerium, & pretium ſceleris, diadema recepit.
Natus erat magno Ponti Mithridate, potentis
Qui populis Aſiæ quondam, Grajiſque ſubactis
Æmula Romanis per terras arma gerebat.
Qui victus tandem, & Pompeji viribus omni
Exutus regno, nati impietate nefandi
Proditus eſt, ceciditque minor ſic gloria Magno.

Pharnacem nimia nunc ambitione tumentem,
Cum paribus dudum ſignis concurrere ſigna
Romanaſque acies, & tantæ robora gentis
In ſe civili novit converſa furore,
Quærendi regnum pepulit ſpes vana paternum.
Quem fallax primo juvit Fortuna, futuris
Deceptura malis; Urbiſque ad mœnia magnæ,
Quam debellati Mithridatis ſtruxerat olim
Pompejus monumentum ingens, devicit iniquis
Te, Domiti infelix, fatis; ad nota tulerunt
Mœnia barbarici Romana piacula Manes.

Lucida jam novies repararat cornua Phœbe

Ex quo Niliacas devenit Cæsar in oras,
Reginæque tument vitiati pondera ventris.
Quam verbis abiens solatur Cæsar amicis:
„O fortunarum rectrix Cleopatra mearum,
„Cæsaris & fatum, qui cætera fata gubernat,
„Me nunc bella vocant. Crudelis amantibus arma
„Crudelisque sibi Pharnaces impia movit,
„Exitioque suo nostrum interrumpit amorem.
„Tu cohibe lacrymas; devictus sentiet hostis
„Cæsaris armati gemitus, & clade suorum
„Agnoscet quanta Cleopatræ amplexibus ira
„Divellor. Sed non nostris concurrere turmis
„Debilis audebit Pharnaces. Arma relinquet,
„Quæ temere sumpsit, subito: nomenque fugabit
„Cæsaris invalidas acies. Avellor amore,
„Non ad bella vocor; citius victoria cedet
„Nunc quam pugna mihi; facilis venit, ecce, triumphus.
„Verum ut te caream, nec erit victoria læta,
„Nec laurus jucunda mihi; non ipsa triumpho
„Quæ comes est, tantum pensabit gloria damnum.
„A te discedam tristis, pulcherrima rerum,
„A te, quæ fusca Ægypti lucentibus arva
„Irradias oculis, & splendidiora Deorum
„Tramite cœlesti, cui lactea nomina Græci
„Antiqui tribuere, facis; sine qua mihi tellus
„Nulla placet, triste exilium Roma ipsa videtur.
„Sed nos hinc majora vocant certamina; nondum

„Attigit optati Cæsar fastigia regni.
„Quantos debet adhuc nobis Fortuna triumphos!
„Quantaque civilis, quod restat, præmia belli
„Te, Cleopatra, manent! formam hanc venerabitur orbis
„Sideream. Australi populi qui litore degunt,
„Et nunquam Oceano fulgentia plaustra Bootæ
„Mersa vident: & quæ septem subjecta Trioni
„Gens jacet, in cujus nunquam regione Canopus
„Cernitur, hoc tantum cœlo contenta vagari,
„Nomen adorabunt Cleopatræ: litore gentes
„Occiduo, & quæ surgentem videt India Solem.
„Cum Nilo Tibris tibi serviet, & tua regna
„Defendent Aquilæ nostræ, Romanaque signa;
„Dum Reges inter famulos Cleopatra superbos,
„Et sceptris subjecta suis nova sceptra videbit.
„Talia nam (si nota satis mihi Numina) spondet
„Hoc bellum Regina tibi. Nunc fata sequenda,
„Et cito quo ducunt. Uteri per cara tumentis
„Pignora, civilis belli post fata revertar“.

At blandis Cleopatra dolis instructa, venustas
Cui niveæ frontis tanta est, ut luctus, & ipsæ
Vel lacrymæ deceant, lacrymis sic infit obortis:
„Non tanti facio, Cæsar, mea vota precesque,
„Ut decreta Ducis tanti mutare valerent,
„A quibus humani generis fortuna per orbem
„Pendet; queis stellæ, queis Numina cuncta vacabunt.
„Audax Religio nimium, Pietasque superba

„Censetur, quæ magna optat mutare Deorum
„Consilia. Ah potius flammæ, votisque resistam
„Ipsa meis, dulcemque sibi Cleopatra negabit
„Cæsaris aspectum, quam tanta negotia, torque
„Bellorum laurus tardabit nostra voluptas.
„Sed tamen ignoscas paulum si, Cæsar, amori,
„Indulget Cleopatra suo; si vivere tecum
„Exoptat, si castra sequi victricia. Non pax
„Tutior ulla mihi quam classica Cæsaris essent:
„Quo propius bellum sub te ductore secuta,
„Hoc magis a belli fuero terrore remota.
„Sed jam jussa sequar, Phariisque videbor in oris
„Tutela secura tua, magnique putabo
„Cæsaris occiduis Alcidæ a Gadibus usque
„Eoum Gangem victricem extendere dextram,
„A Thule ad populos Austri. Tam dissita Mundo
„Litora nulla jacent, ut jam divortia longa
„Inter nos faciant, si sit tam Cæsar amando
„Quam vincendo celer." Lacrymas tum sponte cadentes
Combibit ore avido Cæsar, repetitaque jungit
Oscula. Niliacis tandem digressus ab oris,
Tendit in Armeniam Libycis velocior Austris
Pharnacem exquirens; altæ hunc prope mœnia Zelæ
Invenit, & solo conspectu fundit inertem.
Tam cito devictus pugnæ non ulla reliquit,
Sed tantum monumenta fugæ; nec fama loquetur
Pharnacis de bello aliud, quam tempore Cæsar

Quod venit, viditque hostes, & vicit eodem.
Heu quantum famæ Magni fuga detrahit illa
Pharnacis timidi, dum Cæsariana juventus
Mollitiem cernit gentis! Non digna triumpho,
Nec titulis tantis jam Pontica regna subacta
Armenosque putant victos. Non destruit illo
In bello Cæsar tantum diademata regis,
Sed Magni decus; exultans tum talia fatur:
„O felix Pompei! cui nomina tanta subactæ
„Degeneres istæ gentes, laurosque dederunt;
„Quando ego pugnaces Gallos, fortesque Sicambros
„Vincendo, nullum videor meruisse triumphum.
„Fatum bella tibi si transalpina dedisset,
„Nostrarum forsan nosses discrimina laudum.
„Non hæc omnino civilia bella fuissent.“
Sed majora vocant illinc discrimina belli
Victrices Aquilas. Libycis consedit in arvis
Scipio Romanis cinctus legionibus, hostis
Securus nimium, gelidi cum jam Capricorni
Terga premens, horas contraxerat inde diurnas
Phœbus; & acris hyems cursum frænarat aquarum,
Nudaque vestierat niveis nemora alta pruinis.
Sed præceps Cæsar, quem nunquam in bella ruentem
Tempestas, tristesve hyemes potuere morari,
Ter jam Romulea factus Dictator in urbe
Vela dedit ventis, paulumque moratus in oris
Sicaniis, iterum Lilybæo a litore solvit,

Et prætervehitur magnæ Carthaginis arces
Semirutas, Clupeamque videns, male litora nota
Damnat, ubi infelix perituris Curio turmis
Appulit. Infauſtas oras, Uticamque relinquit,
(Quam Cato tum legum vindex juſtiſſimus armis
Præſidioque tenet, nomen qui ſumet ab urbe,
Æternamque urbi reddet per ſæcula famam)
Inde Adrumetum tendens, ubi Scipio belli
Ingentis Ductor Romanis ſtabat in armis.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Levia aliquot Ducum prœlia. Cn. Pompejus a Catone objurgatus in Hispaniam navigat. Pugna Thapsiaca, & Victoria Cæsaris describitur.

JAmque propinquabat bellum, Libyaque nefandi
Concurrunt iterum gladii, quos Thessala tellus
Vidisset. Pugna cur, Dî, voluistis in illa
Restare exiguum nequidquam sanguinis urbi?
Ut flueret torrente novo, fieretque secundum
Hic civile nefas? Una num clade pudebat
(Quantumvis magna) Romanam excindere gentem?
Aut una tanti populi regione jacere
Non est passa graves tristis Fortuna ruinas?
Jam Roma in Libya est. Latii quæ terra triumphos
Spectasset toties, jam tristia vulnera spectat.
Sed levibus tantum pugnis contenta parumper
Fortuna, extremi differt certamina Martis,
Tot subito gentes, perituraque millia letho
Condemnare pudet; nec adhuc feralia Thapsi
Arva Jubæ casus magni, vel triste videbunt

Scipiadæ exitium, donec coeuntia signa
Ductorum, atque aliquos belli Rhuspina tumultus
Vidit, & exhibuit tantæ præludia cladis.

Scipiadæ a castris Rex (in sua regna reversus
Quæ longe infestis populatur Sittius armis)
Discedit paulum; plenamque hostilibus armis
Advenit Libyen una legione, relicto
Robore militiæ Lilybæo in litore Cæsar.
Nec de more suo dederat mandata relictis
Militibus quo conveniant, quæ signa sequantur,
Quemve petant portum, permittens omnia fatis,
Fortunæque suæ fidens. Cur, Cæsar inique,
Non pudet in minimis toties instare favori
Fortunæ, & toties casus tentare per omnes?
Non tibi sat visum est, bello quod semper aperto
Res agit illa tuas, & tantos conficit hostes
Cum plena pugnas acie, sine milite ni te
Protegat, & tua prospiciens temeraria cœpta
Dirigat in melius, Ducis objectumque periclis
Privatis toties redimat caput? An tibi parvum est
Effugisse Phari insidias, parvaque carina
Nocturni tutum vicisse pericula ponti?
Cur Divæ, imperium tibi quæ promiserit orbis,
Casibus exiguis pretiosum absumis amorem?

Postquam Adrumeti frustra corrumpere fidum
Confidium, qui Scipiadæ servaverat urbem
Præsidiis, Cæsar tentaverat, ordine certo,

Instructaque redit legione, nec urbe potiri,
Sed tuto remeare cupit. Sed vix fuga tanto
Induperatori concessa est tuta; frequentes
Conſidii erumpunt equites, atque agmina turbant.
Summaque Ductoris laus est, & Cæsare digna
Rhuspinam salvis potuisse redire catervis.
Sola urbes inter Libycas jam Cæsarianæ
Perfugium tenui restat Rhuspina cohorti.
Hinc iterum Ductor fatis egressus eisdem
Dum cepit Leptim, & firmavit robore, pæne
Amisit rursus reditum. Labienus in armis
Acer erat, validisque vias præcluserat omnes
Insidiis. Virtute opus est, & Cæsare toto.
Fortunaque ejus summa jam tempus egebat.
Et vicere viri virtus, fortunaque. Visæ
Tempore sunt apto insidiæ; victorque cruento
Perque viros, perque arma viam mucrone recludit;
Bisque fugam Cæsar solam vincendo paravit.

Dum prope signa Ducum vidit Rhuspina duorum,
Infestasque Aquilas, Uticæ Pompejus agebat.
Hanc Cato præsidiis tenuit; cum sic Cato sanctus
Alloquitur juvenem, & dictis castigat amicis.
„ Surge animis, Pompei, magnum patris assere nomen,
„ Et generis fatum tanti. Scrutare remotos
„ Terrarum tractus, per regnaque dissita quære
„ Quantus erat fama genitor, quantasque reliquit
„ Nominis hæredi solo vel nomine vires.

„Pompeji nato gladios quæ terra negabit?
„Quæ tibi non claſſes (armis pacata paternis)
„Æquora præbebunt? Hoſtis te viribus æquum
„Tanta facit fama, & mundo venerabile nomen.
„Si libet occiduos Orbis tentare receſſus,
„Hiſpanoſque armare truces, tua ſigna ſequetur
„Cantaber, & Celtis ſociatus nomen Iberus;
„Et tota Herculeis pubes a Gadibus, altos
„Ad Pyrenæos, extremaque litora mundi.
„Si nihil omnino patriæ miſeranda moveret
„Afflictæ facies, ſi nil moritura moveret
„Libertas, poſſeſque hilaris ſervire tyranno:
„Te privata tamen facerent mala Cæſaris hoſtem.
„Si pater arma tuus pro libertate gerebat,
„Nullus in Emathiis plus, quam tu, perdidit arvis?
„Sed ſibi ſi genitor campo pugnavit in illo,
„Multo ſunt tua damna illic majora, tibique
„Abſtulit imperium victoria Cæſaris orbis.
„Sed bona, quæ moriens Genitor tibi vera reliquit
„Sunt vitæ exemplum, & geſtarum imitatio rerum.
„Hæc tibi perpetuo, quæ non invisa poteſtas
„Cæſaris, aut fortuna poteſt auferre, manebunt.
„Labentem patriam teneris ſuſcepit ab annis,
„Nullus adhuc titulis, nulloque inſignis honore:
„Nec vires habuit niſi quas virtute paravit.
„Quantos ille Duces juvenili ardore ſubegit,
„Cum Marii mœſtam laceraſſet factio Romam,

„Et miseram assiduis implesset cædibus urbem!
„Quot tum pro patria felicia bella peregit!
„Illius auspiciis audax est Carbo peremptus,
„Et cecidit terris Sertorius exul Iberis,
„Præclarum Libyco (dignus tunc nomine Magni)
„Duxit (adhuc Romanus Eques) de Rege triumphum.
„Hæc fecit; nondumque tuos excesserat annos.
„Sed tu cur Libycis resides privatus in oris?
„Unius auxilium dextræ præstare valebis
„Hic tantum patriæ. Procul hinc tu collige vires,
„Et libertati Ductor succurre cadenti:
„Vel dignam tantis natalibus oppete mortem".
Nil contra juvenis; sed tanquam Roma Catonis
Ex ore admoneat, promautve oracula vocem,
Obsequitur citius dicto, & dans carbasa ventis
Digreditur Libycis nunquam rediturus ab oris,
Ut cadat Europa magnus, Ductorque per agros
Tot ferat Hispanos Romanæ vulnera gentis,
Quot prima Emathiis victoria Cæsaris arvis,
Proxima vel faciet Libycis. Nimis invida quanquam
Nobilis, o Pompei, longe tibi fata negarunt
(Quæ patri dederant) felicia tempora vitæ:
Morte tamen patrem æquabis, magnaque ruina,
Nec fera fatalem vincet Pharsalia Mundam.

Sicaniis Cæsar vires jam nactus ab oris
Protinus Uzalitæ excelsum prope mœnia montem
Occupat. Huc ducunt collatis undique signis

Rex Juba Scipiadesque suas ad prælia turmas.
Conspectu Uzzitæ bellum jam constitit omne.
Scipio detrectat pugnam: nec dulcia tantis
Uzzitæ fato damnantur cladibus arva:
Quamvis ter Cæsar certaminis acer amore
Instruit armatas acies, ter provocat hostes.
Sed nullam pugnæ cum spem superesse videbat,
Destituit rursus montem; & læto omine Thapsi
Nocte iter emensus, fatalia venit in arva.
Illic Vergilius valido castella tenebat
Milite, Scipiadæ fidus, causæque Senatus.
Scipiadæ, Regisque Jubæ vexilla sequuntur
Ad Thapsum, quamvis cladis præsaga futuræ
Æthera non cessant dare signa minacia. Lumen
Horridius tenebris præbebant fulgura. Stellæ
Insolitæ visæ; intonuit sine nubibus aer:
Et fragor armorum nocturnas terruit auras.
Ærata mœstus manavit casside sudor:
Et dura attonitis ardebant pila maniplis.
Vix poterant infausta examine tecta revelli
Signa solo: noctu Libycorum audita leonum
Murmura sæva. Solum Thapsi, montesque moveri
Cœliferumque Atlanta putant. Non læta videtur
Ulla avis; infaustus bubo, nocturnaque castris
Strix queritur. Nec cum Superi mortalibus ista
Prodigia ostendunt, clades vitare futuras,
Sed tantum trepidare docent. Feralia Thapsi

Scipiadæ peritura acies jam venit in arva,
Quæ tot damnassent crudelia fata ruinis.
  Æquore, quo Siculis Libye disjungitur oris,
Alluitur longo tractu peninsula Thapsus
Qua spectat Borean: adversa parte palude
Cingitur: in medio est aditus terrestris ad urbem.
Hanc isthmon quamvis non late extenditur, altum
Dividit in medio stagnum, binasque relinquit
Angustas utrinque vias. Hæc Cæsar ad ora
Exteriora isthmi pervenerat agmine læto,
Castraque muniverat vallis fossaque profunda
Qua Thapsum spectant: ne forsan terga suorum
In pugna opprimerent hostes ex urbe ruentes.
  Sed fauces pæne angustas obsederat isthmi
Scipio: Cæsareis adversaque castra locasset
Magnum opus intendens, si non cita pugna daretur,
Aggeribus structis, ductaque ad litora fossa,
Deceptos illis includere faucibus hostes.
Sed cœptum celare suum, vel ferre paratus
Incursum belli, pulchro instruit ordine turmas.
Romanas medio legiones ipse gubernat;
Tot varias dextro gentes sua signa secutas
Rex Juba ducebat cornu; lævumque tenebat
In Libycis Varus, Gallis Labienus in armis
Teutonicisque ferox; alarum frontibus, altis
Aggeribus bello similes stabant elephantes.
His juncti Getuli equites, Numidæque steterunt.

Pone feras variæ gentes levia arma gerebant,
Armati jaculis Mauri, pharetrisque veneno
Illita gestabant scelerati spicula Mibæ.
Cæsaris at postquam instructam procedere vidit
Scipiades aciem, clara sic voce cohortes
Incitat: „Oh Romana manus, spes sola Senatus,
„Et patriæ tutela, animis si robora posset
„Addere Ductoris facundia, quanta diserto
„Argumenta darent miseræ tot vulnera Romæ,
„Viribus extinctæ leges, venerandaque jura,
„Ipsaque libertas armis oppressa nefandis?
„Si patriæ clades, si publica damna movere
„Nil poterant mentes, cui non Pharsalia luctus
„Exhibuit proprios, privataque funera? Quis non
„Aut fratres illic, aut natos mœret ademptos?
„Jam nunc ultrices spectant tot pignora dextras,
„Tot cari Manes. Tanto hic nos justius arma
„Induimus quam Thessalicis Pompejus in arvis,
„Quanto Thessalicis augentur crimina campis
„Cæsaris. Accedent tam justæ Numina causæ.
„Nec, quoniam Emathia cecidit sub Cæsare Roma,
„Vos transisse Deos, Romanaque jura perosos
„Credite. Pompejo solitum Fortuna negavit
„Non Urbi auxilium; toties lassata triumphis
„Privati, verita est ne, si cecidisset in arvis
„Emathiis Cæsar, deceptus crederet Orbis
„Non Romæ sed Pompejo donasse triumphum,

„Privatique fuisse Deam. Non amplius Urbem
„Destituet Fortuna suam, fatisve nefandi
„Cæsaris Ausoniæ sacras succumbere leges
„Imperiumque sinet. Non sunt hæc signa Deorum
„Iratorum Urbi (si me non omina fallunt)
„Ductorem vobis Libyco pugnantibus orbe
„Quod dánt Scipiadem. Felicia nominis hujus
„Fata hic, aut Afros non est memorare necesse
„(Quos non ulla potest regio nescire) triumphos.
„Talia fas nobis sperare est; non minor armat
„Nos pietas: Latii nec nominis Annibal hostis
„Cæsare deterior. Patriæ junxere salutem
„Cum vestra Superi. Manibus reddetur eisdem
„Roma sibi & vobis. Virtute accersite fatum.
„Communi proprios cum libertate Penates,
„Conjugia atque domos istis conquirite campis."
Militis erigitur virtus, animosa cohortes
Ira subit Latias, pugnæque accendit amore.
Nec minus interea vario clamore fremebat
Dissona turba Jubæ, & belli undique signa petebat.
Cæsar, ut optatum Dîs advenisse secundis
Pugnandi vidit tempus, sic voce cohortes
Incitat audaces: „Dextris victricibus iste
„Ultimus en sudor, qui tot mercede labores
„Pensabit digna, qui tot livore negatos
„Hactenus, & magna meritos virtute triumphos
„Asseret. Ista dies quascunque aut Gallia laurus,

„Aut

„Aut Rheni gentes, aut victa Britannia debent
„Virtuti dudum vestræ, nuperve subactæ
„Promittunt gentes, invitis hostibus, omnes
„Invito livore dabit: longeque triumphum
„Majorem de rege Juba victoribus addet.
„Nec dubitare mihi fas est; fallentia nunquam
„Signa, truces oculos video, vultusque minaces.
„Victores novisse suos, fragmenta ruinæ
„Emathiæ discant.“ Dixisset plura; repente
Cum fera de dextro cecinerunt classica cornu,
Prosiliuntque acres (nec eas retinere Tribunus
Centuriove potest) ad prælia sponte catervæ.
Non inhibet Cæsar, sed laxat fræna furori.
Carcere sic pronus nimium ad certamina currus
Cum forte erumpit, lorisque auriga retentis
Frustra inhibere studet, tandem dat victus habenas.
Utraque jam tanto concurrunt agmina motu,
Quanto (si longæ flexum natura Malææ
Donaret nautis) adversis bina coirent
Æquora gurgitibus. Pulsat fragor æthera, montes
Undique vicini excipiunt, resonantque furentes
Pugnantum voces. Siculas it clamor ad oras.
Huncque repercutiunt Libeja saxa, timentque
Vel sonitum belli terra retinere quieta.
Non ita pinifero Boreas cum Thracius Ossæ
Incubuit, resonant quassatæ turbine silvæ;
Murmure nec tanto Nilus, cum de Cataractis

Præcipitat duris illisas cautibus undas
Astra lavans, surdas habitantibus obstruit aures.
Scipiadæ dulcis stimulat vindicta catervas:
Cæsareas ingens premit indignatio turmas,
Quod nova defuncto succedant prælia Magno:
Inventusque alius Ductor civilibus armis.
Sanguine merguntur campi, vicinaque multo
Tincta cruore palus; & quod tot vulnera rubrum
Emittunt flumen, fœcundam putria terræ
Alligat in glebam, & steriles connectit arenas.
Inter utramque aciem volitat feralis Enyo,
Lampada funestam quatiens. Reseraverat antrum
Tartareus Rector pallens, utque arma nefanda
Spectarent, caperentque sui solatia fati,
Invisas illuc Libyes emiserat umbras.
Undique consedere arvis, nigraque corona
Infecere diem, versatilis umbra Jugurthæ,
Annibalis sævi Manes, captique Syphacis:
Qui nunc eversas secum Carthaginis arces
Ignovere Deis, postquam feralia campi
Prælia Thapsiaci, & Latios videre furores.
Sed tamen Ausoniæ civilia vulnera dextræ
Afra luet tellus, & plus vastabitur, ætas
Proxima quam reparare potest. Inarata jacebunt
Arva, ruentque suis vacuatæ civibus urbes.
Quæque viri coluere, feræ nunc rura tenebunt.
Qua Reges olim per gentes jura dederunt,

Tigris erit, pardusque, & habebunt regna leones.
Innocuus vivet serpens, & nulla, venenis
Dum deerunt homines, pestis censebitur Orbi.
Cæsareis leviter percussi pectora telis
In sua conversis elephantes agmina frænis
Præcipites rabie currunt. Tum robore densos
Indomito turbant cuneos, atque agmina Regis
Prosternunt confusa Jubæ. Nil arte valebant
Rectores miseri, nil vi; Fortuna regebat
Sola feras, contraque suos pro Cæsare misit.
Illi hostes, illi socii, dum nemo gubernat,
Quos Fortuna facit. Vicinum elephantibus agmen
Getuli, Numidæ equites crudeliter illic
Calcabantur humi. Vasta pars mole ferarum
Contrita est; fossas pars præcipitatur in altas.
Tunc infelices tutela orbati elephantum
Tot Libyæ populi, & gentes levia arma gerentes
Cæduntur cumulis passim, jugulisque fatigant
Cæsareos solis; nec stantes amplius hosti
Hic bellum sed præda manent. Hastilibus igne
Duratis quid Bamuræ jam nuda juventus?
Quid levibus contra Romanos cominus hostes
Autololes jaculis? nil illis ignea plantæ
Vis prodest, cursusque levi velocior aura.
Non bene Cyniphiis hirsuti tegmina capri
Pectora defendunt. Vix contra Cæsaris enses
Æs ferrumque valent. Implentur sanguine fossæ.

Mœsta madet tellus, & de tot gentibus unus
Purpureus cæsis infecit pascua torrens.
Non Juba per mortes hominum, privataque fata,
Sed gentes pariter cæsas, populosque jacentes
Metitur quantis pereunt sibi regna ruinis.
Nec sua post tantam cladem munita putavit
Castra satis, miseram victis præſtare salutem;
Sed cum Petrejo fugiens tentoria cunctis
Splendida divitiis hosti permiſit avaro.
Quæ cito Cæsarei victorum terga sequentes
Diripiunt, opibusque Jubæ, tantisque potiti
Bellorum exuviis operum mercede, priusquam
Sanguinolenta fuit victoria plena, fruuntur.
  Sed non tam celeri bellum pro Cæsare cursu,
Qua Latiis stabat vallatus Scipio turmis
Atque pares fulsere Aquilæ, Fortuna peregit.
Hic incerta diu varii stetit alea belli:
Hic hæsit fatum, & dubiis victoria pennis
Inter utrumque agmen visa est volitare; repellit
Viribus hæc acies vires; alternaque dextras
Crimina civiles fœdant; dum maxima regnant
Hic odia, hic cædes; animos in prælia tanquam
Causa mala augeret; tantoque ardentior ira
Quo scelerata magis dubitant ostendere fata
Quid tandem Romæ fortunave Cæsaris esset.
Ex acie tandem Libycæ fugere cohortes
Quæ duce sub Varo steterant; dare terga coactus

Dux simul; & tu Gallorum, Labiene, tuorum
Corpora cæsa videns, Thapsi funesta relinquis
Arva gemens; aliis demum civilibus armis,
Romanisque iterum servate furoribus, arvo
Pars Latiæ cladis Mundano magna jacebis.
Nec fato occumbes (acerrime Cæsaris hostis)
Dum potis est certare suo cum Cæsare Roma.
  Scipio ut adversas videt increbescere vires,
Cedentesque suas, nec jam reparabile bellum,
Fluctuat ancipiti divisus pectora cura;
Ingerat an medios sese moriturus in hostes,
Ut populi caput Hesperii, Ductorque Senatus
Summo in honore cadat felix, Stygiasque per undas
Maxima Romani descendat nominis umbra:
An speraret adhuc, atque ultra fidere fatis
Ausoniis, tantoque velit superesse dolori.
Decepit tandem fiducia vana futuri
Successus miserum, pulchrumque excussit amorem
Mortis: ut Emathia, caput oblatura superbo
Victori, Magnum spes dira fefellerat olim.
Hos animo casus volventem concitus aufert
Scipiadem ex acie sonipes; cum territa passim
Agmina cœperunt toto discurrere campo;
Cedentesque equites tutas petiere latebras
Montibus Uzzitæ: peditum pars magna petebat
Castra Jubæ, si forte brevem præstare salutem
Defessis alti poterant munimina valli.

Sed postquam se deceptos, & castra cruentis
Cæsareis possessa vident, tum tela cohortes
Victæ projiciunt, & inermia brachia tendunt.
Sed nihil (oh rabies civilis dira furoris)
Profuit heu miseris submissio. Cæde nefanda
Sternuntur, quamvis gladios inhibere suorum
Contendit Cæsar frustra, & clamore furentes
Increpuit magnò: „ Cives nunc esse memento,
„ Non hostes, miles; partum virtute triumphum
„ Cur feritate nova maculas? hæc sanguine sero
„ Quam paris invidia est plus quam victoria nobis. „
Sæpius hæc mœstus clamat; pars nullaque belli
Civilis tum Cæsar erat. Sed perdere cives
Quæ toties poterant, non jam servare valebant
Jussa Ducis. Jugulant miseranda cæde cohortes
Scipiadæ, strictisque odium mucronibus explent
Invito Duce Cæsarei. Et qui jussa per annos
Tot Ducis implessent magni crudelia semper,
Nunc solum, cum justa dedit mandata, rebellant.
Jam vero ingentem pro Cæsare fata ruinam
Sparsissent campis, & tecta cadavere tota
Planities funesta jacet. Tandemque sequendo
Defessas Cæsar revocans ad signa cohortes,
Prospera divitiis Regum certamina donat.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Juba & Petrejus se mutuis vulneribus interficiunt. Scipionis & Catonis fata describuntur.

NOn funesta tamen clades quas fecerat omnes
Terra capit Thapsi; tantæve jacere ruinæ
Angusto potuere loco. Quot fata per oras
Thapsiacæ spargent ingentia vulnera pugnæ,
Ne non diversis famam regionibus olim
Funera tantorum faciant divisa virorum!

Rex Juba Petrejo & paucis comitantibus urbem
Ad Zamam imperii sedem, qua pignora cara
Uxoresque suas, gazasque reliquerat omnes,
Advenit infelix. Sed jam clausere rebelles
Zamenses Regi portas, victoque negarunt
Introitus, odium sævi crudele tyranni
Ausi fortuna tandem pereunte fateri.
Nil precibus, mixtisve minis, vultuve moventur.
Perdita majestas victo; penditque prioris
Jam Juba sævitiæ pœnas. Oh sera tyranni
Cognitio! dum regna manent, se nescit amatum

Invisumve suis. Affectus sola latentes
Servorum pandit Fortuna adversa: sed illa,
Quæ post regna venit, cui nulla potentia juncta est,
Cognitio torquet miseros; nec reddere grates,
Nec licet ulcisci. Seros (& non nisi tantum
Ut doleant). oculos aperit Fortuna tyrannis.
　Exclusi rapido fugiunt per devia cursu,
Et Villam, paucis equitum stipantibus, intrant
Rex Juba Petrejusque simul. Tum fessa quiete
Corpora componunt stratis, ægrosque per omnes
Devolvunt animos casus, solamina donec
Ultima lassatis ingens audacia præbet.
Continuo instaurant epulas, plenisque Lyæo
Discumbunt mensis. Postquam compressus edendi
Est amor; intrepido tandem sic inchoat ore,
Petrejumque toris Juba Rex affatur ab altis:
„En Romane vides quo nos Fortuna redegit:
„Sola relicta salus clementia Cæsaris; at non
„Nos duo tam fuimus temnendi Cæsaris hostes,
„Adversusve illum tam innoxia gessimus arma,
„Ut veniam liceat salvo sperare pudore,
„Oblatave frui. Quæ non dant arma salutem,
„Dent libertatem nobis. Me certa manebit
„Libertas ferro; nec dignam credere vitam
„Hanc possum votis, ut supplice Rege superbus
„Intumeat Cæsar; nec quem vidisset honore
„In summo forsan (si vel Pompejus in arvis

„Theſſalicis olim, vel noſtris Scipio terris
„Viciſſet) me jam captivum Roma videbit,
„Regia præbentem ridenda Quiritibus ora
„Ante triumphantes currus, ut victa Syphacis
„Atque catenati traxerunt colla Jugurthæ.
„Nec Juba ridendum, nec erit miſerabile nomen
„Cæſareis. Non corda mihi, non tela, manusve
„Ad letum deſunt: ſed te, Petreje, ſupremæ
„Participem facio famæ, mortiſque decoræ.
„Cauſa reos eadem junxit, fortunaque victos;
„Nunc eadem virtus, morientes jungat utroſque.
„Stringe enſem, & mecum pariter nunc utere dextra.
„Quæramus pulchram per mutua vulnera mortem,
„Et libertatem citius quis donet amico
„Contendat feralis Amor". Petrejus enſe
Sic breviter ſtricto: „Libycorum maxime Regum,
„Cujus honoratum per ſæcula nomen habebit
„Auſonia, hanc laudem cui me debere fatebor,
„(Nec pudet Heſperium Ductorem diſcere, tanto
„Rege docente, mori) Latius gaudebit honore
„Hoc Genius, ne te captivum Roma videret,
„Quem libertates noſtras legeſque tuentem
„Laudavit toties, ſociique infamia Regis
„Cæſaris injuſtos poſſet decorare triumphos.
„Roma Jubæ, ſicut Maſiniſſæ, nomen amabit;
„Nec meliore nota ſignabit Cæſaris acta
„Quam Catilinæ olim, & diri conſulta Cethegi."

Dixerat, & totis concurrunt viribus ambo,
Grataque dant, referuntque per ictus vulnera crebros.
Crederet hoc quisquam, tanto conamine, tanta
Pugnatum virtute mori, non vincere? tandem
Petrejus cecidit. „Retine, Petreje, parumper
„Festinantem animam, clamat Juba, dum comes umbræ
„Umbra tuæ hoc gladio ad Stygias demittitur undas.
„Quis regni posthac confidet viribus? aut quem
„Gloria decipiet sceptri, soliive superbi
„Lubrica majestas? Cunctis desertus ad umbras
„Nudus eo, nuper Libyco Juba maximus orbe.
„At vobis, populi infidi, & tibi, Zama rebellis,
„Sit Latium precor usque jugum grave, perfidiamque
„Hanc vestram domino domino pejore luatis".
Tunc iterum gladio pectus ferit; evolat acer
Spiritus, æternæque oculos clausere tenebræ.
Ecce alios luctus, aliudque per æquora funus
Nobile Thapsiacis Fortuna vehebat ab arvis.
Scipio Dux belli tanta de clade superstes
Non dedignatus parva tentare carina
Et sola Libycum pelagus, properabat ad oras
Hispanas, ubi Pompeji civilia cogunt
Rursus in arma viros; sed tempestate repulsus
In portum Hipponis vehitur. Se Scipio sentit
Cum nave amissum; nec portum evadere vento
Opposito licuit. Clara tum voce dolorem
Testatus clamat: „Pelagusque ipsæque Procellæ,

„Et conjurati pugnant pro Cæsare venti.
„Oh utinam Thapso cecidissem; strage virorum
„Mixtus; nec tanto placuisset vita superstes
„Imperio, (Ductor summo Romanus honore
„Ad Stygias venissem undas,) aut ante tulisset
„Hanc male servatam potius Pharsalia vitam,
„Quam Thapso infelix duxissem bella Senatus,
„Ultaque Scipiadem vidisses Africa victum.
„Vos claræ majorum animæ, quos Africa sensit
„Sæpe triumphantes, ut cum Carthaginis altæ
„Excidio, captusque Syphax, claraque fugatus
„Annibal ex acie testantur, fata Nepotis
„Ne pudeat vestri, miserandaque bella videre.
„Nam neque me Libye vicit: sed viribus ipsa
„Scipiadem, seseque suis hic Roma subegit.
„Cum patria a patria vincor moriorque cadente
„Libertate libens. Misère hunc Numina ventum
„Adversum, ut morerer; ne spe delusus inani
„Optarem forsan tanto superesse dolori.
„Hispanas iterum Romana ad prælia gentes
„Pompeji cogant juvenes, legesque requirant,
„Et libertates: mea nunc fortuna peracta est.
„Et quanquam hæc armata manus testabitur orbi
„Me terra potuisse mori: placet æquore mergi,
„Ignotumque illic funus per sæcla manere.
„Oh nunquam veniat fluitans ad litora truncus,
„Ne Libyca condatur humo; victique futuris

„Scipiadæ ostentent monumenta nepotibus Afri!“
Tunc latus ense fodit, nec eo contentus in æquor
Prosilit; emissi spargit pars transtra carinæ
Sanguinis: æquoreos tingit pars altera fluctus;
Migrantique animæ fatum non sufficit unum.
Demersum monstris jacet, eheu! præda marinis
Nobile Scipiadæ corpus, nec colliget urna
Flebilis hos cineres; nec tanto nomine dignas
Exequias tibi Roma dabit; passisve capillis
Scipiadem, extremum generis, lugebit ademptum.
Agmina de campis passim fugientia cunctas
Implessent magnis Libyæ terroribus oras.
Præsidiis tum forte Uticam Cato nobilis urbem
Ausoniis tenuit: qui nota clade Senatus
Scipiadæque fuga, victorem arcere parabat,
Hortaturque suos alacer defendere muros.
Sed frustra: heu nimium trepidantia pectora sensit!
Et victum fama non visi Cæsaris agmen.
Tum Cato militibus vultu immutatus eodem
Ignovit pavidis. Ultro fugientibus ipse
Prospexit, classes portu contraxit ab omni
Vicino, remosque dedit properantibus aptos.
Cunctorumque, suam quamvis projecerat ipse,
Non dedignatur Ductor curare salutem.
Solatus cives Uticæ, & trepidantia verbis
Pectora confirmans placidis, quam certa supersit
Spes illis veniæ, victis clementia quanta

Cæsaris, edocuit. Talis cupit ipse videri
Civibus, ut qui non donatam a Cæsare vitam
Sperneret. Illum etiam, cui non durissima virtus
Affectus celare suos permiserat unquam,
Quem nullus simulare timor docuisset, aperto
Vel deflexisset rigidi de tramite veri,
Tandem mortis amor cogit simulare Catonem.
Orbarant homines jam luce silentia noctis
Inque vicem fessis donarant regna quietem;
Cum gratos cuncti, quos cura dolorque sinebant,
Carpebant somnos: sed non tranquilla Catonem
Exemit virtus curis mortalibus, alto
Ut jaceat somno oppressus: sed libera mentis
Erigat ut se vis, contempleturque futura
Saecula, & æternos vitæ immortalis honores.
Ante tamen contemplatrix quam dogmata veræ
Scrutari possit Sophiæ, moralibus apte
Præceptis purganda anima est; prius ejiciendi
Affectus pravi, cunctæque e pectore sordes,
Ira nocens, & luxuries, & fœda libido.
Hos igitur motus animi (purgantia sicut
Corporis humores pravos medicamina tollunt)
Moralis plene educat Medicina, priusquam
Divinum, summumque bonum scrutarier ausa
Sit contemplando, ne densis pressa tenebris
Mens erret cæca, & vitiis decepta fatiscat.
Sic longa virtute fuit mens sancta Catonis

Purgata; atque illi vitæ immortalis honorem
Jam contemplanti divini fata Platonis
Phædonem tradunt; cum lætus talia fatur:
„Salve sancte liber Superis demisse Catoni;
„Dirige tu cursum, vitæque extrema meantis
„Instrue; non alium moriturus quæro magistrum;
„Nec restare alias voluerunt Numina curas.
„Jamque mori certo liceat mihi discere, quid sit
„Mors, quid vita fuit, quid erit; num nulla futura est;
„An vivant animæ post funera: præmia justis
„Quæ restent: quæ sacrilegos vindicta manebit".
Dum contemplatur, mentis se libera tollit
Nec turbata acies, abstractaque corpore vires
Exercere suas contendit pura facultas.
Tunc volitans excelsa petit, nimiumque remotæ
A terris, quo non oculi, non organa sensus
Corporei penetrare valent, fulgentia cœli
Corpora scrutatur; nec eis contenta, requirit
Splendoris fontem cuncti, lucisque beatum
Principium, æternique Dei vestigia adorat.
Hæc magis atque magis cœlestia discere tentat
Contemplans anima: at cæcis obducta tenebris,
Et depressa gravi connexu corporis, ipsa
Se non posse videre videt. Solatia sola hæc,
Quod meliore frui post mortem lumine sperat.
Immortalem animam spes hæc probat: aut tibi frustra
Spem dedit omnipotens: frustra te jussit amare

Quæ nunquam poteris cognoscere: cur sapientes
Dum terris vivunt spernunt terrena, nec aurum,
Regna, voluptates quærunt, quæ sola videntur
Splendida: sed quæ non cernunt coelestia tantum
Depereunt, si non coelestia gaudia tandem
Exciperent? Sed non illuc ascendere possunt
Corpora, quæ gravia, & terrenis mixta creantur
Principiis, in quæ tandem resoluta redibunt,
In terramque cadent. Animæ est coelestis origo,
Igneus atque vigor, substantia pura, suique
In toto similis; variis nec partibus illa
Composita est; ideo nullo dissolvitur ævo;
Sed sibi corporeo laxata a carcere vivit.
Felices posthac animæ, quas corpora nullis
Fœdarunt vitiis, nullaque libidine mersas
Detinuere olim, quæ, dum sub carne latebant,
Contemplatrices abstractæ a carne volarant
Sæpius ad coelos, coelis post fata quibuscum
Fœdera sanxerunt viventes sacra, locantur,
Æternaque illic lætantes luce fruuntur:
At tenebrosæ animæ, nimium quæ carnibus olim
Demersæ jacuere suis, queis tetra libido
Atque voluptates, solum quas sensus alebat,
In terris notæ, posthac de carne solutæ
Aspectum coeli, cum quo commercia nulla
Viventes habuere, timent, nec luce fruuntur:
Sed tenebris dilecta nimis prope corpora semper

Ferales errant umbræ, mœstæque sepulcra
Bustaque fœda colunt. Hinc noctu spectra videntur,
Quæ terrent homines, animæ sunt ista malorum,
Quæ, quoniam crassæ sunt, corporeæque, videntur.
„Quam diversæ (inquit) restant post funera sortes!
„Credo equidem, divine Plato, te dogmata vera
„Hæc ipsum docuisse Deum. Deus ipse sequendam
„(Aut Natura homines ratioque innata fefellit)
„Proposuit virtutem, & præmia debita justis.
„Hæc, quoniam justos injusta potentia fraudat
„Sæpius in terris, & gens humana rebellat,
„Solvere post mortem justissimus ipse tenetur“.
Funera non metuit sapiens suprema; nec illi,
Qui contemplando toties super astra levavit
Carnoso abstractam penitus de carcere mentem,
Corporis atque animæ faciens divortia tanta
Quanta homini licuit, mors formidanda venire
Aut ignota potest. Nam mors divortia tantum
Plena hæc, quæ sapiens toties optasse videtur
Et toties tentasse, facit, Superosque petenti
Libertatem animæ claustris concedit apertis.
Si sæpe impatiens vitam projecit amator,
Atque manu pectus propria perfodit, ut umbra
Defunctam Stygias sponsam sequeretur ad umbras:
(Qua tamen haud ille conceditur orbe potiri)
Num sapientum animæ summi quæ gaudia cœli
Depereunt, verique boni capiuntur amore,

Quo

Quo nequeunt in carne frui, de carcere tandem
Corporeo solvi, claustrisque exire recusent,
Cum Deus ipse fores aperit, licitamque meanti
Dat Natura viam? At donec Deus ille creator,
Qui terrena animam primo statione locavit,
Evocet, haud illa statione excedere fas est.

Hic dubitans hæsit paulum Cato. „ Non datur ergo
„ Sponte mori victis (inquit); nec obire Catoni.
„ Dum dabit injustus victor mandata, licebit?
„ Cæsaris expectem gladios, atque in caput istud
„ Jus illi agnoscam, Superi? Dominumque fatebor
„ Esse meum, quem Roma suum decreverat hostem,
„ Quemque ego damnaram? Num justam injusta dederunt
„ Bella potestatem? Non sic, oh Numina certe
„ Humanas placuit vobis confundere leges,
„ Et dare jus sceleri. Sed si non sponte Catoni
„ Projicere hanc lucem fas est, at crimine vitam
„ Grandius est retinere nefas. Quam grande putarem
„ Esse nefas nobis, turpem producere vitam
„ Cæsaris imperiis, & regna injusta probare!
„ Quam Romæ damnosa forent exempla Catonis!
„ Pompeji juvenes, qui nunc ad prælia gentes
„ Hispanas armant, patriæque impendere vitas
„ Non dubitant, justæ posthac non credere causæ,
„ Sed pulchris fortasse volent desistere cœptis,
„ Nec libertatem per tanta pericula, per tot
„ Ærumnas quærent, cum nobis regna probentur.

„Et non displiceat duro servire Catoni.
„Ah potius fragilem hanc sit fas abrumpere vitam,
„Quam te, Libertas, violem. Sed Numina si te
„Nunc tandem jussere mori, tua funera saltem
„Prosequar, & Stygias liber comitabor ad umbras.
„Non ultra dubitare licet“. Tunc pectora dextra
Nuda ferit, moriensque cadit; morientis ad ictum
Undique concurrunt famuli; labentia tollunt
Membra viri, vulnus refovent; mortique quietem
Eripiunt tantum, dum, quam projecerat ipse
Tanto animo, heu frustra, contendunt reddere vitam.
Impatiens lucis propria Cato vulnera dextra
Dilacerat: mortemque docet non posse negari.

Cæsar Thapsiaca victor de clade reversus
Tendit Adrumetum, cum jam victoria passim
Securum præstabat iter. Non arma, nec ullæ
Insidiæ clausere vias. Ignoscit ubique
Supplicibus: cum nulla videt restare pericla,
Tutaque fortuna facta est clementia tanta.
Inde Uticam advenit Cæsar, fatoque Catonis
Audito ingemuit; questusque, „Oh invide, dixit,
„Cur odio moreris nostri? vitamque relinquis
„Ne non Cæsareæ bonitati injuria fiat?
„Heu tibi crudelis nimium moriendo fuisti,
„Ut moriendo mihi posses crudelior esse.
„Durior interitu, quam vita armisque fuisti,
„Hostis es; atque odium nostri, quod sanguine nostro

„Non potuisti unquam, voluisti sanguine saltem
„Nunc satiare tuo, teque ipsum impendere damno
„Cæsaris. Evitas nostrum, crudelis, amorem,
„Ut luctum facias. Mihi quid clementia prodest,
„Cui non Romani dubitant præponere mortem?
„Infelix Magnus sese committere fraudi
„Barbaricæ potius quam nostro elegit amori.
„Sed tamen ille suas sperans reparare ruinas
„Auxilium infido, non mortem, a Rege petivit,
„Quam tamen invitus subiit. Tu sponte peristi
„Invidiam facture mihi. Sed detrahet illam
„Invidiam, & spes injustas clementia vincet.
„Deflebo funus, natumque amplectar honore;
„Nec me crudelem victo fore sentiet Orbis“.
Dans veniam Cæsar timidis Uticensibus, agmen
Defessum reficit, paulumque moratus in urbe
Munimenta videns, circumspicit undique latam
Planitiem. Prope silva stetit (regionibus illis
Rara nimis) non ampla tamen, quam lentus alebat
Bagrada, qui siccas illic connectit arenas.
Horrida silva fuit, conjunctis aera ramis
Obscurum & tristes exclusis Solibus umbras
Complectens: nemus hoc ingressus Cæsar opacum,
Antrum immane videt nigro squalore repletum,
Et marcente situ, quem nox ibi longa creasset,
Infecit gravidas erumpens halitus auras.
Attonito terrore loci, tandemque roganti

Rem notam populis astans Libys incola narrat.
„Hæc, Cæsar, multos jam non habitata per annos
„Antra immensa olim monstrum exitiale tenebat,
„Pestis; & ira Deûm, serpens cui sæcula nulla
„Produxere parem terris; non tanta palude
„Lernæa tumuit reparatis anguibus hydra;
„Nec qui poma draco custodiit aurea; nec, quem
„Servantem vigili Phryxæum lumine vellus
„Somniferis tandem domuit Medea venenis.
„Nec tu Phœbeis Python confixe sagittis
„Tantus eras, populis species incognita primis.
„Serpente in tanto potuisset Gorgonis omne
„Absumi virus; Libycis nec majus arenis
„Hoc monstro, semen si defluxisset in unum,
„Pestiferæ tabes generasset tota Medusæ.
„Tam longum sese (centum porrectus in ulnas,
„Quippe fuit) volvit serpens per fluminis undas,
„Ut quoties gyris distendit terga solutis
„Adversa prædam potuit deprendere ripa.
„Sæpe illic tigris spumantes oblita rictus,
„Atque cruentati taurorum cæde leones
„Flumina dum libant, monstri conduntur in alvo.
„Atque utinam his tantum prædis contenta fuisset
„Ingluvies; periere homines, quicumque per æstum
„Umbrosæ fessi petierunt tegmina silvæ,
„Aut quicumque istos, adverso numine ducti,
„Advenere viri gelidos haurire liquores.

„Nam simul ac nigro serpens caput extulit antro
„Horrendus, totamque implerunt sibila silvam,
„Attonitos timor invasit; non ulla salutis
„Spes manibus, non ulla fuga. Deprendere prædam
„Distendit subito toto se corpore serpens:
„Sæpius in flumen, monstrum vitare nefandum,
„Desiluere viri; sed non præstare salutem
„Flumen eis potuit. Nantes correpsit in undis,
„Nec mergi licuit miseris; pejora manebant
„Fata illos, monstri obscœna conduntur in alvo.
„Sic impune diu silva grassatus in ista
„Egressus tandem est, & se ad majora paravit.
„Quid pecudum strages, quid singula fata virorum
„Persequar? haud vacat hic privatas dicere clades.
„In populos furit, & totis cum gentibus atrox
„Bella gerens, ausus Romana lacessere castra est;
„Cum primum turmas Libyes ad litora duxit
„Regulus Ausonias, & in his consederat arvis,
„(Quis mihi de tanto credet certamine?) solus
„Invasit totas acies. Exercitus ille,
„Qui sibi promisit Libyæ, & Carthaginis altæ
„Imperium, quem tot gentes, mundique timebat
„Tertia pars, uno vix se defendit ab angue.
„Dux capere arma jubet, nec solis ensibus illic,
„Aut pilis, sed balistis, quæ mœnia summa
„Et turres quaterent, monstro nova bella parari,
„Protinus insonuere tubæ; tunc erigit alte

„Se, dirumque caput serpens attollit in auras
„Undique despiciens campos, tantusque videtur
„Quantus is est geminas cœlo qui dividit Arctos.
„Tunc asper sævit; Stygias de gutture diro
„Exhalans nebulas; & flammea lumina torquet.
„Squamea cum volvit sublatus terga, putares
„Excelsum ad pugnas castellum sponte moveri.
„Distantum longe subito se immittit in ora.
„Hos morsu, afflatu necat hos, hos tollit in altum,
„Ut casu interimat miseros; totasque cohortes
„Sternit humo, latas cauda dum verrit arenas.
„Consternuntur equi passim, frænisque rebelles
„Invitos sævi dominos serpentis ab ira
„Dum fugiunt campo portant. Cessere manipli,
„Tergaque vertissent (si fas est credere) cuncti,
„Ni tandem valido contortum hastile lacerto,
„Dum sese arrectu tollit, sub pectore diro
„Hæsisset. Fluxit sanies de vulnere nigra.
„Horrendum immugit tum primum vulnera passus
„Longævus serpens, caudaque flagellat arenas
„Iratus; cuncti clamorem ad sidera tollunt,
„Speque alacres validis mittunt per inane lacertis
„Undique pila. Ferit pars magna innoxia tergum
„Squamosum monstri, crepitantque sonantia tela,
„Ut sonat æstivus salientis grandinis imber,
„Tegmina tectorum feriens. Hastilia quædam
„Fortunata magis maculoso vulnera ventri

„Infligunt. Solus levibus penetrabilis illi
„Venter erat telis. Nigro humectantur arenæ
„Sanguine serpentis; fœcundæque ante venenis
„Gorgonea de tabe, novo nunc semine tristes
„Concipiunt iterum pestes, & monstra nefanda.
„Nec minus iratus serpens, tantique doloris
„Impatiens sævit campis, & corpora leto
„Prosternit. Levibus necquidquam prælia pilis
„Aut jaculis tantum tentasset miles in hostem;
„Robore ni tandem demissa Phalarica magno
„Immensi spinam fregisset pondere dorsi.
„Tum fractus vires, & tanto languidus ictu
„Decubuit. Solito non sese attollere nisu
„Jam potuit, patulo tantum minitatur hiatu,
„Et nebulas læsis exspirat faucibus atras
„Sic quoque letalis; tandem stridore per auras
„Tormento volitat trabs acta, caputque nefandum
„Discutit, & cerebro nigras dispergit arenas.
„Horrendus tandem serpens tot jugera magno
„Ventre premens, ipsa metuendus morte jacebat“.

Postquam oculos silvæ miracula tanta vetustæ
Cæsaris implessent, Utica discessit ab urbe,
Et victi per regna Jubæ victricia ducens
Agmina, regalis famosa ad mœnia Zamæ
Pervenit. Ducis hic Petreji animosa Jubæque
Funera cognoscens, animo tam tristia fata,
Fortunæque vices summæ miseratur amaras.

Tunc urbe exceptus Zamenses laudat, & illis
Præficit imperio Crispum. Maurusia tellus
Romula de tanto facta est provincia regno.
Inde Uticam remeans, ventis dans carbasa, Sardon
Appulit, atque illa paulum tellure moratus,
Tutus ad Ausoniæ pervenit litora Cæsar.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Triumphi Cæsaris quatuor continuis diebus. Templum Veneri extructum. Pompeji Juvenes bellum in Hispania renovant.

ROmuleas arces celeri victoria fama
Cæsaris intrasset. Fictis certare parati
Obsequiis complent Phœbeja palatia Patres.
Atque quater denis (quamvis devicta sit ipsa
Illo Roma die) decernunt vota diebus.
Cæduntur tauri, gratoque altaria ture
Cuncta calent. Nec tot sunt templa ornata coronis,
Cum Latio audita est olim victoria felix
Scipiadæ, & fusus Zamensibus Annibal arvis,
Aut cum Teutonicis intravit mœnia victor
Exuviis Marius. Non plus felicibus armis
Externisve unquam lætata es, Roma, tropæis,
Quam nunc amissa pro libertate triumphas.
  Tum justo, meruit quem Gallia victa triumpho,
Dilatoque diu, jungunt decreta Senatus
Tres alios, veteres ut possit Cæsar honore

Obscurare Duces; pompasque excedere cunctas;
Utque triumphales utroque a cardine lauri
Ornarent pariter currus: Australibus illa
Splendida divitiis, Boreæ generosior ista
Robore & exuviis: ut pictis mixta Britannis
Agmina Niliaca incedant: ut sole perustos
Mazaces albo comitentur corpore Suevi:
Ut Galli Armenis juncti, Maurisque Sicambri
Spectentur pariter populis: longeque remotæ
Tot possint gentes, & quas commercia nunquam
Junxissent, Latiis junctæ nunc ire catenis,
Communemque simul vinctæ deflere ruinam.
Ut cunctos pariter fontes, captivaque Tibris
Flumina Cæsareis videat depicta tabellis.
Inde catenati lugens Germania Rheni
Fata sui sedeat: Nilus septemfluus illic
Cornua fracta gemens: frænato ut gurgite Gallis
Inde suis Rhodanus, Mauris hinc Bagrada ploret.
Nec majorem ullo sese urbs Romana triumpho
Fortunamque suam potuisset cernere, si non
Ipsa triumphatæ partis pars magna fuisset.

Tot clarus titulis, tot bellorumque superbus
Exuviis, Tyrio Cæsar spectabilis ostro
Mœnia sublimi intravit Romana triumpho,
Quadrijugis vectus niveis, quos pascua mittunt
Clitumni læta, & sacræ victoribus undæ.
Dicito Calliope, quot gentes quattuor illis

Quos Ponto, Ægypto, Libye, Gallisque subactis
Ducebat Cæsar, spectabat Roma triumphis.
Quam diversa fuit facies, quam corpore toto
Ornatus populis varius, quam dissona lingua,
Dum fluvios tabulis pictos, dum facta metallis
Oppida, bellorum series, diversaque pugnæ
Tot genera ostendit; varie & fabricata ministri
Arma, Ducum exuvias, argenti pondera & auri,
Captaque magnorum portant diademata Regum.
Sed si non tantæ dignaris singula pompæ
Dicere Calliope, saltem miserabile magni
Vercingetorigis fatum reticere putato
Esse nefas, quem bellantem tot viderat annos
Gallia, collatis toties cum Cæsare signis,
Et toties renovantem acies proavita tueri
Jura, jugumque suis Romanum avertere Gallis.
Hic, quem dura Ducis nimium sententia morti
Damnasset, residens indignabunda pheretro
Dejicit ora: tegit frontem diffusa minacem
Cæsaries; dîs iratus, vitamque perosus
Captivam, domini gladios optare videtur.
Ecce alia in Phario facies miseranda triumpho
Corda movet vulgi. Incessit Regina catenis
Arsinoe, passis per candida colla capillis,
Et teneras, modo quæ gessere Ægyptia sceptra,
Auratis palmas manicis religata tenebat.
Quamvis Arsinoen non hic sententia mortis

Dura manet, parcit clementia Cæsaris illi:
Aut donat victor, Cleopatræ captus amore
Germanæ veniam, Phariamque remittit ad aulam.
Heu quantum, Cleopatra, tibi, si capta periſſet
Hic soror, abstulerat crimen Fortuna futurum!
Nam miseræ Arsinoe donatam a Cæsare vitam
Crimine majori posthac soror impia tollet.
Maxima sed populi subiit miseratio mentes,
Cum videre Afro pueri captiva triumpho
Ora Jubæ; cujus Libyco rex maximus Orbe
Nuper erat genitor, qui tot modo regna, tot urbes,
Tot populos læta tenuit ditione remotos.
Quis Latius, miserande puer, tam obtusa gerebat
Pectora, quem tua non ætas innoxia movit?
Aut quis te tanto dejectum culmine regni
Immerita hostili præbentem colla catenæ
Non mœrens animo vidit? sed cæca futuri
Mens hominum. Felix, quæ tam miseranda videtur,
Sors tua, Magne puer; vinclis felicior istis
Es Juba, quam magni maneant si regna parentis,
Et stet firma tuis tellus Maurusia sceptris.
Illa dies quæ te captivum fecerit, illa
Transtulit in melius (quis crederet?) illa futuræ,
(Tristis visa licet) posuit fundamina famæ.
Moribus Ausoniis primis nutritus ab annis,
Barbarie exutusque, tuo felicia posthac
Tempora constituens orbi, moderamine justo

Commissas olim regni tractabis habenas.
(Nam te post casus tantos ad culmina regni
Evehet Augustus Cæsar, solioque locabit.)
Præterea excultus studiis, miranda relinques
Ingenii monumenta tui, calamique perennis
Docti fama tibi per sæcula cuncta manebit.
Sed non Pharnacis captiva Quiritibus ora
Armeno potuit Cæsar monstrare triumpho:
Ille fuga evasit. Vehitur fugientis imago;
Et Veni, Vidi, Vici, tria verba superbo
Portantur curru totum narrantia bellum.
Romanos animos, plus quam spectacula viva,
Tristia fata Ducum tabulis depicta movebant.
Illic mœsta videt civilia vulnera Roma,
Et proprias luget clades; illic sua quisque
Funera Romanus, cognataque damna recenset.
Inter Barbaricas strages, & funera Regum
Extera, magnates Libiæ, cæsosque per Alpes
Gallorum proceres; proprio qua pingitur ense
Rex Juba transfixus convivia mœsta cruentans,
Demersusque sui Nili Ptolemæus in undis,
Monstrantur Latiæ mortes, absumptaque bellis
Maxima Cæsareis Romanæ nomina gentis.
Hic cum Rege Juba Petrejus, Afranius illic:
Illic Torquatus moriens, hic Sylla jacebat.
Nec procul hinc oculis agnoscunt flentibus ora
Scipiadæ, puppi jam desilientis ab alta.

Te quoque, sancte Cato, fodientem viscera dextra,
Et properanti animæ lacerantem vulnera cernunt.
Verum inter procerum tot mortes una tacetur.
Nec tabulæ mœstis monstrare Quiritibus audent
Flebile Pompeji ſatum, ne tanta triumphos
Tristaret clades. Sed mors ea sola relicta.
Quæ tum præcipue populo expectata fuisset,
Altius infixa est quærentibus, & bene cuncti
Jam sine picturis Magni miserabile letum,
Et seriem tantæ possunt memorare ruinæ.
Quis numerare queat variæ spectacula pompæ?
Quot campis ludi? nova quot certamina circo
Spectentur populis? quantoque madescit arena
Sanguine nobilium dat quas Hyrcana ferarum
Silva, aut monstriferis nutrit Getulia campis?
Quin & nocturnæ præfulgent undique pompæ,
Delectantque, parat cum post spectacula Cæsar
Nocte redire domum toto famulante Senatu.
Cum mediam cernunt elephantes ire per urbem,
Et lucem gestare: forum via lactea visum est:
Tot simul accensis elephantum terga micabant
Ignibus, atque ibant cœlestibus æmula signis.
Nec tantas victoris opes spectacula vana
Testantur solum; sed duratura per ævum
Exurgunt opera, & sæclis miranda futuris.
Nam templum Veneri, domus a qua Julia nata est,
Aut pius, aut tanta sublatus origine Cæsar

Magnificum extruxit, ſpoliiſque ornavit opimis.
Ut formoſa Venus tanto videatur honore
Plus Jovis uxorem, & Tritonida vincere, quam cum
Aurea poma illi nemoroſæ in vallibus Idæ
Judicium Paridis Priamo fatale dediſſet.
Pluſque Dioneæ veneratur numina Mundus,
Quam vel Junonem vel Pallada: dignius orbi
Nomen Iulææ cenſetur ſtirpis origo
Quam superûm Regina, aut vertice nata Tonantis.
Interiora auro radiabant limina Templi
Marmorei, aurataeque trabes, cælataque multa
Arte micant ſimulacra Deûm, & ſpirantia ſigna.
Hic Troja antiqua, & Veneris Phrygiique videntur
Anchiſæ thalami, decàntatumque poetis
Frondeſcit nemus Idæum: quòd debuit olim
Vatibus, hic tantis debet pictoribus Ida.
Hic torus exurgit mollis, quem mater Amorum
Progeniem terris, tantoſque datura nepotes
Cum juvene Anchiſa quondam Venus aurea preſſit,
Concubitumque hominis pulcherrima paſſa Dearum eſt.
Æneas juxta ſoboles ſtat, corpore talis
Formoſo, qualis ſemper florente juventa
Exultat Phœbus: frenata aut Tigride qualis
Bacchus odoratis curru deſcendit ab Indis:
Trojus Æneas, cui tantam Muſa Maronis
Donavit felix famam per ſæcula, quantam
Mœonius Grajo vates præſtabat Achilli.

Illic eximiæ viſa eſt pietatis imago;
Cum bonus Æneas, Troja pereunte, parentem
Grandævum attollens humeris, per tela, per ignes
Hoſtiles rapuit. Non illi Laomedontis
Arſuræ curantur opes, non fulva ſupellex,
Nec ſparſæ paſſim per tanta incendia gazæ:
Sed genitor, Phrygiique Lares, & ſacra Deorum.
Pone patrem ſequitur fortem formoſus Iulus;
Unde genus nomenque ſuum gens Julia duxit.
Condidit hic Albam longam, multoſque per annos
Imperio rexit. Longo dehinc ordine picti
Poſt primum Albani Reges monſtrantur Iulum,
Donec Iulæam Tullus Rex diruit Albam,
Tranſtulit & Romæ cives. Hinc ordine rurſus
Reges atque Duces Latii, Romanaque fata
Uſque ad Cæſarei monſtrantur tempora regni,
Quo vetus Alba iterum Romam viciſſe videtur.

Robore ſed quamvis munita potentia tanto
Cæſaris, & populi plauſu firmata videtur:
Nutat adhuc, & plus terris quatietur Iberis
Quam vel Theſſalicis, vel Thapſi triſtibus arvis.
Maxima adhuc reſtant diſcrimina, maxima bella,
Quæ juvenes facient Pompeji nomine tanto
Non indigna. Truces vicinos Gadibus illi
Herculeis armant populos. Hiſpania ſedes
Tertia bellorum, & Romani ſcena furoris.

Currit ad occaſus, extremaque litora Mundi
Jam

Jam civile nefas, qua sese Hispania pandit
Ultima. Non ulli populo majora videntur
(Cum vastus fessos exacta luce jugales
Proluit Oceanus) rutilantis corpora Phœbi.
Atque ideo propiora suæ putat incola terræ
Deceptus, tanquam sese illic ætheris alti
Convexum inclinet. Sed majus ab æquore tanto
Surgentes reddunt nebulæ, densique vapores
Objectum, radios oculi diffundere sueti.
Hinc non ulla vident surgente crepuscula Phœbo,
Nec fugiente. Dies oritur cum Sole, caditque.

Tota jacet corii specie diffusa bovini
Terra Hispana, mari cincta undique, & insula pœne
Facta, nisi gelida quod Pyrenæus ab Arcto
Mons interpositus Gallis disterminat agris.
Facturum tantis montem divortia terris
Excelsum posuit Natura, & vertice cœlum
Æquantem summo. Nudum est, & gramine nullo
Vestitum, quod Gallorum præpinguibus arvis
Objicitur Boreale latus: contraque cacumen
Qua steriles terræ campos prospectat Iberæ,
Frondosum silvas densas, & pascua læta
Ostendit; tanquam Galli felicibus arvis
Divitias mons iste suas concesserat, utque
Vestiret sese, terras spoliarat Iberas.

Nubifero, famæ si credas, nomina monti
Pyrene miseranda dedit. Regnabat in illo

Monte Bebryx genitor, parvaque excepit in aula
Hospitio Alcidem formosa armenta petentem
Geryonis. Visa est Alcidæ regia virgo
Pyrene, placuitque nimis, deceptaque tandem
Hospitis invicti placido succumbit amori.
Conjugium Alcides miseræ, tædasque jugales
Si modo Geryonis victor remearit ab arvis,
Promittit: sed fata negant crudelia tædas.
Nec prius Alcides vincit, quam funere tristi
Pyrene formosa jacet. Timet illa parentem
Iratum; nec jam vitiati pondera ventris
Ulterius celare valet. Queribunda pererrat
Frondosas latebras, & vasti devia montis;
Solaque furtivum silvis deplangit amorem.
Amphitryoniadem falsum, tardumve vocabat;
Donec plorantis frustra, magnique vocantis
Herculis auxilium leto crudelior ipso
Bellua formosæ laceravit virginis artus.

Amphitryoniades tristem Bebrycis ad aulam
Jam victor rediens, amissa virgine demens
Et formidandus luctu, per lustra ferarum,
Per juga, perque alti frondosa cacumina montis
Tendebat, sponsæ quærens vestigia caræ,
Pyrenenque suam mœsto clamore vocabat.
Pyrenen silvæ, Pyrenen antra ferarum,
Et curvæ toto resonabant monte cavernæ.
Ingemuit locus ipse; feræ tremuere, metuque

Montani latuere fures; nec quærere prædam
Immanes audent ursi, torvive leones,
Dum nemore atque jugis graditur Tyrinthius altis:
Sed postquam laceros artus, atque ora puellæ
Deformata suæ cognovit, fata Deosque
Multum incusavit lacrymans. Tunc oscula caris
Relliquiis repetita dedit; supremaque plangens
Funera, Pyrenen tumulavit montibus illis.
„Diruet hanc (inquit) molem non longa vetustas:
„Famaque tum tua major erit; tumulique ruina
„Augebit tumulum. Toto tunc monte jacebis,
„Ut juga tuta tenet Bacchus Niseja sepultus.
„Mons erit iste tuus.“ Consensit fama. Tenentque
Pyrenes isti nomen per sæcula montes.

Pompeji juvenes instructo milite Gades
Linquentes, bellum omne locant, qua pinguia Bætis
Culta secans, sua felici dat nomina terræ.
Oppida cepissent primo regionibus illis
Ateguam, atque Ucubin, & nomen clade futura
Funestum Ausoniæ Mundam, & te, grata Camœnis
Corduba, doctorum cunis fœcunda virorum.

Undique Pompejis vires Hispania mittit.
Hic præter Latias Aquilas, Romanaque signa,
Quæ Varus, duxitque acer Labienus, Iberi
Pugnaces coeunt. Hic trux stat Cantaber, armis
Qui vitam impendit solis, gens nescia pacis
Aut siccæ mortis, ferro prævertere sueta

Imbelles annos: decus esse abrumpere vitam,
Naturæque putant segnem donare senectam.
Augurii sacri, divinarumque peritam
Flammarum pubem dives Gallecia mittit.
Callaici veniunt, qui, dempto Marte, laborem
Non ullum novere viri. Nam semina sulcis
Injicit, & duro glebas invertit aratro
Fœmina, dum manibus peraguntur bella virorum.
A Minii ripis patrii venit impiger Astur,
Auriferique Tagi fulgentia signa ferebat
Incola, deciduum consuetus cernere Solem.
Et Vasco insuetus galeis, & Concanus audax,
Qui se Massagetum dura de stirpe fatetur
Cornipedis consuetus equi potare cruorem.
Celtiberi, bello qui corpora cæsa suorum
Igne cremant, creduntque nefas si forte jacentum
Exanimes fera vel volucris depascitur artus.
A ripis rapidi veniunt Sucronis & omnes
Hispanæ gentes, quæcunque aut funera Magni
Ulcisci, aut Latios cupiunt nutrire furores.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Pugna navalis cum tempeſtate deſcribitur. Funeſtum Mundæ prœlium. Cn. Pompejus, Varus, & Labienus interfecti ſunt.

EXcipit Oceanus civilia bella, priuſquam
Hiſpanas tangant terras, & triſtia Pontus
Pompejanarum geſtat præludia cladum.
Qua Tarteſſiacas extremum litus ad oras
Extendit Libye, Pompeji nomine Varus
Æquora cuſtodit: pro Cæſare Didius illuc
Claſſibus advenit. Vicinaque litora utrinque
Æquoris anguſti belli videre furorem,
Et terris timuere ſuis. Vix pugna coorta eſt,
Cum variis ſubito tumuerunt æquora ventis.
Fluctibus inſurgit totum mare; pluſque pericli
Quam gladii hoſtiles tempeſtas atra minatur.
Et Tingitanis primo ruit Auſter ab oris,
Corus ab Occiduo pelago, violentus Ibero
Litore ſurgebat Boreas, & flatibus undas
Reppulit adverſis. Variis vexata procellis

Æquora confusos tollunt ad sidera fluctus.
Nil aliud dubio flatu voluisse videtur
Quam turbare mare, & sceleratum abrumpere bellum
Æolus, aut mediis undis utramque, priusquam
Sanguine civili madeant, immergere classem.
Sed rabiem Oceani vicit, ventique furorem
Bellandi vesanus amor; tantisque ruebat
Militis impietas ad prælia dira procellis,
Quantis mercator, quamvis avidissimus, undas
Æquoreas tentare neget; nec vellera Parmæ,
Indum ebur, aut rubro pretiosas æquore conchas
Auderet tali ratibus conquirere cœlo.
Jamque propinquabant classes, validisque lacertis
Sulcatas vertère undas, tonsisque secabant
Excussis: fluctu spumabant cærula cano.
Innumeræ pariter tolluntur ad æthera voces.
Nec jam remorum sonitus, clangorve tubarum
Audiri poterant; hominum clamore premuntur:
Sed remos, vocesque hominum, sonitumque tubarum
Bacchantes venti, tempestatesque sonoræ
Exuperant. Nimbis pariter jaculisque diurna
Lux periit, densis & inhorruit unda tenebris.
Tum rostra haud visis sonuerunt obvia rostris.
Occurrunt aliæ proprio conamine naves:
Hostibus objiciunt alias agitata procellis
Æquora, & invitas forsan concurrere cogunt.
Navibus elidunt naves, hominumque furori

Additur ira maris: Cunctos geminata pericla,
Dissimilesque metus urgent caligine tanta.
Dum pugnant alii, pelagi sarcire ruinas
Contendunt alii, & propiorem avertere mortem.
Nec jam pugnantes pro Cæsare Didius audax
Hortari poterat, nec in ordine vertere classem:
Non Pompejanis Varus mandata valebat
Militibus dare: nec voces fragor æquoris ullas
Jam sinit audiri: ventis, fatoque relinquunt
Omnia, & attonitas classes Fortuna regebat
Prælia committens. Rostro perfoſſa carina
Subsidet, & fatum nescit cui debeat, hosti,
An tempestati. Nec sola fragoribus auris
Terretur; sed nox oculis obducitur atra,
Nec tamen est tenebrosa satis: sed tristius illis
Exoritur lumen tenebris, & fulgura ponto
Crebra micant, lucisque reposcere regna videntur,
Quam Sol non potuit, depellunt fulgura noctem.
Illic dum tumidis forte oppugnatur in undis
Pompejana ratis, nec se defendere contra
Hostiles valet incursus, & capta videtur,
Vindicat iratum pelagus sibi: gurgite pinus
Mergitur, & rapuit victoribus unda triumphum.
Ast alias jam possessas victore carinas
Obruit, & cito devictos ulciscitur æquor.
Contra utramque diu classem Fortuna videtur
Pugnare, atque odiis vexare hostilibus ambas.

Finivit tandem dubii certamina Martis,
Ostenditque quibus cœli pelagique labores
Ipsa excivisset tantos. Victoria classi
Cæsareæ jam plena fuit, quam Didius audax
Erubuit vento aut pelagi debere procellis.
  Amissam Varus classem videt. Obruta ponto
Pars jacuit: pars victores possessa vehebat.
Relliquias secum fugientibus inde carinis
Cartajæ ad portum vexit, ratibusque relictis
Emensus tellure vias, hinc castra petebat
Pompeji juvenis. Toto tunc milite frustra
Mœnia Pompejus munitæ obsederat Ullæ.
  Interea cursu celeri (quo bella solebat
Conficere) Hispanas properabat Cæsar ad oras.
Quem Roma egressum dena bis luce Saguntus
Excipit, urbs fidei clarum per sæcula nomen,
Et crimen quondam Superûm: quod non nisi magno
Deleri excidio potuit Carthaginis altæ.
Urbis ad occiduam nitidis it Duria lymphis
Culta rigans vicina, atque in mare tendit Iberum.
Sed Ducis haud tanti cursum vel Duria tardat,
Vel rapidæ Sucronis aquæ, montesve corusci,
Queis faciunt dites argentea nomina venæ.
Inde rapit cursum flavæ per litora Bætis,
Et procul egressus totis te, Corduba dives,
Obsidione premit turmis; non spe potiundæ,
(Præsidiis urbem validis nam Sextus habebat)

Sed trahat obsessæ ut Pompejum a mœnibus Ullæ;
Quod juxta evenit: namque obsidione relicta
Pompejus totis sectatur viribus hostem
Jam pugnæ cupidus; sed non certamen iniquo
Cæsar inire loco statuit: verùm agmine moto
Progressus, Salsi non magnas transilit undas,
Ateguamque capit subita feliciter arte.

Ategua amissa, veritus Pompejus Iberas,
Fortuna quassante fidem, ne perderet urbes
Et reliquas, uni properat committere pugnæ
Spes omnes, viresque suas, hostemque secutus
Ocyus, ad Mundæ fatalia pervenit arva.
Castra locat tumulo modico, qui desuper omnem
Planitiem late despectat, Cæsaris unde
Ante oculos positas potuit numerare cohortes.

Nulla hic auguria, aut tantæ prænuntia cladis
Prodigia implerant campos aut aera; nullæ
Vel per inane faces, vel diræ arsere cometæ;
Non signis examen apum, liquefactave pila
Fulmine; non volucres, non exta minacia terrent;
Plus tamen hic mœrent omnes, metuitque silentes
Turba Deos, tanquam clades immanior omni
Ostento his campis, & inenarrabile damnum
Immineat Mundæ. Tacito portenta timore
Quæ nulli fecere Deûm, sibi quisque creabat.
In Pompejanis per mœsta silentia castris
Ancipites errant animi. Nunc improba vota

„Hispanisve geret Labienus transfuga plusquam
„Aut prius Emathiis, Libycis aut gesserit arvis?
„Ite, mei comites, belloque imponite finem“.
Dixerat; at nullo excipiunt clamore cohortes
Verba Ducis, nec stridentes accendere possunt
Dejectos animos litui; conceptave cornu
Classica; nec quanquam ad pugnam de colle propinquo
Decurrunt Pompejani, procedere campo
Longius, aut rapido (ut mos est) occurrere cursu
(Tum primum trepidus) veteranus Cæsaris audet.
Quod simul ut vidit, magna inflammatus ab ira,
„Deseritisne Ducem, & faciet nece Cæsaris (inquit)
„Vos timor emeritos hodie?“ Simul arripit hastam
Ductor, & adversos solus defertur in hostes.
Obstupuere illi, quibus hæc miracula, miles
Cæsareus timidus, temerarius ipse, videntur.
Vix oculis primo credunt, mox in caput audax
Undique pila volant, donec, vincente pudore,
Non virtute metum, cunctis exercitus armis
Ad Ducis auxilium procurrit, & impia tanta
Tunc rabie, quanto detrectavere timore,
Bella gerit, redimat Romano ut sanguine culpam,
Et dira faciat funesta piacula cæde.
At primo pugnæ gentes utrinque furore
Diffugiunt, solis peragendaque bella relinquunt
Ensibus Ausoniis; aliis nec egebat Enyo,
Pallida nec plures Alecto optabat. In omne

Suffecere nefas hæ dextræ. Hic constitit atrox
Pugna; pares urgent acies, animique, paresque
Irarum stimuli. Magnis hortatibus ambo
Inter spemque metumque Duces discurrere primo
Cœperunt, frustraque suos impellere, donec
Lassati excedunt pugna: collemque propinquum
Ductor uterque capit. Diri hinc discrimina belli,
Totque cruentatos enses, tot stragis acervos
Dum tristes spectant, vix formidare vacabat,
Vix sperare, Duces subiit miseratio sola,
Feralisque timor, ne non victoria mœsto
Ulla, sed ambobus lugenda tragœdia campo
Restaret, Latiusque illic procumberet Orbis.
Ultima Cæsarei restare pericula credunt:
Et Pompejani post hæc sperare recusant
Prælia. Pugnaces animos agit æmula virtus.
Utque magis stupeas, cunctis incognita bellis
In totis subito sunt orsa silentia campis
Dum media fervent rabie; nulloque virorum
Audito clamore, manus movere furentes.
Ad Pompejanas tandem Victoria partes
Se trahere est visa, & paulatim cedere retro
Cæsarei cœpere; fuga vix Centuriones
A turpi retinere queunt, cum fortia Cæsar
Pectora denudans stricto sic ense profatur:
„Non tibi jam, Fortuna levis, quæ condere summa
„Exoptas potius quam condita summa tueri,

„Irascor; satis ampla mihi, quæ nulla tacebunt
„Sæcula, fecisti, fateor. Transferre favorem
„Jam te, Diva, decet; mundo ne ignota potestas
„Sit tua, meque Deum deceptus crederet orbis“.
Dixerat; & certa fodisset pectora dextra.
Sed Fortuna (velut prope summa pericula mater
Stare sinit puerum interdum, ut majora timenti
Gratius auxilium veniat) submittit alumno,
Unde minus speratur, opem. Nam castra Bogudes
Extra aciem positus, prædæ perductus amore
Pompejana petit. Contra hunc ad castra tuenda
Ex acie educit Labienus quinque cohortes.
Perdidit infelix Pompejum hic casus, & omne
Mutavit belli fatum. Pro Cæsare falsus
It timor, & cunctis Labienus terga dedisse
Creditur; illa suos debellat opinio, spemque
Cæsareis creat. Errorem monstrare, metumve
Tantum inhibere studet frustra Pompejus; acerbo
Prodita diffugit casu miseranda juventus.
Infelix Varus toties devictus ab armis
Cæsareis, quem tot per clades fata tulissent,
Jam male servatam cupiens abrumpere vitam
Irruit in medios enses, in vulnera lætus
Mille ruit moriens; post tot certamina cladi
Huic superesse pudet, cumuloque deesse virorum.
At miser ut totis rediens Labienus in arvis
Pompejanorum vidit fugientia signa,

Erroremque simul fatalem audiverat, amens
„Me miserum exclamat! Tantæ, Fortuna, ruinæ
„Me facis auctorem? Per me crudelia fata
„Ausoniam subigunt? Hac hac fuge, prodite miles,
„Hoc aperi pectus, tristemque ulciscere cladem:
„Aut pœnas sument pro vobis Cæsaris enses“.
Tum vero, ut leo Getulis in saltibus ardens,
Qui venatorum telis cingentibus, ultro
Assilit in ferrum, sese ingerit ipse periclis,
Et cupide letum gladio molitur ab omni.
Tandem vita fugit Stygias irata sub umbras.
Jam stragis cumulos & ineluctabile damnum
Viderat infelix tumulo Pompejus ab alto,
Et quamvis lucem damnat, sperare juventus
Integra persuadet; nequidquam a tristibus arvis
Aufugit, heu tellure statim moriturus in ista.
Sed fratrem Hispanas abscondent fata per urbes,
Cæsaris ut possit post mortem tristia rursus
Bella, & Romanos olim renovare furores.
Impia jam cædes oritur, passimque per agros
Palantes cædunt insano ardore furentes
Cæsarei, & tanto saturant crudelius iras
Victores, quanto plus tristia bella timebant
Ante tubas dudum. Nec jam fugientibus ullam
Vicinæ latebræ, vel Pompejana salutem
Castra dabant miseris, infirmave mœnia Mundæ.
Nam cito diripiunt victores castra; citaque

Concipiunt, & spes diras, umbrasque videntur;
Horridaque ante oculos mortis simulacra futuræ
Cernere: lymphata rursus formidine pallent.
Nec quamvis sperare nimis fortuna vetabat
Cæsaris, exoptant victas producere vitas.
Danda tamen venia est illis, cum Cæsaris audax
Bella timet miles, Latium qui sæpe cruorem
Hauserat; & patriæ toties in viscera fortes
Incipiunt trepidare manus. Exercitus Orbis
Ille triumphati domitor, victorque Senatus
Romani, qui tam præceps in bella ruisset
Thessala, Thapsiacisque ausus pervertere campis
Jussa Ducis, jam jussa timet, sonitumque tubarum;
Nec sibi desuetum potis est celare timorem.
Sed minus ut vulgi pavidos mirere tumultus,
Tristis ad hæc Cæsar funestæ prælia Mundæ
Ipse venit. Consueta deest fiducia, nec frons
Illa Duci est, ex qua toties felicia belli
Ante tubas hilaris tulerat præsagia miles.
Lubrica fortassis mœsto tunc pectore dona
Fortunæ expendens, quantisque agitata procellis
Sint humanarum metuenda cacumina rerum;
Per tot Magnorum quas fecerat ipse ruinas,
Formidare suam discit. Felicia Magni
Tempora dinumerat; totque inviolata per annos
Prosperitas, similisque suæ, Pharsalia donec
Tam longas evertit opes, in mente recursat.

Et Magni casum, postquam fastigia Magni
Attigeras, jam visa levis Fortuna minari.
Hæc mœste reputat Cæsar, mentemque labantem
Corripit, iratus tacite; tandemque cohortes
Alloquitur vultu cæcum celante timorem.
„Bellorum Comites, qui mille pericula, mille
„Vicistis plusquam Herculea virtute labores,
„En vobis toties truncata repullulat hydra,
„Ultimus hic labor est; infirma atque ultima colla
„Exerit; hic virtus eadem, quæ prima recidit,
„Et robusta magis, resecet postrema, nec ultra
„Crescere civilis permittat semina belli,
„Quæ post tot clades imbellis Iberia nutrit.
„Sanciet hæc nobis pacem victoria, totus
„Exarmatus erit post hæc certamina Mundus.
„Sed qui sunt, qui bella parant? qui Cæsaris enses
„Et totidem bellis victricia signa lacessunt?
„Destituet plebs ista Ducem non sponte secuta,
„Sed casu. Num Pompeji pugnabit amore
„Quem non novit adhuc? num vanam nominis umbram
„Plusquam Cæsareas vires, quas nuper Ilerda
„Vincentes vidit, populus formidat Iberus?
„At vero si qua est Legio Romana sub armis
„Pompeji, rudibus constat tyronibus, aut his
„Qui vobis victi fugientia terga dederunt,
„Et veterem adducunt secum ad nova castra timorem.
„Quæ toties victus faciet jam prælia Varus?

„Hispanisve geret Labienus transfuga plusquam
„Aut prius Emathiis, Libycis aut gesserit arvis?
„Ite, mei comites, belloque imponite finem".
Dixerat; at nullo excipiunt clamore cohortes
Verba Ducis, nec stridentes accendere possunt
Dejectos animos litui; conceptave cornu
Classica; nec quanquam ad pugnam de colle propinquo
Decurrunt Pompejani, procedere campo
Longius, aut rapido (ut mos est) occurrere cursu
(Tum primum trepidus) veteranus Cæsaris audet.
Quod simul ut vidit, magna inflammatus ab ira,
„Deseritisne Ducem, & faciet nece Cæsaris (inquit)
„Vos timor emeritos hodie?" Simul arripit hastam
Ductor, & adversos solus defertur in hostes.
Obstupuere illi, quibus hæc miracula, miles
Cæsareus timidus, temerarius ipse, videntur.
Vix oculis primo credunt, mox in caput audax
Undique pila volant, donec, vincente pudore,
Non virtute metum, cunctis exercitus armis
Ad Ducis auxilium procurrit, & impia tanta
Tunc rabie, quanto detrectavere timore,
Bella gerit, redimat Romano ut sanguine culpam,
Et dira faciat funesta piacula cæde.
At primo pugnæ gentes utrinque furore
Diffugiunt, solis peragendaque bella relinquunt
Ensibus Ausoniis; aliis nec egebat Enyo,
Pallida nec plures Alecto optabat. In omne

Suffecere nefas hæ dextræ. Hic constitit atrox
Pugna; pares urgent acies, animique, paresque
Irarum stimuli. Magnis hortatibus ambo
Inter spemque metumque Duces discurrere primo
Cœperunt, frustraque suos impellere, donec
Lassati excedunt pugna: collemque propinquum
Ductor uterque capit. Diri hinc discrimina belli,
Totque cruentatos enses, tot stragis acervos
Dum tristes spectant, vix formidare vacabat,
Vix sperare, Duces subiit miseratio sola,
Feralisque timor, ne non victoria mœsto
Ulla, sed ambobus lugenda tragœdia campo
Restaret, Latiusque illic procumberet Orbis.
Ultima Cæsarei restare pericula credunt;
Et Pompejani post hæc sperare recusant
Prælia. Pugnaces animos agit æmula virtus.
Utque magis stupeas, cunctis incognita bellis
In totis subito sunt orsa silentia campis
Dum media fervent rabie; nulloque virorum
Audito clamore, manus movere furentes.
Ad Pompejanas tandem Victoria partes
Se trahere est visa, & paulatim cedere retro
Cæsarei cœpere; fuga vix Centuriones
A turpi retinere queunt, cum fortia Cæsar
Pectora denudans stricto sic ense profatur:
„Non tibi jam, Fortuna levis, quæ condere summa
„Exoptas potius quam condita summa tueri,

„Irascor; satis ampla mihi, quæ nulla tacebunt
„Sæcula, fecisti, fateor. Transferre favorem
„Jam te, Diva, decet; mundo ne ignota potestas
„Sit tua, meque Deum deceptus crederet orbis“.
Dixerat; & certa fodisset pectora dextra.
Sed Fortuna (velut prope summa pericula mater
Stare sinit puerum interdum, ut majora timenti
Gratius auxilium veniat) submittit alumno,
Unde minus speratur, opem. Nam castra Bogudes
Extra aciem positus, prædæ perductus amore
Pompejana petit. Contra hunc ad castra tuenda
Ex acie educit Labienus quinque cohortes.
Perdidit infelix Pompejum hic casus, & omne
Mutavit belli fatum. Pro Cæsare falsus
It timor, & cunctis Labienus terga dedisse
Creditur; illa suos debellat opinio, spemque
Cæsareis creat. Errorem monstrare, metumve
Tantum inhibere studet frustra Pompejus; acerbo
Prodita diffugit casu miseranda juventus.
  Infelix Varus toties devictus ab armis
Cæsareis, quem tot per clades fata tulissent,
Jam male servatam cupiens abrumpere vitam
Irruit in medios enses, in vulnera lætus
Mille ruit moriens; post tot certamina cladi
Huic superesse pudet, cumuloque deesse virorum.
  At miser ut totis rediens Labienus in arvis
Pompejanorum vidit fugientia signa,

Erroremque simul fatalem audiverat, amens
„Me miserum exclamat! Tantæ, Fortuna, ruinæ
„Me facis auctorem? Per me crudelia fata
„Ausoniam subigunt? Hac hac fuge, prodite miles,
„Hoc aperi pectus, tristemque ulciscere cladem:
„Aut pœnas sument pro vobis Cæsaris enses".
Tum vero, ut leo Getulis in saltibus ardens,
Qui venatorum telis cingentibus, ultro
Assilit in ferrum, sese ingerit ipse periclis,
Et cupide letum gladio molitur ab omni.
Tandem vita fugit Stygias irata sub umbras.
  Jam stragis cumulos & ineluctabile damnum
Viderat infelix tumulo Pompejus ab alto,
Et quamvis lucem damnat, sperare juventus
Integra persuadet; nequidquam a tristibus arvis
Aufugit, heu tellure statim moriturus in ista.
Sed fratrem Hispanas abscondent fata per urbes,
Cæsaris ut possit post mortem tristia rursus
Bella, & Romanos olim renovare furores.
Impia jam cædes oritur, passimque per agros
Palantes cædunt insano ardore furentes
Cæsarei, & tanto saturant crudelius iras
Victores, quanto plus tristia bella timebant
Ante tubas dudum. Nec jam fugientibus ullam
Vicinæ latebræ, vel Pompejana salutem
Castra dabant miseris, infirmave mœnia Mundæ.
Nam cito diripiunt victores castra; citaque

Vi Mundam expugnant; dum (quod vix ulla tacebunt
Sæcula, vel credent forsan) pro cespite fossas
Corporibus complent, faciuntque cadavera muros.
Nec solum ante tubas, sed post hæc prælia tristis
Cæsar erat; quanti victoria constitit illa,
Et quam mœsta siet civili gloria bello
Sero animum subiit. Miseræ nunc vulnera Romæ,
Nunc sua, victorisque nefas crudele recenset,
Invidiamque simul; victricem pœne coactus
Fortunam damnare suam; quæ clade triumphum
Obruit; & tanto mersisset sanguine lauros.
Talia dum mœsto volvebat pectore Cæsar,
Pompeji caput abscissum Cenonius affert.
Ingemit, & tantæ lacrymis agnoscit obortis
Fata domûs; subiit magni genitoris imago,
Atque Ægyptiaco miserandum in litore funus.
Quærenti fatum juvenis Cenonius infit:
„Cum modo Pompejus Mundæ funesta per arva
„Tot stragis cumulos, tot corpora cæsa suorum
„Infelix vidit, nec jam reparabile damnum,
„Vectus equo celeri Cartejæ ad litora fugit,
„Ut portum nactus notum, dare carbasa ventis
„Posset; at insidias veritus, nostrosque sequentes,
„Litora deseruit rursus, silvamque propinquam
„Consilii incertus petiit. Nos terga secuti
„Instamus, silvamque oculis scrutamur opacam;
„Quærentesque diu frustra, sub tegmine fagi

Um-

„Umbroſæ tandem defeſſum, & vulnere claudum
„Pompejum aſpicimus ſolum, (pro triſtia ſortis
„Humanæ ſpecula, & pompæ documenta caducæ!)
„Pompejum illum (inquam) qui tecum, o maxime Cæſar,
„Tot modo ſtipatus legionibus, & comitatus
„Gentibus innumeris, tam longo tempore fatis
„Pugnavit dubiis, jam cinctum milite nullo
„Vidimus. Ut tradat ſe hortamur; at ille minaci
„Intrepidus vultu, "Nunquam me Cæſaris, inquit,
„Captivum, victum quamvis, Fortuna videbit.
„Abſciſſum videat caput, & cervice revulſa
„Hæredem agnoſcat Magni. Nec dedecus illud,
„Quod fatum genitoris erat, mihi Roma putabit.
„Non tam vile tamen caput hoc, certamine nullo
„Ut vobis tradatur, erit. Dum tela ſuperſunt,
„Non gratis moriar„. Tum pugnam ingreſſus iniquam,
„In medioſque ruens, ſine ſpe, ſine viribus, omnes
„Nos pariter ſola adjutus virtute laceſſit.
„Nec vitam, quam tanto animo projecerat ipſe,
„Servandi nobis conceditur ulla poteſtas.
„Invaſit ferrum, ceciditque in vulnera lætus,
„Et tandem invito mortem ſibi vindicat hoſte."
Tum Cæſar lacrymans: „Generoſum quærite truncum,
„Turiferis collecta rogis componite membra
„Cum capite, & dignam tantis date manibus urnam".
 Digreſſus Munda Cæſar ſecurus ab omni
Bellorum ſtrepitu victricia ſigna per urbes

Sustulit, Hispanas. Jam Gades, Corduba dives,
Hispalis, atque omnes, quascumque interluit undis
Bætis Anasve suis, victori tradere sese
Non dubitant urbes. Populi, gentesque remotæ
Sub juga jam veniunt: abjectis Cantaber armis,
Callaicusque ferox, & Celta, atque impiger Astur
Exposcunt veniam, pacemque a Cæsare quærunt.
Nil terris olim venerabile nomen Iberis
Jam valuit Magni. Cunctos Fortuna clientes
Transtulerat; solus jam possidet omnia Cæsar.
Nec mirum obtineat terras si solus Iberas,
Qui sine rivali Romanas obtinet arces.

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Honores Cæsari a Senatu decreti. Bellum in Parthos parat. Conjuratio in Cæsarem. Prodigia. Cæsar in Senatu occiditur.

JAm se post clades tantas, tot vulnera gentis
Ausoniæ, & strages populorum; absumpserat ipsum
Civilis furor, & terris pax alma refulsit.
Defessis iterum rebus, sperare quietem
Cœperunt populi, non tristia bella timebant,
Omnia dum tenuit Cæsar, nec in orbe potestas
Altera, nec fuerit communis Roma duobus.
Hunc supra invidiam Fortuna evexerat; hujus
Regnum amat, ut tutum, populus. Nam quem magis optet
Custodem pacis, quam qui fortissimus armis
Semper erat, nulloque unquam devictus ab hoste?
Plebs libertatem, sola contenta salute,
Romula projecit; nec post tot prælia pacem,
Quamvis cum domino veniat pax ista, recusat.
Nec solum vulgus domino servire paratum
Cæsaris imperium votis amplectitur: illud

Et Procerum pars magna cupit; tranquillaque Patres
Tempora lassati exoptant; quos (fulgura summos
Ut feriunt montes) feriunt discrimina sævi
Præcipue belli, & gaudens feralis Enyo
Sanguine nobilium semper. Nec nomen inane
Jam libertatis (dudum ipsa eversa fuisset)
Sanguine jam retinere student. Vix ipsa videtur
Libertas tanti. Neque ficto Cæsaris augent
Obsequio titulos. Sed vero pectore tantos,
Ne sibi Rege minor videatur Cæsar, honores
Decernunt, quantos nequeat privatus habere.
Perpetuum Dictatorem, patriæque Parentem
Appellant Patres; denos ut Consul in annos
Designaretur statuunt: altaque Curuli
Ipse ut supremus Romana Censor in urbe
Veste triumphali indutus, laureque sederet
Perpetua ornatus. Nec non de principe Numen
Ut fieret victor, donant altaria, Sacra,
Altaque templa, quibus pulcherrima juncta Dearum
Illius astabat statuæ Clementia sacræ.
Cæsareo faciunt Vestales nomine vota.
Et quo quæque die victoria contigit illi
(Civilis quanquam) celebrantur festa per urbem.
Crederet hoc aliquis, cum sint feralia fastis
Et Trebia, & Cannæ Romanis nomina; Mundæ,
Thessaliæ, Thapsique dies jam læta vocentur
Tempora! Pompeiique necem, sanctique Catonis,

Scipiadæque albis designet Roma lapillis!
Nullus restat honor, quem non assumere possit
Jam sibi, victori tanta est concessa potestas.
Quid nunc imperio securam Cæsaris urbem,
Et tandem optata, pro libertate, quiete
Lætantem, possit civilia rursus in arma,
Rursus in horrendas populos impellere clades?
Quid tantas victoris opes, stabilitaque regna
Eruere? an non tam facile est suprema tueri
Quam dare Dîs Superis? an non mortalibus ulla
Firma datur, nullisque malis violanda potestas?
Nullane livorem poterit transcendere virtus?
Nec tantum meriti spatium est, quod non capit ulla
Invidiæ rabies. Oh summis lubrica semper
Et minitans statio! Non te tua plurima virtus
Securum, Cæsar, præstat, non robur in armis,
Non bonitas, tantasque æquans clementia vires.
Supplicibus frustra veniam, victisque salutem,
Exulibusque urbem permittis: Romula frustra
Imperia exornare studes, dum legibus orbem
Emendas prudens, aut oppida diruta condis
Magnificus. Tantis jamdudum extincta ruinis
Per te stat Carthago, novisque impleta colonis
Exurgit, nuribus non jam metuenda Latinis.
Tu quoque restauras, Latiisque habitanda Corinthi
Mœnia das Bimaris; nec famam auctoribus ullam
Detrahis antiquis; sed adhuc retinere vetusta

Nomina permittis totum vulgata per orbem.
Non tamen hæc fatum avertunt, nec regna tueri
Usurpata diu possunt. Non mentibus ulla
Conciliare jugum generosis munera possunt;
Nec libertatem clementia pensat ademptam.
Invidiæ stimulos ergo ut lenire furentis,
Et capite insidias, quas maturare quietem
Non nescit, Cæsar factis avertere possit,
Nec non externo maculas abstergere bello
Civiles; cum jam Crassi vindicta perisset
Debita jamdudum Latio; jussu ille Senatûs
(Ne Patrum imminui videatur sacra potestas)
Decretoque togæ, mandari Parthica bella
Suppliciter petiit, felix ut more retento
Romulei antiquo populi, legionibus iret
Tessera. Sicque alacri compellat voce Senatum:
„Si mihi, conscripti Patres, quæsita potestas
„Esset, ut immani sævaque tyrannide solus
„Regnarem; ut quodcumque jubet furor impius, aut mens
„Ægra metu, aut suadet luxus, vel prava libido
„Exequerer: tanto non tempore dissimulata
„Consilia, & furiæ latuissent pectoris hujus;
„Jamdudum gladios sensisset Roma nefandos.
„Sed non nos vitiis famulantia gessimus arma,
„Nec factura urbi, sed detractura tyrannos.
„Libertatis erit custos victoria nostra,
„Et legum. Nec, si non hæc perspecta fuissent

„ Numinibus, nostræ favissent Numina causæ.
„ Cur gravis aut metuenda, Patres, sit nostra potestas,
„ Quæ vitam tot devictis dedit hostibus, & tot
„ Exulibus reditum? Quis jussu Cæsaris unquam
„ Dum siluere tubæ, jugulatus concidit hostis?
„ Scipiadæ chartas post Thapsi bella cremavi
„ Non lectas, ne quos victor deprendere possem,
„ Et punire hostes. Potius quam cæde tueri
„ Nobilium hanc vitam, nescire pericula nostra
„ Elegi. Nec non invitus (Numina testor)
„ Civilem sumpsi gladium, dum præmia justa
„ Bellorum bello conquirere, proque triumphis,
„ Quos tot trans Alpes annos, Pontumque Britannum,
„ Et Rhenum merui vincendo, vincere cogor
„ Rursus; & invidiam his armis, quibus ante feroces
„ Edomui Britonas, Suevos, Gallosque, domare.
„ His îsdem forsan, vobis mandantibus, armis
„ (Si non in patriam paucorum injuria bellum
„ Vertisset) Latiis Babylon spoliata tropæis
„ Jamdudum nostros lenisset clade dolores,
„ Ultimaque Ausonias tremuissent Bactra secures.
„ Hæc jam bella mihi Numen peragenda reliquit.
„ Ad Parthos, Patres, si vos decernitis, ibo;
„ Et simul ac tauri de cornibus aureus exit
„ Phœbus, ad Eoas victricia signa pharetras
„ Convertam. Ausonias Aquilas, amissaque signa
„ Aut referam, aut moriar; dignis aut cladibus ultus

„Tunc erit, aut cæso comitatus Cæsare Crassus“.
Assensere Patres: placuit tam nobile bellum,
Et tantus Ductor. Cui Parthica bella Senatus
Nequidquam mandat. Cœptis ingentibus obstant
Fata, nec Ausoniæ decus hoc, nec Cæsaris armis
Concedunt. Iterum redeunt civilia bella,
Et populi abrumpit tristis Fortuna quietem.
Sola quies jam Cæsar erat. Cum Cæsare rursus
Pax Romana perit. Cujus mors dira pianda est
Cladibus innumeris, laceroque cruentior orbi
Quam tot viventis feralia bella fuissent.

Fata Ducis mortem accelerant; pars magna Senatûs
Conjurat trepidi; nec qui de parte stetissent
Adversa solum, & noti jam Cæsaris hostes
Spurius, & Naso, Rubrius, Servilius audax,
Donatusque semel venia Ligarius, atque
Cæcilius: sed qui vulgo creduntur amici
Illius adjungunt sese; Trebonius inter
Hos fuit, & Casca, & Cimber; nec Cassius acer
Defuit insidiis, qui libertatis ademptæ
(Quamvis Urbana Prætura a Cæsare nuper
Donatus) vindex nunquam non esse volebat.
Jungitur his Decimus notissimus inter amicos
Cæsaris, ingratus, cui trans-Alpina fuisset
Gallia Cæsareo nuper commissa favore.
Non illum conjuncta fides, non nomen amici
Deterrere potest. Nec adhuc sat firma videtur

Conjurata manus, quamvis pars tanta Senatûs
Totque simul Proceres sanxissent fœdera dira:
Te quoque, flos juvenum Latiorum, & nobile nomen,
Brute, petunt cœpti socium, cædisque nefandæ
Participem; ut tantæ pietatem obtendere culpæ,
Et dare jus sceleri posset venerabile Bruti
Nomen apud populos. Hic libertatis ademptæ
Et patriæ vindex natalibus esse videtur
A Superis designatus: tua, maxime Brute,
Progenies, primus qui nomine Consulis annos
Signavit Latios, pulsis ex urbe tyrannis.
Urbis erat Prætor Brutus: cui Cassius arctis
Junctus amicitiis (ut eodem junctus honore)
Et tunc immensis cupiebat jungier ausis.
Hunc quoque, cum notas intravit Cassius ædes,
Invenit mœstum, & tacite surgentia regna
Damnantem. Tales versat dum pectore curas,
Cassius aggreditur. „Non vanis, Brute, querelis
„Tempus eget. Sat jam votis, tacitoque dolori
„Concessum est, sat consiliis: nunc vindice dextra
„Utendum. Ultorem sperat te Roma, tuamque
„Libertas oppressa manum jam, Brute, requirit.
„Hoc a te expectat populus, taciteque precatur.
„Hæc sellis statuisque tuis inscripta legebas
„Auctore ignoto. Non a te munera vana
„Venatus ludosque petunt, aut talia: sola
„Reddita libertas Bruto Prætore videtur

„Dignum munus eis. Forsan dum regna relinquat
„Cæsar, & imperium, quod per tot bella petebat,
„Deponat sponte expectas? Non sufficit illi
„Dictatoris honor, quia libera novit honorem
„Roma illum. Quodcumque potest donare Senatus
„Posse negare putat; nec jam suprema potestas
„Victori satis est, nisi sit quoque sola potestas:
„Vera ideo imperii quærens insignia, sceptrum
„Et diadema petit. Probat hoc (quod vidimus omnes)
„Sacra Tribunorum, dum detraxere coronam
„Cæsareæ nuper statuæ, violata potestas.
„An coram populo (quamvis tum respuit) illi
„Obtulit invito diadema Antonius audax?
„An non ut populum tentaret, ut ambitiosis
„Artibus hoc sciret, quo vultu regna, priusquam
„Se Regem faceret, pateretur Romula pubes?
„Mactetur Dominus: libertatemque (paratæ
„Servitio quamvis) reddat mors Cæsaris urbi.
„Et festinanda est; si paulum, Brute, moramur
„Dum redeat læto post Parthica bella triumpho,
„Majore invidia cædes peragenda manebit.“
Ingemuit Brutus, tristique has pectore voces
Edidit: „Oh Cassi, frustra quod Numina nobis
„Imposuere jugum, jam detrectamus acerbum.
„An libertatem Superi, causamque Senatûs
„Tot damnaverunt bellis, tot cladibus, ut jam
„Insidiis possint, & proditione tueri?

,, Ah potius bello pereat, quo crevit, aperto
,, Libertas populi Latii, quam cæde doloſa,
,, Fraudibus, & gladio occulto videatur egere.
,, Talibus inſidiis hoſtes, civeſque nefandos
,, Vincere Romani duxere ignobile priſci.
,, Incertæ potius patriam permittere belli
,, Fortunæ voluit, quam ſic te tollere, Pyrrhe,
,, Fabritius. Nec non, quamvis Sertorius audax
,, Hoſtis erat patriæ, turpis Perpenna vocatur
,, Proditor a cunctis. Quis tanto ſanguine Syllam
,, Carnificem imbutum poſiturum regna putavit?
,, Quis tamen occultis tantum mactare tyrannum
,, Inſidiis conatus erat? Quis Cæſaris audet
,, Præferre imperio crudelia tempora Syllæ,
,, Ni furias præferre Deis audebit? Ut illi
,, Degeneres nimium Proceres, pavidique vocantur
,, Qui tantum ſubiere jugum: ſic Cæſaris iſta
,, Virtuti & meritis ingrata vocabitur ætas;
,, Pluſque ſenes illi damnabunt crimina noſtra
,, Tempora qui ſævi meminere immania Syllæ.
,, Sed me præcipue miſerum qua cuncta notabit
,, Poſteritas fama, quem tanto Cæſar amore,
,, Totque ſibi meritis ſemper devinxit? Iniqua
,, Eſt mea ſors; liber nequeo gratuſque manere.
,, Oh utinam tunc, cum plebeja caſſide tectus
,, Cæſaris intentus jugulo per tela ruebam,
,, Theſſalica Brutus cecidiſſet ſtrage, priuſquam

„Donasset vita victor; tunc liber ad umbras
„Venissem Stygias; vel si pia Numina dextram
„Hanc bene rexissent, una feliciter ictu
„(Ni sibi Pompejus regnum quoque victor in illo
„Quæsisset campo) libertas parta fuisset.
„Expecta, o Cassi, quid tandem Numina nobis,
„Quidve hostes facient Parthi." Cui talia contra
Cassius: „Exoptes Parthis si, Brute, triumphum
„De Latio, patriæ es factus, non Cæsaris hostis:
„Quod procul avertant Superi. Rationibus erras,
„Brute, tuis: ingrata vocas quæ justa vocabit
„Posteritas: & dum vis non ingratus haberi,
„Impius es. Nec, quæ patriæ sunt debita, donis
„Privati debere potes. Corrupta vocatur
„Hæc non justa fides. Quo plus te dona ligarunt
„Illius, hoc magis es patriæ justusque piusque.
„Heu quantam, tibi si non esset Cæsar amicus,
„Detraheret famam facto Fortuna merenti!
„Cum plus privatis affectibus indulgere
„Quam patriæ servire tuæ te crederet Orbis.
„Si tamen exemplis opus est, illum aspice priscum
„Brutorum generis, libertatisque parentem,
„Romanos primus qui nomine Consulis annos
„Signavit. Proprios natos dum regna favebant,
„Supplicio affectos spectavit fronte serena.
„Exuit ille patrem Brutus, dum civis haberi
„Vult pius. An tibi plus sunt munera Cæsaris, illi

„Quam Natura fuit? sed justior ultio nostra
„Tempore jam facta est. Pro libertate vetusta
„Tot confirmata magnæ per sæcula Romæ
„Quid nunc egisset Brutus, qui talia fecit,
„Cum nova libertas, & Reges nuper abacti?“
Hac postquam juvenem flexisset Cassius arte,
Cum Decimo Proceres reliqui venere, dataque
Acceptaque fide sanxerunt fœdera dira;
Et libertatem amissam, quam sanguine tanto
Tot bellis frustra quæsissent, quæque Deorum
Decretis nunquam reditura reliquerat orbem,
Cæsaris infanda decepti cæde requirunt.

Jam propinquabant Martis tibi, maxime Cæsar,
Fatales Idus; nec tanta instantia possunt
Funera Dî celare; dies nec Vatibus illa
Auguribusque venire potest ignota; loquuntur
Hoc solitæ volucres, hoc exta minacia fatum.
Has Idus frustra monuit Spurinna timendas,
Sol quoque mœsta dedit tantæ præsagia mortis;
Lugenti similem, madida nunc Iride cinctum,
Nunc caput obscura tectum ferrugine Solem
Attoniti videre homines; pecudesque locutæ.
Destituere amnes cursum; terræque cavernas
Spiritus erumpens detexerat. Imbre tumescens
Eridanus subito vicinos merserat agros:
Et subito ad ripas rediens per prata reliquit
Innumeros angues, & prodigiosa nigrorum

Corpora serpentum; totidem prope Tibridis ora
Destituit pisces refluum mare litore sicco.
Cæsaream propiora necem sed signa notabant.
Nam quos victor equos finito Marte sacrarat
Cæsar, & emeritos bellis permiserat alto
Depasci nemore, & per dulcia rura vagari,
Ante necem Domini multis luxere diebus.
Non illis amnes, non illis pascua curæ;
Sed lacrymis prata humectant. Cædemque cruentam
Præcedente die, cum lauri regia ramum
Ore avis exiguum volitans gestaverat, illam
E sylvis volucrum crudelis turba secuta est,
Et Pompejana captam laceravit in aula.
Horrida prodigiis aderat nox ultima vitæ
Cæsareæ; diris turbata Palatia monstris
Excutiunt somnum cunctis, & flebile totis
Ædibus auditur murmur. Patuere reclusæ
Sponte fores; raucum dederant crepitantia Martis
Arma sonum; mœstique canes ululatibus implent
Atria; ferales effundit sæpe querelas
Stryx nocturna suas, infaustaque carmina bubo.
Morpheus intravit media jam nocte cubile
Quo Tyrio formosa cubans Calphurnia lecto
Carpebat magno teneros cum conjuge somnos.
In faciem occisi vertens se Cæsaris astat
Ante torum miseræ, lacerata veste cruentus;
Vulnera mille patent, qualem te crastina, Cæsar,

Lux populo ostendet. Diris exterrita visis
Ingemuit, & lacrymans Calphurnia brachia somno
Per lectum prensura virum movet; invenit illum
Incolumem; sed vix (nam jam turbata soporem
Excussit) putat incolumem; vix sensibus ipsa
Credidit, attonitæ tam somnia fixa manebant.
Oscula dat mœstæ Cæsar, causamque doloris
Quærenti, visum narrat Calphurnia triste.
Quod dum narrat, adhuc trepidat, lacrymasque recentes
Effundit; pectusque ulnis amplexa virile
Sidereis, orat ne vana hæc somnia credat,
Neve ostenta Deûm contemnat; Martis ut Idus,
Quæ male tunc aderant, & quid Spurinna moneret,
Quidque alii vates, reputet; nec jam sua tantis
Præmonitus signis nescire pericula vellet;
Utque manere domi placeat; lucemque sequentem
Hanc unam, si non propriæ donare saluti,
Conjugis at saltem vellet donare timori.
Hispanas iterum, dum tanta pericula restant,
Dimissas nuper monuit revocare cohortes,
Et stipatores fidos. Non esse pavoris
Sed pietatis opus Divorum ostenta timere.
Cui Cæsar contra: „Plus me, Calphurnia, luctus
„Et lacrymæ movere tuæ, quam tristia Vatum
„Responsa, infaustæ volucres, aut ulla dierum
„Vana superstitio poterant. Ostenta timere
„Si nunc inciperem, quæ non mihi tempora posthac

„Anxia tranſirent? quæ lux jucunda maneret?
„Aut quæ libertas? fruſtra ſervire timori
„(Dum nec luce frui, nec mortem arcere licebit)
„Cogar, & huic capiti, quod Roma veretur, Aruſpex
„Jus dabit, & vanus ſemper dominabitur Augur.
„Si mortem mihi Roma paret, dubiæne Saluti
„Proderit una dies? aut cur differre laborem
„Quam nequeo vitare, necem? ſemperne timere
„Exoptem potius quam certa occumbere morte?
„Cur tamen inſidias timeam? cur Roma ſalutem
„Non potius noſtram exoptet? partaque quiete
„Cæſaris imperio poſt tot civilia bella,
„Poſt rabiem tantam laſſatus gaudeat Orbis?
„Pax mundi mea Sola Salus: nece Cæſaris enſes
„Stringentur rurſus, rurſus lacerabitur Orbis,
„Mœſtaque Romano tingetur ſanguine tellus.
„Sed ſi non homini ſatis eſſet cura diei,
„Ni nocturna alias facerent inſomnia curas,
„Dic mihi, nam Morpheus nobis contraria miſit
„Somnia, queis potius credes? hac nocte volaſſe
„Ad cœlum, dextramque Jovis tetigiſſe, ſerena
„Et majeſtate indutus ſediſſe videbar.
„Quid niſi fauſta, & magna mihi hæc (ſi credere vellem
„Talibus omnino) portendere ſomnia poſſunt?“
Jam jubar Auroræ pallentia vicerat aſtra.
Proſiluit ſtratis Cæſar, mœſtæque reliquit
Conjugis amplexus; magnæque capacia turbæ,

Et tantos pariter mox exceptura clientes
Magnifico splendent excelsa Palatia cultu.
Festini Proceres, magnique ad limina Patres
Luce salutatum prima venere, domumque
Admissi implerunt. Animus non omnibus unus.
Cæsareo quidam vere lætantur honore:
Pars alia Invidiæ stimulis agitata nefandis
Quem mactare parant, falso venerantur honore,
Et funesta animis, linguis dum fausta precantur.
Ante alios Decimus, cui fallere nomen amici
Præcipue dederat, Ductorem, sæpe morantem
Incitat: & spretis hortatur adire Senatum
Prodigiis. Tandem patrum famulante caterva
Progreditur Cæsar, quamvis ostendere cædem
Venturam Superi non cessavere minaces.
Progreditur tamen, atque (oh mira potentia fati!)
Dum transit, chartam oblatam, quæ nomina tanta
Conjuratorum, facinusque ex ordine totum
Detegit, ante sinu, quam sit perlecta, recondit,
Funestamque intrat fatis urgentibus ædem.
Cæsaris intenti jugulo stant undique Patres
Et conjurati Proceres; altamque Curulem
Circumdant. Primo aspectu cecidere parumper
Audaces animi, & fortes tremuere lacerti.
Jam pæne inceptum damnant. Armare videtur
Ingens fama Ducem, majestas laurea frontis,
Terribilis decor, & gestarum gloria rerum.

Nunc fortuna viri nimium comperta, favorque
Perpetuus Superûm terrent. Nec quantus in armis
Cæsar, ut audaci stipatus milite turmas
Fuderat hostiles toties, totiesque per omnes
Terrarum tractus victricia signa tulisset,
Mentibus occursat: sed quanta pericula solus
Vicit, Fortuna tantum comitante Deisque,
Qualiter Ægypti insidias, Pontique procellas
Nocturnas, sævosque intra sua castra tumultus
Militis irati evasit. Cur jam caput istud
Numina destituunt? versant dum talia, rursus
Pectoribus vindicta redit, pellitque timorem
Libertatis amor nimius. Primusque Curulem
Tullius accedens tanquam pro fratre rogatum,
Purpureum ex humeris subito divellit amictum.
Mirantique Ducis primum prope guttura vulnus
Dat Casca. Haud impune quidem; nam brachia Cascæ
Transfigit Cæsar primumque ulciscitur ictum.
Prosiliens alio tardatur vulnere, donec
Circumstare videt strictis pugionibus omnes.
Sentit se Cæsar funesta indagine cingi.
Et qui ferratas acies, densasque catervas
Rupisset toties campo, tutamque per hostes
Fecerat ense viam, nulla virtute togatas
Insidias vitare potest. Obvolvit amictu
Tum caput, & vultum, dum martia pectora præbet,
Tot manibus fodienda; tegit, reprimitque querelas

Ne tantam possit gemitu corrumpere famam,
Interea tacito secum hæc in pectore volvens:
„Hoc saltem, Fortuna, placet, quod nulla superbo
„Victori capitis nostri est concessa potestas,
„Nec Domini jussu pereo. Mactatus iniquis
„Insidiis, quas Roma mihi subjecta paravit,
„Occumbo Princeps Orbis, numerumque Deorum
„Aucturus posthac." Tandem per vulnera mille
Spiritus erumpit: sævis qui semper in armis
Inviolatus erat, violatæ victima pacis
Hic cadit: atque togæ, quas bello læserat, ædes
Ipse suo moriens perfundit sanguine Cæsar.

FINIS.

ERRATA CORRIGE.

Pag. 322. lin. 12. gesisse gessisse

CATALOGUS

PRÆSTANTIORUM EDITIONUM

M. ANNÆI LUCANI.

1469. Romæ *curante Jo. Andrea Episcopo Aleriensi. fol.*
1475. Venetiis *cum Omniboni Leoniceni comm. fol.*
1477. ---- ---- *per Guerinum. fol.*
1483. Parmæ. *fol.*
1486. Venetiis. *fol.*
------ Brixiæ *per Jo. Britannicum.*
1491. Mediolani *cum Jo. Britannici comment.*
1493. Venetiis *cum Sulpicii & Omniboni comm. fol.*
1498. ---- ---- *fol.*
1502 & 15. *edd. Aldinæ.*
1505 & 11. Venetiis. *fol.*
1506 & 14. Pariſiis. *fol.*
1508. Mediolani *ex recognit. G. Vercellani.*
1512. Pariſiis *cum adnotat. Petr. de Ponte.* 8.
1514. Baſileæ. *fol.*
1525. Argentorati *ex recens. Hyacinthi.*
------ Lipſiæ *ſine anni nota.*
1534 & 51. Lugduni *apud Gryphium.* 8.
1537. Venetiis *apud Jac. Juntam.* 8.

1537. Coloniæ *apud Jo. Gymnicum*. 8.
------ Parisiis *apud Simonem Colineum*.
1545. --- --- *apud Robert. Stephanum*. 8.
1547. Lugduni *apud Gryphium min. formâ*.
1550. Basileæ *apud H. Petri cum Sulpicii & Glareani notis*.
1554. Parisiis *apud R. Stephanum*. 8.
1564 & 77. Antuerpiæ *apud Plantin. ex Pulmanni recens*.
1578. Basileæ *apud H. Petri cum comment. Hortensii & Sulpicii*.
1584 & 89. Lipsiæ *cum Bersmanni scholiis*. 8.
1612. *ex officina Raphelengii cum notis Hug. Grotii*.
1614. Antuerpiæ *cum Pulmanni var. lect. & notis Grotii*. 8.
1626. Lugduni Batav. *cum notis Thom. Farnabii*. 8.
1651. Amstelodami *apud Elzevir. cum notis Grotii*.
1658 & 69. Amstelodami *a Cornelio Schrevelio*.
1658 & 69. Lugduni Batav. *C. Schrevelii*.
1726. Lipsiæ *Gottl. Cortii*. 8.
1728. Lugduni Batav. *cura Fr. Oudendorpii*. 4.
1740. Lugduni Batav. *P. Burmanni*. 4.
1767. Parisiis *Typis Barbou*. 12.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. *Gio: Tommaso Maſcheroni* Inquisitor Generale del Santo Offizio di *Venezia* nel Libro intitolato *Collectio Auctorum Claſſicorum &c. ſtampato*, non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni Costumi, concediamo Licenza a *Nicolò Bettinelli* Stampator di *Venezia*, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Data li 5. Settembre 1781.

(ANDREA QUERINI Rif.

(ALVISE VALLARESSO Rif.

(GIROLAMO ASCANIO GIUSTINIAN Kr. Rif.

Registrato in Libro a Carte 19. al Num. 186.

Davidde Marchesini Seg.

Addì 24. Settembre 1782.

Registrato in Libro de' Privilegj dell' Università de' Librari e Stampatori.

Marc' Antonio Manfrè.

IN

MARCI ANNÆI LUCANI

PHARSALIAM

NOTÆ.

EDITORES.

LUCANO, *qui Notis destitutus in lucem prodiit, nonnullas modo subnectendas esse censuimus, quæ opportunæ magis essent, & necessariæ. Ex probatissimis Commentatoribus excerpsimus partim; partim, ut nitidiores fierent, immutavimus; quasdam etiam omnino nostras adjecimus. Has tibi sistimus, Amice Lector; cujus judicio si minus arriserint, solitæ saltem erga nos humanitati occasionem dabunt.*

IN MARCI ANNÆI LUCANI PHARSALIAM NOTÆ.

IN LIBRUM PRIMUM.

Pag. 12 *Cognataſque acies*. Hinc inde, socerum & generum; parentes, liberos; fratres, cognatos, &c. *Rupto fœdere*. Quo convenerat, ut Pompejus Hispanias & Italiam, Cæsar Gallias, Crassus Asiam obtineret. Quod fœdus dissiluit morte Crassi apud Parthos, & Juliæ Cæsaris filiæ.

In commune nefas. Canimus certatum fuisse non sine nefario utriusque partis scelere, in oppressionem libertatis, communis salutis, adeoque Reipublicæ interitum.

Erraret. Ex Platonicorum mysteriis, ut umbræ insepultorum circa Stygiam paludem errare credantur centum annos, quibus vitiorum sordes eluantur, ut aliquando Elysii felicitate fruantur.

Nullos habitura &c. Bello civili vincentibus nullus decernebatur triumphus.

Seres . . . *Araxes*. Scythiæ populos, & accolas Araxis Armeniæ fluvii significat.

Pag. 13 *Quod ſi non aliam* &c. Assentatio, quam vix excusaverit Ironia.

Ultima funeſta &c. Ad Mundam, Hispaniæ urbem, Pompeji liberi devicti sunt, Cn. cæsus, Sextus fuga elapsus: Pompejanorum cæsa 30 m. Cæsar, ut victos obsideret, e congestis cadaveribus aggerem struxit.

His, *Cæſar* &c. Avertit orationem ad Cæsarem Neronem. *Peruſina fames*. Perusiam Thusciæ urbem, quo L. Antonius confugerat, Augustus per famem in deditionem com-

pulit. *Mutinaque labores* &c. Antonius D. Brutum in Mutina urbe Cisalpinæ Galliæ obsedit; in quo obsidione levando uterque Consul Hircius & Pansa cæsus est: quem tamen Augustus obsidione liberavit.

Leucas &c. Insula in sinu Ambracio, item Promontorium Epiri, inter quod & Actium Octavius Antonium & Cleopatram navali certamine vicit. *Servilia bella*. Navale bellum intelligit in Siculo mari, ad quod Sex. Pompejus concitaverat armaveratque ergastula contra Augustum, a quo Sextus victus in Asiam profugit.

Seu sceptra &c. Seu Jovis, seu Phœbi munus locumque velis &c.

Nihil mutato &c. Non metuentem incendium mutato auriga, ut quondam Phaetonte.

Pag. 14 *Belligeri* &c. Jani belli pacisque indicis, ex instituto Numæ, templum apertum significabat orbem in armis esse; clausum, erat pacis signum: quod contigit sub Numa, iterum post primum Punicum bellum, & sub Augusto ter.

Cyrrhaa &c. Cyrrha, oppidum Phocidis non procul a Delphis, ubi Apollinis Delphici celebre oraculum.

Nec se Roma ferens. Romanum Imperium ad summum pervenerat; ideoque magna ruina casurum erat.

Pag. 15 *Obliquum . . . orbem*. Zodiacum intelligit.

Invidiam Fortuna suam. Hoc est, Fortuna nulli exterarum Gentium permisit, evertere statum Imperii Romani. Sed fœdus trium Principum caussa fuit exitii Rom.

In turbam missi. In plures Principes divisi.

Orbemque tenere in medium? Tenere Orbem dubium cujus imperio parere debeat.

Dum terra &c. Dum aquas terra inferior sublevabit, & aer quasi orbis περιφέρεια continebit, & undique coercebit terram quasi centrum, pondere libratam suo &c.

Qualiter &c. Non secus atque Isthmos Achaicus, idest, angusta terra inter duo maria, obstat quominus confundantur, & commisceant se Jonium ab Occidente & Ægæum ab Oriente.

Pag. 16 *Impatiensque loci* &c. In transgressu oppiduli cujusdam in Alpibus Cæsar dixisse fertur: *Mallem hic primus esse, quam Romæ secundus*.

Pag. 17 *Famaque* &c. Ex largitionibus & ludis captans populi favorem, & plausu theatri gaudens, quod ipse erexerat; nec amplius curans novas vires colligere, sed fortunæ prioris beneficio se jam in tuto positum existimans.

Pag. 18 *Quo gens* &c. Aurum, luxus, omniumque vitiorum materia.

Pag. 19 *Sectorque* &c. Venditor suorum suffragiorum populus, quum pecunia corruptus suos Magistratus venderet. Sectores item appellantur, qui lucelli vilis spem sequuti, bona damnatorum in auctionibus coemebant, revendebantque eadem pluris.

Rubiconis ad undas. Fluvii, qui Italiam a Gallia interiore disterminat. Ad Rubiconem erecta stabat columna marmorea, in qua insculptum erat hoc Senatusconsultum: *Imperator, miles, tirove armate, quisquis es, hic sistito, vexillum sinito, arma deponito, nec citra hunc amnem Rubiconem signa, arma, exercitumve traducito. Si quis ergo adversus præcepta ierit feceritve, adjudicatus esto hostis Pop. Rom. ac si contra patriam arma tulerit, &c.*

Rapti secreta Quirini. Sacra mysteria Romuli in cœlum translati.

Pag. 20 *Securus vulneris*. Negligens vulnus per ipsam hastam ruit in venatorem.

Pag. 21 *Balearis verbere fundæ*. Lapide misso e funda Balearica. Baleares insulæ duæ sunt in mari Mediterraneo, hodie *Majorca* & *Minorca*; quarum incolæ erant funditores peritissimi.

Pag. 22 *Errantesque domus*. Scytharum, vel etiam Numidarum, *Quorum plaustra vagas rite trahat domos*.

Senonum motus. Hi ulturi injuriam Fabii legati, qui contra jus Gentium Gallorum ducem hasta trajecerat, exercitum a Clusio movent ad Urbem. Romanos occurrentes ad Aliam fluvium profligant, Romam contendunt, quam diripiunt, diruunt, incendunt, Capitolium 7 menses obsident. Tandem Camilli interventu Roma liberata est A. U. C. CCCLXV. *Cimbrumque* &c. Cimbri e Germaniæ Chersone, & Teutones post multos Rom. Coss. & Procoss. cum exercitibus fusos, a Mario victi tandem cæsique sunt A. U. C. DCLII.

Martem &c. Secundum bellum Punicum: quamvis non hac iter erat Hannibali, Hasdrubali forte.

Ecce faces belli &c. Q. Cassius & M. Antonius tr. pl. a Marcello & Lentulo Coss. Senatu excedere jussi, quod pro Cæsare intercederent, urbe egressi, noctu, conducto curru, servilique veste amicti ad Cæsarem profugerunt, & cum iis Curio.

Pag. 23 *Maniplos*. Militum contubernia, ordines, centurias

legionis decimæternæ; hanc enim evocaverat, reliquæ nondum convenerant.

Bellorum o socii &c. Oratio generis Deliberativi, hortatoria, continens conquestionem de injuriis suis, iniquitate adversariorum, a quibus re bene gesta tam indigne excipiantur; insectationem Pompeji; confirmationem militum a felicis successus spe.

Pag. 24 *Subito*. Evocato & tumultuarie conscripto. *Partesque in bella togata*. Senatus paci, quam militiæ aptior.

Extremi. Inter remotissimas nationes; namque Pompejo favebant Reges Orientis; vel infima de plebe homines intellige.

Ille reget &c. Illine permissum triumphare ante annum triumphi legitimum ætatis tricesimum? Triumpharat autem de Jarba Numidarum rege Pompejus annum 24 agens.

Suppressa per orbem. Ne quid aliunde frumenti adferretur, quo urbs fame laborans Pompejo præfecturam annonæ delegaret.

Pag. 25 *Doceat descendere Sulla*. Qui annos 60 natus se Dictatura abdicavit, & privatus Puteolis egit.

Cilicasne vagos. Piratas a Pompejo devictos. *Lassi Pontica* &c. Mithridates Rex Ponti bellum gessit cum Romanis per annos 40, & a Pompejo tandem victus est. In turri a Pharnace filio obsessus frustra sumpto veneno mortem sibi ferro conscivit.

Non cum duce. Accipiat miles præmia vel alio Imperatore. Cui convenit, quod sequitur, *sub quolibet*.

Pag. 26 *Summi tum* &c. Quum in legione essent præter velites & pilanos tria militum genera, *hastati*, *principes*, *triarii*; & singuli in decem partes dividerentur, quibus partibus præficerentur Centuriones; primæ quidem cohortis, seu ordinis Triariorum, Centurio appellabatur *Primipilus*.

Emeritique gerens &c. Gerens quernam coronam donatam in testimonium servati civis, hostisque in prœlio cæsi.

Si licet, exclamat &c. Hortatoria Oratio est Lælii ad Cæsarem, ut eo pergat, quo ire constituerit. Reprehendit verecunde, quod non suo jure militum opera utatur. Commemorat sua præclara facinora, & virtutem militum pro Imperatore suo navatam: promittit insuper suam operam, & ultro sacramento se obligat ad obeunda jussa Imperatoris, etiam impia, si sit opus.

Oceani &c. Quum Britanniam aggressus est.

Per signa &c. Victricia omnibus in locis, quibus jam per

decem annos caſtra metatus es; quia quotannis in ſtatis caſtris hybernabant.

Pag. 27 *Monetæ*. Ignis e caſtris noſtris incendet ſtatuam Junonis dictæ *Monetæ*.

Metator. Sunt in re militari *metatores*, qui præcedentes locum caſtris eligunt.

Lemano. Allobrogum lacu, Genevam & Lauſannam urbes alluente.

Vogeſi. Montis Lotharingiæ, ex quo Moſa fluit, apud Lingonas, Celtarum populos.

Fama &c. Nam Rhodano mixtus amittit ſuum nomen.

Rutheni. Narbonenſis Galliæ populi, flavi crinibus.

Atax. Fluvius ex Pyrenæo ortus. *Non ferre* &c. Non navigari a militibus Romanis.

Varus. Alpinus fluvius Italiam a Narbonenſi Gallia diſterminans.

Quaque &c. In ora Liguriæ arx eſt, & portus Herculis *Monœci*, quod pulſis hoſtibus ibi habitarit; vel quod nullus ibi cum eo coleretur: ὡς μόνος οἰκῶν.

Pag. 28 *Circius*. Sic dictus, quod omnia turbet & circumvertat, quominus portus naves in ſtatione adverſus Circium tueatur.

Quaque &c. Evocavit cohortes e Belgarum oris, quas fluxus ac refluxus maris faciunt, ut nunc maria ſint, nunc terræ.

Quos agitat &c. Hoc eſt, o Philoſophi, qui naturam mundi ſtudio & labore inveſtigatis.

Menetis. Metropolis & capitis Arvernorum in Aquitania.

Aturi. Fl. Tarbellorum in eadem Aquitania.

Santonus. Santoni Aquitanicæ Galliæ populi.

Biturix. Ejuſdem Galliæ Aquitanicæ urbs. *Longiſque* &c. Haſtis pugnaces, vel longo bello ſubacti.

Optimus &c. Galliæ Belgicæ populi jaculandi peritiſſimi.

Sequana. Hujus nempe fluminis accolæ.

Covini. Covinus, vehiculum falcatum eſt, cujus multus uſus fuit apud Gallos & Britannos in prœlio.

Nervius &c. Apud ferociſſimum hunc populum Tetutius Sabinus & Aruncolus Cotta cum quinque cohortibus in hybernis cæſi ſunt fraude Ambiorigis; & apud Carnutes C. Fuſius Cotta rei frumentariæ præfectus.

Pag. 29 *Gebennas*. Montes, qui Arvernos ab Helviis diſcludunt, nivales.

Immunes. Amotis Romanorum præſidiis.

Genabos &c. Oppidum istud ad Ligerim situm Cæsareis turmis haud amplius premitur.

Tonse Ligur &c. Gallia olim omnis fuit Comata. Ligures in Cisalpina primum capillos posuerunt.

Teutates . . . *Hesus*. Teutatis nomine Mercurius, Hesi vero Mars appellabatur a Gallis, quibus diis humanas hostias sacrificabant, ut etiam Tanari, nempe Jovi.

Ara Dianæ. Dianæ templum habuit in Taurica Chersoneso, ubi humana advenarum victima ei sacrificabatur. V. Ovid. 4 Trist. El. 4.

Bardi. Apud Gallos *Bardi* dicti sunt, qui poeticæ studiosi erant. Est autem appellatio non gentis aut loci, sed sectæ sive ordinis.

Et vos &c. Post Cæsaris abitum restituistis diræ immanitatis religionem, & Sacra plusquam Scythica, humanis hostiis aræ admotis, & a tergo cæsis.

Solis nosse deos. Propter paradoxa & diversas a cæteris Sapientibus opiniones de Deo, anima, mundo &c.

Pag. 30 *Mors media est*. Idest, media morte pervenitur ad æternam illam vitam.

Ignavum &c. Quia turpe existimant mortem effugere.

Orbem apertum. Orbem nempe Germanicum intelligit; constat enim, Germaniam a Cæsare patefactam sequentibus Imperatoribus.

Pag. 31 *Invisaque belli* &c. Senatus mandat Consulibus, *Videant ne quid detrimenti Resp. capiat*, *Cæsarem persequantur*, *delectum habeant*, *exercitum conscribant*. Hi urbe continuo excedunt, Capuamque ad Pomp. profecti, summam Imperii ei deferunt.

Pag. 32 *Nec limine* &c. Nec quisquam in discessu subinde respexit, sed tamquam videndi cupiditate expletus, neque amplius videre cupiens, abiit.

Pag. 33 *Latiale caput*. Capitolium, vel Romam caput Latii, vel ædem Jovis Latialis in monte Albano.

Cornuque coacto &c. Quum nempe Luna conjunctis in unum cornibus repræsentaret Solem integra rotunditate.

Fugiente per ortus &c. In ortum retrocedente Sole, ne videret impiam cœnam Atrei Thyesti fratri proprios filios comedendos apponentis.

Flebile sævi &c. Scylla, saxum in freto Siculo, quam canibus marinis succinctam inguina fingunt, propter undas cavernis scopuli allisas, & latrare visas, jam flebile quiddam sonuit.

Latinas. Ferias videlicet, quibus sacrificia fiebant Jovi Latiali in Monte Albano, eaque Populi Latini nomine.

Scinditur in partes &c. In duas partes divisa ascendit, divisionem & discordiam portendens.

Thebanos imitata rogos. Rogi, in quem eumdem Eteocles & Polynices filii Œdipi apud Thebas mutuis concisi vulneribus fuerant conjecti, flamma in duas se partes divisit, æterni odii testis.

Tethys majoribus &c. Altius inundavit Oceanus occidentalis inter Calpen Hispaniæ terminum, & Abylam extremum Mauritaniæ montem, pro quo videtur poeta posuisse Atlanta minorem prope Herculis Columnas.

Indigetes . . . *deos*. Qui ex hominibus inter deos relati sunt.

Pag. 34 *Quos sectis Bellona lacertis*. Corybantes & Galli numine Bellonæ & Cybeles afflati, sectis sibi humeris & lacertis, rotatoque capite saltantes vaticinabantur tristia.

Galli. Sic fuerunt hi Sacerdotes appellati, a Gallo fluvio Phrygiæ, ad quem sua Orgia exercebant; sive quod ex eo bibentes furerent.

Ingens urbem cingebat &c. Furia per urbem visa purpureos concutere crines, & flagrantem obviis intendere facem: qualis Agaveæ stimulavit in cædem filii sui Penthei, aut Lycurgum regem Thraciæ; qui, dum Bacchi odio vites exscinderet, sua sibi crura præcidit: aut Herculem, qui ab Inferis reversus, immissa a Junone furia correptus, uxorem suam & liberos interfecit.

Pag. 35 *Luna*. Primi Etruriæ oppidi, cum portu, a cujus sinu, Lunæ curvaturam referente, nomen habere videtur.

Nullo qua &c. Dubito an *nullo semine* quasi sponte nata dicat, an rectius *mixto semine*: ita enim melius cohæret *discors natura*.

Pomaria. Spatium est post, pone, vel proxime murum; quod neque habitari, neque arari fas erat.

Turba minor. Minores Sacerdotes. *Ritu* . . . *Sabino*. Toga sic in tergum rejecta, ut ejus lacinia revocata hominem cingeret: a Gabiis Volscorum opp. mos ortus, cujus cives ad subitaneum bellum ita cincti profecti, redierunt victores.

Trojanam . . . *Minervam*. Palladium ab Ænea e Troja in Italiam advectum.

Qui fata deûm &c. Quindecim viri, quibus Sibyllinos libros custodiendi inspiciendique potestas.

Lotam &c. Qui ut Galli Cybeles sacerdotes matrem Deûm Pessinuntiam in Almone fl. quotannis lavabant.

Titiique sodales. Apollinis sacerdotes, sic a titiis avibus, quas observare soliti sunt: dicti aliis a Tito Tatio. Vid. Tacit. lib. I Annal.

Salius. Salii duodecim Martis sacerdotes, ancilia, hoc est scuta (e quibus unum e cœlo cecidisse ferunt regnante Numa, imperio fatale) gestantes saltantesque.

Flamen. Flamines præcipue tres, Dialis, Martialis, Quirinalis: ita dicti a flammeo, croceo quodam velamine, quo tegebantur vice pilei, & in quo erat brevis virga, desuper habens lanæ aliquid.

Dispersos fulminis &c. Dispersos ignes & fulgurita in unum redigit, tacita cum prece terræ condit, & locum appellat Bidental.

Pag. 36 *Molas inducere cultro*. Salsas fruges, hordeum sale mixtum, quo frons victimæ, focus, & cultri aspergebantur.

Impatiensque diu. Si hostia aris admota refugeret, reluctaretur, mugitum icta daret, aut non placide caderet, ingratum censebatur sacrificium.

Hostili de parte. Aruspices imaginatione dividebant jecur in duas partes, *familiarem*, & *hostilem*; deinde ex utriusque partis habitu, plenitudine, colore &c. conjiciebant quid nobis, quid hosti esset eventurum.

Parvusque . . . limes. Præcordia indicat. Membrana illa, quæ cor & pulmones a jecore & liene dirimit, Græcis diaphragma appellatur.

Pag. 37 *Figulus*. Nigidius Figulus Pythagoricus, Astrologus summus, & Ægyptiis Astrologis præferendus.

Nemeæum . . . Leonem. Leonem ab Hercule in Nemea silva interfectum, & in stellas relatum.

Pag. 38 *Cœlum Mars solus habet*. Mars solus dominus anni, in decima regione summum cœlum tenens in Scorpione, cæteris planetis destitutis propria sua sede & hebentibus prævalebit, producetque suos effectus, bella nefaria.

Edonis &c. Baccha seu Mænas, ita dicta ab Edone Thraciæ monte, plena vino ex insula Ogygia proveniente.

Hoste. Externo. Hostis apud Majores nostros dicebatur, quem nunc *peregrinum* dicimus.

Primos . . . ortus. Ægyptum innuit, quo fugientem post Pharsalicam pugnam Pompejum Cæsar sequuturus erat.

Pag. 39 *Libyen*. Africam, quo se recipiant, qui pugnæ Pharsalicæ superfuerint.

Alpis. Expeditionem Cæsaris per montes Pyrenæos in Hispaniam designat, expugnaturi Petrejum & Afranium, mox Pompeji filios ad Mundam.

Consurgunt partes iterum. Octavius & Antonius ulturi Cæsaris percussores Brutum, Cassium &c.

Nova da mihi cernere. Concede, ut videam pugnas navales alibi, quam ubi conspexi. Intelligimus autem, ipsam vidisse ea, quæ in mari Hadriatico, & ad Massiliam Cæsaris tempore gesta sunt, & nunc videre alias apud Siciliam, quæ ab Augusto contra Sextum Pompejum gerentur; & in Antonium & Cleopatram in mari Actiaco.

IN LIBRUM SECUNDUM.

Pag. 41 *Sive parens* &c. Sive (ex sententia Stoicorum) omnia regantur fatali necessitate & legibus, quas ab orbe condito posuit Deus, quas semel jussit, quibus semper paret; sive (ut volunt Epicurei) temere omnia & casibus eveniant.

Ergo ubi concipiunt &c. Postquam igitur ex ostentis & vaticiniis innotuit quantas clades allatura esset prodigiorum certitudo; indicta est juris dicundi statio seu intermissio, quod non nisi in publica calamitate, luctu, aut necessitate fiebat.

Latuit plebejo. Magistratus omnes sumpserunt plebejos habitus; neque a vulgo discernebantur veste. Ipsi Consules exuebant purpuram.

Conclamata. Ubi enim quis animam exhalaverat, conclamabant, & nomine ter vocatum jubebant æternum valere.

Pag. 42 *Invidiam* &c. Ne scilicet deos inter excitaret invidiam.

Flavos . . . Suevos. Bavaros, Polonos, Pomeranos, quibus cæsaries flava.

Pag. 43 *Nulla vacet . . . manus*. Omnes gentes Romam undique hostili animo petant.

Dum nondum meruere. Antequam civili polluantur sanguine.

Vix tanti . . . ut neuter. Civile bellum non erat movendum, ut neuter imperaret, idest, pro ipsa etiam libertate tuenda.

Exsul limosa &c. Marius a Sulla prœlio victus, fuga ela-

bitur, ac in Minturnensium paludibus, calamis & palustribus herbis tectus, delitescit. Sed a militibus Geminiani deprehensus, Minturnas in custodiam, ut publice necetur, abripitur.

Depositum. Reservatum ad septimum Consulatum.

Pœnas ante dabat scelerum. Tulit jam pœnas eorum scelerum, quæ perpetraturus erat postmodo Romam reversus.

Pag. 44 *Hunc, Cimbri, servate senem*. Marium scilicet sæviturum in Romanos, & inferias ex illis relaturum civibus vestris Cimbrico bello interfectis.

Hostilem in terram. Mario infestam, qui eam subegerat, devicto Jugurtha.

Et Pœnos pressit cineres. Nam inter ruinas Carthaginis aliquandiu delituit. *Solatia* &c. Carthagini solatio erat Marius huc miseriarum adactus, Mario tantæ urbis excidium & ruina.

Ut primum fortuna redit. Quum C. Cinna Cos. ad populum referret de revocandis quos Senatus, ita volente Sulla, hostes judicaverat, & de adscribendo novorum civium X tribus veteribus XXXV, a dissidentibus Coss. in media urbe disceptatum est. Cinna, urbe pulsus a Cn. Octavio collega, sollicitat urbes Italicas, vires undique contrahit, servis etiam ad libertatem vocatis, reversum Marium sibi jungit, quadruplici agmine urbem intrant Cinna, Marius, Carbo, Sertorius, in adversarios desæviunt.

Pag. 45 *In numerum pars magna perit*. Promiscue tam innocentes quam nocentes, ignoti pariter ac noti cadunt augendo dumtaxat numero.

Spes una salutis &c. Dederat quippe hoc suis signum, ut interficerent quoscunque ille non resalutasset; quibus salutantibus nihil responderet, aut quibus manum osculandam non porrexisset.

Degener o populus. O degeneres! Vix decorum esset tam turpi osculi obsequio meruisse ætatem vel longissimam: multo ergo vobis turpius nunc ignominiam subire vitæ brevis gratia, quos reversus a bello in Mithridatem Ponti regem Sulla, utpote Marii munere vivos, interficiet.

Vix te &c. Vix mihi vacat flere te discerptum, o Bæbi, inter manus turbæ lacerantis membra discessisse, h. e. in varias partes sectum fuisse.

Antoni &c. M. Antonii clarissimi Oratoris caput abscissum Annius Trib. ad Marium cœnantem detulit.

Truncos &c. Fimbria, efferus Marii miles, Crassos patrem

& filium in mutuo alterum alterius aspectu laceravit.

Tribunicio &c. Locus ille in carcere, unde malefici præcipitabantur, maduit sanguine Licinii Tribuni magistratus sacrosancti.

Violata &c. Et quia cædes in ejus templo patrata fuit, & quia Pont. Max. erat Scævola.

Ille fuit &c. Intra dies quam inierat septimum Consulatum tredecim, morbo laterali & insania obiit annos natus 70.

Pag. 46 *Jam quot* &c. Transit jam ad horrendas clades inter Sullam ex Asia reducem, & Marium juniorem, vicesimo ætatis suæ anno Consulem factum. Hunc ad Sacriportum haud procul a Præneste Sulla fudit. Quum autem Præneste fugisset, & ibi a Lucr. Ofella Sullæ legato obsessus non posset evadere, mortem sibi conscivit. Sulla Lamponium & Felesinum Samnitium duces, qui ad Cos. obsidione liberandum advenerant, ad decimum a Porta Collina stadium consecutus magna strage fudit.

Tunc quum pæne &c. Promiserat Marius Samnitibus, qui a suis partibus steterant, se translaturum caput Imperii a Romanis ad Samnites.

Caudinas &c. Caudinæ Furcæ, duo saltus sunt silvestres jugorum inter se perpetuitate juncti: ubi Romani a Samnitibus sub jugum missi.

Periere nocentes &c. Marianæ partis fautores: soli superfuere Sullani & ipsi nocentes.

Busta &c. Latebras quærebant in sepulcris, & lustris ferarum.

Pag. 47 *Scelerum non Thracia* &c. Non tot cædibus infames fuerunt, non tot capita postibus suis affixere, Diomedes Rex Thraciæ, qui equos humanis carnibus pavit; Antæus Libyæ gigas, qui hospites ad palæstram provocatos victosque occidit; Œnomaus, qui filiæ suæ procos curru consecutus interfecit.

Quum jam tabe &c. Postquam corrupta erant corpora, parentes eadem, si forte cognoscere poterant, furtim subtrahebant, ut sepelirent.

Omnia Sullana &c. H. e. Explorasse oculis omnia cadavera, Sullana pace jam incipiente, cædium nempe fine peracto.

Quid sanguine &c. Q. Luctatius Catulus, qui collega fuerat Marii, & cum eo de Cymbris triumpharat, ubi se a Mario morti destinatum audivit, in cubiculo suo recens calce illito, necdum persiccato, carbonibus accensis sponte suf-

focatus est. In cujus ultionem Catulus frater a Sulla jam petiit sibi concedi Marium Imperatoris fratrem, quem apud Luct. Catuli sepulcrum, tamquam manes fratris placaturus, brachiis, cruribus, naso, auribus mutilatis, exsecta lingua, oculis demum effossis, servavit aliquandiu, ut per singulorum membrorum carnificinam moreretur.

Inexpleto . . . busto. H. e. cui nondum exequiæ factæ fuerant.

Parcere morti. H. e. protrahere mortem, ut acrior esset, & acerbior doloris sensus.

Pag. 48 *Fructum.* Oculorum pabulum, & usuram voluptatis, quam percepturus erat Sulla agnoscendo Marium.

Vidit Fortuna &c. Fortuna Prænestino templo & cultu celebris passa est videre cives suos omnes simul, ensibus in corpora admissis, interfici tam celeriter, ut intra spatium, quo periret unus, perierint ipsi, populus integer.

Latii jam sola &c. Samnites nempe, strenui milites, qui soli ex Italis Mario & Cinnæ adhæserant.

Ovilia. Ovilia erant in Campo Martio loca septa, & cancellis conclusa, in quæ per pontes, qui erant angustæ viæ, ibant Centuriæ suffragia dicturæ.

Numquam pœna fuit. Sensus est: sæpe aliis vicissitudinibus, numquam pœna tot juvenes periere.

Victores &c. Cædentibus vix erat spatium ferri rotandi, cæsis vix spatium cadendi.

Peraguntque, &c. H. e. Mortui suo pondere vivos necabant.

Miseri tot millia &c. Centum civium M. In his Senatores XC, Consulares XV, Equestris ordinis M. M. D. C.

Pag. 49 *Hærentes.* H. e. cadaverum tumulis detentas.

His meruit tumulum &c. Dictatura abdicata Puteolos secessit: ibi interiit: & magno honore in funus elatus, in Campo Martio crematus est, & sepultus.

Pag. 50 *Et in tanta* &c. *Et*, ut alias, pro *nec* ponitur. Sensus autem est: Brutus pars ipse populi, in tanta ejusdem populi consternatione, nihil pavebat.

Helice quum verteret &c. H. e. *Quum* Ursa Major sua plaustra, polumve circumvolveret. Fuit autem Helice *seu* Calisto filia Lycaonis regis Arcadiæ, in qua Parrhasium oppidum.

Omnibus expulsa &c. Oratio Bruti deliberativa est; cujus scopus est & propositio, Cæsaremne an Pompejum debeat sequi; an continere se in otio, & pacem tueri. De ejus consilio alterum se secuturum.

Virtutis &c. H. e. O solum perfectæ virtutis exemplar.

Absolvere. H. e. Probare.

Hos polluta domus. Stupris & adulteriis cooperta, propter quæ in eos animadverterent leges, quas in bello eludunt ac evadunt.

Permiscenda fides. De obæratis loquitur, qui privatam fidei suæ ruinam permiscere publicæ cupiebant.

Pag. 51 *Ingeret omnis* &c. Omnis belli eventus submittet se tibi, & tu bellum conficies.

Quis nolet in isto Ense mori? Omnis videlicet, quamvis ab alio necetur, cædis suæ caussam in te transferet, & sceleri tibi vertet.

Sicut cœlestia &c. Ut cœlestia corpora constanti lege moventur, licet inferiora, ut tellus, aer telluri propior, & alia variis vicibus subjiciantur; ita, o Cato, in mediis civilis belli motibus pacem melius tueberis inconcussus ipse & constans.

Quam læte &c. Quam gratum erit Cæsari, quantum placebit ipse sibi, si bellum civile tibi, Cato, placuerit, teque Pompejo subjeceris. Tunc se solum pronunciabit liberum, quum neminem in suis castris superiorem habebit, non Senatores, non Consules, non proceres alios, qui summam imperii Pompejo, privato Duci, detulerunt.

Pag. 52 *Post bellum* &c. Uter ipsorum victor tandem molitus fuerit aliquid contra leges, & libertatem Reip., adversus hunc me acerrimum profiteor hostem.

Summum &c. Catonis oratio gravis & plane Catoniana, hoc est Stoicæ rigiditatis plena, tota in hoc parata est, ut Brutum refutet, & ejus argumenta de abstinendo ab armis civilibus diluat. Bruti argumentis opponit, honestum, necessarium, & pium, patriæ libertatem defendere, quum illud non facere sit impium. Largitur quidem civile bellum nefarium; sed transfert in fatalem necessitatem.

Sic eat. Sit ita, ut dii velint sibi litari universo Rom. sanguine. Cur meum morer? O utinam ad patriam expiandam, libertatemque imperii tuendam, diis superis, inferisque sufficeret caput hoc meum omnibus diris devotum, ut Pub. Decii quondam pro salute exercituum in prœlio contra Samnites!

Pag. 53 *Post me regnare* &c. Neque enim me extincto invenietur, qui libertatem armis tueatur.

Quin publica &c. Epilogus, quo hortatur Brutum, ut consociatis animis & armis, auspicia Senatus, & Pompeji se-

quantur. Ea *publica* quasi populi Rom. vocat, quum Cæsaris hostilia sint.

Pulsata sonuere fores. Pulsat Catonis fores Marcia, & ingreditur. Catonis uxor fuerat, quam ille, tribus jam susceptis ex ea liberis, amico Hortensio postulanti gravidam cesserat. Hortensius autem moritur sub initium civilis belli; cui vix persolutis exequiis Marcia Catonem adit, & illum, ut se iterum ducat uxorem, effusis lacrimis & precibus exorat.

Pag. 54 *Cineresque* &c. Aspersa cineribus Hortensii mariti.

Illibata. Casta nempe, utpote quæ non concubitus caussa petantur.

Cornelia bello? L. Scipionis filia, quam post mortem Juliæ duxit Pompejus, jamque sub initium belli Mytilenen ablegavit; victus autem, fugiensque in Ægyptum, eam receptam fugæ comitem habuit.

Insulaque. Conjunct. copulat. *que* pro *nec* sæpe adhibet Poeta.

Gradibusque &c. Neque lectus in honorem Genii sternitur in aula, stragulo acupicto auroque intertexto tectus.

Turritaque premens &c. Neque Cybele turrita, quæ eadem est cum Vesta, vetuit hanc nuptam contingere limen pedibus. Varro enim opinatus est, ideo sponsas limen non tetigisse, ne a sacrilegio inchoarent, si depositura virginitatem, calcarent rem Vestæ, idest Numini sanctissimo consecratam. Aliis legendum placet *vitat*; & *matrona* accipiendum, non de pronuba, sed de ipsa nova nupta; mos enim erat apud Romanos, ut domo egrediens nova sponsa, limen transiliret.

Pag. 55 *Suppara*. Supparum subuculæ, seu tunicæ genus pectora complexum. Cur autem dicatur *nudatos lacertos*, ea fortasse caussa est, quod Marcia recens a funere Hortensii, nudis ad planctum pectore & lacertis veniebat.

Non soliti &c. Non occinebantur, pro more nuptiarum a Sabinis tracto, jocosi sales, & convicia.

Studiisque &c. Partium studiis minime occupato.

More Quiritis. H. e. More veterum Romanorum.

Pag. 56 *Mœnia Dardanii* &c. Capuam, a Capy Trojano, ut quidam volunt, conditam.

Hinc summa moventi. Lege, moventis.

Umbrosis mediam &c. In regione plana, qua Apennini latus modice assurgit.

Collesque coercent &c. Apennini montis colles signat

coer-

coercetque a dextra in imo sinu Tyrrheni Maris Urbs Pisarum; a sinistra vero Ancona Piceni urbs in Hadriatico Mari.

Hunc fabula primum &c. Fabula est Phaetontis sorores ad ripas Eridani in populos fuisse versas; & hunc fluvium, exhaustis cæteris & desiccatis, parem fuisse extinguendis Phœbeis ignibus Phaetontis casu & imprudentia exsuscitatis.

Pag. 57 *Et Scythicas* &c. Sexaginta amnes receptos in Mare Ponticum defert.

Nocturnaque &c. H. e. opacas & tetras exhalans nebulas.

Maricæ. Paludis Minturnensium, quæ nomen habuit a Nympha Marica, uxore Fauni, Latini matre.

Vestinis &c. In Lirim se exonerant flumina Vestinorum.

Macra moratus &c. Macra innavigabilis, quia vadosus, juxta Lunam, Etruriæ portum, in mare prolabitur.

In templa Lacinia. Juno Lacinia in Calabria colebatur in templo ditissimo atque sanctissimo, quod ei constituit Hercules, Lacinio latrone illic occiso.

Terrasque impelleret æquor. Italia, & Sicilia conjunctæ aliquando fuerunt; sed

. . . venit medius vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit.

Virg. Æneid. 3.

Cæsar in arma furens &c. Cæsar cædis cupidus gaudet in Hesperiæ finibus & agris resistentes hostes invenire, & usque confligere.

Pag. 58 *Saxorumque orbes*. Saxorum acervos, vel saxa rotunda tormentis emittenda.

Pugnatque minaci &c. Gentes Pompejo fidæ cum Cæsare minis terrorem incutiente pugnant. In comparatione autem sub Austri nomine Pompejum, Euri Cæsarem, Maris populum intellige.

Trepidi . . . Libonis &c. Refert qui duces Pompejani terrore compulsi fugæ se dederint; e quibus Libo tum forte Præfectus Etruriæ, ac Thermus Umbriæ; qui, adventu Curionis Cæsariani Legati cognito, cum cohortibus perfugisse dicitur l. 1 de Civili Bello.

Pag. 59 *Neglecto . . . tergo*. Hostibus in fuga exposito.

Et nullas . . . cohortes. Nam Cæsari jam victori se dederant.

Quamquam firmissima pubes &c. Duas fortissimas legiones intelligit jampridem Cæsari subtractas, quum Bibulus post Crassi cædem mittendus esset in Parthos. Ex istis alteram dederat Pompejus Cæsari ante Civile Bellum, ut sup-

pleret *Gallica damna*, h. e. a Gallis illata, Titurio Cottaque Cæsaris Prætoribus in Ambiorigis conspectu cæsis. Utraque igitur legio, quæ ad Parthicum bellum mittenda jam fuerat, Cn. Pompejo traditur; & ab ipso, donec evocaret ab Bellum Civile, Scipioni socero usus utriusque conceditur.

Tua classica servat. H. e. sub te militant cohortes, quibus Pompejus forum sepserat, M. Tullio defendente Milonem in cæde Clodii.

Pag. 60 *Amne soluto*. Ponto interrupto; nam *ligatus* dicitur amnis, qui pontem supra se habet.

Ganges. Indiæ fluvius, qui Cyro & Alexandro moram injecit.

Et ad tutas &c. Intra Corfinium.

Nefas belli. Scelus nempe maximum in bello Ducem a suis hosti tradi.

Heu quanto melius &c. Quanto majori honori fuisset morte affici, quam vita donari! dedecus summum, immo supplicium maximum erat civi Romano ignosci, quod patria & publica arma hostilibus & privatis prætulerit.

Pag. 61 *Di! melius* &c. Diis gratia, quibus placuit, a Cæsare potius, quam a nobis, initium capessere nefaria hæc bella.

Exsertique &c. Notat Sulpitius exsertum eum dici, qui habet humerum, & brachium dextrum nudatum. Cethegus autem exemplo Majorum suorum tunicam non gerebat, sed pro tunica cinctum, quod solas partes infra pectus velabat.

Pag. 62 *Quamquam* &c. Quamquam doleo vilem te cum istis miscere, & me tibi furenti Romam opposuisse. Utinam viveret Crassus, ut ejus manu ob similem caussam caderes, non secus ac in Bello Servili dux latronum Spartacus!

Hinc Consul uterque. L. Lentulus, & C. Marcellus.

Non tam cæco &c. Non tam cæca es, Fortuna, nec impudens, ut id patiaris.

Multisne &c. Invidiose. Duobus, neque exactis iis.

Rheni gelidis &c. Per invidiam Pompejus fugientem inducit a Rheno Cæsarem; nam devictis Germanis in Galliam se contulit: eumque pontem, quem in Rheno struxerat, non quod Germanos fugeret, sed ne eisdem deinceps usui foret, rescissum voluit. Per invidiam item Cæsar, incerti in Oceano Britannico æstus caussam interserens, Britannis ipsis ultro lacessitis terga dedisse dicitur.

Pag. 63 *Qui quum signa* &c. Qui intra spatium duorum mensium piratas Cilicas maria latrociniis infestantes coercui, &

procul a mari in Solos, angustam urbem Ciliciæ, sese recipere coegi.

Indomitum Regem. Mithridatem, qui cum Romanis 40 annos bella gessit. Hunc Sulla cognomine Felix attriverat; Pompejus ad mortem adegit.

Umbras nusquam flectente Syene. Oppidum est Thebaidos in confinibus Ægypti atque Æthiopiæ: directa & perpendiculari linea Tropico subjicitur, ac proinde Sole Cancrum ingresso, in neutram partem medio Solstitii die umbras flectit.

Tethynque fugacem. Fluens ac refluens fretum Gaditanum intelligit.

Notique &c. Aurei velleris ab Iasone erepti notissima historia est.

Mollisque Sophene. Luxu soluta Asiæ regio.

Pag. 64 *Nec matura* &c. H. e. Nec petunt signa profectionis in bellum dari; videbatur enim ipsis præ timore minus maturum, sive opportunum tempus.

Urbs est Dictæis &c. Brundusium urbs habitata a colonis Dictæis, h. e. Cretensibus, a Dicte, Cretæ oppido.

Mentitis Thesea velis. Nigris, præ festinatione & nautarum oblivione, iisdem quibus solverant Athenis, contra mandatum patris Ægæi, qui præceperat, ut, si victor occiso Minotauro rediret filius, alba suspenderent carbasa.

Nec tamen &c. Neque tamen satis fidus foret hic portus, nisi objecta insula fluctus ventosque exceptos frangeret.

Pag. 65 *Ceraunia*. Epiri montes.

Sason. Insula contra Calabriam, inter Epirum & Brundusium.

Ergo ubi nulla &c. H. e. Nulla spes Italiæ tenendæ, quæ Brundusium fugientibus erat a tergo.

Cui firmior ætas. Cn. Pompejum filium natu majorem missurus ad devictas a se gentes auxilia petitum.

Meum. Beneficio meo in pristinum fortunæ habitum restitutum. *Pharnacis*. Filii Mithridatis, cui a patre deficienti Pompejus confecto bello Bosphorum concesserat.

Qui Latios &c. Consules, quorum nomina in Fastis præfigebantur suis annis.

Pag. 66 *Sed molibus undas* &c. Cæsar, ut Pompejum interciperet, exitus Brundusini portus præcludere conabatur.

Persen. Antonomasia Xerxem denotans, Persiæ regem. Ille olim, in Hellesponti freto ponte ex navibus ducto, ab Abydo urbe Asiæ in Seston Urbem Europæ pedibus trajecit exercitum. Quæ duo oppida nunc *i Dardanelli* vocantur.

pleret *Gallica damna*, h. e. a Gallis illata, Titurio Cottaque Cæsaris Prætoribus in Ambiorigis conspectu cæsis. Utraque igitur legio, quæ ad Parthicum bellum mittenda jam fuerat, Cn. Pompejo traditur; & ab ipso, donec evocaret ab Bellum Civile, Scipioni socero usus utriusque conceditur.

Tua classica servat. H. e. sub te militant cohortes, quibus Pompejus forum sepserat, M. Tullio defendente Milonem in cæde Clodii.

Pag. 60 *Amne soluto*. Ponto interrupto; nam *ligatus* dicitur amnis, qui pontem supra se habet.

Ganges. Indiæ fluvius, qui Cyro & Alexandro moram injecit.

Et ad tutas &c. Intra Corfinium.

Nefas belli. Scelus nempe maximum in bello Ducem a suis hosti tradi.

Heu quanto melius &c. Quanto majori honori fuisset morte affici, quam vita donari! dedecus summum, immo supplicium maximum erat civi Romano ignosci, quod patria & publica arma hostilibus & privatis prætulerit.

Pag. 61 *Dî! melius* &c. Diis gratia, quibus placuit, a Cæsare potius, quam a nobis, initium capessere nefaria hæc bella.

Exsertique &c. Notat Sulpitius exsertum eum dici, qui habet humerum, & brachium dextrum nudatum. Cethegus autem exemplo Majorum suorum tunicam non gerebat, sed pro tunica cinctum, quod solas partes infra pectus velabat.

Pag. 62 *Quamquam* &c. Quamquam doleo vilem te cum istis miscere, & me tibi furenti Romam opposuisse. Utinam viveret Crassus, ut ejus manu ob similem caussam caderes, non secus ac in Bello Servili dux latronum Spartacus!

Hinc Consul uterque. L. Lentulus, & C. Marcellus.

Non tam cæco &c. Non tam cæca es, Fortuna, nec impudens, ut id patiaris.

Multisne &c. Invidiose. Duobus, neque exactis iis.

Rheni gelidis &c. Per invidiam Pompejus fugientem inducit a Rheno Cæsarem; nam devictis Germanis in Galliam se contulit: eumque pontem, quem in Rheno struxerat, non quod Germanos fugeret, sed ne eisdem deinceps usui foret, rescissum voluit. Per invidiam item Cæsar, incerti in Oceano Britannico æstus caussam interserens, Britannis ipsis ultro lacessitis terga dedisse dicitur.

Pag. 63 *Qui quum signa* &c. Qui intra spatium duorum mensium piratas Cilicas maria latrociniis infestantes coercui, &

procul a mari in Solos, augustam urbem Ciliciæ, sese recipere coegi.

Indomitum Regem. Mithridatem, qui cum Romanis 40 annos bella gessit. Hunc Sulla cognomine Felix attriverat; Pompejus ad mortem adegit.

Umbras nusquam flectente Syene. Oppidum est Thebaidos in confinibus Ægypti atque Æthiopiæ: directa & perpendiculari linea Tropico subjicitur, ac proinde Sole Cancrum ingresso, in neutram partem medio Solstitii die umbras flectit.

Tethynque fugacem. Fluens ac refluens fretum Gaditanum intelligit.

Notique &c. Aurei velleris ab Iasone erepti notissima historia est.

Mollisque Sophene. Luxu soluta Asiæ regio.

Pag. 64 *Nec matura* &c. H. e. Nec petunt signa profectionis in bellum dari; videbatur enim ipsis præ timore minus maturum, sive opportunum tempus.

Urbs est Dictæis &c. Brundusium urbs habitata a colonis Dictæis, h. e. Cretensibus, a Dicte, Cretæ oppido.

Mentitis Thesea velis. Nigris, præ festinatione & nautarum oblivione, iisdem quibus solverant Athenis, contra mandatum patris Ægæi, qui præceperat, ut, si victor occiso Minotauro rediret filius, alba suspenderent carbasa.

Nec tamen &c. Neque tamen satis fidus foret hic portus, nisi objecta insula fluctus ventosque exceptos frangeret.

Pag. 65 *Ceraunia*. Epiri montes.

Sason. Insula contra Calabriam, inter Epirum & Brundusium.

Ergo ubi nulla &c. H. e. Nulla spes Italiæ tenendæ, quæ Brundusium fugientibus erat a tergo.

Cui firmior ætas. Cn. Pompejum filium natu majorem missurus ad devictas a se gentes auxilia petitum.

Meum. Beneficio meo in pristinum fortunæ habitum restitutum. *Pharnacis*. Filii Mithridatis, cui a patre deficienti Pompejus confecto bello Bosphorum concesserat.

Qui Latios &c. Consules, quorum nomina in Fastis præfigebantur suis annis.

Pag. 66 *Sed molibus undas* &c. Cæsar, ut Pompejum interciperet, exitus Brundusini portus præcludere conabatur.

Persen. Antonomasia Xerxem denotans, Persiæ regem. Ille olim, in Hellesponti freto ponte ex navibus ducto, ab Abydo urbe Asiæ in Seston Urbem Europæ pedibus trajecit exercitum. Quæ duo oppida nunc *i Dardanelli* vocantur.

Pag. 67 *Quum vela* &c. Quum Xerxes Athon Macedoniæ montem abscindi jussum circumnavigaret.

Buccina. Quæ vigiliarum distinctiones indicare solet.

Ultima virgo. Hic signis cœlestibus ordo est: Virgo, Libra, Scorpius &c. Chelæ pertinent ad Scorpionem, utpote ejusdem brachia. At sciendum Veteres locum cœli inter Virginem, & Scorpionem non semper Libræ, sed plerumque Chelis assignasse, quod Libra iisdem veluti concludatur. Hinc Virgilius post Libram ponit Chelas Georg. lib. 1, v. 33. Sensus itaque Auctoris est, totum signum Virginis ortum fuisse ante Solem, qui cum Chelis, seu Libra surgebat. Ac proinde Pompejum Brundusio discessisse summo mane circa medium Septembrem colligimus.

Pag. 68 *Ora petunt*. Ostia, portus. *Pelagusque* &c. Dolent Pompeji classem jam evasisse.

Artior Euboica &c. H. e. Angustior Euripo, ubi juxta Chalcida interluit Euboicam insulam, & Bœotiam.

Hic hæsere rates &c. Hic uncis ferreis retentæ fuere geminæ Pompejanæ rates; & earum militibus ad litus pertractis tumultarium per noctem prœlium conseritur.

Ut Pagasæa &c. Ut Argo olim, qua Iason cum Minyis e Pagaso, Thessaliæ oppido, solventes petebant Colchos Phaside fluvio celebres, transmissa per Cyaneas seu Symplegadas insulas, quæ concurrere inter se finguntur, e collisione insularum deminuta est parte puppis extrema.

Subducta est &c. Liberata a concussu montium.

Jam Phœbum &c. Jam Orientis color e pullo in croceum, mox roseum mutatus, prænunciabat Solis ortum appetere.

Pag. 69 *Prædonem*. Per Synecdochen, Cilicas.

Cum conjuge &c. Cornelia, ac filiis Cnejo ac Sexto.

Pharia busto &c. Ægyptiaca arena destinatur sceleratæ cædi, & tristi sepulcro Pompeji.

IN LIBRUM TERTIUM.

Pag. 71 *Toris: semperque potentes* &c. Cum conjuge: namque Cornelia fatalis est & ominosa maritis. P. Crasso prius, qui periit apud Parthos, tibi jam futura æque perniciosa.

En! nupsit &c. Improbat Pompejum, quod festinanter

nuptias novas contraxerit cum Cornelia, quam invidiose pellicem vocat.

Pag. 72 *Numquam tibi* &c. Mei manes monebunt usque esse te Cæsaris generum: & frustra tentabis abscindere bello jus affinitatis.

Te faciet &c. His verbis ei mortem denuntiat.

Hoſpita. Dyrrhachina.

Nec vincere &c. Nec tanti æstimabat unam victoriam, ut vellet bellum protrahere.

Pag. 73 *Gnarus & irarum* &c. Sciens plebis animos vel abalienari fame & penuria, vel conciliari copia annonæ & largitione.

Metus. Obedientia.

Timere. Studium, fidem, obsequium præstare.

Ne rupti &c. Vide pag. 57.

Bellaque Sardoas &c. Valerius missus est frumentatum in Sardiniam.

Ubere vix &c. Vix ipsa Africa has insulas fertilitate superat, quum Austris cessantibus, & Borea Zonam torridam versus nubes agente, largo rore perfusa annum uberem efficit.

Vincula Rheno. Vel propter pontem in Rheno constructum, & mare Britannicum tum primum a Romanis navigatum; vel propter utriusque accolas devictos.

Pag. 74 *Vadantem*. Lege *vadentem*.

Et qua Pomtinas &c. Via Appia dividit paludem Pomtinam in Volscis.

Sublime nemus &c. Nemus Aricinum, in quo colebatur simulacrum Scythicæ Dianæ, huc ab Oreste translatum e Taurica regione, cæso rege Thoante.

Quaque iter est &c. Qua ad Albam longam eunt Coss. sacrificatum in Latinis feriis, ut supra pag. 33.

Di! melius &c. Dii melius prospexerunt, quod a cive potius, quam ab externo hoste inferatur bellum hoc Urbi, a timido Duce Pompejo desertæ.

Phœbea palatia. Ædem Palatinam Apollinis.

Pag. 75 *Curules*. Sedes majorum magistratuum, Consulum, Prætorum, Censorum, Ædilium curulium.

Censere. H. e. Decernere quidquid Cæsari collibuisset.

Tamen exit in iram &c. H. e. Irascitur Libertas, & dat animos Metello Trib. plebis, ut Cæsari resistat ærarium effracturo.

Sanguine sacro. Nempe Tribunicio; Tribunicia enim potestas sacrosancta erat.

Craſſumque &c. Execrationibus Atteji Trib. pleb. impetitus Craſſus miſere in Parthis periit.

Pag. 76 *Sunt quot* &c. Lege *quos*. Converte bellum in hoſtes.

Pacis ad exhauſta &c. Non publica egeſtas, ſed iniquum bellum te cogit theſauros longa pace congeſtos diripere.

Libertas, inquit &c. Libertas populi oppreſſa, obnoxia eſt libertati illius, qui oppreſſit.

Ocius avertat &c. Quin ocius auferat theſaurum hunc, cujus fortaſſe cauſſa bellum hoc dirum a Cæſare motum eſt.

Damna movent &c. H. e. Ærarium exhauſtum detrimento eſt populo libero, ſuisque legibus tuto; ſed populi ſervientis egeſtas Domino (Cæſari) perniciosa eſt, non ipſi populo.

Pag. 77 *Quo te Fabricius* &c. Aurum a Pyrrho oblatum, ut patriam deſereret proderetque, recuſavit Fabricius ad regem legatus.

Prælata eſt &c. Præda noviſſima, quæ ante currum Pompeji triumphantis prælata fuerat, devictis Mithridate Ponti, Tigrane Armeniæ, Ariſtobulo Judææ regibus.

Fatidica Cephiſos aqua. Oritur Cephiſos amnis a montibus Phocidis oraculo Delphico claris. *Cadmeaque Dirce*. Dirce fons vicinus Thebis a Cadmo poſitis.

Piſææque manus &c. E Piſis opp. Elidis, juxta Alpheum fluvium, qui dicitur ſubter mare ferri ad Aretuſam fontem Siciliæ.

Trachinius. A Trachine, quam Hercules condidit ſub Œta monte Theſſaliæ.

Pag. 78 *Quercusque ſilentes*. Dodoneas quercus non amplius reſponſa dantes, fugatis columbis fatidicis.

Exhauſit totas &c. Athenæ, utcunque delectu prius exhauſtæ, e navalibus tamen ſuis Phœbo dicatis mittunt tres Salaminias naviculas; quæ teſtentur Salamina eſſe veri juris Athenienſium, non Megarenſium, uti olim controverſum erat.

Nec Eois &c. Non cedens Parthis arte mittendi ſagittas.

Dardaniam &c. Heleno & Andromache Dardanis regnatam maritimam illam Epiri urbem.

Enchelia verſi &c. Illyrii populi, quorum urbs Cadmi & Harmonies in ſerpentes converſorum eſt monimentum. ἔγχελυς autem anguilla eſt *longa cognata colubra*, ut ait Juvenalis Sat. 3.

Apſyrtis &c. Inſula cum fluvio cognomine. Dicitur autem Colchis, ideſt, Colchica, quia Medea & frater ejus Ap-

syrtus ab eadem ibi laceratus, ex Colchis erant.

Temerato litore. Occupato & violato; nam multas gentes in ipso cursu navigationis violarunt Argonautæ, & miscuerunt ignotas gentes temerandis hospitiis.

Pholoe mentita &c. Mons Arcadiæ, Pholo habitatus aliisque Centauris, qui, quum primi ab equis dimicarent, procul visi erant biformes.

Bistonias &c. Grues ita dictæ a Bistone Thraciæ stagno.

Pag. 79 *Celenæ*. Urbs Phrygiæ, quæ luget fatum Satyri sui Marsiæ; qui inventis, quas Pallas abjecerat, tibiis fretus, Apollinem in certamen Musices provocavit, & ab eo victus excoriatus est. Versus autem in fluvium sui nominis cadit in Mæandrum fluvium sinuosum, & per plana variis flexibus in fontem recurrentem.

Instabilis. Quondam insula LXX passus a terra dissita, sed aggere Alexandri post juncta Continenti.

Phœnices primi &c. Cadmus cum Phœnicibus suis litterarum figuras vel invenisse, vel in Græciam intulisse fertur.

Biblos. Nilus biblum gignit, sive papyrum, unde paginæ candidæ fiebant.

Pag. 80 *Pellæus . . . Ductor*. Alexander sic dictus a Pella, urbe Macedoniæ.

Quique bibunt &c. Indicam intelligit arundinem, ex qua hodie fit saccharum.

Et qui tinguentes &c. Cathæi Indiæ populi pulchritudinem omni modo adstruunt: regem ob formam eligunt, capillitia tingunt &c.

Carbasa. H. e. lineas vestes gemmis distinctas zonis pariter gemmatis adstringunt.

Quique suas &c. Brachmanes, Indiæ Philosophi.

Amani. Montis Ciliciæ, ob duritiem sterilis.

Ignotum &c. Scilicet in orbem positum in zona temperata, ubi umbræ meridianæ Occidentem spectantibus semper dextræ. Porro incolas Arabiæ Felicis vates spectat, quibus umbræ aliquando sinistræ, Sole in Cancri Tropico existente.

Carmanosque duces &c. Asiæ populos inter Persidem, & Indiam; quibus sub Tropico Cancri, vel ulterius positis Ursa major non tota occidit, & Bootes, utpote Horizonti propior, exigua noctis parte lucet.

Æthiopumque solum &c. Regio Æthiopiæ sub Æquatore Australem Tropicum versus ita posita, ut pars nulla Zodiaci oblique excurrentis eidem recte immineat, exceptis pedibus Tauri, qui extra Zodiacum protensi Æthiopico solo

respondent. Porro Taurus procidentis instar inter signa pingitur.

Pag. 81 *Et incertum* &c. Euphrates infra Seleuciam aquas suas cum Tigride miscet, & nomen etiam.

Pharia . . . unda. H. e. Nili.

Contenti &c. Cæde nimirum Crassi.

Quo Crœso fatalis &c. Halys est fluvius Lydos a Medis dirimens, juxta quem Crœsus a Cyro victus & captus est, deceptus ambiguo Oraculi responso:

Crœsus Halyn penetrans magnam pervertet opum vim.

Quaque fretis &c. Qua per Bosphorum Cimmerium emissas undas Mæotidis paludis excipit Pontus Euxinus, quas inde Bosphorus Thracius in Propontidem egerit, & Hellespontus in Ægæum. Poeta ergo significat, maria omnia inferiora a Ponto Euxino originem ducere, atque ita Herculeis columnis gloriam auferri, per quas immittitur Oceanus Occidentalis.

Pag. 82 *Longaque Sarmatici* &c. Scythiæ populi, qui sitim famemque levant epoto equorum sanguine.

Non, cum Memnoniis &c. Nec Cyrus, nec Xerxes, nec Agamemnon tot regum Duces fuere, quot fuit Pompejus ipse.

Effusis numerato &c. Singulis singulas mittere jussis sagittas, exercitum numeravit.

Non corniger Hammon &c. Neque Africa cessavit auxilia mittere, in cujus regione Cyrenaica deserta & arenosa Jovi Hammoni sub specie Arietis culto templum consecravit Liber pater.

Phocais &c. Massilienses; Phocæenses enim, origine Græci, ab Harpago Cyri præfecto pulsi, in Galliam Narbonensem transmigravere, ubi Massiliam condiderunt.

Semper in externis &c. Legati fide sua modeste & constanter exposita, dissuadent bellum civile; sibi ut liceat extra partes esse petunt: non esse sui judicii discernere utra caussa sit justior; sed quidvis potius pati se esse paratos, quam armatum Cæsarem admittere.

Pag. 83 *Secretumque damus*. Secessum, quo confugiant cives, qui volunt esse ab illis immunes. *Tractentur* &c. Absit, ut manus nostræ imbuantur sanguine eorum, quibuscum sacra nobis intercedunt jura.

Si Cœlicolis &c. Neque nobis caussas vestras expendere, aut ad partes ire magis fas est, quam hominibus hoc idem facere liceret, si dii inter se dissentirent, aut iis arma, ut olim, gigantes Terræ filii inferrent.

Sortesque. Legendum *sortisque*.

Sit mens ista &c. Utinam sociæ gentes omnes bello civili se immiscere recusent! Belli hujus statim finis aderit, nisi armaveritis externos, qui putant sibi fas esse bellum civile gerere.

Pag. 84 *Sit locus* &c. Sit locus exemptus civili bello, & quo in colloquium ac fœdera, si Superi consulant Romæ, tuto conveniatis.

Non pondera &c. Nullius ponderis, aut momenti sumus ad summam victoriæ, quibus numquam felix successus in bello fuit.

Obsessum Pœno &c. Quum Saguntini vim Punicam ulterius nequirent arcere, aurum, argentum, pretiosa quæque, liberos conjugesque a se cæsos, se denique in ignem in foro extructum præcipitavere.

Pag. 85 *Sed si solus* &c. Vellent me solum urbem ingredi sine exercitu, & exceptum dolo prodere.

At enim &c. At vero nolunt bello civili pollui.

Committere. H. e. Conjungere.

Pag. 86 *Raptisque* &c. Cæteris urbibus summa rapiditate captis, una hæc diuturna obsidione vincitur; ac proinde summæ laudi vertendum eidem est, quod successus fatales Cæsaris retardarit.

Artet humum. Cohibeat terram, ne sideat ac defluat.

Lucus erat &c. Celeberrima hæc luci descriptio, inter hujus Auctoris locos omnium pulcherrima, præcipuo studio ab eodem adornata est. Ac profecto non longe abest a veteris poeseos sanitate & gravitate. Hanc Torquatus noster æmulatus est elegantissime.

Pag. 87 *Præbentibus*. Legit H. Grotius *ferientibus*. Sensus est: Arbores horrent ipsæ per se, quin aura agitentur terrorem sibilis incutiente.

Putrique &c. Robora nimirum putrefacta, & exesa pallore ipsa suo augent formidinem.

Non vulgatis &c. Non ita milites metuunt numina, quorum figuras in fanis novere, ut ignotos sibi luci deos.

Pag. 88 *Silvaque Dodonis*. Scilicet ingentes quercus Jovi Dodonæo sacræ.

Plebejos &c. Quod nempe cupressus, utpote rara arbor, divitum tantummodo feretris intexeretur.

Et tantum miseris &c. Loquitur ex Stoicorum sententia, ne ipsos quidem deos posse quidpiam in improbos, si fato

prospero nati fuerint; posse autem in miseros, quod fato miseri sint.

Annum &c. Agricolæ scilicet raptis sibi plaustris & juvencis, quibus cæsæ arbores veherentur, fleverunt annum soli vacantis ab aratro, h. e. annum sterilem.

Stellatis axibus &c. H. e. Tignis, stipitibus, seu truncis arborum cancellatim in stellæ modum dispositis, directis, transversisque, quibus aggerum latera colligabantur, & muniebantur.

Caussa repsere latenti. Ità enim promovebantur, ut sua sponte procedere viderentur, utpote quæ funibus nervisque latentibus agebantur.

Pag. 89 *Ballista*. Machinæ bellicæ jaciendis longe saxis, & sagittis eminus intorquendis aptissimæ.

Testudine. Testudo proprie est machina lignea subjectis rotis, quæ tegumentis suis testudinis tergum referebat, tegebatque milites, ut tutiores essent. Hic autem significat seriem scutorum dispositam supra capita in morem squammarum, qua protecti milites sagittas, saxa, telaque alia declinabant.

Vinea. Machina tabulatis, cratibusque constrata, cujus *pluteis*, h. e. tabulis, & asseribus protecti milites murorum fundamenta subruebant.

Pag. 90 *Aries*. Trabs ingens, adunco præmunita ferro, & arietis formam referens.

Stabilis . . . area. Compingitur in modum areæ ac stabilis basis, ut in ea naumachia edi posset & pugna stataria.

Pag. 91 *Stœcados arva tenens*. Stationem ad insulam Stœcada habens.

Et emeritas &c. Sic naves vocat per vetustatem inutiles, quas reficiunt, ducta metaphora a militibus, qui emeritis stipendiis ab armis tandem conquiescunt.

Et plures &c. H. e. & quæ pluribus remis aguntur, quinqueremes.

Ordine contenta &c. Biremes Liburnæ celeres, a Liburnis pop. Dalmatiæ, quibus in usu erant, dictæ. *Crevisse*. Attollere sese.

Pag. 92 *In transtra cadunt*. Remis insurgunt, deinde in transtra cadunt diductis ad pectora remis.

In puppim &c. Congressus impete repulsæ dissiluere in puppim.

Laxata classe. H. e. Latius extensa.

Quoties æstu &c. Remis hinc inde impelluntur maris fluctus in diversas partes, non secus atque venti, ubi in contrarium ab æstu maris aguntur, undas rapiunt.

Percussæ &c. Naves in robustam & firmam Bruti prætoriam actæ rostris infixis illi adhæsere velut captæ.

Pag. 93 *Nullique peremti* &c. De puppe ita prominentes pugnabant, ut, qui caderent, non in navem suam, sed in hostilem caderent, vel in mare.

Irrita tela &c. Frustra jacta in eos, qui pugnant e navibus.

Aplustre. Ornamentum navis, quod summo malo imponitur.

Telis. Duobus ex oppositis partibus eodem tempore conjectis.

Telonis. Massiliensis navis gubernatoris.

Pag. 94 *Gemini*. Idest gemelli.

Mixtis obliquo &c. Implicitis pectinatim remis duarum navium, Romanæ & Massiliensis.

Pag. 95 *Jam clipeo* &c. Destitutus jam sinistra, quæ clipeum, dextra, quæ tela gestaret.

Foros. Fori in navibus sunt tabulata, per quæ nautæ discurrunt.

Animæ. H. e. Sanguinis, in quo vita.

Pag. 96 *Vix omnia* &c. Vix abstulerunt, tradideruntque morti.

Diversæ. Ex oppositis partibus inter se concurrentes.

Æra. H. e. Ærata rostra. *Eliso*. H. e. Contuso.

Postquam inhibent &c. Inhibere remis puppes perinde est, ac navem ad puppim convertere.

A manibus &c. Avulsi a manibus suis rati inhærentibus.

Pag. 97 *Sidentia pessum*. Subsidentia, vel sub pedibus jacentia.

Nulla tamen &c. Nulla tamen lues edidit majorem cladem, *quam pelago diversa lues*; h. e. ignis aquæ contrarius.

Utuntur pelago. Mergunt hostem in mari.

Pag. 98 *Et nimis adfixos* &c. Et anchoram sub aquis solvere, si fune refigi non posset.

Non perdere letum. Ne morerentur inulti.

Et rostris abstulit ictus. Vulneratorum corporum objectu.

Glande petens &c. Plumbo glandis instar e funda Balearica excusso. Vide pag. 21.

Pag. 100 *Animam morti* &c. Non commisit animam morti uni, h. e. non una morte contentus fuit, ut nati letum præcedere festinaret.

IN LIBRUM QUARTUM.

Pag. 102 *Afranius* &c. Afranius, ac Petrejus legati Pompeji in Hispania bellum gerebant.

Gallorum Celtæ. Celtæ, qui in Iberiam migrarunt, Celtiberi sunt appellati. Celtæ enim nostra lingua Galli dicuntur, ut Cæsar inquit.

Nam gurgite mixto &c. Sub Ilerda influit Iberum, qui fluvius adimit nomen Cingæ, dat Iberiæ.

Pag. 103 *Dum primæ* &c. Prima & secunda acies ante stabant, & in armis erant; acies interim tertia opus in occulto faciebat, quod omne prius est perfectum, quam ab Afranio intelligeretur castra muniri.

Et rapto &c. Celeri cursu Afranii cohortes quædam tumulum priores occupant.

His virtus &c. *Miles rupes* &c. Cæsariani.

Irritus. Re infecta. *Victor subducto* &c. Dirempto prœlio, utrique se superiores discessisse existimaverunt.

Pag. 104 *Atque omnis* &c. Atque omnis tellus Hesperiæ, Occidenti, quo mergi videntur stellæ, subjecta, aruerat constricta hyberno gelu & frigore.

Sed postquam &c. Postquam vero Sol ingressus est signum Arietis, quo vectus Phryxus pontum transfretasse fingitur, delapsa sorore Helle, quæ ponto nomen reliquit, &c.

Tunc Sole relicto &c. Luna scilicet recedens a conjunctione cum Sole, & exiguis cornibus, ac proinde dubiis, apparens, &c.

Flammasque &c. Calorem ac ruborem venti, pluviæque præsagia.

Primus. Oriens, seu matutinus.

Quidquid defenderat Indos. Quæcumque nubes Solis æstum Indis arcuerat.

Oriente remotæ. Euri impetu actæ ex Oriente.

Calpen. Hispaniam, ubi Calpe promontorium Bæticæ, una e columnis Herculis.

Congestumque &c. H. e. congeriem nubium.

Pag. 105 *Diffusum* &c. Aquas e cœlo lapsas cœlo reddidit.

Non deest &c. Sunt qui famem patiantur ipsi, ut panem suum pretio vendant.

Pag. 106 *Sic mundi* &c. Sic utraque zona frigida tenebris, & perpetuis imbribus obnoxia est; at suo frigore zonæ mediæ æstum temperat, ut interjectæ sint habitabiles.

Sic, o summe &c. Apostrophe ad Jovem, & Neptunum, cum voto ut bellum civile diluvio mergant. *Sorte secunda* &c. Cui in divisione regni Saturni contigit imperium pelagi sorte secunda.

Et par Phœbus aquis &c. H. e. Dispergendis nubibus, atque in raritatem & candorem vellerum attenuandis.

Pag. 107 *Primum cana* &c. Imperat Cæsar rates ex salicibus viminibusque contextis fieri, easque coriis bubulis circumsui.

Memphitis. H. e. Ægyptiaca; Memphis enim Ægypti regia fuit.

Succisum curvare nemus. H. e. Materiam ponti faciendo necessariam succidere.

In ultima mundi. In ulteriorem Hispaniam.

Pag. 108 *Jamque agmina summa* &c. Equitatus Cæsaris novissimum hostium agmen consecutus, premere eos, morari, atque iter impedire cœpit.

Nec liceat &c. Ne pereant ignavi & fugientes acceptis in tergo vulneribus, convertite; excipiantque adverso pectore tela.

Nec Romanus &c. Quotquot erant in utrisque castris Romani, se invicem agnoscebant.

Pag. 109 *Classica dent bello*. H. e. Imperator classicum canere jubeat.

Venturi discrimen &c. Hactenus quæ facta sunt excusari aliquo modo possunt. In posterum vero magnum imminet periculum: nam nisi abstinetur a bello, omnes manifesto scelere contaminari necesse est. *Periere latebræ*. Jam se impietatis excusare non possunt, quia viderunt se contra necessarios arma ferre.

Nam postquam &c. Namque legatos ad Cæsarem de pace miserant, fidem ab eo de sua, de Petreji & Afranii vita petierant, se statim signa translaturos promiserant.

Pag. 110 *Non potes* &c. Quod si caussæ Senatus defensor non potes efficere, ut victo Cæsare libertatis patriæ victor redeas; saltem hoc potes, ut fide servata pugnes, dum vincaris.

Nullo discrimine. Pompejanos inter, & Cæsarianos.

Non hoc civilia bella &c. Civilia bella suscipimus, non ut vivamus, sed ut libertatem tueamur, vel pugnando moriamur.

Hostes nempe meos &c. Hostes fidem scelestæ & injustæ

cauſſæ præſtant; vos æquæ debitam proditis. Pro dedecus!

Pag. 111 *Forſan quum* &c. Quum fortaſſe credas ſalutem a fide noſtra pendere.

Fecit monſtra fides. Petrejani, dum fidem jurejurando renovatam ducibus probare volunt, perpetrarunt monſtroſas civium ſuorum cædes, quales Fortuna victoriæ inſolens non exercuiſſet in hoſtes, deorum ira victos in ipſa confuſione tumultuoſi belli.

Ac velut occultum &c. Ac veluti ſceleris periret laus, & gratia, ſi celaretur, &c.

Agnoſcis ſuperos &c. Deos tibi faventes agnoſcis, qui cauſſam tuam meliorem, & feliciorem efficiunt, quod clementer egeris in adverſariorum milites, qui in tua caſtra venerant, eoſque dimiſeris.

Pag. 112 *Campos eques obvius* &c. Equitatus Cæſaris pabulatione & aquatione prohibuit hoſtes; nec Cæſar paſſus eſt caſtrorum brachia ad amnium aut fontium ripas perduci.

Vincitur haud gratis &c. Fruſtra vincuntur, & cum damno victoris, qui deſperati & ſibi viles ruunt in arma.

Incumbet gladiis &c. Non incumbet gladiis, non gaudebit ſanguine fuſo, repetita particula *non*.

Pag. 113 *Si conſcius* &c. Quod ſi victor ſentiens ſe vulnus hoſti inflixiſſe detrectet prœlium, defervescunt mox ſaucio ſanguis, robur, animus.

Puteuſque cavati &c. Puteus in monte foditur, ut ad profunda campi deſcendat, quæ *faſtigia* hic nominat.

Quoque minus &c. E gelidis fodinis ſubducti calorem aeris minus jam ferre poterant, & magis ſitiebant.

Auxilium fecere famem. Eſurie enim ipſa minus ſitire ſibi videbantur.

Pag. 114 *O Fortunati* &c. His feliciores poeta eos pronunciat, qui venenatis ab hoſte fontibus extincti fuere; quod fecerunt in Romanos barbari hoſtes, Jugurtha rex Numidiæ, Mithridates Ponti rex, Juba Mauritaniæ.

Reciſoque &c. Exulcerato nempe palato reſpirandi difficultate laborant.

Meroen. Nili inſulam.

Pag. 115 *Securumque* &c. Permittimus te ſecurum eſſe omnium periculorum, quæ a tergo ab Hiſpanis & Italis poſſent imminere.

Hoc hoſtibus unum &c. Quod incruentam tibi cedamus victoriam: quo facilior in nos debes eſſe, quod tuo obſecu-

ti ſumus conſilio, qui omnem iniſti rationem vincendi ſine ſanguine.

Pag. 116 *Nobilis ignoto* &c. Conſulum nomina inſcripta cadis, atque teſtis vini annos indicabant; ac proinde quo magis erant ignota propter vetuſtatem nomina, eo nobilior vini qualitas habebatur.

Pag. 117 *Abeſt favor*. Studium ſcilicet partium; utercumque enim vicerit, ferent facile, alteri parti ob ſacramentum vetus, alteri ob recens beneficium benevolentes.

Iadar. Flumen Dalmatiæ juxta Salonas mare Hadriaticum influens, Occidentem verſus.

Pag. 118 *Ut primum* &c. Ubi Antonius in Illyricæ terræ litore vidit ſocios ſub Dolabellæ ſignis, & Baſilum claſſis præfectum; conatus eſt novo fugæ genere evadere.

Neque enim de &c. Non in longitudinem extendunt carinam, aut puppim in latitudinem attollunt.

Sed firma &c. Sed contexunt ſcaphas navium magnarum circiter ſexaginta duplici ordine collocatas, quas trabibus & catenis a fronte vinctas cratibus pluteiſque muniunt: atque hæc ratis cuppis, ideſt ſcaphis, ſuſtentata a remigibus, qui non videbantur, intra geminos ſcapharum utrinque ordines propellebatur.

Hoc ferit. Quod eſt intra ſcaphas.

Pag. 119 *Pace maris*. Quamdiu pax mari eſſet, hoc eſt, hoſtes abeſſent.

Odoratæ ... pinnæ. Ut cervos in veras plagas truderent, quoddam retis genus plumis verſicoloribus atque uſtulatis intertextum, ad eoſdem terrendos, ſuſpendebant.

Varis. Perticis, ſive furculis, quibus eriguntur retia.

Loro. H. e. cauda.

Inſula. Curicta.

Raptus. Res raptas, corpora ſcilicet & naves, quæ pertracta ad has cavernas, deinde iterum evomuntur.

Pag. 120 *Puppes*. Pompejanæ.

Vita brevis &c. H. e. Satis vixit, qui fatum imminens præoccupans ſibi mortem conſciſcere poteſt.

Non cogitur &c. Mori cogimur: velle mori, non ita; neque enim cogitur voluntas. Verum quod urget neceſſitas, velimus; & in virtutem cedet neceſſitas. Quicquid neceſſe eſt, ſapiens vult.

Pag. 121 *Cum ſenibus* &c. Parentibus & natis, quos Saguntinorum æquantes fidem trucidaturi eſſemus potius, quam in poteſtatem hoſtium venirent.

Pag. 122 *Agnoſcere ſolis* &c. Iis ſolum licet agnoſcere felicem eſſe mortem, quibus jam imminet fatum; victuros autem, quo diutius velint vivere, nequaquam dii ſinunt illud idem agnoſcere.

Flexaque Urſa &c. Urſæ majoris plauſtrum in Orientem converſum ſignum eſt præcipitantis noctis.

Sol Ledæa &c. Periphraſis eſt Geminorum, in quorum ultima parte Sol erat, Cancrum jam jam ingreſſurus.

Nox tum Theſſalicas &c. In Occidentem urgebat ſignum Sagittarii, quem Chironem Theſſalicum fuiſſe volunt.

Pag. 123 *Concurrunt alii* &c. Concurrunt cæteri ejuſdem partis milites, mutuiſque concidunt vulneribus non aliter, quam fratres illi Terrigenæ nati ex Draconis dentibus a Cadmo ſatis. Ovid. Metam. 3, Sen. Œdip. 720.

Dirum Thebanis &c. Eteocli & Polynici, qui ſimili fato mutuis vulneribus ſe confecturi erant.

Phaſidos & campis &c. In Colchis, quorum Phaſis fluv. clariſſimus, periere per mutua vulnera fratres Terrigenæ nati e dentibus vigilis Draconis interfecti, ſatis ab Iaſone, in ſe invicem irruentes conjecto ab Iaſone in medium ſilice, & carminibus magicis Medeæ auxiliaribus. Ovid. Metam. 7.

Haud trepidante &c. Neque minori vi & ferientes adigebant tela, id pietatis loco ducentes, uno ictu conficere.

Pag. 124 *Buſtiſque remittunt* &c. Comburenda ac ſepelienda Opiterginorum cadavera curaverunt hoſtes, mirati tantæ apud ſuos auctoritatis eſſe Cæſarem, tantam militum in ducem fidem. *Virtus & in hoſte probatur.*

Libertas uritur. Opprimitur ab armatis.

Non ſegnior illo &c. Neque bello minus atroci atque adverſo a Cæſarianis in Africa pugnatum eſt, quam fuerat in Hadriatico. In Africa quoque (inquit Florus) par & virtus & calamitas Curionis fuit, qui ad recipiendam provinciam miſſus, pulſo fugatoque Varo jam ſuperbus, ſubitum Jubæ regis adventum equitatumque Maurorum ſuſtinere non potuit. Patebat victo fuga, ſed pudor ſuaſit, ut amiſſum ſua temeritate exercitum, morte ſequeretur.

Nec forti &c. Levi & ſecundo vento.

Pag. 125 *Partes*. Legendum *patres*.

Cœloque pepercit &c. Male ceſſiſſet diis, ſi & hunc ſocium habuiſſent Gigantes, ubi in Theſſalicis campis bellum cœlo inferebant.

Cleonei. Nemeæi ſc. a ſe inter Cleonas & Phliuntem cæſi.

Pag. 126 *Exhauſitque virum*. Defatigavit Antæum.

Rapit avida &c. Coercet, sistit sudorem Antæi: renovantur vires: artus restituuntur in solidos jam & duros.

Quamvis rudis. Adhuc inexercitatus, quod is labor inter primos numeretur.

Novercæ. Junoni Herculis interitum anquirenti.

Siccam quum &c. Non ita sudoribus exhaustam, quum Atlanti succurrens sustineret humeris cœlum.

Pag. 127 *Pœnum . . . hostem*. Hannibalem 16 jam annos in Italia bellantem vincentemque revocavit in Africam ad sua tutanda.

Pag. 128 *Regis tamen* &c. A Juba tamen rege Mauritaniæ, socio & amico Pompeji, auxilia petiit, atque accepit primum DC equites Numidas & pedites CCCC, mox regem ipsum cum magnis copiis.

Qua sunt longissima &c. In longitudinem extenduntur ab ultimo litore occiduo, qua Atlante terminatur Africa long. gr. 6, usque ad Hammoniacam regionem long. gr. 55.

At qua lata &c. Secundum latitudinem dicit Jubæ regnum extendi ad zonam torridam & ulterius.

Distinet. Hinc inde tenet & exporrigitur sub torrida zona.

Numidæque vagi. Nomades, domos plaustris circumferentes.

Ferrique simul &c. Leonum summa vis in oculo creditur. Ubi ergo amisit Afer fiduciam ferri, contra impetum ingruentis leonis sagum objicit.

Dum regnum &c. Dum unius (Cæsaris scilicet) dominationi Romam subjicere parat.

Pag. 129 *Et quod Cæsareis* &c. Trepidat etiam Curio, quod parum confideret militibus suis, qui nec umquam satis fidi fuerant castris Cæsareis, nec sub eo in Gallia & Germania militaverant; sed tyrones erant: & capti in arce Corfinii, Domitio duce suo Cæsari tradito, ut fas sibi putaverant fidem prius Pompejo juratam deserere, sic etiam poterant infidi Cæsari & Curioni, novis ducibus, ad prioris ducis signa reverti.

Quum dira &c. Quando statuunt tectis gladiis ad hostes meos deficere.

Veluti fatalis &c. Sic in muneribus gladiatoriis, non odium aut simultas committit gladiatores in lethale arenæ certamen, sed ipsa parium compositio & æmula virtus.

Hoc solum &c. Improvisus hactenus hoc solum timebat, ne a Curione timeretur, atque ita prœlii & rei gerendæ non daretur occasio.

Pag. 130 *Ipse cava* &c. Rex cum omnibus copiis insequebatur, & sex millia passuum intervallo a Sabura consederat.

Aspidas ut Pharias &c. Neque aliter Curionem delusit Juba, quam solet Aspidem Ægyptiam Ichneumon; quam hebetes habentem oculos, eosque non in fronte sed in temporibus, Ichneumon caudæ suæ umbra provocat; attollentem autem ictus irritos in vanas auras, obliquo capite speculatus, invadit, ejusdemque guttura tuto morsu comprendit.

Frustraque rogatus. A Cn. Domitio præfecto equitum.

Bellumque trahebat &c. Namque ipse Curio primus belli civilis Auctor fuerat.

Pag. 131 *Non timidi petiere fugam*. Lassatis sc. ex itinere & prœlio nocturno equis. *Non prœlia fortes*. Consumptis nempe labore viribus.

Non sonipes &c. Nec quatit equus pulsu saxa, impatiens freni, nec spargit jubas, nec subrigit aures, nec pugnat ne loco stet.

Pag. 132 *Sed tempora* &c. Tempus, quod pugnando conterendum fuisset, occidendo consumptum est.

Suos inter convertitur enses. *Densaturque globus*. Suorum, globo condensatorum; dum ii, qui ab exteriori parte globi erant, referrent pedem cederentque introrsum ad declinandos hostium ictus.

Libyca tellure. Glareanus exponit, quod Poeta velit, tum Pompejum, tum Senatum tam pium ac magnanimum videri, ut malit Afros vincere Romanos sibi, quam Pompejo ac Senatui.

Pag. 133 *Quid prodita jura* &c. Curio tr. pl. Cæsari prius inimicissimus tuebatur jura Senatus; mox ab eodem Cæsare liberatus ære grandi alieno, auroque corruptus, Senatus caussam turpissime deseruit, & pro Cæsare acerrime stetit.

Bellum civile. H. e. Belli civilis exitum.

Quando non proderit &c. Nil enim proderit, me Curionis virtutes & merita silentio premere, quæ certe ipsa per se effugient omnium oblivionem temporum.

Pag. 134 *Jus licet* &c. Sulla quidem, Marius, Cinna &c. vi oppresserunt libertatem, invaserunt Rempublicam; neque id tamen sine summa impensa largitionum & stipendiorum: illi emerunt, hic vendidit.

IN LIBRUM QUINTUM.

Pag. 136 *Gelidoque cadens Atlantis* &c. Cave illud *Atlantis* secundo casu accipias; est enim Patronym. Fœm., & perinde est ac Maja, vel alia e filiabus Atlantis. Occidunt autem Atlantides, seu Pleiades circiter III Id. Novemb.

Dies, qui dat &c. Cal. Januarii, quo die creabantur novi Consules, eorumque nomina præfigebantur sui anni Fastis.

Dum tamen &c. Nondum plane peracto potestatis suæ Consularis tempore.

Non Magni &c. Non convenisse omnes in partes Pompeji, sed & ipsum Pompejum fuisse partem Senatus.

Nec iniquos &c. Æquinoctialis circulus non patitur noctes ac dies inæquales esse.

Pag. 137 *Curia solos* &c. Illa, quam Cæsar habet, curia non videt alios Senatores, quam eos, quos in exilium olim missos, & ambitus, majestatis læsæ, alteriusve noxæ damnatos, Cæsar urbi restitutos revocavit.

Hesperien. Italiam, & Hispanias amissas.

Hostem. Cæsarem, quum primum invaderet urbem Romæ.

Pelagique potens &c. Classe potens, ac templo Phœbi clara.

Massiliaque sua &c. Phocis regio in Bœotia, a qua Massilienses sunt oriundi, donata est libertate.

Gelidæ . . . oræ. Macedoniæ, quam, ob Thraciam vicinam, *Frigidam* nominat.

Pag. 138 *Et tibi . . . permissum* &c. Invehitur in Ptolemæum Auletæ filium, qui adhuc puer Pompeji rogatu confirmatus Ægypti rex a Romanis, coronatusque diademate Alexandri Magni in Pella Macedoniæ oppido nati, & Alexandriæ in Ægypto conditoris; quum fidus caussæ Senatus esse debuisset, Lagi (avi sui) regiam h. e. Ægypti regnum Cæsari donavit, & Pompejum ad se confugientem scelerate trucidavit.

Sorori. Cleopatræ, quæ regni cum fratre hæres a patre relicta fuerat.

Soceroque nefas. Pompeji cædes subtracta Cæsari.

Cui numine mixto &c. Communi cultu Thebanæ Mænades, Bacchi ministræ, tertio quoque anno Delphis celebrant sacra in memoriam victoriæ Indicæ a Libero patre trienni expeditione partæ; hinc dicta fuere *Trieterica.*

Ultor ibi &c. Hic Apollo juvenis, ulturus Pythona, qui Junonis juſſu Latonam gravidam e Jove, & partui vicinam perſecutus fuerat, interemit.

Pag. 139 *Hominis*. Phœbadis, virginis Pythiæ.

Forſan terris &c. Denſior fortaſſe aliqua & potentior pars ineſt, exſpiratque ex hoc antro Delphico, cœleſtis illius mentis & animæ mundi, quæ infuſa in omnes mundi partes eum librat, regit, fovet, vegetatque; & cum ſuperiore illo aere coït, & menti diviniori conſonat.

Inarimes. Inſulæ in litore Campano. Virg. Æn. lib. 9.

Inarime Jovis imperiis impoſta Typhœo.

Ab humani &c. Non admittit vota impia.

Ut Tyriis. Cadmo videlicet, vel Didoni.

Pag. 140 *Dedit ille* &c. Idem Apollo docuit Athenienſes, Perſici belli minas qua ratione repellerent: qui ligneis mœnibus, ideſt navibus, ſe tueri juſſi devicere Xerxem navali pugna ad Salamina.

Suſtulit iras &c. Sic Ægypti ſterilitas e ſiccitate 9 annorum ſublata, *monſtrato fine*, ideſt modo piandi, Thraſea nempe a Buſiride cæſo.

Reſolvit &c. Peſtis remedium denuntiat; uti Thebanis, in exilium miſſo eo, qui Laium interfecerat, Senec. Œdip. Romanis vero, Æſculapio accerſito ex Epidaur. Liv. 10.

Juſtitio. Silentio: *tranſl.* a juris dicundi intermiſſione.

Vel pretium. Prout vel ab irato, vel a benigno Numine inflabantur Phœbades, mors erat illis vel pœna, vel præmium.

Deis immittere &c. Ideſt deum immittere in Phœbadem.

Phemonoen. Phœbadem aliquam. Phemonoe autem prima erat, quæ ex Oraculo Delphico vaticinata eſt.

Pag. 141 *Seu barbarica* &c. Delphi a Brenno incenſi. Locus autem ipſe Πυθώ a Græcis dicitur.

Tenuere. Obſtruxere.

Pag. 142 *Aliena*. Non jam ſui juris, ſed Numinis inſtinctu agitata.

Qualis in Euboico &c. Uti Sibylla &c. e fatorum cumulo Romana tantum novem libris complexa eſt, quos Tarquinio Superbo obtulit; ita &c.

Pag. 143 *Vindicis an* &c. An taces, quo melius fortuna exigat a Cæſare pœnas belli civilis, & Rempublicam in libertatem vindicet, interfecto a D. & M. Brutis Cæſare; ut vindicavit olim exactis a Junio Bruto Tarquiniis?

Pag. 144 *Levant* &c. Ideſt ſedant vatis animum.

Lethen. Oblivionem scilicet.

Vixque refecta cadit. Numine prius agitata, illo abeunte, viribus deficit.

Subsidere regnum. Tibi subjicere.

Rhamnus. Atticæ pagus, ubi colitur Nemesis superbiæ & insolentiæ vindex, quæ & hinc dicitur *Rhamnusia*.

Aulin. Portum Bœotiæ, Græcorum contra Trojam conjuratione, & mora classis Græcæ nobilem.

Pag. 145 *Venditat*. Alii legunt *vindicat*. Idest, asserére vult, missionem petit.

Quam non ex stabili &c. Idest, quam lubrica esset ejus potentia, & quam inconstans, & infirma.

Seque putat &c. Putat sc. se unum moleste ferre iniquum tyrannidis onus, quod tamen citra certum pœnæ periculum haud possit excutere.

Pag. 146 *En! improba vota*. Ironice: quantulum est hoc votum?

Non duro &c. Liceat tandem molliter requiescere, & mori, non jam in pugna ferientes anima fugiente terram, sed inter propinquos, mœstasque conjuges.

Usque adeo &c. An putas nescire nos, in civili bello ducem vel sceleste interficientibus maximam fore mercedem? His autem verbis cædem minitantur Cæsari.

Pag. 147 *Fortuna vocatur*. Idest felicitati suæ tribuit.

Quando pietasque &c. Ubi in ducibus deficit pietas, & fides in patriam ac cives suos, speremus a perfidia & rebellione militum finem civilis belli.

Venit. Ex Massilia summa celeritate Placentiam venit, ubi jam coorta fuerat militum seditio.

Sana timetur. Pacem appetens, detestata bellum scelestum.

Lassare &c. Afficiaris tandem belli tædio, & discas armis abstinere.

Pag. 148 *Veluti, si* &c. Sensus est: Ut nil imminueretur mare, fluminibus cunctis suas aquas eidem subducentibus; ita nihil ego detrimenti caperem, viribus vestris mihi subductis.

Numquam sic &c. Cura deûm numquam ad tam vilia descendet, ut plebem respiciat: principes tantum viros eadem intuetur: humanum vero genus in paucorum utilitatem vult vivere, paucis servire.

Pag. 150 *Ad scelus hoc*. Ad interficiendos eos, qui primi missionem & pacem optaverant.

Jugulos &c. Nonæ legionis, quæ seditionis caussam inprimis præstitit, decumatione constituta, gemitu ab omni-

bus edito, Prætores genibus affusi veniam suppliciter ab ipso deposcebant. Cæsar tandem vix ira posita hoc concessit, ut C dumtaxat & XX seditionis principes ab omnibus eligerentur, & XII ex his a cæteris selecti supplicio afficerentur. Appian. 1 de bello civ.

Decimis . . . castris. Decem dierum itineribus.

Montibus. Gargani, qui mons est Apuliæ, hinc Austro e Calabria, inde Boreæ e Dalmatia flanti expositus; cui subjacens promontorium in mare Hadriaticum extenditur.

Togæ. Pacis auctori Cæsari jam togato.

Summo Dictator &c. Neque Senatu, aut Consule illum deligente, seipsum Dictatorem nominavit Cæsar: undecima deinde die Dictaturæ se abdicavit, postquam se & P. Servilium Coss. creasset.

Gladiis &c. Imperatorum insignibus insignia Consulum.

Fingit &c. Imaginaria quædam Comitiorum in Campo habetur species: citantur a præcone tribus, neque tamen conveniunt, aut admittuntur ad distincta suffragia; quæ Cæsar omnino sustulit.

Pag. 151 *Haud meritum* &c. Indignum sacris, quia Latii libertatem non defenderat.

Minoia. A Cretensibus, quibus Minos imperavit, condita.

Pag. 152 *Flexo . . . cornu*. Obliquato in longitudinem navis velo.

Lævo pede. Pedes proprie sunt funes ad angulos velorum.

Non valet &c. Adeo posuerant venti, ut aura, quæ primum puppes impulerat, iisdem lentior evaserit.

Non horrore tremit &c. Sed jacet immota unda, ut ne Solis quidem imaginem huc illuc agitatam ac tremulam in aquarum superficie vibret. *Solis imaginem* hoc loco Lunam intelligit, quæ lucem suam a Sole accipit: navigabat enim nocte, ut modo dictum est.

Pag. 153 *Classes*. Pompejanæ remigiis & celeritate præstantiores.

Naufragii &c. Præ sæva illa tranquillitate maris vel ipsius naufragii periculum libenter subiissent.

Movitque &c. Moveri videbantur, quum naves ventis agitarentur.

Prima duces &c. Cæsar ad fluv. Apsum castra posuit, Pompejus trans flumen.

Caussa &c. Palus, quæ leniter se in Apsum exonerat, navigabilem illum efficit.

Pag. 154 *Relicta*. Brundusii, cum Antonio.

Leucada. Actiacam pugnam, quam inter Leucada & Actium gessit postea cum Octavio, a quo superatus ipse, & Cleopatra.

Non ire, jubet. Venitur ad amicos, itur ad hostes, aut in vacua.

Pag. 156 *Nam sol* &c. Sol enim occidens nec rubescentibus circumdatus nubibus, nec *concordes* ferens *radios*, sinistræ tempestatis indicium est.

Non gracili &c. Non tenui, sed obtuso & crasso cornu, nubeculisque in orbe medio obfuscata surrexit.

Pag. 157 *Nec ratis* &c. Non jam ratis, sed ne naufragi quidem nos ipsi tangemus Hesperiam.

Pag. 159 *Mansisse loco*. Intra sua litora & metas coercitum fuisse. *Nam parva* &c. Non raro enim diversa maria ventis rapta miscentur aliis; uti Tyrrhenum Ægæo, Ionio Hadriaticum.

Alioque &c. Sed ab alia orbis parte & Oceano, qui terram ambiens plenos belluis horrendis fluctus immisit.

Pag. 160 *Non cœli* &c. Nox illa non tam cœli conversioni tribuenda, quam densissimis tenebris a tempestate coortis.

Fluctusque &c. Quominus fluctus quis evertat navem, obstant fluctus alii. Sed Grotius pro *fluctus* vult *fluctum*.

Pag. 161 *Jussa plebe*. Coacta plebe ferre suffragia.

Nulla meis &c. Tot tuli & tam insignes honores, ut nemo putet me mori privatum, nisi tu, Fortuna, quæ sola me regiæ potestatis cupidissimum nosti.

Pag. 162 *Nullusne* &c. Nemo erat e tuis tam bene de te meritus, ut eum nolles tibi fluctibus oppresso esse superstitem?

Sors ultima &c. Extrema necessitas & vitæ desperatio solet homines in extrema pericula præcipitare. Te vero jam mundi dominum quæ necessitas impulit, ut vitam fluctibus committeres?

Pag. 163 *Hesperii*. Qui erant Brundusii, Antonius, Gabinius, & alii.

Littera. Υ. Δ. Λ. vel alia figura, quam prius referebant.

Prætereunt &c. Hæc aliter referuntur lib. 3 Comment. de civ. Bello.

Succedens &c. Immo succedens Austro Africus Nymphæum fecerat portum, idest tutum a ventorum injuria. Errat igitur Noster, juxta *Grotium*.

Pag. 164 *Sola fuit*. Fuit in caussa, quod prœlium distuleris.

Positamque &c. Si mihi in prœlio sit occumbendum, le-

vior ad te semotam, quam præsentem venturus est dolor.

Pag. 165 *Nil mihi* &c. Non est, cur incusem deos, aut fata; sed te, qui me vulgari admodum sorte, hoc est, quasi divortio dimittis.

Secura &c. Quomodo sors mea secura, quum mori cupias? Deinde utut nolim infeliciter superesse tibi, superem saltem, dum tuæ cædis nuntius adveniat.

Pag. 167 *Sed non* &c. Sed tristius quippiam parabant fata; recepit quippe illum citius quam exspectabat, victum scilicet, profugum, & brevi coram interficiendum.

IN LIBRUM SEXTUM.

Pag. 168 *Postquam castra* &c. Cæsar & Pompejus e castris ad Apsum fluv. pag. 153, suas copias eduxerant: alter, ut Antonium ex Brundusio venientem interciperet; alter, ut se cum eodem conjungeret. Sed Antonius Pompejum elusit; isque, ne duobus exercitibus, Cæsaris scilicet & Antonii, circumcluderetur, ad Asparagium Dyrrhachinorum direxit iter, atque ibi castra posuit: eodem & Cæsar profectus cum exercitu castrametatus est. Hîc Socer pugnæ copia nequicquam Genero facta, signa movet, & Dyrrhachium versus proficiscitur, in quo Pompejus omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta collocaverat. Cæsaris consilio, per exploratores cognito, eumdem Magnus expeditiore juxta litus via antevertere nititur. Verum ubi propositum tenere non potuit, edito colle, qui appellatur Petra, castra communit; & ex eodem urbem Dyrrachii vel solis turribus, & loci natura tutam defendit.

Parque suum &c. *Par* interdum pro duobus neutro genere sumitur. Sensus igitur hic est: Postquam viderunt dii par dignum sui, vel dignum quod intueantur ipsi, Pompejum scilicet & Cæsarem &c.

Pag. 169 *Ephyreaque mœnia*. Dyrrhachium, a Phalio quodam conditore, qui Corinthius: Chorinthus autem *Ephyra* dicta erat ab Ephyra nympha, Oceani & Tethyos filia.

Nam clausa &c. Nam in rupibus sitam & mari undique cinctam exiguus collis, quo Continenti jungitur, eam facit peninsulam.

Pag. 170 *Metallis*. Fodinis, seu venis lapidum.

Magnoque receſſu &c. Quot millium paſſuum circuitu Cæſar Pompejum clauſerit, non conſtat: ingentem certe fuiſſe credas; nam Pompejus interiore ſpatio caſtellis XXIV effectis, XV millia paſſuum circuitu amplectebatur, quo libere poſſet pabulari.

Nunc vetus &c. Troja, juxta Fabulas ab Apolline & Neptuno condita, XL millia paſſuum habebat in circuitu, & Babylon e latere coćto conſtructa ſtadia CCCL. Ait igitur hyperbolice tantum ſpatii Cæſarem aggere ſuo raptim clauſiſſe, quantum Troja, Babylon, Antiochia, & Ninos.

Refugi. Ideſt, ſimulata fuga prœliari ſoliti.

Tanti periere labores. Incaſſum tot ac tanta opera mox peritura conſtruxere Cæſariani milites: qui pari conatu potuiſſent maritima Helleſponti oppida, Seſton & Abydon, conjungere; Helleſpontum ipſum, quem Phryxus transfretavit, injectis terræ molibus obſtruere; Peloponneſo Ephyren, ideſt, Corinthum abrumpere, Iſthmo perfoſſo; eumdemque pervium navibus reddentes efficere, ne amplius opus eſſet longa & flexuoſa navigatione circuire Maleam, Laconiæ promontorium.

Pag. 171 *Aut vaga* &c. Maris æſtum ſævientis adverſus litus Rutupinum in Cantio vix audiunt Britanni Caledoniæ, regionis in media fere Scotia poſitæ.

Tendat. Extenuet.

Quoque modo &c. Quanto ſcilicet ſpatio Roma abeſt ab oſtio Tibridis, ſi directum limitem metiamur, non obliquum.

Major cura &c. Pompejum lues, Cæſarem fames.

Pag. 172 *Advectos* &c. Senſus forte eſt, culmorum aridorum ſatis fuiſſe in præſepibus, ſed ab equis deſiderari herbas *novas*, ſive virides.

Antraque &c. Speluncæ Inarimes inſulæ impoſtæ Typhœo, qui ſulfureos atque peſtiferos vapores emittere dicitur.

Cœloque &c. Aqua, quæ facilius aere corrumpitur, contracto lethali cœno obſtruxit & infecit viſcera.

Sacro . . . morbo. Sacro igne, ſive exſecrando.

Pag. 173 *Saturum* &c. Commeatu abundantes Pompeji copias Cæſarianæ penuria laborantes acriter obſident. *Audiebantur* (inquit Cæſar lib. 3 de Bello Civ.) *crebra militum voces, prius ſe cortice ex arboribus victuros; quam Pompejum e manibus dimiſſuros*.

Qua Minuci &c. Qua nempe parte Minuci caſtella militum præſidio carent. Hunc porro Minucium & Cæſar, & Florus; & Noſter Scævam appellant.

Pag. 174 *Ferrent*. Acciperent.

Vomit. Legendum *gemit*.

Castrorum &c. Sensus est, fuisse hunc e plebe, sive gregarium militem ante bellum Gallicum, & in eo egregiis suis meritis ad Centurionis dignitatem evectum: cujus dignitatis insigne vitis erat, quam Centuriones ad castigandos milites gestare solebant.

Absque cruore. Legunt alii, sublata parenthesi, *absque cruore Terga datis morti?* Quæ lectio magis arridet.

Pag. 175 *Scituri juvenes* &c. Experimentum facturi scilicet, utrum virtus numero hostium obruta, & iniquo loco deprensa posset aliquid amplius dare quam mortem, strenuæ nempe vindictæ gloriam, seu fortasse victoriam ipsam.

Ut primum &c. Ubi cæsorum tantus fuit acervus, ea celeritate insiluit super cadaverum struem, qua pardus solet per summa venabula transilire.

Pag. 176 *Nec quidquam* &c. Nihil prohibet, quominus feriatur in iis locis, a quibus vita pendet, præter hostium tela summis ossibus fixa, quæ thoracis instar inerme pectus quodammodo tuentur.

Phalarica. Genus teli ad modum hastæ, valido ferro præfixum: stuppa, oleo, pice, sulfureaque materia circumlitum in hostes ex turribus editisve locis medium accensum conjiciebatur, quumque conceptum ipso motu majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat. Proprium erat Saguntinorum telum, de quo ita Silius lib. 1, v. 350, & seq.

Lævaque vacasse. Ne videatur clipeo lævam sui partem tueri, eumdem abjicit.

Par pelagi &c Hæc pelagi monstra sunt cete, quæ pondere & mole sua naves deprimunt.

Pag. 177 *Dictæa* &c. Cretensi: Dicte mons est, Gortyna urbs Cretæ, quæ claruit olim sagittarum & jaculorum mittendorum studio.

Pannonis &c. Non secus ursa e regione Pannoniæ se rotans conatur evellere hærentem lateri sagittam, quam venator peritus, quales habet Libye, in ipsam contorsit amento seu ligula, qua circumducuntur instar fundæ jacula, & intorquentur.

Pag. 178 *Subducto* &c. Qui receptui signo a Pompejanis dato, non habens in quos calidum & ministeria obeuntem sanguinem exerceas, deficis.

Exornantque &c. Deorum templa, & nudam quoad pectus Martis imaginem Scævæ armis exornant.

Pag. 179 *Adeſt*. Senſim corrodit.

Incurſu gemini Martis. Ideſt, terra marique.

Pag. 180 *Segnius* &c. Non ſegnius, quam nauta ſolers tempeſtatem ad Circæum in mari Tyrrheno ingruentem prævidens vela contrahit, Torquatus revocavit agmina in interiorem aggerem.

Ante aciem. Ante pugnam cum hoſte conſertam.

Totus &c. Hic debellatum fuiſſet, confectumque civile bellum magna Cæſarianorum cæde, niſi Pompejus ſuas copias a perſequendis hoſtibus repreſſiſſet: adeo ut ſuis amicis ipſe Cæſar dixerit: *Penes hoſtes hodie fuiſſet victoria, ſi ducem vincere ſcientem habuiſſent*.

Phario &c. Ptolemæo rege Ægyptio, cujus permiſſu juſſuque proditus, & interfectus eſt Pompejus.

Pœnorumque &c. Neque Scipio Pompeji ſocer, penes quem in Africa reliquiarum Pharſaliæ & imperii ſumma erat, ferro ſuo trajectus & in mare præcipitatus retuliſſet inferias umbris Pœnorum in ſecundo & tertio bello Punico gentis ſuæ auſpiciis interfectorum.

Pag. 181 *Exire e mediis* &c. Ideſt, ſi oblata ſibi fortuna Magnus ſciviſſet uti, nec Pharſalica pugna, eluſis quodammodo fatis ipſis, deinceps accidiſſet; nec ingentes illæ clades, de quibus ſupra, patratæ fuiſſent.

Candavia. Mons Epiri, Illyricum a Macedonia dirimens.

Theſſaliam &c. Quinque montes, Oſſa, Pelion, Othrys, Pindus, & Olympus Theſſaliam intercipiunt: ab Ortu brumali Oſſa, Pelion ab æſtivo, Othrys a Meridie, ab Occaſu Pindus, a Septemtrione Boreas.

Pag. 182 *Japyga*. Ventum ex Apulia flantem.

Nec metuens &c. Qui ad Olympi radices habitant, ab Aquilonis ſævitia tuti ob montis altitudinem, Cynoſuram & Helicem videre nequeunt.

Æquorei. Utpote qui marinæ Thetidis filius.

Prima Rhœteia &c. Eminuit ex undis etiam Phylace urbs Phthioticæ regnata Proteſilao, qui in bello Trojano primus Græcorum emicuit in litus Rhœtei, Troados promontorii.

Dotion &c. Oppidum, juxta quod Thamyris a Muſis in carminis certamen provocatis victus atque excæcatus.

Pretioque &c. Melibæa, Philoctetæ patria, quem Hercules, incenſæ ab eo in Œta pyræ pretio, donavit ſagittis; ſine quibus Troja capi non poterat.

Echionias. Ab Echione, qui unus erat e Terrigenis, cujus opera uſus Cadmus Thebas condidit. *Ubi quondam* &c.

Agave filium Pentheum per furorem, rata vitulum, laceravit: post id factum mentis compos Thebas fuga petiit, ubi exsequiis filio persolutis, cujus caput solummodo secum tulerat, querebatur se reliqua ejusdem membra nòn collegisse.

Pag. 183 *Avecta* &c. Inachus, pater Ius ab Jove in vaccam mutatæ, mox in priorem formam restitutæ, & in Ægyptum avectæ. *Et tuus, Œneu* &c. Archelous, cui desponsata fuerat Dejanira Œnei filia, sed Herculi in lucta victori nupta.

Et Meleagream &c. Evenos fluvius (juxta quem Nessus Centaurus ab Hercule, quod Dejaniræ vim inferre conatus esset, cæsus fuit) per Calydoniam Meleagro olim regnatam labitur.

Famulantis &c. Ad Amphrysum enim Admeti armenta pavit.

Solus &c. Describit Titaresum in Peneum quidem incidere, neque velle tamen se illius undis immisceri, sed innatare superne; utpote qui ex Styge scaturiens, suæque originis memor dedignetur pati contagia vilis præ se fluminis, & velit perinde, ac Styx, jurisjurandi religionem sibi servare: Stygia namque palus juxta Virg. Æn. l. 6, v. 323, ea est,

Dii cujus jurare timent & fallere numen.

Ixionidas &c. Hos ex nube sibi pro Junone supposita, Ixion genuisse fingitur in antro Pelethronii, Thessaliæ montis. Semiferi dicuntur, quia fuisse eos forma superne humana, equina inferne fabulantur. Ex illis nonnullos numerat, nempe Monychum, Rhœtum, Pholum, Nessum, Chironem.

Pag. 184 *Hospes* &c. Qui Herculi hospitium dedit in Nemeæum leonem proficiscenti.

Improbe &c. Nesse, qui quum transvectæ a te per Evenum fluv. Dejaniræ vim inferres, ab Hercule sagittis Hydræ Lernææ felle imbutis trajiciendus eras.

Gelido &c. Qui nomine *Sagittarii* in hiemali circulo collocatus, arcu Thessalico videris petere Scorpion duorum signorum spatium occupantem.

Primus &c. Hic percussa tridente petra Neptunus produxit bellatorem equum, cui nomen Scyphius.

Unde &c. In memoriam Pythonis ab Apolline cæsi instituta fuere Pythia certamina, quorum præmium laurus.

Impius &c. Alœus Otum & Ephialten, gemellos fratres, auxilium Gigantibus in Superos afferre jussit.

Pag. 185 *Primis quid* &c. Quid nempe portendat oraculum Jovis, a columba seu muliere redditum e quercu in *sylva* Do-

dona; quæ ante inventas fruges primis hominibus glandes suppeditabat.

Aut si quid &c. Aut si qua foret alia divinandi species occulta quidem, sed licita.

Hæmonidum &c. Thessalarum mulierum, quarum artes incredibilia efficiunt, superantque fidem.

Pag. 186 *Colchis*. Medea e Colchis huc ab Jasone advecta.

Aut quam &c. Turgidam quamdam carunculam intellige in fronte pulli equini, caricæ magnitudine, colore nigro, quam statim edito partu mater dentibus avellit & devorat; quam si quis præripuerit, seu prius abstulerit, pullum ad ubera non admittit: unde igitur jure pignus amoris appellatur. Hanc vero carunculam veneficæ mulieres præripere solebant ad medicamenta componenda, quibus homines cogerentur amore furere. Sic Virgilius lib. 4, Æneid. v. 515:

Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus amor.

Traxerunt &c. In amorem traxere scilicet ope rhombi, muliebris instrumenti, cui involvebant Sagæ licia sive fila incantata, & eorum nominibus nexa, quos cogere volebant. Sic Ovidius lib. 1 Amor. el. 8, v. 7:

Scit bene quid gramen, quid torto concita rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equæ.

Pag. 187 *Nubes* &c. Olympus, mons Macedoniæ, nubes cacumine superans, depressus arte magica easdem altiores se vidit.

Terra quoque &c. Terræ motu intremuit axis; terrarum vero orbis subsidens & medio loco dimotus permisit unius loci incolis totius circumlabentis cœli prospectum.

Et pavet &c. Et magicis artibus incantatur serpentum genus omne, & ad lethales artes instruendas adhibetur.

Pag. 188 *Phœbeque* &c. Luna vi magicorum carminum non aliter obscuratur, atque ubi telluris objectu Eclipsin patitur.

Damnaret &c. Tamquam nimium in se pietatis haberent. Hæc autem primi nominis maga est.

Pag. 189 *Perversa* &c. A sepulcris, præpostero pompæ ritu, refert cadavera defunctorum, & ad vitam revocat.

Ast ubi &c. Ubi bustis conduntur non cremata corpora, ex quibus sensim humor intimus elicitur &c.

Pag. 190 *Insertum* &c. Clavos, quibus fixi, qui in cruce pendebant.

Morsusque &c. Ut major esset in veneficiis efficacia.

Pag. 191 *Ministri*. Sexti nempe Pompeji.

Philippos. Civitatem ad radicem Æmi montis Thraciæ, ubi videtur Noster innuere, pugnatum esse inter Pompejum & Cæsarem: ut etiam Virgilius 1 Georg.

Romanas acies iterum videre Philippi.

Et Ovidius 15 Met.

. . . . . *Pharsalia sentiet illum*,
Æmathiique iterum madefient cæde Philippi.

At male confunduntur Philippi, & Pharsalia, quæ loca longe inter se dissita. Apud Pharsalum quidem in Thessalia victus est Pompejus a Cæsare: apud Philippos in Thracia devicti postea Brutus & Cassius ab Antonio & Octavio.

Pag. 192 *Si fata* &c. Si unius cujuslibet aut singulorum fata vel proferri, vel mutari posceres, *Pronum* &c.

Pag. 193 *Trajecto gutture*. Cujus guttur ipsa trajecerat.

Pag. 194 *Dubium est* &c. Num evocarit huc umbram, an ipsa ad imos Manes descenderit; quod sequens versus declarat.

Quis timor &c. Si ego ostenderem vobis omnia, quæ magis horrenda apud Inferos sunt, non tamen timendum vobis esset: quippe Manes me præsentem metuunt.

Virus . . . *lunare*. Spumam, seu salivam lunarem magnæ in magicis efficaciæ.

Nodus. Spina.

Pag. 195 *Et cervi* &c. Cervi spiritu serpentes e latebris extrahunt, cornu elidunt & vorant; atque hinc juvenescere creduntur.

Quæque sonant &c. Ætites, in aquilæ nido repertus lapillus, quasi prægnans, quassus quippe sonat. Plin. lib. 19, cap. 3. Feruntur autem aquilæ sine eo ova parere non posse.

Serpens. Jaculus, ex arborum ramis se vibrans.

Rector terræ. Plutonem significat, cui infera terra contigit, & cui vita tædio est.

Matremque &c. Cererem nimirum, quam repetita ab Inferis minime sequi curavit ad superos, degustatis septem mali punici granis. Virg. 1 Georg.

Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.

Pag. 196 *Nostraque* &c. Hecate, quæ in Cœlo Luna, in Terris Diana, in Inferis es Proserpina.

Janitor. Cerbere, Inferni janitor, umbrarum terror.

Repetitaque &c. Parcæ, in vitam revocaturæ cadaver istud.

Portitor. Charon, Stygis & Pyriphlegetontis portitor.

Pectora plena. Prægnantis mulieris.

Prosecta cerebro. Exta quæ diis prosecentur.

Pag. 197 *Vocisque* &c. Meæ nempe voci nondum obsecuta.

Jam vos ego &c. Non vos, ut prius, Eumenidas appellabo, sed Stygias canes; & excitatas in superna luce detinebo, neque ad Inferos reverti patiar.

Eloquar &c. Referam, quam vili cibo vescaris apud Inferos, Proserpina. Hennæam hanc vocat Poeta ab Henna, Siciliæ oppido, ubi rapta a Plutone fuit.

An ille &c. Demogorgon scilicet deorum Manium princeps, cujus nomen arcanum & ineffabile inter cætera deorum nomina citare nefas, nisi summa urgente necessitate.

Qui Gorgona &c. Qui clipeum, in quo Medusæ caput est homines convertens in lapides, sine periculo cernit.

Pag. 198 *Ne parce, precor*. Precor, ne verearis vera proloqui.

Pag. 199 *Diversi*. Ex diversis emigrantes locis.

Lustrales &c. Nam se Decius uterque dovoverunt pro exercituum salute in bellis contra Samnites.

Sullam &c. De Fortunæ iniquitate queritur ob partes patricias a Cæsare oppressas, in quibus & filius ejus Faustus cum suis interceptus periit, orta inter exercitus dissensione.

Scipio. Scipio Æmilianus deplorat L. Scipionem Pompeji socerum periturum in Africa, quam ipse debellaverat.

Solum &c. L. Junius Brutus, regum exactor, ea spe ductus exsultat, quod Cæsar a nepotibus suis M. & D. Brutis interficiendus esset.

Nudique Cethegi. Vide pag. 61.

Drusos. Livius Drusus Trib. pl. populi & Sociorum favorem emeriturus legem Agrariam & Frumentariam perferre conatus est, & Socios ad spem civitatis erexit: domi suæ postea occisus.

Gracchos. Tib. & C. Gracchi fratres, Tribuni plebis, seditionibus vexarant Rempublicam, promulgatis legibus Agraria, Frumentaria, Judiciaria.

Camposque &c. Damnatorum Manes poscunt sibi Elysium, ut novis e bello civili advenis locus sit apud Inferos.

Pag. 200 *Qua misceat* &c. Qua inter se digladiabuntur acerrime Pompejani & Cæsariani.

Magnoque &c. Utcumque magni funeris pompa carentes, forti tamen animo subite mortem; vos enim patriæ libertatis propugnatores calcabitis oppressores ejusdem, Jul. nempe Cæsarem aliosque Imperatores, qui superstitiose in deorum etiam numerum referentur.

Distribuet &c. Pater cadet circa Libyen in Alexandrino litore; ex filiis alter, Cnejus nomine, peribit ad Mundam

in Hispania victus a Cæsare; Sextus vero in Asia, interceptus ab Antonianis militibus, interibit.

IN LIBRUM SEPTIMUM.

Pag. 201 *Numquam magis* &c. *Numquam magis æthera contra*, sive diurnam cœli conversionem & poli, ab Ortu in Occasum fieri solitam, Sol ipse suos egit equos, ab Occasu in Ortum annuo motu se rotans: ex quo factum, ut segnior Oceano surgeret.

Pag. 202 *Non pabula* &c. Non jam nubes attraxit, ut præberet suis flammis alimenta, sed ne puris conspicuus radiis pugnæ Thessalicæ interesset.

Pompejani. A se nimirum exstructi.

Et quæcumque &c. Ex urbe & Italia proscriptus fugiens in Hispaniam Sertorius bellum ingens excitavit; quem 24 annos natus vincens Pompejus occiduas regiones illas pacavit.

Pura &c. Non minus conspicuus clarusve toga candida & pura, qua etiam dum novus pene tyro & primas juventutis metas ingressus induebatur, quam picta & palmata, qua triumphant Consules. Nemini vero antea contigerat, ut ante legitimam ætatem permissu totius Senatus triumpharet.

Seu fine &c. Seu quod mens de futuris malis sollicita lætorum temporum recordatione quodammodo erigitur: seu quod somnia, ut fieri solet, res visis contrarias portendentia funestum omen exhibuere Pompejo: seu quod ille Patriam haud amplius visurus esset; sic Fortuna Romam eidem, sub imagine somni saltem, conspiciendam exhibuit.

Unde pares &c. O utinam populo Romano similis somnus & nox tam beata contingeret, qua te vicissim conspiceret ille, qualis tibi visus es per insomnium!

Pag. 203 *Funere Bruti*. Hunc, Regum exactorem, luxere per annum matronæ Romanæ, ut parentem & violatæ pudicitiæ vindicem.

Quorum gemitus &c. O miseri, quibus dolorem supprimere, seu tantum occulto gemitu testari necesse est; non vero licet pleno theatro, seu publico luctu & planctu conceptum tui nece dolorem profiteri!

Et orbis &c. Arguebatur etiam declinare bellum affectatio-

tione dominatus, quo diutius cum imperio esset apud exercitum ex tot gentibus tamque diversis conflatum.

Pag. 204 *Merito* &c. Gentes olim a te summa celeritate & quasi in transcursu devictæ, eædemque sub te jam militantes queruntur, neque id injuria, tibi hanc tamdiu in manibus hærere victoriam.

Si duce te &c. Si te Senatus publicæ caussæ & belli ducem creavit, permitte illi hoc juris, ut suo arbitrio, ubi res, tempus, locus postulant, bellum conserat.

Pag. 205 *Accepisse diem*. Sensus est, non jam Pompejum præstituisse sibi hunc dimicandi diem, sed ab aliis eidem fuisse præstitutum.

Belli pars magna &c. Magnam belli partem confectam censeo, quum vel ipse tiro pugnam postulat: non tamen virtute semper & ira milites, sed venturi mali timore, in summa discrimina se conjiciunt. At illum vere fortem judico, qui inter imminentia mala sui compos, & moræ patiens, nihil raptim & imprudenter agit.

Pag. 206 *Quid esset*. Mansura ne libera, an sub unius imperium redigenda?

Pag. 207 *Martius* &c. Sicula fornace recoxit Cyclops Martis frameam, Neptuni tridentem, Apollinis sagittas in Pythone conficiendo hebetatas, anguineos crines in capite Medusæ quos Pallas gestabat in Ægide, fulmina quibus mox Jupiter usurus erat contra Gigantes apud Pallenem, oppidum Macedoniæ, quam & Phlegram olim dictam Stephanus ex Eudoxio tradit, & Eustathius in catalogo.

Pag. 208 *Rorantia fletu* &c. Maduere quasi fletu aut sudore. Dicit autem illa signa fuisse publica populi Romani usque ad pugnam Pharsalicam: devicto enim Pompejo privata esse cœperunt in Cæsare.

Pag. 209 *Quid mirum* &c. Quid vero mirum furore quodam correptos, quibus mox erat confligendum, futuram cladem portendisse; quum & Romani passim in extremis orbis partibus degentes eo die mœsti fuerint, & mœroris tamen caussas ignorarent?

Tyriis qui Gadibus. Insula extremæ Hispaniæ, in qua civitas, colonia Tyriorum.

Augur. C. Cornelius, divinandi scientia nobilis, quum Patavii auguria caperet, primo tempus ipsum pugnæ notavit, idque iis qui aderant significavit; deinde ad observanda signa iterum conversus, divino quodam furore afflatus exsiluit, vociferatus, *Vincis, o Cæsar* &c. Plut. in Cæs.

Timavi. Timavus septem, aliis novem ostiis in mare exire creditus, cujus hodie vestigia vix reperias. Hunc prope Troja profugus Antenor Patavium condidit.

Pag. 210 *Adverso*, *Domiti* &c. Namque hic victus, cæsusque fuit.

Eripe &c. Collectas huc omnes undique gentes objice Cæsari, o Pompei, internecione delendas, ne supersint, quibus imperet, de quibus triumphet.

Pag. 211 *Gladiosque* &c. Testabitur enim victoria culpam hostium esse, non vestri, & gladios vos juste strinxisse.

Nulla &c. Significat nullum bellum juste suscipi, si adversariorum judicio standum esset; quisquis enim eam partem appellat injustam, quam haud ipse sequitur.

Pag. 212 *Grajis* &c. Delicati ac molles Græci, lingua & ludis, quam manu & armis promptiores.

Pugna &c. Fugnæ labor præcipuus in terrarum orbe exteris gentibus liberando versabitur, & in Romani nominis hostibus profligandis.

Unius &c. Non dignas esse, de quibus unus agatur triumphus.

Pag. 213 *Trepido*. Gestio, exsulto.

Septorumque. Loca in campo Martio, quó fiebant comitia, instar ovilium tabulatis inclusa, *septa* vocabantur. Ponit igitur ob oculos militibus suis Cæsar, quæ se victum suosque pœnæ maneant & cruciatus, quæque scelera patranda forent in comitiis a victoribus.

Cum duce Sullano. Cum Pompejo scilicet crudelitatem Sullæ, cujus magister equitum fuerat, referente.

Pag. 214 *Ignoti* &c. Sensus est juxta Grotium: Cædem ego ignoti cujusvis perinde acceptam habeo, ac si parricidium esset. Vel sic intellige: Si quis ignotum hominem interfecerit, quum propinquum potuisset, tamquam scelestus habeatur.

Sternite &c. Cæsar apud Appianum. Ad pugnam exeuntes diruite mœnia, fossas opplete . . . Videant nos hostes ipsi destitutos castris, sciantque nobis ex necessitate injunctum esse, eorum castris potiri, aut in prœlio cadere.

Pag. 215 *Sacraque* &c. Veteranus nempe miles generis claritate conspicuus, & Majorum suorum imagines præ se ferens.

Reducesque Camillos. Redux ab exsilio, Dictatorque jussus Urbem a Gallis captam, & Capitolium obsessum insigni virtute liberavit, Gallosque pepulit.

Deciosque &c. Vid. pag. 199.

Quidquid &c. Ex omni populo subjecto Zodiaco, ab extremo Noto, ad ultimum Boream degentes, habemus auxilia.

Pag. 216 *Et populos* &c. Et auferet venturæ ætatis prolem, sublatis iis, qui sobolem propagassent.

Pag. 217 *Rus vacuum* &c. Omnes has urbes desolatas & vastas factas ostendent ruinæ, & loca inculta, nisi quod novi Coss. in monte Albano celebrent Ferias Latinas ex instituto Numæ. *Nocte coacta*. Vel qua scilicet Senator ipse cogebatur Latinis Feriis interesse, vel qua cogebantur in Albano monte, sive congregabantur Lat. urbes 47, ut ejus sacri participes fierent; ex præscripto enim vetusti fœderis inter Romanos & Latinos percussi, Coss. Sp. Cassio & Posthumo Cominio, in hisce Feriis carnes Latinis populis dividebantur.

Vincto &c. Agros colunt servitia, exstinctis dominis bello civili.

In nullos &c. Utpote quæ incolis destituta sit.

Et damnata &c. XVII Kal. Sextiles, Alliensis in fastos relatus inter atros dies, quod eo die Tribuni militum legiones ad Alliam fluvium educentes a Gallis victi sint, & Urbem amiserint.

Dum munera &c. Dum uno quasi prospectu ponit ob oculos tot illustres multorum annorum victorias atque triumphos, & momento temporis eripit omnia.

Pag. 218 *Haud multum* &c. Parthi tantum & Indi subigendi supererant, ut universus terrarum orbis Romanis subjiceretur.

Nec vetitos &c. Nec Consul Dahas, Scythiæ populos, vagos esse prohibens *in mœnia ducat*, neque Sarmatis succinctus urbis loca designet; quod fiebat aratro, subjunctis vacca & tauro, sulcum ducente ubi mœnia ponerentur.

Quod semper &c. Amissæ Pharsalico prœlio Libertatis caussas has esse dicit, quod nempe Romani Crassos a Parthis interfectos ulti non fuerint, & quod fugientes quodammodo civile nefas ex Italia decesserint duce Pompejo. Ex quo factum est, ut deinceps Libertas, toties mortis discrimine quæsita, *ultra Tigrin*, (malunt aliqui *Tanain* legere propter *Scythicum* quod sequitur) *Rhenumque* recesserit, eademque Germanorum & Scytharum bonum evaserit, nec Italiam amplius respexerit.

Infami. Ob Asylum quibuscunque nefariis hominibus apertum.

De Brutis &c. De Junio nempe Bruto, ejusque sociis, qui Libertatem intulerunt, ejecto Tarquinio.

Pag. 219 *Aſtra* &c. Juppiter deteſtatus ſcelus Atrei, qui Thyeſtæ fratri duos ipſius filios epulandos, eorumque ſanguinem vino admixtum bibendum dedit, Solem in Ortum repulit, & ſubitam noctem induxit.

Cladis &c. Quæ ſequuntur, ut in cæteros Imperatores, ita in Julium præcipue Cæſarem ironice dicta; qui poſt bella civilia parem Superis honorem habuit, *Divus* videlicet appellatus; cujuſque mortui Manes ſive animam in cœlum receptam Roma credidit & propter fulmina, quæ cecidere, & propter crinitam ſtellam, quæ per ſeptem ab ejus nece dies continuo fulſit.

Pag. 220 *Craſtine*. Emeritus hic Cæſaris miles, qui in gratiam ejuſdem iterum ſponte militabat: magno fuit animo, & inſigni virtute, ut vel Cæſarem ipſum primus ipſe certamen iniens quodammodo erigeret: *Faciam*, inquit enim, *hodie Imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas*, &c. Com. 3 Cæs.

Extremique &c. Concurrentium fragor pervenit ad verticem Olympi, Theſſaliæ montis, qui ſecundam aeris regionem, in qua nubes & tonitrua, cacumine ſuperat.

Pag. 221 *Extremum eſt*. Intima pars.

Nec Fortuna &c. Nec Fortuna belli erat diu anceps: ſtatim præcipiti fato ad Cæſarem inclinavit.

Spatioque &c. Motu accenſas colliqueſcere plumbeas ſagittarum glandes, præter Ariſtot. De cœlo & Meteor., Ovidius quoque auctor eſt Met. lib. 2:

> *Non ſecus exarſit, quam quum Balearica plumbum*
> *Funda jacit: volat illud, & incandeſcit eundo,*
> *Et, quos non habuit, ſub nubibus invenit ignes.*

Stetit &c. Nefas cumulatum admiſere civium utrinque pila.

Pag. 222 *Immemores* &c. Pompejani equites ex diverſis nationibus collecti terga vertentes oſtenderunt, *civilia bella* &c.

Errore vago. Certamine multiplici.

Pag. 223 *Quis præſtet* &c. Quis juſſu potius, quam voluntate pugnet.

Ægide. Scuto Palladis, in quo Meduſæ caput homines in ſaxa convertens: videtur autem reſpicere Poeta ad Palladis apparatum contra Martem, Venerem, & Troas. Homer. Iliad. ε.

Pag. 224 *Quod ferrum* &c. Illud videlicet, quo poſtmodo in Senatu Cæſarem interficeret, libertatemque Romæ reſtitueret.

Fatales. Quia in altero civili bello apud Philippos Brutus vincendus erat ab Antonio & Octavio.

Juris &c. Nondum scilicet se Regem constituit.

Pag. 225 *Succeſſor*. Quia successurum se Cæsari in bellum Gallicum speraverat.

Pag. 226 *Cunctos* &c. Romanus sanguis torrentis instar hærentem barbarorum sanguinem impulit, vetuitque consistere.

Quod perit. Nempe Libertas.

Alieni &c. Timoris scilicet posterorum pœnam damus.

Pag. 227 *Orbe remoto?* Si mundus nobiscum non perierit?

Seque negat tanti. Negat se tanti esse pretii, ut pro se in mortem præcipitent, seque Cæsarianis, jam rebus perditis, trucidandos objiciant.

Pag. 228 *Quamque* &c. Sensus est: Fortuna ut fuit infida Pompejo in secundis rebus; ita in adversis fuit illo minor, quod eum de mentis suæ constantia dejicere non valuerit.

Jam pondere &c. Levatus onere imperii, quod tibi fatum commiserat.

Tibi . . . mori &c. Significat non Pompeji gratia, sed publicæ Libertatis caussa interire majorem militum partem in pugna Pharsalica, illo jam inde digresso; perinde ac deinceps publicæ tantum Libertatis gratia Uticæ in Africa, Mundæ in Hispania, & in Ægypto clades consecutæ fuerunt.

Non jam &c. Non propter Pompeji celebritatem, pugnandique libidinem arma tenemus, sed Libertatis tuendæ gratia.

Pag. 229 *Teque minor* &c. Alii te perinde ac victorem venerantur adhuc, tu solus animo quodammodo deficis.

Nunc tibi &c. Nunc vere cognoscis populorum erga te studium, & amorem; quem quidem in prosperis rebus non tam facile licet agnoscere, quum plures fortunam quam amicitiam colant.

Pag. 231 *Et Stygia* &c. Tenebras nocturnas nostri hemisphærii plenas fuisse territamentis, & malorum Dæmonum ac furiarum occursibus.

Scythica &c. Priusquam oraculo monitus Tauricam Dianam in Scythia peteret, ubi a sorore Iphigenia Deæ sacerdote agnitus expiatusque est: placatæque furiæ, quibus ob necem matris agitabatur, *Eumenides* appellatæ.

Pag. 232 *Pentheus*. Quod impie furens Bacchum, ejusque sacra contemneret, ab Agave matre in furorem acta cum cæteris Bacchantibus membratim discerptus est.

Ultrix &c. Qua in Senatu a Conjuratis confossus 23 vulneribus casurus erat.

Pompejo &c. Qui si mortuus esset, majoribus furiis exagitaretur Cæsar.

Non cernere &c. Utpote quæ tecta cadaveribus.

Invidet &c. In rogis cremari prohibet, & inficit Æmathiam aere pestifero ex cadaverum corruptione.

Non illum &c. Ne crudelissimi quidem Romanorum hostis Hannibalis exemplum movet, qui P. Æmilii ad Cannas interfecti cadaver conquisitum honorifice sepeliit, quique jussit accendi rogum ad hostium interfectorum corpora comburenda.

Pag. 233 *Libera* &c. Alii *Fortuna*, hoc est, Mortui ab injuria Fortunæ liberi sunt.

Pag. 234 *Vos, quæ* &c. Nempe grues, quæ hiemis frigora fugientes, a Strymone Thraciæ flumine tepentem Nilum proficiscuntur.

Sic quoque &c. Haud nudant ossa cadaverum, nec rimantur feræ viscera; in tanta namque copia sufficit degustasse pleraque fastidiose & dente superbo.

Quod sufficit &c. Quænam ævi diuturnitas poterit eluere & abolere memoriam tam ingentis exitii?

Pag. 235 *Ante nova* &c. Secundum nefarium bellum intelligit, quod iisdem hisce campis Antonius & Octavius gessere cum Bruto & Cassio juxta Poetæ nostri sententiam. Quod tamen prope Philippos urbem Macedoniæ commissum est, ut monuimus alias.

Nullus &c. Te nemo incoleret, o Thessalia, sed omnes fugerent tamquam exsecrandam terram, gentium & populi Romani bustum, vel tamquam regionem inhabitabilem, sub Zona Torrida inter utrumque Tropicum, sive sub alterutra Frigidarum positam; si modo tu ut prima, ita sola nefarii belli arena fuisses.

Quid totum &c. Cur damnatis, & mox in participationem sceleris admissas absolvitis crimine totius orbis partes?

Hesperia &c. Vid. pag. 13. *Pachyni*. Promontorii Siciliæ, ubi navali prœlio victus est Sex. Pompejus ab Agrippa, auspiciis Augusti.

Puros &c. Hæ memoratæ clades tam ingentes fuere, ut innocentes quasi immunesque scelere Philippos effecerint.

IN LIBRUM OCTAVUM.

Pag. 236 *Herculeas fauces*. Dissidia inter Ossam & Olympum, in confinibus Thessaliæ & Macedoniæ: Thermopylæ dicuntur a thermis Herculi sacris.

Dispendia &c. Circuitus nempe, erroresque quærens cum itineris dispendio, idque de industria faciens, ne ab insequentibus hostibus deprehendi posset.

Pag. 237 *Fatisque* &c. Prosperisque *fatis contraria fata* rependit.

Actaque &c. Triumphum de Hiarba & gestis in Africa, quem egit adhuc eques 24 annos natus, Sulla graviter ferente, triumphum illi decerni; utpote qui hæc gessisset sub alienis auspiciis, & ante maturam ætatem.

Classes &c. A se ductas contra Cilicas piratas, & triumphum de Mithridate rege Ponti.

Pag. 238 *Cujus adhuc* &c. Pompejus, cujus præfecti longe lateque classibus tenebant Corcyram, sinum Ambracium prope Leucadem, & oram Liburniæ in mari Hadriatico, olim Cilicum domitor, in exigua cymba vehitur.

Pag. 239 *Non ultra* &c. Idest, ejulatu & lamentis abstinuerunt, Pompejum veritæ & tacito tantummodo gemitu fatum deplorantes, ne magis videlicet Corneliæ dolorem accenderent.

Habes aditum &c. Si calamitatem mei forti animo feres, immortalem laudem consequéris; unica enim materia laudis esse potest fœminæ conjux miser, quem desertum ab aliis fida sequatur.

Deformis &c. Extremus dolor, & cui nihil addi possit, uxori non convenit, *adbuc vivente marito*. In ejus tantummodo mortem differatur luctus, velut ultimum fidei conjugalis officium.

Pag. 240 *Quod defles* &c. Conjugem arguit Pompejus, quod aversam fortunam lugendo, eam videatur, quam se, habuisse chariorem.

Devotaque &c. Crassorum Manibus odiosa & infesta transtuli sinistrum cædis omen e Parthia in hæc bella civilia.

Mallem &c. Utinam me prius devovissem, ante hanc cladem, pro tua victoria! Id quia non contigit, nunc denique expia clades tuas mea cæde.

Pag. 241 *Hac jam &c.* Quod Corneliæ, tibique hospitio fuerint.

Mundi nomine. Quod tam profligato sæculo fides aliqua superesset.

Pag. 242 *Materiem.* Me ipsum scilicet, veluti materiam a Cæsare impetrandæ veniæ ob exceptam hospitio Corneliam.

Quod &c. Quod adhuc stante Fortuna vixit non minore cum modestia, quam si conjux profligatus esset.

Pag. 243 *Jacentes.* Grotius legit *jacentis.*

Quotus in plaustro &c. Quota stella Ursæ majoris observetur navigantibus in Africam.

Signifero &c. Non observamus stellas in Zodiaco duodecim signa cœlestia continente, & in illa cœli parte, quæ revoluta nobis occidit; sed sidera vicina polo Arctico, qui nobis semper sublimis certos signat cursus, juxta quem maxime fulgent duo sidera Helice & Cynosura.

Numquam &c. Ubi nulla cœli pars stabilis stellas præfert, ad quas cursus dirigatur.

Summis . . . ceruchis. Summis nempe cornibus antennarum, ex κέρας cornu, & ἔχω habeo.

Bosporon &c. Sensus est: Navigantibus Septemtrionem versus stella polaris, sive polus Arcticus elevatur: ad meridiem vero navigantibus stellæ polares Bootes & Ursa minor descendunt a summitate mali, ceu puncto verticali, Horizontem versus, hoc est, polus deprimitur.

Inde Canopos &c. Quum Syriæ portus tetigeris, incipit elevari Australis stella, Canopos nomine, quæ metuit, ne Borea nubes impellente obscuretur.

Illa quoque &c. Si in sinistram teneas a Canopo trans Pharon, illidetur navis Syrtibus.

Pag. 244 *Hos &c.* Alterum veli angulum protendit, reducto altero.

Non sic &c. Non secus atque auriga in curuli certamine contendit interiore rota quam proxime stringere metam, quo breviore gyro circumeat.

Dexteriore rota. Immobili fere sinistra, dum dextra vertitur.

Pag. 245 *Totum &c.* Subire aliud cœli clima, ubi propter loci distantiam & mundi inclinationem variatur diei ratio.

Arsacidæ. Regi Parthorum.

Si vos, o Parthi &c. Sensus totius loci paucissimis verbis hic est: Si passus ego sum, vos pace & otio frui, quum peterem *Caspia claustra*, sive montium Caspiorum inter Medos ac Parthos fauces, & perpetuis bellis assuetos Alanos in-

ſequerer; ſi gentium omnium victor vobis peperci, nec in triumphum duxi; ſi non ſemel tantum incolumitatem & pacem mihi debetis: arma ſumite in Cæſarem, & *Pompejo vincite Parthi*.

Achæmeniis. Perſicis, ab Achæmene primo Perſarum Rege.

Nyſæus. Nyſam, urbem Indiæ, a Baccho conditam præterfluens.

Phœbi &c. Propior eram orienti Soli, quam ipſi Perſæ.

Ex æquo. Par, liber, non triumphatus.

Clauſtris vetitam &c. Terminis conſtitutis intra Euphratem, quem Phraates, quum Tigranem generum ſuum a Pompejo expoſceret, imperii metam & terminum pactus eſt.

Zeugmaque Pellæum. Syriæ ad Euphratem oppidum, ab Alexandro Macedone conditum.

Pag. 246 *Dimiſſo* &c. Miſſo ad Parthos Dejotaro.

Rhodon. Inſulam Phœbi templo celebrem.

Compenſat &c. Facit compendium magnorum ſinuum ad Telmeſſum, Cariæ oppidum, recta per medium pelagus navigatione.

Syedris. Ciliciæ oppido maritimo, prope Selinum fluvium.

Pag. 247 *An Libyæ* &c. Marium poſt carcerem Minturnenſem, & latebras in ruinis Carthaginis, ad ſeptimum Conſulatum Fortuna provexit.

Vos pendite &c. Expedite, deliberate ad quem tamquam fidelem & viribus præſtantem confugiamus, ad Jubamne Numidarum regem in Africa, an Phraaten Parthiæ, an ad Ptolemæum, puerum adhuc, Ægypti regem.

Obliquo &c. Qui regni Libyæ jus ad ſe ex laterali deſcenſu pertinere vult. Alii nothum fuiſſe intelligunt.

Jam &c. Inſolens factus eſt, quod Actius Varus ſubſidium ab illo petiiſſet; & quod Curione cum exercitu deleto res Romanas vidiſſet ſuis inferiores.

Pag. 248 *Dividit* &c. Vide pag. 245.

Et polus &c. Quum nulla ſit pars Aſſyriæ, quæ polum Antarcticum videat, Parthia atque India Aſſyriæ nomine debet intelligi.

Et abruptum &c. Oceanus Indicus alius eſt a noſtro, cujus pars Mare rubrum, diverſi a noſtro coloris, ut volunt.

Primi &c. Retuderunt haſtas Macedonicas, & impetum Alexandri.

Scythicas. Parthicas; ſunt enim Parthi a Scythis oriundi.

O utinam! &c. Atque utinam mihi non inſtaret neceſſi-

tas opem implorandi a Parthis, gente sæva, nostri æmula invidaque, nec habente minus favoris divini!

Pag. 249 *Quantus* &c. Quas victorias retuli & triumphos e Mithridate, Tigrane &c. ultra Mæotida paludem & Tanain!

Una dies &c. Una igitur infeliciter gesta in Thessalia pugna ita afflixit omnia, ut de totius mundi fato actum jam conclamatumque sit? Ut lis sit omnino dirempta pro victoribus in Æmathia? Ut victis nullum adhuc supersit auxilium?

Parthorum &c. Ad quorum pedes tu supplex accidas opem imploraturus?

Pag. 250 *Clades ut Parthia* &c. Ut cladem Pharsalico prœlio acceptam prius Parthi vindicent, quam nos cladem ab iis acceptam ad Carras?

Transire. Euphratem scilicet, imperii sui limitem?

Qui solus &c. Phraates videlicet.

Quidquid &c. Latius ostendit Parthis minime fidendum; molles enim esse, ita ferente cœli clementia: campis planis superabiles nullis quidem hostibus esse ob alacritatem fugæ, cæteris vero locis facile vinci: violentis amnium verticibus superandis impares esse: longa pugna deficere, nec posse æstivum Solem & pulverem sustinere: carere belli machinis &c.

Pag. 251 *Nulla* &c. Nulla vis in ictibus inferendis.

Credis &c. Strenuos ne milites esse putas, quibus fere inutilia tela forent, nisi ea venenis inficerent?

Pag. 252 *Damnat* &c. Male audiunt Thebæ in Bœotia nomine Œdipodis, qui matrem Jocastam duxit; quamvis ille hoc per ignorantiam admiserit, quod hi scienter & sponte.

Quamquam &c. In nullam tamen fœminarum regia libido magis sæviet; idque propter Crassum & Pompejum.

Portenta. Monstrosæ libidinis incitamenta.

Pag. 253 *Hæreat*. Crassorum clades in mentem tibi veniat.

Vel Arctoum &c. Et vel bellum Gallicum, atque Germanicum omisisse, subductis inde præsidiis.

Quin respicis &c. Quin respicis potius amicos & socios Populi Romani, & hos petimus, Ægyptum nempe, & regem Ptolemæum Lagi filium?

Pag. 254 *Aut Jovis*. Idest, pluviæ.

Unda diva &c. Memor Cyprii maris, in quo nata Venus.

Inde maris &c. Ex Cypro profectus, obluctante maris æstu & ventis, Pharon nocturna face iter navigantibus dirigentem prætergreditur; & ad infima Ægypti litora pervenit, qua Nilus septimo eoque ultimo & amplissimo ostio juxta Pelusium in mare exit.

Pag. 255 *Monſtra*. Sceleratiſſimi homines Ptolemæo regi a conſiliis; Photinus Eunuchus, Theodorus Chius rhetor, & Achillas Ægyptius.

Hunc genuit &c. Patria erat illi Memphis, ad Nilum ſita, vanæ ſuperſtitionis pleniſſima, ubi quondam totius Ægypti regia fuerat.

Illo &c. Grandem ſenectutem ejus Sacerdotis indicat. Ex quo enim Sacerdos erat, plures boves ex illis, quos colit Ægyptus ſub Apis nomine, jam perierant, lunaribus luſtris illis exactis, ultra quæ vitam protrahere non ſinebantur.

Suæ. Bicornis enim Lunæ imaginem bos Apis in dextro latere referebat, macula candicante.

Meritumque &c. Commemoravitque officia Ptolemæo Regis pueri patri jam defuncto a Pompejo quondam præſtita.

Pag. 256 *Neu te* &c. Potius quam regnum tuum invadat hoſpes, trade ſorori Cleopatræ a te ejectæ.

Rapitur. Exagitatur.

Pag. 257 *Tene mihi* &c. Legunt alii, *Tene mihi. dubitas quum ſit violare neceſſe, An liceat?* Perinde ac ſenſus eſſet, licere ſibi Pompejum interficere, quum id faciat neceſſitate coactus, ad odium & iram Cæſaris avertendam.

Perfida &c. Ad pedem Caſii montis, qua vada & brevia referunt Syrtes vicinas, inter Leptim ſcilicet & Alexandriam, Achillas aſſumpto Septimio tribuno quondam militum ſub Pompejo, & Salvio Centurione ſub eodem, atque tribus aut quattuor famulis præterea, ad navim Pompeji advectus eſt.

Pag. 258 *Jam jure* &c. Utpote qui deſtitueris auctoritate tutoris, qui tibi Ægypti regnum confirmabat.

Bimaremque vadis &c. Hinc Libyco, inde Ægyptio mari inter ſe collidentibus, propter æſtum oſtiorum Nili interjecti.

Pag. 260 *Numquam* &c. Non ſine deorum inclementiæ nota vulgandum facinus.

Qui Bruti &c. Qui Brutum, Cæſaris tyranni percuſſorem, appellant *Parricidam*, factumque ipſum *nefas?*

Pag. 261 *Mutantur* &c. Simul cum Fortuna mea deficit & vita: neque ultra res proſperas vivo, morte miſerias præveniente; nemo enim *fit morte miſer*.

Tantum. Legendum *Tanto*: ſenſus enim eſt, ſe velle ſumma animi conſtantia mortem oppetere, ut eo magis illum admirentur & natus, & conjux; ac admiratione ſua eidem veri amoris ſignum exhibeant.

Quam perferre. Si necem ipſa ſubitura fuiſſet.

Nescis &c. Idest, nescis me chariorem esse Pompejo, quam ipse sibi sit: eum petis, qua parte cupit: majores luet pœnas, si me interfici viderit, quam quod ipse juguletur.

Pag. 262 *Moriar* &c. Mortem inveniam, utut Ptolemæi beneficio illam non impetrarim.

Pompejo &c. Qui Pompejo beneficium hoc præstiterit, vacabit culpa, quæ in Cæsaris conferetur crudelitatem.

Vivis adhuc. Quamvis adhuc vivas, libertatem amisi.

Nondum &c. Nondum norant artifices caput uno ictu, rotato ense, amputare.

Pag. 263 *Quæ numquam* &c. Caput, pacis semper amans, in Foro, Comitiis, Senatu potens.

Perituraque proles &c. Periit paullo post in pugna contra Cæsarem: navigio namque depresso a fugientibus, flumine immersus ipse creditur.

Incesta. Cleopatræ, cujus nuptias a patre consecutus fuerat, moriens regnum reliquit.

Mausolea. Sepulcra & monimenta illius æmula, quod Mausolo regi Cariæ ab uxore Artemisia exstructum erat.

Pag. 264 *Ne jaceat* &c. Ne scilicet sepulcro careat ejusdem truncus, aut ne conquisitus in mari honorifice sepeliatur ab ipsis hostibus.

Cinyrææ. A rege Cinyra sic appellatæ.

Pag. 265 *Cantu*. Epicediis & næniis deplorantium ad tibiam.

Totus &c. Ut militari more exercitus demissis hastis ter rogum circumeat. Vide Virg. Æn. 11, v. 188.

Siccos. In quos nulla conjiciuntur aromata.

Nobile corpus &c. Hypallage. Nobile corpus non premit robora, ut versu sequenti: exstrui enim pyra e roboreis fissilibus solebat, & in medio collocari cadaver.

Pag. 266 *Si tibi* &c. Nisi forte fluctibus jactari, aut funere carere malles, quam habere tam vile; ignosce tenuitati hujus officii mei, & exilitati funeris, quam excuset fati prementis injuria.

Præmissa. Legunt alii *Promissa*. Potior nobis est nostra lectio, quam perinde interpretamur, ac si dies ob Auroræ radios solito citius effulsisset.

Pag. 267 *Inustis*. Non penitus absumptis.

Temeraria dextra &c. Verba Poetæ increpantis Cordum de sepulcro & inscriptione sollicitum; quasi Pompejo angustum sit monimentum, cui totus a se triumphatus orbis est tumulus.

Obrue saxa &c. Terra obrue, o Corde, saxum hoc tuum, diis potius inclementiæ, quam Pompejo sepulcri notam futurum; cui, si signum hoc amoveas, tota Ægyptus loco tumuli erit, perinde ac Mons Œta Herculi, aut Nysa Baccho.

Pag. 268 *Revocato Consule*. Metello, qui impar adversus Sertorium videbatur.

Dic semper &c. Adde etiam rediisse semper in ordinem, reddidisse se civilibus officiis, neque affectasse tyrannidem.

Haud equidem &c. Exitium illud Romanis impendere e carmine Sibyllino interpretati sunt XV viri, si Ptolemæus Auletes a Gabinio, qui tum Syriæ præfuit, ex auctoritate Pompeji & S. C. reduceretur: de qua re Cic. multa in lib. 1 Epist. fam. Poeta refert ad rem Pompeji præsentem.

Isin. Eamdem cum Io, quam Ægyptii colebant sub specie vaccæ; cujus Sacra Romam translata fuere, eique in Campo Martio templum constitutum cum 9 dierum sacrorum ceremoniis. Erant & plures Isidis ædes.

Pag. 269 *Canes*. Anubin, deum canino capite pictum. *Sistra* &c. Crepitacula ex ære aut argento, adhibita in sacris Isidis, modum luctus indicentia.

Et quem &c. Cujus obitum plangendo, hominem, non deum, testaris fuisse Osirin, regem Ægypti a Typhone fratre cæsum, ab Iside uxore diu quæsitum.

Scelus. Quod aliis videretur esse scelus, honori maximo nobis futurum esset, si Pompeji Manes Italiam transferre contingeret.

Imbrifera &c. Thebas Ægyptiacas, in exusta regione siccas, quum subjectæ sint Tauro signo Zodiaci; in cujus humero septem stellæ dictæ Plejades.

Pag. 270 *Et Casio* &c. Teque potius visere, quam Jovem, qui colitur in monte Casio.

Inclusum &c. Sensus est: Non mirum, si Pompejus tam vili tumulo conditus honoratur; nam & multi, qui diis Capitolinis sua tura sæpe negant, venerantur molem terream, cui ab Aruspice inclusum est aliquid, quod erat fulminatum. Sup. lib. 1:

... Aruns dispersos fulminis ignes.
Colligit, & terræ mœsto cum murmure condit.

Hominem fulmine exanimatum cremari fas non est: condi terra religio tradidit. Ita Plinius.

Atque erit &c. Non majorem fidem habebunt posteri Ægypto de tumulo Pompeji glorianti, quam Cretæ de Jovis; qui, quum sit immortalis, tumulo condi non poterat.

IN LIBRUM NONUM.

Pag. 271 *Convexa Tonantis*. Elysios nempe campos, sitos juxta Nostrum in regione proxime Lunam, ad quos evolant soluti corpore innocuorum hominum Manes; namque *Igneus est ollis vigor, & cælestis origo*.

Pag. 272 *Non illuc* &c. Non illuc semper ascendunt Cæsares aureis conditi loculis, eburneis auratisque elati lectis &c.

Nec servire timens. Utpote qui perfectus Stoicus, & potius mori paratus, quam libertatem amittere.

Pag. 273 *Malean*. Malea promontorium est Laconiæ, quam incoluere Dores. *Apertam*. Per quam scilicet aditus erat ad Inferos.

Ausum classi &c. Phycunta oppidum cum promontorio Cyrenaicæ regionis, quia portum Catoni præclusit, expugnavit & militibus suis diripiendum concessit.

Palinure, tuum. Promontorium Cyrenaicæ regionis in Africa, a Palinuro Æneæ navis magistro denominatum, ut & illud Pæstani sinus in Italia.

Quum procul &c. Conspectis navibus, in quibus erat Cornelia & privignus ejus Sextus Pompejus cum suis, Cato dubitare cœpit, utrum Cæsaris essent, an Pompeji.

Pag. 274 *Hac mihi* &c. Non ulla tellus Pompejo triumphata gratior jam mihi est, quam hæc; quæ utcunque nocens illius ossa habet.

Pag. 275 *Inveniet* &c. Quodcumque mare sulcaverit e filiis alteruter, sive quis alius Pompeji nomine, classes inveniet; & ad arma quascumque gentes excitabit.

Insidiæ &c. Quod, me in navi relicta, solus in cymbam Ægyptiacam descenderis: nec inutile fuit me vixisse deceptam; ita enim mandatis tuis mihi commissis liberos non defraudavi.

Quam longo &c. Sensus est: Ignoro mortis meæ tempus: quamdiu vero vixero, vivacem animam cruciatu & dolore torquebo, *ab ipsa*, hoc est ideo pœnas de anima vivace sumens, quod vivax diu sit, nec *cernens . . . tua vulnera, Magne*, illico mortem subierit.

Pag. 276 *Composita* &c. Naufragium & mortem exoptans.

Nocentes. Quasi læsa pietate visu.

Pag. 277 *Non ego* &c. Quattuor hi verſus cum interrogatione legendi.

Pag. 278 *Mortem* &c. Ut populi deflerent mortem viri potentis.

Ter conſpecta Jovi. Capitolino in tribus triumphis.

Pag. 279 *Multum majoribus* &c. Qui defecit quidem ab ingenua illa veterum Romanorum moderatione, *sed in hoc tamen utilis ævo*, quo jus ac fas contemnunt omnes ac negligunt.

Cui non nulla &c. Legendum potius *Cui non ulla*, ut illud *Cui* non jam Pompejo, sed ævo reſpondeat.

Intulit. In Ærarium publicum.

Receptis. In Urbem viciſſim reverſis ad internecionem adverſariarum partium.

Pag. 280 *Tarcondimotus*. Cilicum Princeps, qui ſignum ſeceſſioni dedit. Alii aliter legunt, quin tamen allatæ interpretationi quidpiam officiant.

Parteſque &c. In illius gratiam partes has ſecuti ſumus.

Paci &c. Cujus arma ſequi vel ipſi paci *prætulit orbis*.

Non barbara &c. Neque enim ſervitutem ſub Parthis aut Scythis duram metuo, ſed ſub Romano levem; quam ſubeo libens potius, quam bella ulterius ſequar.

Pag. 281 *Clauſa* &c. Bello victis negatur fides, & victoris in ſupplices clementia.

Indiga ſervitii. In ſervitutem prona.

Quod non &c. Quod nempe non militas ſpe ſummæ dominationis acquirendæ Pompejo, quum ille jam obierit, quod nulli domino es obnoxia, quod tibi vincere potes; diſcedis ab armis, tibique liberæ ſervitutem quæris.

Pag. 282 *Quis veſtras* &c. Quis credat vos ſtrenue pugnando manus veſtras cæde hoſtium cruentaſſe?

Proleſque Metelli. Cornelia, Scipionis Metelli filia.

Cervicis pretio &c. Meæ ſcilicet cervicis pretio, quod a Cæſare dabitur, *Sciet iſta juventus* utiliter *ſe mea ſigna ſecutam*.

Haud aliter &c. Cilicas ſecedere volentes ad officium & in caſtra revocat, non ſecus atque apum examina in alveos tinnitu æris reducuntur.

Pag. 283 *Jamque actu* &c. Ne per otium ad ſeditiones relaberentur, militaribus laboribus eos exercere conſtituit.

Syrtes &c. Syrtium originem tribuendam eſſe docet vel ipſi Naturæ; quæ, quum rudi Chao eximeret omnia, indigeſtas haſce moles medio mari reliquit & indiſcretas: vel rapidis Solis vicini radiis, qui juxta Stoicorum opinionem

maris fluctibus & exhalationibus ali creditus, sensim, ut infra, *Æquora subduxit zona vicina perusta*.

Et nunc &c. Obstat adhuc, quominus in terram solidam totus abeat: quod temporis progressione futurum dicit.

Pag. 284 *Illato* &c. Potior est lectio *in lato*, ut sensus sit, Austrum non jam in vadis, sed in lato litore fregisse fluctus.

Spatium &c. Quum rudentibus nautæ frustra tentarent submittere vela, sinus velorum propellebantur ultra proram.

Quacumque &c. Quæ leviores factæ succisis malis ventum effudere, æstus obvius sui juris, ut contra quem non obnitebantur vela, has eripuit ventis.

Pag. 285 *Tritonos*. Fluvii juxta Tritonida paludem.

Deus. Triton, Neptuni tubicen.

Atque insopiti &c. Draconem hunc interfecit Hercules, & aurea poma Hesperidum hortis eripuit, ut infra.

Pag. 286 *Tyranno*. Eurystheo Argivorum regi, qui jussu Junonis fuit Herculi ἐργοδιώκτης, eumque variis periculis exposuit.

Terra cingere Syrtin. Terrestri itinere invadere.

Inde polo &c. Inde ab æstu Austrino, hinc a frigore Boreali.

Si quibus &c. Idest, qui nulla vota faciunt evadendi.

Pag. 287 *Et sacrum* &c. Et Cato securus fati, quod eum hic manebat, invasit Libyam parvum sibi tumulum daturam.

Tertia pars &c. Si vulgarem admittas orbis divisionem, Africa est tertia orbis pars: ita & Sallustius in bello Jug. *In divisione*, inquit, *orbis terræ plerique in parte tertia Africam posuere: pauci, tantummodo Asiam & Europam esse, sed Africam in Europa* &c.

Sed major &c. Asia tamen est major orbis terrarum pars, quam Africa Europæ conjuncta. Quum enim Africa & Europa in Orientem effundant Zephyrum, illa a Noto, hæc a Boreali parte; Asia sola se extendens utrinque ad Austrum a dextra, ad Boream a sinistra, totum Eurum sibi vendicat.

Pag. 288 *Glebarum crimine*. Terræ crimen divitiæ sunt. Ovidius:

Effodiuntur opes irritamenta malorum.

Nasamon. Nasamones Africæ populi, in solo arenoso, vicini Syrtibus, naufragiis victitantes; obsident enim litora, & æstu destituta navigia notis sibi vadis occupant.

Habent. Ob rapinas, quas in naufragos exercent.

Nam litore &c. In plana enim & exposita regione juxta Syrtes violentius furit Auster, quam in pelago; majores hic

are-

arenæ, quam ibi aquarum fluctus concitans: neque enim exoriens ventus hic adversis montibus frangitur, scopulisque repulsus dissipatur.

Pag. 289 *Æoliam*. Ex Æoli namque regis antro ruunt venti, suamque rabiem exercent.

Et numquam &c. Neque umquam in aere suspenditur, more nubis imbriferæ resoluta.

Pag. 290 *Sic illa* &c. Vide pag. 35.

Nisi &c. Stellæ velut navigantibus observatæ. Inter Syrtes, quamvis terra pergentibus, iter sideribus destinatur, nec aliter cursus patescit. Nam putris soli faciem aura mutat &c. Solinus cap. 40.

Finitor circulus. Horizon ille ab ὁρίζω; terminat enim & dividit superius hemisphærium ab inferiori.

Pag. 291 *Maligna*. Lutea scilicet, vel tenui vena.

Suffecitque &c. Nemine desiderante illud, quo abstinuisset dux.

Tortis &c. Juppiter arietina forma, vel umbilico tenus (ut habet Q. Curtius lib. 4) arieti similis, cultus; quod hic Libero exercitum ducenti, siti fatigato, & Jovis patris imploranti auxilium, statim viso ariete, fons exsiluit arenis. Vide Dio. Sic. lib. 17, & Herod. Euterp.

Pag. 292 *Nam quidquid* &c. Reliqua omnis regio inter Leptin Minorem, quæ Libyphœnicum Africæ urbs est, & Pentapolitanam regionem arbores non habet. Berenicida vocat a Berenice una e quinis illis urbibus, quæ nomen sortita est a Berenice Ptolemæi uxore, quum prius Hesperis dicta fuerit.

Deprensum &c. Vult Auctor designare locum in Sphæra, cui Jovis Hammonis nemus in tellure respondet. Ait autem nemus illud esse sub Tropico Cancri, quem vocat circulum *alti Solstitii*, quod Sol summam habeat altitudinem in eo loco, si ad Zonam temperatam Borealem referatur. Latini porro Scriptores Capricorni Tropicum non *Solstitii*, sed *Brumæ* circulum appellabant. Ovid. 5 Trist. El. 10, v. 7:

Nec mihi Solstitium quidquam de noctibus aufert,
Efficit angustos nec mihi Bruma dies.

Medium &c. Errat hîc Auctor; putat enim degentibus sub Tropico Cancri omnia sidera & signa recto, non obliquo, itinere oriri & occidere. Quod verum est sub ipsa tantum Æquatoris linea, quæ medium secat Zodiacum. Quum itaque putaret Auctor Tropicum Cancri signorum orbem medium percutere, seu dividere, nihil mirum illum signis omnibus

eamdem, ut loquuntur Astronomi, *Ascensionem rectam* tribuisse.

Carcinos . . . Ægoceros. Cancer, & Capricornus.

Pag. 293 *An sit vita nihil*. Legunt alii: *An sit vita nihil, sed longam differat ætas*.

Et numquam &c. Sensus est, quod honestum est, sive successu gaudeat, sive careat, æque esse laudabile.

Pag. 294 *Servataque* &c. Non diminuta aut derogata Jovis ibi culti fide discedit, relinquens Orientalibus illis populis, quos supra commemoravit, Oraculum suum, quin illud ipse exploraverit.

Tantum &c. Quantum Cato continentia & tolerantia.

Pag. 295 *Quam* &c. Ultra quam, nullam posuere dii habitabilem.

Aspides &c. Adeo diversa species Aspis & Dipsas, ut hæc æquatilis sit, illa terrestris.

Cur Libycus &c. Cur Libya serpentibus abundet, non ita in promptu caussa est, nisi forte adhibenda sit fides fabulæ referenti, quod, quum Perseus referens Medusæ caput

. . . . stridentibus alis,
Ipse super Libycas victor penderet arenas,
Gorgonei capitis guttæ cecidere cruentæ:
Quas humus exceptas varios animavit in angues.
Unde frequens illa est, infestaque terra colubris.

Ovid. Met. 4. Sed Nicander Titanum sanguini id tribuit.

Pag. 296 *Vultu*. Quo quidquid aspiciebat, vertebatur in saxum.

Hoc primum &c. In Medusa; namque Minerva crines ejus in angues convertit, quod in suo templo fuerat a Neptuno stuprata.

Hoc habet &c. Hæc una pars impune spectari potest.

Quis timuit? &c. Tanta celeritate homines in saxa Medusa convertebat, ut in ipsis metum præverteret, nec sensu mortis eos affici pateretur.

Pag. 297 *Illa* &c. Illius caput gestans Perseus Atlantem, Regem Mauritaniæ, de gente Titanum, (fuit enim Japeti filius) ad Occidentem prope Herculis columnas, Calpen & Abylam, in saxum vertit. Ovid. Met. 4.

Cæloque &c. Pallas Gigantes bellum Superis inferentes convertit in montes Medusæ capite, quod insculptum gerebat in ægide.

Quo postquam &c. Ad Gorgodas scilicet insulas Maris Atlantici, Gorgonum domos, postquam detulere Perseum, Danaes ex Jove in pluviam auream converso filium, talaria

Mercurii, qui ex Parrhasio Arcadiæ oppido, quique Arcados citharæ, unctæque palæstræ fuit auctor; & postquam Perseus subito volucer *sustulit Harpen*, idest Mercurii Cyllene, Arcadiæ monte, in lucem editi falcatum ensem, quo prius Mercurius ipse Argum, Ius in juvencam a Junone conversæ custodem, obtruncaverat: Pallas Perseo, fratri suo, Medusam aggressuro auxilium tulit, ea tamen conditione, ut ejus monstri caput ad ipsam perferret; eidemque dedit nitentem clipeum, cujus ope, aversam licet a Medusa faciem & volatum teneret, ejus tamen imaginem cernens tutus a periculo ipsam interficeret.

Pag. 298 *Nec terra* &c. Africam sub Æquatore positam cætera tellure altiorem esse indicat Auctor, ideoque noctem sive umbram terræ longiorem Lunæ obstare, idest Eclypsin inducere, quum Luna sub Æquatore graditur, nec ad Austrum, aut Boream declinat.

Pag. 299 *Natus* &c. Amphibium serpentis genus.

Fumante. Graveolente, a tractu serpentis.

Et semper &c. Non in spiras sinuosus.

Ophites. Marmor serpentum instar maculis distinctum.

Etiam nunc sola. Serpentes enim aliæ verno tempore, hæc hiemali ponit exuvias.

Jaculique &c. Scandunt arbores, e quibus se vibrant.

Ante &c. Solo halitu, & aspectu enecans.

Dracones. Alati serpentes, alibi innoxii.

Pag. 301 *Sinu laxo*. Orificio vulneris dilato, nuda ossa sine carne cernuntur.

Natura. Interior corporis pars.

Pag. 302 *Diversa*. Illa enim absumpserat, hæc tumefacit.

Nondum &c. Post mortem etiam intumescens.

Utque solet &c. Ut solet crocus Corycii in Cilicia montis, vino aut aqua dilutus, in theatralibus ludis per siphones tubosque latentes e statuis emitti; *sic* &c.

Pag. 303 *Niliaca*. Aspide, quæ somno quasi solutos exstinguit.

Non tam &c. Non tam præsentem inferunt mortem venena, quæ fatilegi Sabæi decerpunt ex arbore referente betullam; e qua Romani Magistratus, Sabinis auctoribus, virgas gestabant.

Pag. 304 *Teste* &c. Scorpionis enim sidus in cœlo fulget, suis viribus in Orione quondam interficiendo patefactis.

Ire &c. Quin eamus potius ad loca torridiora, ut cœli intemperiei mortem debeamus potius, quam serpentibus.

Pag. 305 *In loca* &c. Nostra est culpa, qui in hæc loca venimus: exige pœnas temeritatis nostræ, *Tu quisquis Superûm* hominum commercia abominatus, regionem hanc a lethiferis tantum serpentibus habitari voluisti, ne quis umquam secreti recessus tui conscius esset.

Coeunt &c. Opinati poetæ sunt occidentem Solem in æquore stridere more ferri candentis in aqua. Juven. sat. 14:

. . . Sed longe Calpe relicta
Audiet Herculeo stridentem gurgite Solem.

Et premitur &c. Arcticus polus depressior hic est. Et quo longiores recessus Africæ petimus, magis deprimitur.

Cyrenis &c. Modo quum Cyrenis essemus, e quibus digressi sumus, hiems erat: unde nobis tam subito æstus? tam brevi interstitio mutavimus legem anni?

Pag. 306 *Marmarida* &c. Psylli, Marmaricæ regionis incolæ, præter quam quod ipsi a serpentum morsibus immunes sunt, quin opus habeant incantamentis, hospites quoque suos rituum quorumdam & carminum ope tutos efficiunt; vel a serpentibus morsos ipsi sanant ore venenum exsugentes.

Jovis volucer. Haliæetus, de quo Plin. lib. 10, cap. 3.

Pag. 307 *Galbana*. Galbanum succus est, seu lacrima ex arbore ferulaceo cognomine destillans resinæ modo, in Amano Syriæ monte.

Thessala centaurea. A Chirone Thessalo inventa.

Longe &c. Nascentis scilicet procul ab ea regione Psyllorum. Singulare remedium abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu. Plin. lib. 8, c. 32.

Nec dat &c. Nec vulnus, & mors imminens incantatorem respirare sinit, aut carmen intermittere.

Et cujus &c. Idest, cujus serpentis morsu quis fuerit ictus, ex gustu veneni Psylli cognoscunt.

Pag. 308 *Threiciasque* &c. Bosphorum Thracium, Propontidem, & angustias Hellesponti. *Amore notatum*. Leandri & Erus, quem cecinit Musæus, dein Ovidius in epist. inter tranandum mersum: quod ubi comperisset Ero, se quoque turri præcipitavit.

Qua pelago &c. Helle, filia Nepheles & Athamantis, cum Phryxo fratre novercæ insidias fugiens ariete, quo vehebatur, delapsa & undis submersa, Euxino ponto nomen abstulit, effecitque, ut diceretur in posterum Hellespontus.

Sigeasque &c. Litus Trojanum, a Sigeo Promontorio, Achillis tumulo nobile.

Rhœtion. Promontorium, Ajacis Telamonii sepulcro nobile.

Pag. 309 *Adspicit* &c. Scopulum, cui Hesione filia Laomedontis alligata fuerat a Neptuno, & ceto exposita; quam tamen Hercules liberavit.

Quo judex &c. Paridem indicat, & Ganymedem, filium Trois, ab Jovis aquila raptum.

Luserit. Cum Paride in Idæ montibus.

Smyrnai ... vatis. Homeri, quem Smyrna sibi vendicat.

Pag. 310 *Dî cinerum* &c. Manes invocat, & Deos Lares, in quorum aris lucet Vestalis ignis, & asservatur Palladium, tamquam imperii pignus; quod viris conspici nefas.

Phariis &c. In Pharo insula & turri, quæ claudit portum Alexandriæ, exstruebantur faces, quæ nocturno tempore appellentibus navibus prælucerent.

Pag. 311 *Nec vile* &c. Ostendit officium hoc, quamvis facile præstitum fuerit, magni tamen esse faciendum a Cæsare; quum Dionysius iste in gratiam Cæsaris minime veritus fuerit interficere Pompejum, qui & avi ejus, Ptolemæi Lathyri, fuerat hospes; & patrem, Ptolemæum Auleten, in regnum restituerat; & ipsi quondam tutor a Senatu fuerat constitutus.

Pag. 312 *Quam debere*. Quam ostendere, se gratias debere Regi pro nece Pompeji.

Pag. 313 *Frustra* &c. Frustra cum Pompejo pugnavi, *totis concussi viribus orbis*, si etiamdum æmulum habeam.

Majore &c. Nunc video me majore, quam credideram, periculo bella gessisse; nam, si victus in Dionysii manus cecidissem, eadem me, quæ Pompejum, necis forma mansisset.

Pag. 314 *Fecissem* &c. Ego, ut victus divis ignosceres; tu, ut propter te servatum Roma mihi parceret, quod bellum civile gessissem.

(*O bona libertas*). Ironice, quasi non audeant mentem & affectus vultu testari, simulatum Cæsaris fletum timentes.

IN LIBRUM DECIMUM.

Pag. 315 *Pompeji colla secutus*. Theodotum, qui Pompeji caput a Rege missum Cæsari obtulerat.

Pag. 316 *Profuit*. Cæsari, ne in easdem insidias incideret.

Paratoniam ... urbem. Alexandriam; a Parætonio por-

tur, & oppido Ægypti non longe ab ipsa Alexandria.

Terrarum &c. Raptus morte, quæ sola potuit vindicare terras ab Alexandro subactas.

Nam sibi &c. Si enim libertas umquam restituenda fuisset Orbi, nihil aliud futura erat Alexandri memoria, quam ludibrium, & pessimum ambitionis, superbiæ, ac regnandi cupiditatis exemplum.

Pag. 317 *Nilonque* &c. Strabo refert Alexandrum cum Sesostre, rege Ægypti, statuisse lustrare Æthiopiam, ut fontes Nili quæreret.

Qui secum &c. Qui eadem invidia, qua vivus non tulit imperii æmulum, illud moriens nemini reliquit, quasi alteri vel mortuus tantam magnitudinem invideret. Regni autem inter Alexandri duces divisionem vide apud Curtium lib. 10.

Babylone sua. In suam potestatem redacta.

Terrasque &c. Ultra Zonam torridam jacentes, quarum incolis Notus sive Auster a Zona torrida spirans perinde terga ferit, ac Boreas citra eamdem habitantibus.

Pag. 318 *Laxare* &c. Ut laxaret sibi carcerem, quo custodiebatur, inquit Bersmanus. Ego de catenis portum Alexandrinum obstruentibus dici opinor. Scribit enim Plutarchus, Cæsarem ad se ex agro accivisse Cleopatram regno ejectam. Quæ cum Apollodoro Siculo lembum ingressa, nocte ingruente ad regiam pervenit; quumque latere aliter non posset, stragulo se illigatam ab Apollodoro ad Cæsarem per fores apportari passa est &c.

Emathiis . . . tectis. Alexandrinis, ab Alexandro Macedone conditis; vel Cæsaris victoris in Emathia.

Sistro. Erat sistrum crepitaculum æneum, quo Ægyptii sacerdotes in Isidis sacris uti solebant. Vicem quoque tubæ apud Ægyptios exhibebat. Virg. Æn. lib. 8:

Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.

Cæsare &c. & v. seq. *Leucadioque* &c. Actiacam pugnam in Antonium & Cleopatram ab Augusto gestam denotat.

Partus. Cæsarionem ex Cleopatra susceptum indicat.

Pag. 319 *Donare*. Cleopatræ, quam fratre cæso præfecit Ægypto.

Satellitis. Achillæ, præfecti regii.

Pag. 320 *Pax ubi parta*. Compositis inter se rebus, & reconciliata fratri Cleopatra, exstruitur convivium. *Duci*. Ptolemæo. *Donisque ingentibus empta est*. Debuerat pater ejus, qui tum rex erat, Cæsari septingenties HS. inde qua-

dringenties petebat ad alendum exercitum. Plut. in Cæs.

Nec summis &c. Non jam crustis secti marmoris tecta parietum superficies: sed stabat sibi, idest, per se solidus, non incrustatus & alteri insertus, Achates lapis, de quo Plin. lib. 37, cap. 10, & Porphyrites, de quo idem lib. 36, cap. 7.

Tyrio &c. Purpureo, a Tyro; ubi optimus purpurarum sive muricum piscatus.

Virus &c. Idest, non semel tantum medicato liquore tincta fuit.

Plumata. Intertexta auro atque varii coloris liciis: licia porro sunt fila, quibus textrices in telis conficiendis implicant stamina; & nonnumquam pro staminibus ipsis accipiuntur.

Pag. 321 *Torta caput*. *Tortis crinibus Æthiopes*, inquit Martialis lib. Spect. ep. 3. *Refugosque gerens* &c. Rejectos in cervicem, & Solis vapore adustos.

Solvit &c. Ut rariora essent fila, discrevit.

Dentibus hic &c. Pedibus eburneis rotundas mensas citreas imposuere.

Non sit ille &c. Sensus est: tam opima præda non Cæsarem modo, nefandum hominem; sed vel continentissimos illos *pauperis avi* duces alliceret.

Sordidus &c. Quint. Cincinnatus, qui agrum trans Tyberim fodiens a legatis Dictator salutatus est. Alii Serranum intelligunt, juxta illud Virg. Æn. lib. 6:

Te sulcos, Serrane, serentem.

Pag. 322 *Nobile sed* &c. Sed vinum Meroæum, quod paucis annis nobilitatem saporis odorisque consecutum est, decocta cruditate: Meroe autem insula est Nili maxima. Phalernum proprie e Campania; at hic pro nobili & generoso quolibet vino sumitur, quod *indomitum*, idest in doliis ita fervet, ut coerceri nequeat.

Cecropium. Atheniensem, a Cecrope rege. *Platona* &c. Plato in Ægyptum ad prophetas & sacerdotes profectus arcana & disciplinas eorum edidicit. Laertius lib. 3.

Capacior. Idest, qui noscendis mundi caussis sit magis idoneus.

Pag. 323 *Eudoxi* &c. Eudoxius iste fuit Cnidius, auditor Platonis, qui cum Crysippo medico in Ægyptum profectus, anni rationem reversus Græcis tradidit, & Ephemeridas scripsit. Laert. lib. 8. Hujus autem Fastis, idest rationi anni, Cæsar dicit suam anni correctionem non cessuram, qua ob-

ſervationi veteri adjecit X dies, ut annum CCCLXV dies efficerent, &, ne quadrans deeſſet, quarto quoque anno unus dies intercalaretur. Plutarchi Cæs. & Macrob. lib. 1 Saturn. cap. 14.

Sideribus &c. Ut hic locus apte intelligatur, animadvertendum eſt ſiſtema fuiſſe veterum Aſtronomorum, diurnum aſtrorum & planetarum motum fieri cœli converſione ab Ortu in Occaſum: qua converſione quaſi per vim planetæ raptarentur. Hi enim omnes motu inſito ac ſuo ab Occaſu in Ortum diverſis temporibus feruntur. Auctor itaque, ut planetas indicet, ait eſſe illos ea ſidera, quæ cœli converſionem moderantur, perinde ac ſi contrario motu cœli motum ab Ortu in Occaſum retardarent, quod iis verbis indicat *Occurruntque polo*.

Sol &c. Tribuit Soli temporum & tempeſtatum regimen, dierum & noctium vices, potentiam denique in planetas cæteros; quos ipſe ſuis radiis quaſi vinculis extra orbitam ire vetat, & eorum curſus, ne vagi ſint, ſtatione, nimirum certo orbe continet. Hoc ſiſtema Veterum hac in parte idem eſt, ac ſiſtema Newtoni, ſi radiorum potentiam transferas ad trahentem Solis vim.

Luna &c. Hoc quoque pulcherrimum, cognoviſſe Veteres in Luna vim marinos æſtus moderantem; quod univerſæ Europæ Accademiæ noſtris hiſce temporibus demonſtratum putant. Influxum etiam Lunæ in terram, & terrena omnia indicat Auctor; quæ opinio per hoſce dies rediviva ſummos in omni gente patronos habet.

Saturno &c. Tribuit Saturno regimen utriuſque Zonæ frigidæ; Marti ventorum & fulminum dominatum; Jovi in Zonas temperatas, & ſerenitatem aeris imperium; Veneri ortum & generationem rerum omnium; Mercurio fontium & fluminum univerſorum moderationem. Hæc porro omnia poetica prorſus ſunt, ſapiuntque ſtolidam Veterum ſuperſtitionem.

Pag. 124 *Hunc ubi* &c. Notat tempus, quo Nilus incipit tumeſcere, quum ſcilicet Mercurii ſidus accedit ad Tropicum Cancri, ubi flagrat Sirius ſeu Canicula; utque idem tempus, & ſitum Nili clarius indicet, deſignat punctum Solſtitii in Tropico Cancri, cui Tropico ora Nili in terris reſpondere autumat.

Varii mutator &c. Locus hic mire torſit Interpretes. At quum ſcopus Auctoris ſit deſignare punctum Solſtitii in Tropico Cancri, deſignat eodem tempore punctum oppoſitum in Tropico Capricorni, quem Græco vocabulo *Ægoceron* no-

minat. Appellat porro Zodiacum circulum anni mutatorem, quod Sol hujusmodi circulum percurrens varias anni tempestates efficiat.

Igne superjecto. Quum scilicet Mercurius aquarum dominus aperit ora Nili, & Sirii ardor ejusdem aquas tumefacit.

Auctusque &c. Ait non ante flumen hoc auctus suos coartare, quam accesserit Autumni Æquinoctium.

Pag. 325 *Zephyros* &c. Optime animadvertit Scaliger Auctorem confudisse cum Zephyris ventos Etesias stato tempore spirantes, idque per multos dies. Hi porro venti non ab Occidente, ut Zephyri, sed a Septemtrione spirant; qui pellentes nubila & vapores in magnos Æthiopiæ montes incrementum Nili promovent; vel qui obsistentes Nilo fluenti Septemtrionem versus ab Austro, & mare Mediterraneum in Nilum trudentes, efficiunt, ut undæ fluminis cursu coercito fundantur in campos. Hæc omnia quum Auctor adscribat Zephyris flantibus ab Occidente, caussas quidem indicat, errat tamen in definiendo situ & plaga.

Nec non &c. Vetustissima opinio fuit, ut ipse lusit Anacreon, Solem & Sidera Oceani aquis pasci, scilicet aquam in aerem & deinde in ignem converti. Hinc ait Auctor Solem, quum accesserit ad Tropicum Cancri, tantam aquarum vim in aerem tollere, ut ab ipso aere nequeat attenuari, & altius evehi; propthereaque noctis tempore superstitem aquarum partem in terram delabi, & Nilo flumini incremento esse.

Pag. 326 *Quasdam* &c. Explicat demum Sacerdos ille Ægyptius sententiam suam, affirmans quædam flumina diu post Orbem conditum fortuita aquarum collectione e terræ sinu erupisse, ac propterea esse vaga & inconstantia; quædam vero ab ipsa mundi origine certo alveo & statis legibus decurrentia Creatoris jussu exstitisse.

Sesostris. Assyriorum Rex, ab aliis devictis Regibus curru junctis vehi, atque ita triumphare solitus.

Longi populos &c. Ad Æthiopas nempe Μακροβίυς.

Cæde &c. Decimo quoque milite sorte ducto.

Pag. 327 *Solstitiis*. Æstivo tantum; nam hibernum *Brumæ* nomine appellant Latini Scriptores, ut monuimus alias.

Hiemes. Hiemis vocabulo aquarum abundantiam indicat, quæ apud nos hiberno tempore decidunt, & ex quibus sui juris quasi factis incrementum Nilus accipit.

Plagas Phœbi. Zonam torridam.

Pag. 328 *Philæ*. Oppidum ab Arabia Ægyptum dividens.

Abaton &c. Ægypti Petra in palude Memphitica, sic dicta, quia inaccessa. Ibi Osiris Rex sepultus fuerat.

Pag. 329 *Dignatur* &c. Pothinus scilicet Cæsaris quoque sanguine viles suas manus, seque famulum cohonestare nititur.

It scelus &c. Pœna de Cæsare tyranno sumenda a Romanis Ægyptiorum pene scelus evaserat, interficiendique tyranni gloriâ atque exemplum fere perierat.

Cessas &c. Perinde ac solus esses, neque tali exercitu instructus, *cessas accurrere* ad has Cleopatræ cum fratre nuptias impediendas & opprimendas?

Senem. Cæsarem scilicet formæ illecebris & lenociniis.

Pag. 330 *Si fuerit* &c. Si fratri placere cœperit.

Perdidimusque &c. Nisi patratis tot sceleribus novum hoc quoque scelus adjungamus.

Ad scelus &c. Magnum est fatum nostrum & potens ad scelera, quin sit necesse nobis, ut Pompejo & Cæsari, *opes populorum, ac regna* movere.

Pag. 331 *Non sibi dant*. Idest, non ut se vindicent in libertatem, Cæsarem interficere parati sunt; sed ut vel exiguam mercedem aliquam consequantur.

Quid te &c. Quid hostilius efficere possent in Cæsarem Ægyptii, si in eumdem dimicarent, Pompejum exceptum hospitio defensuri?

Pag. 332 *Aderant* &c. Pothinus intra, Achillas extra Urbem. Plutarchus refert, tonsorem Cæsaris, hominem timidissimum, dum omnia curiose exploraret, percepisse insidias Cæsari strui ab Achilla & Pothino, indiciumque rei detulisse; Cæsarem cœnaculum præsidio cinxisse, & Pothinum interfici jussisse; Achillam vero fuga in castra elapsum intulisse ei difficillimum bellum &c. Aliter Cæs. lib. 3 de Bello Civ.

Non rapuere. Non temere & raptim aggressi sunt.

Justos. Pleno & ordinato exercitu paratos ad pugnam. Liv. lib. 39, cap. 2: *Eos primo levibus prœliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere justo prœlio devicit*.

Pag. 333 *Caussa* &c. Iniqua, nec felicem exitum promittente.

Fixo . . . in hospite. Tamquam proposito signo, quo sagittas dirigat.

Tyriis. Ob Tyriorum coloniam.

Sic barbara c. Instar Medeæ, quæ Apsyrto fratre discerpto insequentem patrem, aurei velleris ab Iasone rapti vindicem, retardavit.

Pag. 334 *Æstimat*. Quum verbum hoc optimis Interpretibus

nullius esse significationis hoc in loco videatur, conjectantur legendum esse *Res minima*. Si huic conjecturæ subscripseris, omnia clara.

Non Pontus &c. Non bellum Ponticum a Pharnace Mithridatis filio motum, quem patrium regnum in potestatem suam redigere conatum vicit, ac Ponto detrusit.

Et gelido &c. Non Hispanica bella, quorum alterum in Petrejum & Afranium, in Pompeji filios alterum.

Qua se &c. Regiæ enim pars, in quam Cæsar habitandi caussa initio erat inductus, habebat aditum ad portum & ad reliqua navalia. Cæs. Comm. 3.

Pag. 335 *Cerucbi*. Antennarum cornua, ab ἔχω & κέρας.

Sed quæ vicina &c. Præter alias ædes, celeberrimam quoque Ptolemæi Philadelphi Bibliothecam ignis absumpsit.

Claustrum pelagi. Alexandriæ namque ponte conjungitur.

Proteos. Ægypti regis, tempore belli Trojani.

Pag. 336 *Nec non subrepta* &c. Interim Arsinoe, filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperans ad Achillam se ex regia trajecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed orta celeriter inter eos de principatu controversia, quum alter alteri insidiaretur, & summam imperii ipse obtinere vellet; præoccupat Arsinoe per Ganymedem Eunuchum, nutricium suum, atque Achillam interficit. Cæs. Comm. Civ. bell. 3, & Hirtius 4.

Potuit discrimine &c. Vel unum illud Cæsaris summo cum discrimine factum meretur in omne ævum propagari.

Molis in exiguæ &c. In aggere circa pontis oppugnationem.

Pag. 337 *Respexit* &c. Subiit illius animum memoria & imago Scævæ, qui unus in mediis hostibus fortiter Dyrrhachii sustinuit Pompeji copias, victoriamque ejus moratus est.

Errata in Notis Juvenalis & Persii sic Corrige.

Pag.	4	lin.	14	*quis* -	*quid*
			36	*Tyaris*, Tyarus	*Gyaris*, Gyarus
	6		11	*Cleanthus*	Cleanthas
	8		5	cedunt	cedant
	12		9	quæ	qui
	13		17	in fluentem	influentem
			21	Catechesis	Catachresis
	25		21	Vubsiniensi	Vulsiniensi
	27		33	Trypheram	Trypherum
	32		24	templo	in templo
	34		1	AULII	AULI